

ANTIQUITAS

viva 5

studia classica

ISSN 2255-9779

ANTIQUITAS VIVA

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Department of Classical Philology
Centre for Hellenic Studies
Latin Culture Heritage Centre

ANTIQUITAS

Viva

5

STUDIA CLASSICA

University of Latvia

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Klasiskās filoloģijas nodaļa
Hellēnistikas centrs
Latīniskā kultūrmantojuma centrs

ANTIQUITAS

Vīva

5

STUDIA CLASSICA

LU Akadēmiskais apgāds

Rakstu krājums izdots ar Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Domes 2018. gada 3. decembra lēmumu Nr. HZF-V12.2/42; protokola Nr. HZF-V12-1/4.

REDAKCIJAS KOLĒĢIJA / EDITORIAL BOARD:

Gita Bērziņa (Latvija/Latvia)
Olga Budaragina (Krievija/Russia)
Brigita Cīrule (Latvija/Latvia)
Emilio Crespo (Spānija/Spain)
Ilona Gorņeva (Latvija/Latvia)
Nijolė Juchnevičienė (Lietuva/Lithuania)
Andra Kalnača (Latvija/Latvia)
Janika Päll (Igaunija/Estonia)
Vita Paparinska (Latvija/Latvia)
Ilze Rūmniece (Latvija/Latvia)

SASTĀDĪTĀJAS/EDITORS:

Ilona Gorņeva
Ilze Rūmniece

Visi krājumā ievietotie zinātniskie raksti ir anonīmi recenzēti.

Grāmata izdota ar Latvijas Universitātes un Grieķijas Republikas Kultūras un sporta ministrijas atbalstu.

Latviešu valodas tekstu literārā redaktore Ruta Puriņa
Angļu valodas tekstu redaktore Andra Damberga
Mākslinieks Andris Nikolajevs
Maketētāja Andra Liepiņa

© Ilona Gorņeva, Ilze Rūmniece,
sastādījums, 2019
© Latvijas Universitāte, 2019

DOI: <http://doi.org/10.22364/av5>
ISSN 2255-9779
ISBN 978-9934-18-422-2

SATURS / CONTENTS

Ilze Rūmniece PRIEKŠVĀRDS	9
Ilze Rūmniece FOREWORD	12

VĀRDS VĀRDNĪCĀ UN TEKSTĀ WORD IN DICTIONARY AND TEXT

Brigita Cīrule, Ilona Gorņeva LOOKING FORWARD TO THE NEW EDITION OF <i>LATIN-LATVIAN DICTIONARY</i>	17
Domājot par jauno <i>Latīņu-latviešu vārdnīcas</i> izdevumu	33
Arturs Hansons SENGRIEĶU ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE LATVIEŠU VALODĀ	35
Latvian Rendering of Ancient Greek Proper Nouns	41
Olga Budaragina M. CORNELIUS FRONTO AND THE CHOICE OF WORDS	43
M. Kornēlijs Frontons un vārdu izvēle	50
Irīna Rudenko <i>SUDAS</i> LEKSIKONS KĀ INFORMĀCIJAS AVOTS: SNIEGTO ZIŅU TICAMĪBA UN PRECIZITĀTE	52
<i>Suda</i> Lexicon as a Source of Information: Authenticity and Precision of Provided Data	62
Ilze Rūmniece GENDER INDICATION OF THE LEXEME <i>ANΘΡΩΠΟΣ</i> IN ANCIENT GREEK TEXTS	64
Leksēmas <i>ἄνθρωπος</i> dzimtes norāde sengrieķu tekstos	71
Harijs Tumans <i>Ο ΦΙΛΟΠΟΛΙΣ</i> : KAS IR PATRIOTISMS SENAJĀ GRIEKIJĀ?	72
<i>ὁ φιλόπολις</i> : What was Patriotism in Ancient Greece?	89
Elena Ermolaeva THE GATES OF HORN AND IVORY AND THE VERB <i>ΕΛΕΦΑΙΡΟΜΑΙ</i> (Od. 19, 560–569)	91
Raga un ziloņkaula vārti un verbs <i>ἐλεφαίρομαι</i> (Od. 19, 562–567)	100
Līva Rotkale A TERMINOLOGICAL PUZZLE IN ARISTOTLE'S <i>ARS RHETORICA</i> , III 2, 1404b37–1405a2	101
Terminoloģiska mīkla Aristoteļa darbā <i>Rētorika</i> , III 2, 1404b37–1405a2	108

Gita Bērziņa

AIZGUVUMU SEMANTIKA: GRIEĶISMI ROMIEŠU NACIONĀLĀ EPOSA VALODĀ	110
Semantics of Borrowings: Grecisms in the Language of Roman National Epic	125

Ieva Fībiga

GALĒNS PAR NOVECOJUŠIEM VĀRDIEM HIPOKRATISKAJĀ KORPUSĀ	127
Galen on Obsolete Words in the Hippocratic Corpus	134

Anna Strode

ADRESĀTI 17. GS. RĪGĀ SACERĒTAJĀ LATĪŅU KĀZU DZEJĀ	136
The Addressees of the 17 th Century Latin Nuptial Poetry in Riga	150

Kaarina Rein

MEDICAL ORATIONS IN THE 17 TH CENTURY TARTU	151
Medicīnai veltītās runas 17. gs. Tartu	161

Renāte Berga

HERMANIS SAMSONS UN RĪGAS AKADEMISKĀS ĢIMNĀZIJAS DISERTĀCIJAS	162
Hermann Samson and Dissertations of Riga Academic Gymnasium	170

Vija Stikāne

VIDUSLAIKU PERGAMENTA DOKUMENTI UN LĪBIEŠU VIETVĀRDI ...	171
Medieval Parchment Documents and Liv Place Names	183

Dace Strelēvica-Ošiņa

THE LANGUAGE OF CORRECTNESS: SOME TERMS OF LATIN ORIGIN	185
Pareizības valoda: daži latīņu izcelsmes termini	193

Ingars Gusāns

VĀRDFORMA <i>AVE BLACK METAL</i> MŪZIKAS TEKSTOS	195
WORD Form <i>AVE</i> in the Texts of <i>Black Metal</i> Music	209

D Z E J A / P O E T R Y

I T U L K O J U M I / T R A N S L A T I O N S

SAPFO. No sengrieķu valodas atdzejojusi Daiga Lapāne	212
Sappho. Translation from Ancient Greek by Daiga Lapāne	
PINDARS. No sengrieķu valodas atdzejojusi Ilze Rūmniece	218
Pindar. Translation from Ancient Greek by Ilze Rūmniece	
TEOKRITS. No sengrieķu valodas atdzejojusi Daiga Lapāne	224
Theocritus. Translation from Ancient Greek by Daiga Lapāne	

II JAUNRADE / ORIGINAL POETRY

HEKSAMETRS MŪSDIENU LATVIEŠU DZEJĀ. **Rolands Virks** 227
Hexameter in Contemporary Latvian Poetry. **Rolands Virks**

A N N A L E S

I SCRIPTA MANENT
RECENZIĀS / REVIEWS

ARIADNES PAVEDIENS. **Iveta Skrastiņa** 232

Ariadne's Thread. **Iveta Skrastiņa**

Par izdevumu / Review of: Rūmniece, Ilze. *Grieķu personvārdu atveide latviešu valodā: jaungrieķu valoda*. Ieteikumi. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015.

LATĪŅU VALODAS GRAMATIKA. **Gīta Bērziņa** 234

Latin Grammar. **Gīta Bērziņa**

Par izdevumu / Review of: Māris Strads. *Lingua Latina. Latīņu valodas gramatika*. Rīga : Jumava, 2014.

DAUGAVAS PAKLĀJĀ IESKATOTIES. **Ināra Klekere** 237

Insight into the Tapestry of the Duna River. **Ināra Klekere**

Par izdevumu / Review of: Eicēdijs, Augustīns. *Daugavas paklājs = Aulæum Danaidum ab Augustino Eucaedio*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014.

VAROŅI TOMĒR ARVIEN MODĒ. **Iveta Skrastiņa** 243

Heroes are Still in Fashion. **Iveta Skrastiņa**

Par izdevumu / Review of: Tumans, Harijs. *Varoņi un varonība Senajā Grieķijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014.

ATSUKSME PAR PROMOCIJAS DARBU *EPIDEIKTISKIE TEKSTI*
MENANDRA "RĒTORIKĀ" (FRAGMENTI). **Anna Stankeviča** 248

Review of the Thesis Epideictic Texts in Menander's Rhetoric
(Fragments). **Anna Stankeviča**

KOMPROMISS STARP SKAISTUMU UN PRECIZITĀTI –
KAVAFIS LATVISKI. **Ilze Rūmniece** 251

Compromise Between Beauty and Precision –

Cavafy in Latvian. Ilze Rūmniece

Par izdevumu / Review of: Konstantīns Kavafis. Dzeja. *Κωνσταντῖνος Καβάφης. ΠΟΙΗΜΑΤΑ*. D. Dimiņš (sast., atdz.). Rīga : Neputns, 2018.

NESPRIED PAR VĪRU PĒC CEPURES JEB LENAS DIVANI
KAĶA MEMUĀRI. **Rolands Virks** 255

You can't Judge Man's Character by His Looks or Cat's Memoirs

by Lena Divani. **Rolands Virks**

Par izdevumu / Review of: Divani, Lena. *Septiņas dzīves un viena liela mīlestība*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016

II VARIA

COLLOQUIA BALTICA (2013–2018). Vita Paparinska	258
VALDA LEINIEKA GRĀMATU DĀVINĀJUMS LATVIJAS UNIVERSITĀTES AKADĒMISKAJAI BIBLIOTĒKAI. Venta Kocere, Anna Strode	262
Book Donation from Valdis Leinieks to the Academic Library of the University of Latvia. Venta Kocere, Anna Strode	
FESTIVAL EUROPEĒEN LATIN GREC. LATVIJAS KLASISKIE FILOLOGI SKANDĒ ANTĪKOS TEKSTUS VISPASAULES LASĪJUMOS. Ilona Gorņeva	278
Festival Européen Latin Grec: Classical Philologists of Latvia Reciting Ancient Texts in Worldwide Reading Festivals. Ilona Gorņeva	
NO TRIOLETĀM LĪDZ ANTĪKAJAI STROFAI. Irīna Rudenko, Katrīna Narbutē	284
From Triolets to Ancient Strophae. Katrīna Narbutē, Irīna Rudenko	
CONGRESSUS SODALIU CLASSICORUM ANNO MMXVIII. Ilona Gorņeva, Ilze Rūmniece	287
LUDUS ACADEMICUS. NO PŪKA LĪDZ PŪKAM. Ilona Gorņeva	292
<i>Ludus Academicus</i> . From Winnie the Pooh to Winnie the Pooh. Ilona Gorņeva	
ABSOLVENTI LATVIJAS UNIVERSITĀTES KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMĀS (2013–2018)	297
Alumni in Classical Philology Study Programmes at the University of Latvia 2013–2018	
AUTORI	306
CONTRIBUTORS	308

PRIEKŠVĀRDS

Sērijas *ANTIQUITAS VIVA: STUDIA CLASSICA* zinātnisko rakstu un Latvijas Universitātes klasiskās filoloģijas studiju, pētniecības un radošās dzīves annāļu 5. krājums dodas pie lasītājiem Latvijas Universitātes simtgades ietvarā.

Zīmīgs laiks: simtgades svinību sakarā atceramies pirmo pilntiesīgo Latvijas Universitātes (tolaik Latvijas Augstskolas) rektoru Ernestu Felsbergu – klasisko filologu un antikās mākslas speciālistu, kas izglitojies Tērbatas Universitātē. Tieši klasiskās senatnes zinības un vērtības tādējādi bijušas Latvijas Universitātes studiju un pārvaldes raksturīgākās iezīmes šīs augstskolas sākumā.

Īsam atskatam uz vēsturi simts gadu norišu kontekstā pieminēšanas vērts arī kāds cits interesants fakts. *Septembrī. Ar jauno mācību gadu LVU Filoloģijas fakultātē tiek atsāktas latīņu un sengrieķu valodas studijas*. Tā filoloģe Ieva Strunka izceļ vienu no 1990. gada svarīgākajiem notikumiem Latvijā (*Gunāra Priedes dzīve un darbi: 1959–1968*. Rīga : Jumava, 313. lpp.) – klasisko valodu akadēmiskās pozīcijas atjaunošanu.

Atjaunošana pēc tam, kad pēckara padomju laiku gados klasiskās filoloģijas studijas Latvijā tiek likvidētas, paturot tās lielākajās Padomju Savienības augstskolās (Maskavā un Ļeņingradā (tagad Sanktpēterburga)), bija iespējama lielā mērā divu konkrētu pamatfaktu dēļ. Pirmkārt, arī padomju gados tika saglabāta Klasiskās filoloģijas katedra. Tās ilggadēja vadītāja bija docente Tamāra Fomina – stingri uzticīga klasiskajai filoloģijai un mērķtiecīga tās uzturētāja mācībspēkos un studiju kursus, kas bija obligāti universitātes studentiem. Otrkārt, studiju satura pārmaiņu vējos 90. gadu sākumā atkal pievērsties klasiskajiem priekšmetiem iedrošināja un pārliecinoši mudināja toreizējais LU Filoloģijas fakultātes dekāns docents Reinis Bērtulis.

Piektais *ANTIQUITAS VIVA: STUDIA CLASSICA* krājums turpina tradīcijas: tā pamatsadaļa arvien ir tāda paša nosaukuma biennāles

starptautisko zinātnisko konferenču materiālu apkopojums. Šī krājuma zinātnisko rakstu nodaļu veido 2016. gada *ANTIQUITAS VIVA* sērijas konferences par tēmu *Vārds vārdnīcā un tekstā*. Rakstu autori piedāvā pētījumus gan grieķu, gan latīņu valodas jomā – par topošām un senām vārdnīcām un vārda vietu un lomu tajās (Ilona Gorņeva, Brigita Cīrule, Irīna Rudenko), par klasisko valodu vārdiem latviešu valodas vidē (Arturs Hansons), par vārdu izvēles mūžīgo problemātiku (Olga Budaragina) un vārdu tekstā – par sarežģīti izprotamu vai problemātisku tulkošanai, vai novecojušu vārdu –, par vārdiem noteiktas tematikas tekstos (Ilze Rūmniece, Harijs Tumans, Jeļena Jermolajeva, Līva Rotkale, Gita Bērziņa, Ieva Fibīga, Anna Strode, Renāte Berga, Kārīna Reina), par latīņu vārdiem terminoloģijas jomā (Dace Strelēvica-Ošiņa), par lībiešu vietvārdiem senos pergamentos (Vija Stikāne), par klasisko valodu ekscerptiem modernās mūzikas tekstos (Ingars Gusāns).

Krājuma otrā nodaļa ir jauns risinājums tā komplektēšanā: te iekļauti klasisko tekstu tulkojumi un klasisko tekstu un valodu iedvesmota jaunrade. Daigas Lapānes tulkojumos lasāmi Sapfo lielākie fragmenti – tas ir pirmais tāda veida apkopojums šīs sengrieķu dzejnieces latviskojumu vēsturē. Daiga Lapāne piedāvā arī hellēnisma laika slavenā dzejnieka Teokrita dzejas latviskojumu. Lasāmas arī trīs līdz šim latviski netulkotas Pindara uzvaras odas (epinīkiji) Ilzes Rūmnieces tulkojumā. Interesants pienesums ir klasiskās filoloģijas maģistra Rolanda Virka heksametros sacerētais dzejojums; iespējams, zināms iedvesmojums turpmākiem klasisko formu un izteiksmes stila atdarinājumiem un alūziju risinājumiem oriģināldzejā. Plašākas un atsevišķas jaunu antīkās literatūras tulkotu tekstu publikācijas gaidās šīs krājuma sadaļas materiāls uztverams kā iedvesmojoša sagatave, kas neļauj gatavajiem tulkojumiem iegult ilgākā aizmirstībā rakstāmgaldu atvilktnēs.

Krājuma trešā nodaļa – *ANNALES*. Te sadaļā *SCRIPTA MANENT* lasāmas jomai svarīgāko publicējumu recenzijas, aptverot laiku kopš iepriekšējā – ceturta – krājuma iznākšanas 2014. gadā. Četru gadu gaitā Latvijā klajā nākušas gan mācību un valodisku ieteikumu grāmatas, gan monogrāfijas, gan seno un mūsdienu grieķu literāro tekstu tulkojumi. Ievērojot krājumu sērijas tradīciju un realitāti, ka promocijas darbi antīkās literatūras izpētē netop bieži, publicēta arī atsauksme par aizstāvētu doktora disertāciju (Ilonas Gorņevas promocijas darbs antīkās literatūras vēsturē).

Otra annāļu sadaļa *VARIA* ietver klasisko filologu studiju, pētnieciskā un dažādu projektu darba pārskatu. Visnotaļ atzīstot Vinetas Kleines – Latvijā atjaunoto klasisko studiju pirmā izlaiduma absolventes – reiz teikto, ka klasiskā filoloģija ir dzīvesveids, svarīgi ir fiksēt daudzus notikumus, kuri veido un papildina klasisko filologu dzīvi un kuri bagātina studiju ieguvumus kā izziņā, tā emocijās.

Sadaļu *VARIA* un visu krājumu vainago LU klasiskās filoloģijas studiju programmas bakalaura un maģistra grāda ieguvēju saraksts, uzrādītas arī viņu izstrādāto studiju noslēguma zinātnisko darbu tēmas.

Līdzās citu Eiropas augstskolu un LU mācībspēkiem studenti un absolventi aizvien ir arī ieinteresēti ikviena krājuma satura radītāji un piepildītāji, tādējādi atklājot klasiskās filoloģijas ilglaicīgu varējumu Latvijā un uzturot atbalstošu saikni ar savu *Alma Mater*.

Krājuma veidotāji ir pateicīgi krājuma oficiālajiem recenzentiem – LU LFMI vadošajam pētniekam Benediktam Kalnačam un LKA profesoram Raimonam Briedim.

Krājums tapis ar Grieķijas Republikas Kultūras un sporta ministrijas, LU akadēmiskās attīstības projekta Nr. AAP 2018/108, LU 2016.–2018. gada prioritārās pētniecības projekta *Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija* finansiālu atbalstu.

Latvijas Universitātes simtgadē publicētā krājuma moto arī iezīmē svinīguma noskaņu: LU himnas teksta autora dzejnieka Edvarta Virzas vārdi pārcelti Eiropas akadēmiskās vides vēsturiskajā kopvalodā – latīniski (ievadraksta autore tulkojums).

*Līdzīgi saulei Tu atnes mums dienu,
Gudrību vērīgiem gariem Tu sniedz.
Celdamās augstāku pati arvienu,
Tautai Tu augstāku pacelties liec.*

*Latvijas slava un Latvijas glītums,
Mākslām un zinībām patvērums tur.
Svešs lai kā ozoliem mūžīgiem vītums
Visiem, kas mūžīgu uguni kur.*

*Soli tu instar adfers nobis diem
et sapientiam mentibus fers.
Tuo ascensu per dies et semper
altius populi scandendum est.*

*Lettiae gloria, Lettiae pulchrum,
focus scientiae artibus tu.
Absunt ut quercibus altis ruinae,
absit occasus igniferis sic!*

Ilze Rūmmiece

FOREWORD

The fifth collection of scientific articles and annals of classical philology studies, research and creativity in the series ANTIQUITAS VIVA: STUDIA CLASSICA of the University of Latvia goes to its readers in the framework of the University of Latvia centennial year.

At this significant time, in the light of the centenary celebration, we remember Ernests Felsbergs, the first full-fledged rector of the University of Latvia, graduate of the University of Tartu in philology and specialist in antique art. It was precisely the classical antiquity schooling and values that stood at the origin of the University of Latvia principles of studies and administration.

A brief historical survey brings out yet another noteworthy fact in the context of events that span a hundred years. "September. Ancient Greek and Latin studies are restored at the Faculty of Philology of the LSU." In this way, the philologist Ieva Strunka highlights one of the most important events in Latvia in 1990. ("Life and Works of Gunārs Priede. 1987–2000", Jumava, p. 313), re-establishment of the academic position of the classical languages.

This happened after the classical philology studies in Latvia in the post-war Soviet period had been eliminated to be preserved at the major universities of the Soviet Union in Moscow and Leningrad (now – St. Petersburg). The restoration was possible largely due to two specific intrinsic facts: firstly, the Department of Classical Philology was sustained in Soviet times, for many years headed by assistant professor Tamāra Fomina, a devoted scholar of classical philology and the motivating power for the academic staff and students of the mandatory courses; secondly, in the early 1990s, Reinis Bērtulis, assistant professor and dean at the Faculty of Philology of the University of Latvia, encouraged and urged the colleagues to return to classical subjects.

The fifth ANTIQUITAS VIVA: STUDIA CLASSICA collection continues the established tradition: its core section comprises a collection of materials from the biennial international scientific conferences and bears the same title. The scientific articles of this collection reflect the 2016 ANTIQUITAS VIVA series of conferences on the topic “Word in the Dictionary and Text”. The authors of the articles offer research in both the Greek and Latin languages, about dictionaries – new and ancient, and the place and role of the word therein (Ilona Gorņeva, Brigita Cīrule, Irīna Rudenko); study of the words of the classical languages in the Latvian language (Arturs Hansons); the eternal problem of the word choice (Olga Budaragina) and the word in the text as obsolete or presenting difficulties of comprehension or problems in translation; the word in texts on certain topics (Ilze Rūmniece, Harijs Tumans, Elena Ermolaeva, Līva Rotkale, Gita Bērziņa, Ieva Fībiga, Anna Strode, Renāte Berga, Kaarina Rein); about Latin words in the field of terminology (Dace Strelēvica-Ošiņa); the Liv toponyms in ancient parchments (Vija Stikāne); excerpts of classical languages in modern lyrics (Ingars Gusāns).

All scientific articles have been anonymously reviewed.

The second section of the collection presents a new approach to its set-up: it includes translations of classical texts and creative works inspired by classical texts and languages. Daigas Lapāne’s translations include the largest fragments of Sappho’s poetry, the first aggregate of its kind in the history of Latvian translations of this ancient Greek poet. Daiga Lapāne also offers the Latvian version of Theocritus, the famous poet of the Hellenistic period. The three Pindar’s victory odes have been first translated into Latvian by Ilze Rūmniece. An interesting contribution is a poem in hexameter, made by Rolands Virks, Master in classical philology. This may serve as a certain inspiration for subsequent imitation of classic forms and style of expression as well as allusions in original poetic work. In expectation of a more comprehensive and separate publication of new translations of ancient texts, the material within this section of the collection should be viewed as inspirational groundwork to make sure that ready translations are not buried and forgotten in a drawer.

The third section of the collection – ANNALES. The SCRIPTA MANENT part offers reviews of the most important publications

in the field, covering the time since the previous, fourth, collection of 2014. Over these four years, course books and linguistic guide books, monographs and translations of ancient and contemporary Greek literary texts have been published in Latvia. Taking into account the tradition of the collection series and the fact that doctoral theses on the study of ancient literature are not a frequent phenomenon, there is also a review of a defended doctoral dissertation (Ilona Gorņeva's thesis in the history of ancient literature).

VARIA, the second part of ANNALES, includes an overview of various research, creative and project activities of classical philologists. Vineta Kleine, graduate of the first re-established classical philology programme in Latvia, once said that classical philology is a way of life. Thus, it is important to capture the numerous events that create, complement and enrich the life of classical philologists, complete with learning benefits in terms of both cognition and emotions.

The finishing touch of the VARIA section and the whole collection is the list of the UL Classical Philology Bachelor's and Master's programme graduates, as well as the topics of their graduation research papers.

Students and graduates, just like the academia of other European universities and UL scholars, are also willing creators of and contributors to the contents of each collection, thereby forming a lasting showcase of classical philology in Latvia and maintaining a supportive link with their Alma Mater.

The creators of the collection wish to express their gratitude to the official reviewers of the collection: Benedikts Kalnačs, leading researcher, Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia, and professor Raimonds Briedis, Latvian Academy of Culture.

The collection was created with the financial support of the Ministry of Culture and Sports of the Hellenic Republic, the UL Academic Development Project No. AAP 2018/108, UL 2016–2018 priority research topic "Latvian Studies, Diaspora and Intercultural Communication".

The motto of the collection, which is released at the centenary year of the University of Latvia, also strikes a solemn note: the lyrics of the

University of Latvia anthem by Edvards Virza are translated into Latin, the historical common language of the European academic environment (translated by the author of the Foreword).

*Soli tu instar adfers nobis diem
et sapientiam mentibus fers.
Tuo ascensu per dies et semper
altius populi scandendum est.*

*Lettiae gloria, Lettiae pulchrum,
focus scientiae artibus tu.
Absunt ut quercibus altis ruinae,
absit occasus igniferis sic!*

Ilze Rūmniece

VĀRDS VĀRDNĪCĀ
UN TEKSTĀ

WORD IN
DICTIONARY AND
TEXT

BRIGITA CĪRULE, ILONA GORŅEVA

University of Latvia, Latvia

LOOKING FORWARD TO THE NEW EDITION OF
LATIN-LATVIAN DICTIONARY

Brief summary

The intention of the present paper is to make manifest the necessity for a language tool – the new edition of *Latin-Latvian Dictionary* indispensable for the research of classical and Medieval Latin texts, especially those produced in the territory of Livonian period Latvia. As the work with Livonian Latin sources is rather extensive, the present paper touches only upon general developments encompassing changes in Latin word stock as found in the Livonian *Heinrici Chronicon*. Considering the vocabulary of the chronicle in terms of extralinguistic factors and their impact on Latin word stock, in the present paper only some most obvious examples are presented, e.g. borrowings from vernacular languages and from the Greek language, as well as some classical Latin words subjected to semantic shifts due to the changes in Livonian material, social and political culture. The forthcoming dictionary is regarded as an important contribution to future research because it might contribute to a more exact reading and understanding of Medieval Latin texts, which can illuminate certain historical aspects yet unknown or uncover the development of definite cultural ideas hidden in Latin texts which have escaped scholarly attention up to now.

Keywords: Latin lexicography, the new edition of *Latin-Latvian Dictionary*, Livonian period, extralinguistic factors, semantic shifts, borrowings, *Heinrici Chronicon*.

Words and their meanings in any language are constantly changing in the course of the historical development of language. This is true also of words and their meanings in the Latin language, which developed during its classical era and continued changing and evolving in the post-classical period throughout Europe. Dictionary in its turn as a language tool with its proper functionality tends to arrange and uncover language system in a definite thematic, synchronic or diachronic aspect. Nowadays, the creation of dictionaries is mainly associated with the so-called living languages but it in no way means that the Latin

language and the creation of Latin dictionaries has lost its topicality since the amount of Latin text material is far from being exhausted. It (if one thinks about Latin texts available today) refers to both, the research of ancient lexicography and the research of comparatively late Latin texts created after the fall of the Roman Empire up to the Italian Renaissance and onward throughout Europe. Of course, many of these texts have received worldwide scholarly attention at different periods of time, however, it should be admitted that the language material is so voluminous and the possible approaches to it so diverse that the space left for novel research work remains constantly vast.¹ The challenges for Latin lexicography are greatly connected with the existence of the language under discussion through centuries and quite in the order of things with the various changes the language has undergone during the processes of constant cultural contacts and cultural interactions. In this connection, the following words can be found in the collection *Bibliotheca sacra* in regard to Latin lexicography: "If Lexicography in general is that science whose task is to set forth the nature of every single word of a language through all the periods of its existence, it is the task of Latin lexicography in particular to set forth the nature of every single word of the Latin language, as it makes itself known in all the periods of the existence of that language [...]"² The diachronic aspect turns the research of Latin word stock into a challenge of particular greatness since the language location and the peculiarity of language usage characteristic to that definite location as found in Latin texts is also worth paying careful attention to. The Latin language of these texts is characterized by quite a great linguistic diversity if compared with classical Latin because Latin continued developing through the Middle Ages and after the Italian Renaissance and resulted in a linguistic phenomenon (Medieval Latin and neo-Latin) characterized by regional peculiarities as regards the vocabulary, morphology, orthography and syntax. These peculiarities in some cases can be quite different in different parts of Europe due to various but mainly extra-linguistic factors, which should certainly be taken into account when reading or studying a Medieval (or neo-Latin) text. The term Medieval Latin is applied to the texts produced until the beginning of the Italian Renaissance (the beginning of the 14th century) but later on the term neo-Latin is applied to texts written in Latin. In this respect, one of the most remarkable research works as regards Latin word stock appeared in 2013 when after the completion of a project

lasting for one hundred years (the project was launched in 1913) the British Academy published the last part of the *Dictionary of Medieval Latin from British Sources*.³ Tobias Reinhardt, Corpus Christi Professor of Latin in the University of Oxford and Chairman of the British Academy's Medieval Latin Dictionary Committee, says: "The completion of the *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* is a symbol of the resilience of the Humanities in Britain. The importance and usefulness of dictionaries are often forgotten by the public, in the same way as people forget the word-processing software they use daily. Dictionaries enable us to track and understand the development of language and are useful not just today, but for future generations as well."⁴ The appearance of any Latin dictionary marks the extension of the dimensions of the respective cultural environment, which means that texts and contexts are acquired by way of getting directly or indirectly acquainted with the course of cultural and historical events as well as their importance for the creation of a broader cultural awareness. The above-mentioned British dictionary for the creation of which one hundred years were needed (the number of 100 so nicely resounding in the context of the centenary of Latvia in 2018) covers a very vast language material: "The *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* is based entirely on rigorous original research which has systematically surveyed the massive array of British Latin material that survives from the Medieval period, including poetry, sermons, chronicles, scientific texts, legal documents, state records, accounts and letters. Researchers have scoured British Medieval Latin texts written between the years AD 540 and 1600 by thousands of authors who were born or worked in Britain, including such well-known examples as the Domesday Book, Magna Carta and Bayeux tapestry."⁵ It should be admitted that the work performed by British team of scholars – the creation of the *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* – is an extremely important gain not only for the research of British cultural and historical processes but also for general acquisition of Latin lexicographical material being actualized in the last decades and at present the acquisition being on different stages of development in European national cultures (research vector can also differ, i.e., researchers can focus on borrowings from various languages used in Latin texts).⁶ Indeed, the great number and range of texts produced in Latin after the fall of the Roman Empire demonstrate that Latin remained an important language across Western Europe during this

period, and Latvia (Livonia) is not an exception, although the Latin language started appearing in Livonia only around the beginning of the 13th century with the expansion of Western Christianity in the Baltic Sea area – documentary and narrative sources are the first Latin texts written in Livonian period Latvia. The most significant Latin narrative source belonging to the beginning of the 13th century is *Heinrici Chronicon*⁷, which provides an insight into that very turbulent period rich in religious and military events. In the chronicle, these events (at least some of them) are reflected as seen by the author himself. The following instance from the chronicle (although a bit ambiguous) can serve as a proof of it:

Nichil autem hic aliud superadditum est, nisi ea, que vidimus oculis nostris fere cuncta, et que non vidimus propriis oculis, ab illis intelleximus, qui viderunt et interfuerunt (XXIX, 9).

When the wave of humanism reached Livonia in the 16th century, Latin dissertations representing various fields, some orations⁸ and Latin poetry appeared, the most significant of which is encomiastic poetry⁹, as well as occasional poetry¹⁰. Latin texts created in Livonian period Latvia should be regarded as an essential part of Latvian cultural heritage for full comprehension and evaluation of which a profound lexicographical effort is needed. Unfortunately, lexical peculiarities of Medieval Latin (and we are particularly interested in the Latin language of the Baltic region and particularly Livonia) have not been reflected in the existing *Latin-Latvian Dictionary* last published in 1955¹¹, which needs to be thoroughly revised as it no longer corresponds to the norms of the contemporary Latvian language, and supplemented with the lexical material reflecting the Livonian period Latin. The new edition of a reliable *Latin-Latvian Dictionary* is a challenge for the classical philologists of Latvia. However, it is important to mention that during the second half of the 1980s the work on the new edition of *Latin-Latvian Dictionary* was begun in Latvia, and it resulted in the creation of a draft material (the revision of the dictionary and the lexicographical work with Medieval Latin words and word meanings was done by Lija Čerfase, Aleksejs Apinis, Ināra Ķemere, Valija Strazdiņa, Brigita Cīrule). This draft material shows that the dictionary was supplemented with the general layer of Medieval Latin words. Unfortunately, there was no focus on the specific Latin words and meanings as found in Livonian sources. In addition,

the mentioned draft material of the dictionary of the Latin language was not published, and it exists only in a typewritten form, which makes the further work with this draft material hardly efficient. Nowadays, modern technologies and the enthusiasm of classical philologists of Latvia cherish the hope of a revised and supplemented *Latin – Latvian Dictionary* created on the basis of the dictionary published in 1955. The new edition will provide an authoritative and up-to-date treatment of both classical words and the main body of Medieval and neo-Latin vocabulary with an emphasis on clarity and quick retrieval of words and their meanings from Livonian sources, as well.

Thus, the intention of the present article is to bring to light and make manifest the necessity for a language tool – the new edition of *Latin-Latvian Dictionary* – indispensable for the research of Latin texts produced in both the classical Roman period and the post-classical period, more precisely – in the territory of Livonian period Latvia. Such a dictionary might be very helpful not only for the disclosure of words and their meanings being in circulation in classical and post-classical period but also for the disclosure of the word stock characterizing in one or another way the respective period and the respective region. Profound and conscious understanding of Latin texts is possible only through the acquisition and comprehension of the shades of various word meanings, which hardly ever remain static and unchanged in the course of time due to linguistic but mainly extralinguistic factors. Dictionary as a language tool inheres in the potential to systematize these words and word meanings, make them available to scholars, to every person concerned, as well as to facilitate the comprehension of analogically similar texts, e.g., texts produced in the same period, location, and similar factors. Simultaneously, a profound understanding of culture processes is favoured, which is essential for the evaluation of the texts created in the respective region, for comparing and, without doubt, for reliable translations of these Latin texts.

As the work with Latin text material produced in Livonia is quite extensive, the present paper touches upon only some aspects of Latin word stock, namely, general developments encompassing changes in Latin word stock as found in the Livonian *Heinrici Chronicon*. The choice of this text is determined by the fact that the chronicle is one of the earliest and most important Latin narrative sources composed in Livonian period Latvia. The events described in the *Heinrici Chronicon* cover the

period of approximately 1186 to 1227. However, the Latin language represented by the *Heinrici Chronicon* refers greatly to the 14th century because the first manuscript of it has not been preserved.¹² On the whole, the chronicle is written in a living Latin language, and it reflects vividly the successive arrival to Livonia of such bishops as Meinard (*Meynardus*), Bertold (*Bertoldus*) and then Albert (*Albertus*), describes their activities in baptizing the Livonians, as well as different military conflicts. There is no doubt that various historical events left an impact on the Latin language used by the writer in the chronicle.

An insight into the vocabulary of *Heinrici Chronicon* shows that the word stock of classical Latin in Livonian region became enriched with new words, and numerous classical words acquired new meanings. Extra-linguistic factors seen as reflected in word meanings, i.e. changes in every sphere of human activity in Livonian period Latvia, seem to have left great impact on Latin word stock. Therefore, the focus of attention is on new words that have enriched the Latin language in the respective period in Latvia and on the original and the resultant meanings of classical Latin words. The differences between them are described mainly in terms of the changes of the denotational component. The causes for semantic change are also characterised, touching upon some historical factors that brought about this change. Clearly, new words denoting new realities or reflecting definite changes in the society of Livonia appeared in this period. Considering the vocabulary of the *Heinrici Chronicon* in terms of extra-linguistic factors and their impact on Latin word stock, in the present paper only two general tendencies are distinguished:

- 1) borrowing of words from other languages, i.e. some vernacular languages and from the ancient Greek language;
- 2) semantic shifts of classical Latin words due to the changes in Livonian material, social and political culture.

In the *Heinrici Chronicon*, borrowings from vernacular languages constitute quite an interesting type of new words – despite the fact that they are comparatively less represented, and that sometimes they do not look like Latin words, they contribute to the regionally marked linguistic polyphony in the chronicle. Indeed, there are borrowings not only from the Latvian language, but also traces from the languages of neighbouring regions such as Scandinavian lands, Estonia, Germany, which were in

close historical relations with Livonia at that time. The linguistic diversity of the *Heinrici Chronicon* is not surprising if one takes into account the history of Livonian period Latvia. Thus, words were borrowed from the languages of neighbouring lands and they constitute Latin vocabulary expanded to meet the needs of a changed external environment. For the most part these words come from the sphere of everyday life as, e.g. the noun *watmal* meaning 'a kind of thick cloth' which (as one can see from the text) is of Scandinavian origin¹³: [...] *et quo precio sal aut watmal in Gothlandia comparetur, inquirunt* (I, 11). The noun *watmal* is a good example for a direct borrowing with no changes made to fit into the Latin noun system. Vernacular nouns of such type make the Latin language of the *Heinrici Chronicon* look somewhat different from the classical Latin language since the absence of declensional endings is markedly perceivable. Evidently, Henry of Livonia (*Henricus de Lettis*) seems to have felt himself free from the constraints of the norms of classical Latin and introduced vernacular words to meet his needs in situations when he lacked words to express something new that had appeared in the material or intellectual culture. However, one can trace also instances when the author chose to use a vernacular word even when there was a Latin word to describe a phenomenon as, for example, *kiligunda* which is probably of Baltic Finno-Ugric origin and, as seen from its usage in the instances presented below, with the meanings 'administrative division, region, parish district', and sometimes it is quite hard to grasp the difference from the Latin noun *provincia* used widely in the chronicle with the same meanings:

His mysteriis in urbe Waldia celebratis venerunt nuncii, missi de cunctis urbibus et kiligundis Osilie, querentes pacem et baptismi petentes sacramentum (XXX, 5).

Et dederunt episcopo Hermanno Ugauniam cum provinciis suis, fratres vero milicie Saccalam in sorte sua parte receperunt; et ecclesie beate Marie in Riga et episcopo Rigensi Maritimam cum septem kilegundis attribuerunt (XXVIII, 2).

Episcopus vero Hermannus abiit cum suis in Ugauniam et cepit castrum Odempe edificare et locavit in eo viros nobiles et milites honestos, Engelbertum videlicet, generum suum, de Thyshenhusen et Theodericum, fratrem suum, et Helmondum de Luneborch, virum prudentem et nobilem, et Iohannem de Dolen, donans unicuique eorum provinciam, id est kylegundam unam, in feudo (XXVIII, 8).

The above citations from the *Heinrici Chronicon* show that the word *kiligunda* / *kylegunda* / *kilegunda* appears in the situations which have a connection with Estonia,¹⁴ perhaps, with an aim to impart in such a way a kind of Finno-Ugric colouring to the described historical episode.

Henry of Livonia felt free also in moulding vernacular words on the norms of classical Latin in such a way contributing to the diversity of the Latin language used in the chronicle. Thus, one can encounter the word *marca* moulded as the first declension noun from German *mark*:

Unde usque fere ad ducentas marcas ecclesia est dampnificata (II, 9); Unde rex pie memorie Philippus quolibet anno sibi in auxilium dari centum marcas promisit (X, 17).

It is evident that the Latinized noun *marca* denotes a currency unit, German *mark*¹⁵ introduced by the Germans and being in circulation in Livonian period Latvia. Similarly, the Latvian noun *draugs* can be encountered with the Latin second declension ending as *draugus* – ‘a friend’:

Russinus interea de castris summitate Bertoldum magistrum de Wenden, draugum suum, id est consocium, alloquitur, tollens galeam de capite et inclinans de munitione, pacis ac familiaritatis pristinae verba proponens (XVI, 4).

In the cases of *marca* and *draugus*, the chronicler adopted a word from vernacular vocabulary making small changes as necessary to fit the words into the Latin grammatical system. However, in the case of *draugus*, it is rather difficult to grasp the difference of meaning from the existing Latin noun *amicus*. The use of vernacular words in cases when there are existing Latin words might seem superfluous. However, Latvian historian Ē. Mugurēvičs (*Ēvalds Mugurēvičs*) making a comment on the above usage of the noun *draugus* points out that in this case Bertoldus is not addressed as a friend in personal sense but as a former comrade-in-arms. The addition of the word *consocius* by the chronicler might serve as a proof for it.¹⁶ Thus, the author of the *Heinrici Chronicon* seems to have exerted a considerable skill in using vernacular words when he comes across something to be expressed, for which no Latin word exists, or when he wants to impart a definite shade of meaning. It was characteristic of him to respond by adopting vernacular words and making minimal changes as necessary to fit it into the Latin

grammatical system. The most typical changes included adding suitable inflectional endings, e.g. the necessary declension endings for nouns. Of course, it is evident that sometimes the difference in meaning between vernacular words and Latin words existing since classical period can hardly be traced. Anyway, vernacular words are frequently encountered in Latin texts written in the territory of Latvia, which means that they should find their place in the new edition of *Latin-Latvian Dictionary*.

However, it is evident that the linguistic diversity of the *Heinrici Chronicon* is greatly due to the borrowings from the Greek language, which constitute the greatest part of the new vocabulary in the chronicle. These borrowings are mainly connected with the spread of Christianity, and the text of the *Heinrici Chronicon* gives a first-hand account of the Christianization of Livonia. Possibly, also the fact that the author of the chronicle was a priest played a certain role because the chronicle abounds in citations from the Latin Bible *Vulgata* and from other ecclesiastical sources.¹⁷ The introduction of the vocabulary of Christianity into the Latin language was probably determined by the necessity to accommodate the new Christian existence in Livonia. As a result, a lot of Greek words (most often with a shift of meaning) revealing Christian issues together with classical Latin vocabulary represent a peculiar symbiosis in this Medieval Livonian chronicle. Thus, for denoting the Church the Greek noun *ecclesia* (ἐκκλησία ‘assembly’) is used¹⁸:

Postea autem ad Ydumeos missus, quam plures ibidem et Leththos et Ydumeos baptizans ecclesiam super Ropam edificavit et manendo cum eis vitam eternam eis demonstravit (III, X, 15).

For denoting various representatives of the Church the chronicler uses Greek words as well, e.g. for ‘a canonist’ (κανονικός ‘belonging to a rule, regular’, derived from κανών ‘straight rod’) and for ‘a bishop’ (ἐπίσκοπος ‘one who watches over, overseer, guardian’): *Anno Domini MCXCVIII venerabilis Albertus, Bremensis canonicus, in episcopum consecratur (III, 1.)*; also for ‘a clergyman’ (κληρικός ‘concerning inheritances’, derived from κληρος ‘casting of lots, drawing of lots, that which is assigned by lot, allotment of land, estate or property’):

Proxima quadragesima collecta Lyvonum universitas decernit, ut quicumque clericus in terra permaneat post pascha, capite puniatur (II, 10).

Words of Greek origin are used also for denoting some religious rites recognized as of particular importance and significance, e.g. the word *mysterion* is used for a kind of sacrament (*μυστήριον* ‘a secret matter’) and for a sacramental rite of admission to the Christian Church the noun *baptisma* is used (*βάπτισμα* derived from *βαπτίζειν* ‘to dip, to plunge’):

Thoredenses vero receptis sacri baptismatis misteriiis cum omni iure spirituali rogant sacerdotem suum Alabrandum, ut sicut in iure spirituali, sic et eos expediat in civilibus causis, quod nos dicimus in iure seculari, secundum iura christianorum (III, X, 15).

When speaking about the inaugural ceremony of anointment for priests, the chronicler again gives preference to a Greek word, e.g. *crisma* (*χρῖσμα* ‘anointing, unction’, derived from *χρίειν* ‘to rub, to anoint’) which in general means ‘anointing, unction anything smeared on, unguent, ointment’(usually prepared from oil and aromatic herbs).

Unde nos confestim proiecto sacrosancto crismate ceterisque sacramentis ad clypeorum gladiatorumque ministeria cucurrimus et festinavimus in campum, ordinantes acies nostras contra adversarios nostros, et stabant nobiscum seniores Vironensium (XXIII, 7, 8).

Undoubtedly, the reader of the *Heinrici Chronicon* should be ready to take into consideration that Greek is the language from which predominantly religious vocabulary for denoting everything connected with the Church as Church representatives, religious rites and ceremonies as well as vestments, furniture etc. was adopted, and encounter that, possibly, Greek words familiar in their classical usage now are used with somewhat unfamiliar meanings. The new edition of *Latin – Latvian Dictionary* in its revised form might turn out extremely helpful for both the researchers and ordinary readers.

Of course, Greek borrowings representing the vocabulary of Christianity are not the only ones in the chronicle since words borrowed from the Greek language related to other fields with other specific meanings can also be found; for example, *machina* (*μηχανή* ‘an instrument or machine for lifting weights’). In the *Heinrici Chronicon* ‘*machina magna*’ most probably means ‘a catapult that works using the counterweight principle and was used as an appliance for throwing particularly heavy stones’:

[.] *ducentes secum machinam magnam et alias minores ceteraque instrumenta ad castrum impugnationem.* (XXIII, 8).

Sometimes Greek borrowings are subjected to derivation as the word *machinamentum* (war equipment in the chronicle) from *machina*:

Cuncta bellorum innovantur machinamenta, milites armis se tegunt, una cum duce vallum conscendunt, castrum summitatem capere cupiunt [.] (XXIII, 8).

The few examples discussed above show that even borrowed words, especially from the Greek language, frequently really develop or show meanings of various kinds unfamiliar in the classical period. They demonstrate that the language of the chronicle is manifestly rich, it offers a vast material for linguistic research as one can observe restrictions of existing classical meanings, also metonymic and metaphorical extensions, and, of course, meanings arising from connections with other related or similar words which offer wide possibilities for further research.

The same is also true as regards Latin words and their usage familiar from the classical period. Classical Latin words constitute the basic vocabulary of the *Heinrici Chronicon*, therefore, on the whole, it is not difficult to read and understand the text in general. However, difficulties are encountered in cases when classical words are used in the meanings not familiar from classical texts and not incorporated in standard classical dictionaries. The chronicle shows that certain classical words have undergone the process of semantic change due to the necessity of accommodation of novel realities that had appeared in the life of the Livonians. One of the most common ways that words evolve is when the original meaning is narrowed, restricted and the word comes to mean something more specific. In the chronicle, the majority of such words again have a relation to new historical realities and Christianity. One can observe a kind of restriction and specification of meaning, for instance, in the noun *magister*, which in the historical context of the chronicle has the meaning 'a master, the head of a definite order', e.g. *Fratres milicie Christi* (Brethren of the Knighthood of Christ):

Et mittentes per noctem ad magistrum milicie Christi in Wenden, Wennonem, qui tunc aderat, rogabant eum venire cum suis ad persequendum Estonos (XII, 6).

The above-mentioned meaning is not found in the existing *Latin-Latvian Dictionary*, but such shades of meanings are significant for the work with respective texts. As one can see from the chronicle, *Fratres milicie Christi* was the first military order in the Baltic region, founded in Livonia in 1202 on the model of the Templars:

Eodem tempore providens idem frater Theodericus perfidiam Lyvonum et multitudini paganorum non posse resistere metuens, et ideo ad multiplicandum numerum fidelium et ad conservandum in gentibus ecclesiam fratres quosdam milicie Christi instituit, quibus dominus papa Innocencius regulam Templariorum commisit et signum in veste ferendum dedit, scilicet gladium et crucem, et sub obedientia sui episcopi esse mandavit (VI, 4).

The *Fratres Milicie Christi* was the order's original Latin name but in Latvian it is known also as *Zobenbrāļu ordenis* (the Order of Sword Brethren)¹⁹, evidently from German *Schwertbrüder*. The Latin noun *frater* 'a brother' here is not used in its classical sense denoting a family member in general but with the meanings 'a knight, a mounted man-at-arms serving a feudal superior'.²⁰ Similarly, the noun *militia* derived from classical *miles* 'a soldier' acquires the meaning 'knighthood'. It is essential to notice such semantic shifts since they render the discussed chronicle's Medieval mood and help to convey more accurately the historical truth. Likewise, the introduction of Christianity is the factor that has also influenced the shift of meanings for many Latin words, e.g. the verb *peccare* in the present *Latin-Latvian Dictionary* is fixed with such meanings as 'make a fault, error, mistake', while in the chronicle it is used as a noun *peccamen* (not fixed in the present dictionary as a noun) with the meanings 'sin, guilt':

Responsum vero est ea sub protectione apostolici comprehendi, qui peregrinationem Lyvonie in plenariam peccaminum remissionem iniungens vie coequavit Ierosolimitane (III, 2).

For Church representatives not only words of Greek origin but also Latin words are frequently used, e.g. the word *praedicator* in classical Latin is known as 'a herald' or 'the one who praises' but in the chronicle it is used with the meaning 'a preacher'. In the above citation, one can encounter a word which is worth mentioning in the context of semantic shifts, too, namely, the noun *peregrinatio* 'travel' and the Latin verb *peregrinari* 'to travel' but in the chronicle it has the meaning 'a crusade',

and 'to engage in crusade'. Considering the vocabulary of the chronicle, one can see that classical words sometimes retain the sound form but the meaning of the word has changed. Probably the most interesting in this respect is the noun *praesul* which in the existing *Latin-Latvian Dictionary* is fixed with the meaning 'the leading dancer'. It is usually associated with Roman *salii* – 12 or later 24 priests of god Mars who each year in March, made a procession with their *ancilia* 'shields' around the city, dancing and singing their songs. However, in Medieval Latin and in the chronicle respectively its meaning is 'bishop': *Annus erat praesulis Alberti septimus decimus, et innovatum est bellum in omnibus Lyvonie confiniis* (XIX, 1). Such changes of the denotational meaning frequently accompanied by changes in spelling happen due to the fact that realia, objects, institutions, concepts, etc. change in the course of time or disappear altogether as in this case. It should be admitted that the noun *praesul* in its diachronic development has acquired another meaning in Livonian sources, i.e. 'Pope', as one can find it in the encomiastic Latin poem *Aulaeum Dunaidum* written by Augustinus Eucaedius (*Augustinus Eucaedius*) in the 16th century:

*Nec non Ausonia Romanus Praesul in urbe,
Qui triplici caput effulget sublime corona
Annuit, et Bremae coeptis contraria firmat*
(Euc. 350).²¹

When reading Medieval texts, it is necessary to know what kind of text it is, also the period when it was written, as well as the region to which it refers. Sometimes a Medieval text can be misunderstood because both classical and Medieval meanings of the same word are encountered in the same text. As an example here, the noun *comes* and its derivatives can be mentioned. *Comes* can mean 'a companion, an associate, a comrade; pl. *Comites* – 'suite, court'. In the citation below from the chronicle we can see the noun '*comes*' in the meaning 'a count' and the derivative with the same root *comitatus* with the meaning 'accompaniment':

Anno secundo sui episcopatus cum comite Conrado de Tremonia et Harberto de Yborch cum multis peregrinis in Lyvoniam vadit, habens secum in comitatu 23 naves.

(IV, 1)

The few examples from Livonian sources discussed above give just a small insight into the processes of language enrichment due to borrowings and semantic shifts which can be observed in the Latin language viewed diachronically – a research issue of topical importance if one thinks about Latin texts created in the Baltic Sea region. Yet, the new edition of *Latin-Latvian Dictionary* supplemented with Medieval and neo-Latin words (especially those marked regionally) and new meanings is a language tool absolutely necessary for substantial research work, as well as for general understanding of texts created in post-classical period. As one can see from the example of the above-mentioned British *opus magnum*, lexicographical work (Latin lexicography in particular) is extremely time consuming and perplexing. Fortunately, modern technologies can aid much in doing this complex work – it means that digital dictionary in an intermediate stage might be worth considering. However, it is not so much the form of the dictionary that is of the prime importance at present but the aspects of its content – the identification of words and word meanings, recording and arrangement of them in the dictionary.

Classical philologists of the University of Latvia have started work with the new edition of *Latin-Latvian Dictionary* – a challenge which promises much effort and, possibly, important discoveries because Latin texts can illuminate certain historical aspects yet unknown or uncover the development of definite cultural ideas hidden in texts which have escaped scholarly attention up to now. This might turn out to be an invaluable contribution for future research especially if one thinks about the next centenary of Latvia and the tasks to be accomplished in it. Meanwhile, studying Medieval Latin texts and thinking about the forthcoming lexicographical *opus*, words said by Nicolas Slominsky can seem as quite indicative: “Lexicographis secundus post Herculem Labor.” This was the judgment pronounced by Joseph Justus Scaliger (1540–1609), himself a formidable lexicographer; the Herculean labor to which he compared his lexicographical task was that of cleaning up the manure-filled stables of King Augeus, son of the sun god Helius.²² In the situation when the complexity of achievements and the significance of humanitarian field in general happen to be lowered or underestimated, such a remark seems to be particularly valuable, and simultaneously, encouraging in a way, since this ambitious work promises a hope for a no less ambitious result – the new edition of *Latin-Latvian Dictionary*.

REFERENCES

- ¹ See, e.g., McGowan, Matthew Moran. *Latin Lexicography: Theory, Practice, and Influence from Republican Rome to the Carolingian Court*. Available: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1569760 [viewed 01.09.2018]; Nettleship, Henry. *Contributions to Latin Lexicography*, Cambridge University Press, 2010.; Verrius, Festus, & Paul. *Lexicography, Scholarship, and Society*. F. Glinister, C. Woods, J. A. North, M. H. Crawford (eds.). London: Institute of Classical Studies, 2007, etc.
- ² *Bibliotheca sacra: a theological quarterly*, Vol. II, 1845, p. 80.
- ³ See, for instance, *100 years on, final part of Latin Dictionary is finished*, The British Academy. Available: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/news/100-years-final-part-latin-dictionary-finished> [viewed 01.09.2018]; *Medieval Latin dictionary completed after 100 years*, University of Oxford. Available: <http://www.ox.ac.uk/news/2013-12-09-medieval-latin-dictionary-completed-after-100-years> [viewed 01.09.2018].
- ⁴ *100 years on, final part of Latin Dictionary is finished*, The British Academy. Available: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/news/100-years-final-part-latin-dictionary-finished> [viewed 01.09.2018].
- ⁵ *Ibid.*
- ⁶ See, e.g., *Estudios de Latin Medieval Hispánico*. J. Martínez Gázquez, O. de la Cruz Palma, C. Ferrero Hernández (eds.). Firenze: SISMEL, 2011., *Influencias léxicas de otras lenguas en el latín medieval. Influences lexicales d'autres langues sur le latin médiéval. Lexical Influences of Other Languages on Medieval Latin*, Maurilio Pérez González & Estrella Pérez Rodríguez (ed.). León-Valladolid : Universidades de León y Valladolid, 2011.
- ⁷ See the bilingual edition *Heinrici Chronicon*. Rigae "Zinātne", 1993.
- ⁸ See, e.g., *Orationes tres: e quibus duae honoratissima dignitate, tum sapientia et virtute ornatissimorum D. D. Scholarcharum Nicolai Ekii, Proconsulis et Davidis Hilchen, Syndici, tertia Joannis Rivii, cum solenni et publico ritu produceretur ad demandatam sibi ab Amplissimo Senatu inspectionem scholasticam subeundam. Habitaе in restitutione seu instauratione Scholae Rigensis. Rigae Livonum, officina Typographica Nicolai Mollini, 1597.*
- ⁹ The most significant of them: *Encomium inclitae civitatis Rigae Metropolis Livoniae*. Conscriptum a Basilio Plinio Rigensi Livonio. Lipsiae, Zacharias Berwald excudebat, Anno 1595; Schallerus, Christophorus. *Encomium Rigae totius Livoniae metropoleos celeberrimae*. Riga, G. Schröder, 1641; *Aulaeum Dunaidum, continens seriem ac successiones Archiepiscoporum Rigensium in Livonia, scriptum ad Reverendissimum Sigismundum Augustum Archiepiscopum Rigensem designatum, Ducem Megapolensem, Principem Vandalorum, Comitem Suerinarum, ac Stargatorum Dominum, etc. ab Augustino Eucaedio Livonio. Witenbergae 1564, et Ruyni 1794.*
- ¹⁰ A corpus of Latin occasional poetry can be found in the Academic library of the University of Latvia.
- ¹¹ *Latīņu–latviešu vārdnīca*. K. Veitmane, L. Čerfase, H. Novackis, A. Apīnis (sast.). Latvijas Valsts izdevniecība, 1955. In the article. the meanings of Latin words are from this edition, ad loc.
- ¹² See more on manuscript tradition in Ē. Mugerēvičs, Priekšvārds. *Heinrici Chronicon*. Rigae "Zinātne", 1993, 7–32.
- ¹³ See also note 47 for I of *Heinrici Chronicon*, Rigae "Zinātne", 1993.
- ¹⁴ See also note 7 for XXVIII of *Heinrici Chronicon*, Rigae "Zinātne", 1993.
- ¹⁵ The early history of the term [German mark] can be traced back at least to the 11th century, when the mark was mentioned in Germany as a unit of weight (approximately eight ounces) most commonly used for gold and silver. As a unit of account, it was employed

- during the Middle Ages for the payment of large sums [...]. See *ad loc.* <https://www.britannica.com/topic/mark-German-currency> [viewed 21.09.2018].
- ¹⁶ See note 36 for XVI of *Heinrici Chronicon*, Rigae "Zinātne", 1993.
- ¹⁷ For a good survey of this, see Arbusow, Leonid. Die handschriftliche Ueberlieferung des „*Chronicon Livoniae*“ Heinrichs von Lettland. *Acta Universitatis Latviensis*, XV, 1926. S. 335 seqq.; Bilkins, Vilis. *Die Spuren von Vulgata, Brevier und Missale in der Sprache von Heinrichs Chronicon Livoniae*, Riga, 1928.
- ¹⁸ Meanings of the Greek words from *A Greek-English Lexicon*. H. G. Liddell, R. Scott, H. R. Jones (eds.). Oxford: Clarendon Press, 1996, *ad loc.*
- ¹⁹ The chronicle specifies the vestments of the knights – insignia of a sword beneath a red cross, which they wore on their white mantles. According to the chronicler, the initiative for the new order came from the Cistercian Theoderic, a veteran in the Livonian mission. However, historian E. Mugurēvičs affirms that its establishment is often attributed to the newly ordained bishop of Livonia, Albert von Buxhovden (1199–1229), under whose obedience the order was placed. See more in note 7 for VI of *Heinrici Chronicon*, Rigae "Zinātne", 1993.
- ²⁰ The definition from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/knight> [viewed 21.09.2018].
- ²¹ See the new bilingual edition *Aulaeum Dunaidum* ab Augustino Eucaedio. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
- ²² Slominsky, Nicolas. *Lexicographis secundus post Herculem labor. Notes*. Vol. 33, No. 4, 1977, p. 763.

SOURCES

1. *Aulaeum Dunaidum* ab Augustino Eucaedio. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
2. *Aulaeum Dunaidum*, continens seriem ac successiones Archiepiscoporum Rigensium in Livonia, scriptum ad Reverendissimum Sigismundum Augustum Archiepiscopum Rigensem designatum, Ducem Megapolensem, Principem Vandalorum, Comitem Suerinarum, ac Stargatorum Dominum, etc. ab Augustino Eucaedio Livonio. Witenbergae 1564, et Ruyni 1794.
3. *Encomium inclitae civitatis Rigae Metropolis Livoniae*. Conscriptum a Basilio Plinio Rigensi Livonio. Lipsiae, Zacharias Berwald excudebat, Anno 1595.
4. *Heinrici Chronicon*. Rigae "Zinātne", 1993.
5. *Orationes tres: e quibus duae honoratissima dignitate, tum sapientia et virtute ornatissimorum D. D. Scholarcharum Nicolai Ekii, Proconsulis et Davidis Hilchen, Syndici, tertia Joannis Rivii, cum solenni et publico ritu produceretur ad demandatam sibi ab Amplissimo Senatu inspectionem scholasticam subeundam. Habita in restitutione seu instauratione Scholae Rigensis. Rigae Livonum, officina Typographica Nicolai Mollini, 1597.*
6. Schallerus, Christophorus. *Encomium Rigae totius Livoniae metropoleos celeberrimae*. Riga, G. Schröder, 1641.

LITERATURE

1. *A Greek-English Lexicon*. H.G. Liddell, R. Scott, H. R. Jones (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1996.
2. Arbusow, Leonid. *Die handschriftliche Ueberlieferung des "Chronicon Livoniae" Heinrichs von Lettland*. *Acta Universitatis Latviensis*, XV, 1926.

3. Bilkins, Vilis. *Die Spuren von Vulgata, Brevier und Missale in der Sprache von Heinrichs Chronicon Livoniae*, Riga, 1928.
4. *Bibliotheca sacra: a theological quarterly*, Vol. II, 1845.
5. *Encyclopaedia Britannica*. Available: <https://www.britannica.com/topic/mark-German-currency>. [viewed 21.09.2018]
6. *Estudios de Latín Medieval Hispánico*. J. Martínez Gázquez, O. de la Cruz Palma, C. Ferrero Hernández (eds.). Firenze : SISMELE, 2011.
7. *100 years on, final part of Latin Dictionary is finished*, The British Academy. Available: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/news/100-years-final-part-latin-dictionary-finished> [viewed 01.09.2018].
8. *Influencias léxicas de otras lenguas en el latín medieval. Influences lexicales d'autres langues sur le latin médiéval. Lexical Influences of Other Languages on Medieval Latin*, Maurilio Pérez González & Estrella Pérez Rodríguez (ed.). León-Valladolid : Universidades de León y Valladolid, 2011.
9. *Latīņu-latviešu vārdnīca*. K. Veitmane, L. Čerfase, H. Novackis, A. Apinis (sast.). Latvijas Valsts izdevniecība, 1955.
10. *Medieval Latin dictionary completed after 100 years*, University of Oxford. Available: <http://www.ox.ac.uk/news/2013-12-09-medieval-latin-dictionary-completed-after-100-years> [viewed 01.09.2018].
11. *Merriam Webster Dictionary*. Available: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/knight> [viewed 21.09.2018].
12. McGowan, Matthew Moran. *Latin Lexicography: Theory, Practice, and Influence from Republican Rome to the Carolingian Court*. Available: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1569760 [viewed 01.09.2018].
13. *Verrius, Festus, & Paul. Lexicography, Scholarship, and Society*. F. Glinister, C. Woods, J. A. North, M. H. Crawford (eds.). London : Institute of Classical Studies, 2007.
14. Nettlehip, Henry. *Contributions to Latin Lexicography*, Cambridge University Press, 2010.
15. Slominsky, Nicolas. *Lexicographis secundus post Herculeum labor. Notes*. Vol. 33, No. 4, 1977.

DOMĀJOT PAR JAUNO LATĪŅU-LATVIEŠU VĀRDNĪCAS IZDEVUMU

KOPSAVILKUMS

Raksta iecere paredz aktualizēt Baltijas reģionā (jo sevišķi Livonijas perioda Latvijā) latīņu valodā sacerēto tekstu izpētei būtiskā valodas rīka – *Latīņu-latviešu vārdnīcas* jauna, pārstrādāta un ar viduslaiku un neolatīņu vārdiem un nozīmēm papildināta izdevuma – izstrādes nepieciešamību. Vārdnīcai kā rīkam piemīt potenciāls sistematizēt vārdu nozīmes, darīt tās pieejamas pētniekiem un interesentiem, atvieglot citu analogiski pielīdzināmu (sarakstīšanas laiks, vieta un tamlīdzīgi faktori) tekstu izpratni un līdz ar to veicināt kultūras procesu padziļinātu izpratni, kas ir būtiski Baltijas reģionā latīniski sacerēto tekstu novērtēšanai, salīdzināšanai, izpētei un arī kvalitatīvu tulkojumu izstrādei. Vārdnīcas tapšana iezīmē attiecīgās kultūrvides dimensiju

paplašināšanos: tiek apzināti teksti un konteksti, tiešā un netiešā veidā izzinot kultūrvēsturisko notikumu gaitu un nozīmi kultūras apziņas izveidē. Tā kā Livonijas perioda Latvijā latīniski sacerēto tekstu daļādība un daudzums ir ievērojams, rakstā ieskatam viduslaiku latīņu valodas īpatnībās izmantots *Indriķa hronikas* teksts, lai iezīmētu, kā latīņu valoda laika gaitā bagātinājusies ar jauniem vārdiem un jaunām nozīmēm. Aplūkojot šīs hronikas valodu, redzams, ka noteikti ekstralingvistiskie faktori būtiski ietekmējuši latīņu valodas vārdu krājumu, proti, tas bagātinājies ar aizguvumiem no citām vietējām valodām; ievērojams daudzums vārdu ir aizguvumi no sengrieķu valodas, bet vārdi, kas lasītājam pazīstami no seno romiešu tekstiem, laika gaitā ieguvuši jaunas nozīmes, pateicoties izmaiņām Livonijas laika Latvijas materiālajā, sociālajā un politiskajā kultūrā. Aplūkotie piemēri no *Indriķa hronikas* sniedz ieskatu valodas nozīmju mainības un attīstības procesos, kas, domājot par Baltijas reģionā latīņu valodā tapušajiem tekstiem, joprojām ir aktuāls izpētes jautājums, bet papildināta *Latīņu-latviešu vārdnīcas* izdevuma sastādīšana ir pat akūti nepieciešama ne tikai kvalitatīva pētnieciskā darba veikšanai, bet arī vispārējās teksta izpratnes labad jebkuram attiecīgo tekstu lasītājam. Tādējādi jaunais *Latīņu-latviešu vārdnīcas* izdevums būs vērtīgs ieguldījums pētniecībā, jo būs iespējams kvalitatīvs pētnieciskais darbs ar tekstiem, kuri sacerēti Livonijā latīņu valodā un kuri potenciāli var labāk izgaismot noteiktus līdz šim neapzinātus vēsturiskus aspektus vai atklāt tekstos paslēptu un līdz šim neapzinātu kultūrvēsturisku ideju attīstību.

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas docētāji uzsāk darbu pie jaunā *Latīņu-latviešu valodas vārdnīcas* izdevuma. Šāds darbs ir ļoti apjomīgs un nopietns izaicinājums, bet tas tikai apliecina tā svarīgumu – latīņu valodā tapušie teksti izgaismo valsts un reģiona vēstures mezglpunktus, atklāj kultūras domas attīstības virzību. Šis izdevums būtu vērtīgs ieguldījums jo sevišķi tad, kad tiek domāts par nākamo Latvijas simtgadi un tajā paveicamajiem darbiem.

ARTURS HANSONS

Klasisko un orientālo pētījumu centrs *Ad fontes*, Latvija

SENGRIEĶU ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE LATVIEŠU VALODĀ

Īss kopsavilkums

Jaunākajai sengrieķu īpašvārdu atveides rokasgrāmatai aprit 45 gadi. Vairākos aspektos tā neatbilst nostādnēm, kuras mūsdienās tiek ievērotas īpašvārdu atveidē latviešu valodā, jo īpaši patskaņu garumu atveidē. Pielīdzināšana sugas vārdiem likusi īpašvārdiem zaudēt oriģinālo patskaņu garumu un bieži vien iegūt īsa patskaņa pagarinājumu. Fonētiski precīzāki sengrieķu īpašvārdu latviskojumi nav sarežģītāki par daudziem arābu, ungāru vai korejiešu īpašvārdu mūsdienu atveides piemēriem. Tuvināšanās oriģināla fonētikai ļautu iegūt noturīgāku pamatu līdz šim visai mainīgajā sengrieķu īpašvārdu atveidē.

Atslēgvārdi: sengrieķu īpašvārdi, fonētiskā atveide, gramatizācija.

Citvalodu īpašvārdi latviešu valodā ar dažiem izņēmumiem nu jau vismaz pusotru gadsimtu tiek atveidoti pēc fonētiskā principa. Tas ir pamatā kopš 1960. gada izdotajiem dažādu valodu īpašvārdu atveides norādījumiem, un tas ir nostiprināts arī Ministru kabineta noteikumos¹.

Šajā rakstā aplūkoti vairāki sengrieķu īpašvārdu atveides problēmjaucājumi, analizējot Ābrama Feldhūna (1915–2009) sastādītos sengrieķu īpašvārdu atveides norādījumus, kas izdoti 1974. gadā, un Māra Vecvagara veidoto *Sengrieķu-latviešu īpašvārdu vārdnīcu*, kuras otrais izdevums publicēts 2008. gadā. Šie problēmjaucājumi kontekstualizēti citu valodu atveides risinājumos, īpašu uzmanību pievēršot pēdējo gadu attīstībai atveides jomā.

Pirmais problēmjaucājums ir **patskaņu garums**. Ābrams Feldhūns savu norādījumu ievadā raksta: *Lielas grūtības izrunā radītu konsekventa visu oriģinālgarumu atspoguļošana latviskajos atdarinājumos. Tāpēc īpašvārdu patskaņu garumu atveidošana parasti saskaņota ar svešu sugas vārdu latvisko rakstību, atzīmējot tikai vienu celma garumu, piemēram, Kinēsijs (nevis “Kīnēsijs”), Milēta (nevis “Mīlēta”).* (Feldhūns 1974, 3–4)

Pielīdzinot īpašvārdu atveidi sugas vārdu pareizrakstībai, rodas vairākas problēmas.

Pirmkārt, patskaņu garumu nosaka nevis oriģinālā izruna, kas ir fonētiskās atveides pamats, bet gan svešvārdu sugas vārdu fonētiskie principi. Viens no tiem: nesalikātā svešvārdā ir ne vairāk kā viens garš patskanis, saliktā – ne vairāk par vienu garu patskani katrā saliktheņa daļā. Līdz ar to sengrieķu vārdos ar vairākiem gariem patskaņiem tie tiek **saīsināti**.

Citu valodu īpašvārdu atveidē šāda patskaņu saīsināšana nav novērojama. Vairāki gari patskaņi vienā vārdā sastopami, piemēram, igauņu valodā (vārdos *Āsamā, Hābsāre, Hiumā, Hēdemēste, Ārdmā*). Tāpat vairāki garie patskaņi sastopami ungāru valodā (*Ārvāčka, Ādāms, Gāšpārs, Pāzmāns*), arābu valodā (*Abdelkūrī, Agādīra, Džāfūra*), kā arī indiešu, persiešu un senebreju valodā, kurām nav publicēti īpašvārdu atveides principi, tomēr tie ir konstatējami atveides praksē (piem., *Bāšāna, Hālāks, Lāhīša, Elāzārs*). Tādējādi varam konstatēt, ka vairāki gari patskaņi īpašvārdā nav izņēmums, bet jau nostiprinājusies atveides parādība.

Ā. Feldhūna 1974. gadā piedāvātais atveides princips, no otras puses, reizēm **pagarina** patskaņus, kuri oriģinālā ir īsi. Citu valodu īpašvārdu atveidē tam ir vairāki precedenti, tomēr tie ir diezgan atšķirīgi no sengrieķu gadījuma. Piemēram, franču, spāņu un portugāļu īpašvārdu atveidē tiek pagarināts uzsvērts patskanis nelokāmu vārdu beigās (piem., *Hosē, Anrī, Nikolā, Žuzē*), un šā pagarinājuma nolūks ir iezīmēt to kā nelokāmu vārdu (vārda beigu patskanis neatbilst nevienas deklinācijas nominatīvam) un, iespējams, atdarināt izrunas intonāciju. Otrs gadījums: franču atveidē dažreiz patskani pagarina lokāmos īpašvārdos *l, m, n, r, z, ž* priekšā, bet tas pamatots ar nu jau lielā mērā novecojušām problēmām, piemēram, nepieciešamību franču vārdus pārņemt no krievu valodas un neiespējamību noskaidrot oriģinālu un tā izrunu. Šis princips mūsdienās būtu jāpārskata. Trešais gadījums ir nesen iznākušajā portugāļu īpašvārdu atveides rokasgrāmatā, kur ar patskaņu pagarināšanu mēģināts panākt oriģinālās uzsvāra vietas saglabāšanu latviešu izrunā, taču šis paņēmieni nesasniedz savu mērķi.

Ā. Feldhūna sastādītajos sengrieķu īpašvārdu atveides norādījumos (1974) garš patskanis pēc sugas vārdu analogijas tiek lietots izskaņās *-īds, -īda, -āds, -āda*, kas grieķiski parasti ir īsas, kā arī izskaņas *-ija* priekšā, lai arī tā nebūt nav vispārēja parādība latviskajos ģeogrāfiskajos nosaukumos (*Latvija, Francija*, arī atvērtā zilbē: *Burjatija, Kazahija, Osetija*). Šādas

pagarināšanas gadījumā vienīgais atļautais garais patskanis parādās tur, kur oriģinālā tas ir īss, bet pārējiem patskaņiem jākļūst īsiem, lai gan oriģinālā tie bieži vien ir gari. Līdz ar to atkāpe no sengrieķu izrunas ir visai liela. Jaunākajās citvalodu atveides rokasgrāmatās pārsvarā tiek sekots patskaņu garumam oriģinālajā izrunā. Kvalitatīvākie piemēri ir 2003. gadā izdotā *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide ..*, kurā patskaņu un līdzskaņu garumi rūpīgi mērīti un atveidoti, kā arī 2006. gadā izdotā *Angļu īpašvārdu atveide ..* un 1998. gadā izdotā *Ungāru īpašvārdu atveide ..*

Nākamā problēma ar pielīdzināšanu sugas vārdiem ir Feldhūna ne-atbalstīta, bet bieži sastopama **patskaņu pagarināšana**, ietekmējoties no līdzīgiem sugas vārdiem. Iespaidojoties no vārdiem *demokrāts*, *aristokrāts* utt., arī īpašvārdu atveidē atkal un atkal garumzīme parādās vārdos *Sokrāts* un *Hipokrāts* (te savu darvas karoti devis *Tildes Birojs*, kura ieteikumiem datorlietotāji mēdz sekot visai nekritiski). Variants ar garumzīmi ir lielā pārsvarā: Rīgā ir Hipokrāta iela, Hipokrāta pieminēklis, arī zvērestu bieži vien sauc par Hipokrāta zvērestu, *Sokrāts* nu jau parādās pat grāmatās.

Šī pagarināšanas tendence skārusi arī *Aristofanu*, kas bieži kļūst par *Aristofānu*; *Areopagu*, kas reizēm tiek nosaukts par *Areopāgu* vai *Aeropāgu*. Nevar apgalvot, ka šie pagarinājumi tiešā veidā izrietētu no 1974. gada atveides norādījumiem, taču uz oriģinālu nebalstīta patskaņu pagarinājuma precedenti tajos ir ielikti.

Jau citēto pamatojumu Feldhūns balsta uz apsvērumu, ka konsekvēnta visu oriģinālgarumu atspoguļošana radītu *lielas grūtības izrunā*. Tomēr pieļaujama **sarežģītības pakāpe** atveidē laika gaitā arvien paugstinās. 19./20. gadsimta mijā vēl bija pretestība pret nelatviskajiem burtiem *f, h, o*, kas bieži tika izlaisti vai aizstāti ar citiem. 20. gadsimtā šie burti jau kļuvuši par pašsaprotamu latviešu valodas daļu. 1982. gadā, astoņus gadus pēc sengrieķu atveides, iznāca arābu īpašvārdu atveides norādījumi, kuros jau ir tādi latviskojumi kā *Azrakšīšana*, *Avīnetovennīns*, *Bābāgurgura*, *Bahrelgazāla*, *Kalatdžarmo*, *Džemdetnasra*, *Kafr ez Zajjāta*, *Rāsšamra*, *Skikda*. 1998. gada ungāru īpašvārdu atveidē ir vārdi *Çengvirāga*, *Šebeškēns*, *Bāršoņs*, *Ištvanfi*, *Nağbānčai*. 2008. gadā SIA *Karšu izdevniecība Jāņa sēta* izdotajā *Lielajā pasaules atlantā*, kura veidotājiem daudzu valodu atveides principus nācies radīt pirmoreiz, sastopami vārdi *Phjončhana*, *Phuthaditičhaba*, *Masdžedssoleimāna*, *Sīsatčhanālai*, *Khīrīratnikhoma* un citi.

Šajos piemēros vērojama tiekšanās uz atveides precizitāti, pat ja tas nozīmē sarežģītāku izrunu un gramatizāciju. Precīza atveide ļauj lasītājam vairāk sajust oriģinālās valodas skanējumu un plūdumu.

Uz minēto piemēru fona nebūs viegli sengrieķu īpašvārdu vidū atrast gadījumus, kuros precīza patskaņu garumu atveide būtu atzīstama par grūtu. *Hēģēsips, Tūkīdids, Hērakleits, Eurīpids, Asklēpiads, Īliada, Hellada* drīzāk ir nevis grūti izrunājami, bet neierasti. Ja tiktu veidota jauna atveides rokasgrāmata, tad latviskajam pamatvariantam būtu jābūt pēc iespējas precīzākam, bet kā otro formu dažos gadījumos varētu norādīt tā saukto tradicionālo, to marķējot ar zvaigznīti, kā tas darīts vairākās citās rokasgrāmatās. Arī Ābrams Feldhūns vēlākajos tulkojumos atkāpies no minētajām 1974. gada nostādņēm un atveidojis oriģinālo patskaņu garumu: *Eurīpids, Līsids, Alkibiads, Trāhīnietes, Ēlektra* (ievads Sofokla *Ajantam*, 2008, 7–10 u. c.). Katrā ziņā nevajadzētu pat kā alternatīvu vai tradicionālismu norādīt tādus latviskojumus kā *Sokrāts, Hipokrāts, Isokrāts*. Populāriem vietvārdiem (*Ēģipte, Maķedonija*), kas tiek lietoti arī mūsdienās, saglabājama ierastā forma, līdztekus tomēr norādot arī precīzu sengrieķu īpašvārda atveidi.

Otrs problēmjaucējums ir **latinizētās formas**. Liekas, kopš 70. gadiem to lietojums ir mazinājies. 1974. gadā izdotajā sengrieķu īpašvārdu atveidē vēl norādīts *Edips* vai *Oidips*, pēc tam iznākušajā *Latvijas padomju enciklopēdijā* (LPE) norādītā pamatforma ir *Edips*, bet 1999. gada *Svešvārdu vārdnīcā* jau ir *Oidips*, arī psihoanalīzē formulētais komplekss tur saukts par *Oidipa kompleksu*. Arī pats Ābrams Feldhūns lieto formu *Oidips* (ievads Sofokla *Ajantam*, 2008, 7).

Ar latinizētajām formām problēma tā, ka laika gaitā tās mainās un šobrīd tām ir grūti atrast pareizības kritērijus.

Ilustrācijai vārda *Αἴσωπος* atveide. 20. gadsimta pirmajā pusē bija sastopamas formas *Ezops* un *Esops* (sk. datubāzi *periodika.lv*); 1922. gadā izdotā Ernesta Felsberga *Grieķu īpašvārdu pareizrakstība latviešu valodā* norāda formu *Ēsōps* (Felsbergs, 1922, 19). Ā. Feldhūns 1974. gadā kā stabili ieviesušos formu norāda *Ēsops*, taču jau dažus gadus vēlāk iznākušajā LPE ir *Ēzops* (LPE, 3. sēj., 1983, 246), kas arī tagad ir visizplatītākā forma. Kuru no tām uzskatīt par stabilu vai nostiprinājušos formu? Kā izvēlēties no formām, kuras attiecībā pret oriģinālu ir puslīdz vienādi pareizas un nepareizas?

2012. gadā izdotajā jaunajā Bībeles latviešu tulkojumā daudzi jau kopš Glika laikiem lietoti latinizējumi tuvināti oriģinālam – attiecīgi

senebreju un sengrieķu. Tikai populārākie personvārdi, kas apauguši ar ilgu baznīcas tradīciju, kā *Jēzus, Mozus, Jānis, Pāvils*, palikuši ierastajā atveidē.

Piemērs no *Genesis* 14. nodaļas 1965. gada izdevumā (atšķirīgie vārdi izcelti):

¹ *Un tas notika **Sineāras** ķēniņa Amrāfela, **Ēlasara** ķēniņa Arjoha, **Ēlamas** ķēniņa Kedarlaomera un Tidala, tautu ķēniņa, dienās.*

² *Tie sāka karot pret Sodomas ķēniņu Bēru, Gomoras ķēniņu **Birsu**, Admas ķēniņu **Sineabu**, Cebojimas ķēniņu **Simoberu** un Belas, tas ir, Coāras ķēniņu.*

2012. gada izdevumā:

¹ *Tas notika **Šināras** ķēniņa Amrāfela, **Ellāsāras** ķēniņa Arjoha, **Ēlāmas** ķēniņa Kedarlaomera un Gojīmas ķēniņa **Tidāla** dienās.*

² *Viņi karoja ar Sodomas ķēniņu Beru, Gomoras ķēniņu **Biršu**, Admas ķēniņu **Šinābu**, Ceboīmas ķēniņu **Šemēberu** un Belas, tas ir, Coaras, ķēniņu.*

Uzskatāmākā pārmaiņa ir š burts, kas latinizētājā formā bija kļuvis par s, un patskaņu garumi.

Arī sengrieķu atveidē šajos gadījumos pamatvariants jāatveido no sengrieķu valodas, bet kā otro formu dažos populāros gadījumos var norādīt latinizēto (*Kroiss*, *Krēzs; *Aisops*, *Ēzops). Un pēc 5–10 gadiem būtu redzams, kā kura forma iedzīvojusies apritē. Droši vien līdztekus pastāvēs abas formas.

Vēl mazliet par dažu **skaņu** atveidi. Citvalodu atveidē ir diezgan liela vienprātība par to, ka tiek izmantoti tikai latviešu alfabēta burti, taču to kombinācijas tiek veidotas pat ļoti neierastas. Šajā kontekstā nav būtisku šķēršļu sengrieķu εν līdzskaņa priekšā atveidot ar *eu*, nevis *ei*. Nu jau tam ir precedenti: minētajā Sofokla *Ajanta* izdevumā ir *Eurīpids*, *Eurisaks* un *Teukrs*, Jaunās Derības jaunajā tulkojumā ir *Eutihs* un *Eunīke*. Tā darīts arī Māra Vecvagara sastādītajā *Sengrieķu-latviešu īpašvārdu vārdnīcā*.

Atklāts jautājums ir par γ atveidi ar ģ un κ atveidi ar ķ atsevišķos gadījumos *e* un *i* priekšā. Domājams, arī te jānorāda gan precīzā atveides forma, gan tradicionālais variants (*Foinīke*, *Feniķija).

Lielākā daļa minēto ieteikumu sakrīt ar M. Vecvagara metodiku viņa sengrieķu īpašvārdu vārdnīcā, taču ne visi izplatītākie īpašvārdi

tajā iekļauti un tā diemžēl daudziem nav pieejama, tekstu redaktori bieži vien nemaz nezina par šādu vārdnīcu un labākajā gadījumā lieto 1974. gadā izdotos sengrieķu īpašvārdu atveides norādījumus un LPE, sliktākajā gadījumā – *Vikipēdiju* vai nelieto neko. Vienīgi jāpiebilst, ka Vecvagara atveidē reizēm nav konsekvences deklinācijās: piemēram, daudzskaitlī sieviešu dzimtē *-ιδεç* fonētiskās līdzības dēļ reizēm atveidots latviešu 5. deklinācijā (*Baliārides, Nēreida/Nēreides, Pallatides, Sitnides* u. c.), lai arī vienskaitlī šiem vārdiem ir 4. deklinācija, *-ida*. 4. deklinācija jā saglabā arī daudzskaitlī.

Jaunākajam sengrieķu īpašvārdu atveides izdevumam nu jau aprit 45 gadi, tas vairākos aspektos vairs neatbilst nostādņēm, kuras mūsdienās tiek ievērotas citu valodu īpašvārdu atveidē. Ā. Feldhūna iesāktais darbs būtu jāturpina zinātniskas konsekvences virzienā, tāpēc jauna atveides rokasgrāmata ir ļoti aktuāls jautājums. Mans vēlējums un ierosinājums: izveidot atveides rokasgrāmatu, kurā būtu iekļauti gan sengrieķu, gan jaungrieķu personvārdu un vietvārdu atveides norādījumi. Šo darbu aizsākusi prof. Ilze Rūmniece ar jaungrieķu personvārdu atveides ieteikumiem, ko izdevusi Latviešu valodas aģentūra (2015), bet savu kārtu vēl gaida vietvārdi; daudzi no tiem sastopami gan klasiskajos tekstos, gan mūsdienu Grieķijā, un izrunas dažādībai būtu jāatspoguļojas arī atveidē.

ATSAUCE

- ¹ MK noteikumi Nr. 114 (2004): 8.2. *citvalodu personvārdus latviešu valodā atveido atbilstoši to izrunai oriģinālvalodā (valoda, kurā ir uzrakstīts kāda teksta oriģināls) un iekļauj latviešu valodas gramatiskajā sistēmā.*

LITERATŪRA

1. Ahero, Antonija. *Angļu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga : Zinātne, 2006.
2. *Bībele*. b. v. : Bībeles sabiedrība, 1965.
3. *Bībele*. Rīga : Latvijas Bībeles biedrība, 2012.
4. *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. S. Karkonens-Svensons, I. Mežaraupe, I. Balode, O. Bušs, M. Pajula, I. Ozola (sast.). Rīga : Norden AB, 2003.
5. Felsbergs, Ernests. *Grieķu īpašvārdu pareizrakstība latviešu valodā*. Rīga : LU, 1922.
6. *Latvijas padomju enciklopēdija*. P. Jērāns (galv. red.). 3. sēj. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983.
7. *Lielais pasaules atlants*. J. Turlajs (galv. red.). Rīga : Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2008.
8. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. I. Igaunņu valodas īpašvārdi*. S. Raģe (sast.). Rīga : LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1960.

9. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. VII. Spāņu valodas īpašvārdi.* L. Ceplītis (sast.). Rīga : LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.
10. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. IX. Franču valodas īpašvārdi.* L. Ceplītis (sast.). Rīga : LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1963.
11. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. XIII. Sengrieķu valodas īpašvārdi.* Ā. Feldhūns (sast.). Rīga : Zinātne, 1974.
12. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. XV. Arābu valodas īpašvārdi.* M. Šūmane, J. Sikstulis (sast.). Rīga : Zinātne, 1982.
13. Placinska, Alla. *Portugāļu īpašvārdu atveide latviešu valodā.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015.
14. Rūmniece, Ilze. *Grieķu personvārdu atveide latviešu valodā: jaungrieķu valoda.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015.
15. Sofokls. *Ajants.* Ā. Feldhūns (tulk.). Rīga : Zinātne, 2008.
16. *Svešvārdu vārdnīca.* J. Baldunčiks (red.). Rīga : Jumava, 1999.
17. *Ungāru īpašvārdu pareizrakstība un pareizruna latviešu valodā.* E. Sakse (sast.). Rīga : Zinātne, 1998.
18. Vecvagars, Māris. *Sengrieķu-latviešu īpašvārdu vārdnīca.* Rīga : Filozofijas un socioloģijas institūts, 2008 (2. izd.).

LATVIAN RENDERING OF ANCIENT GREEK PROPER NOUNS

SUMMARY

“Proper nouns from other languages must be rendered according to the pronunciation in the language of their origin and adopted into Latvian grammatical system” (Decree of the Cabinet of Ministers, 2004).

Ābrams Feldhūns in his *Directions for the Rendering of Ancient Greek Proper Nouns* (1974) chooses not to reflect the original **vowel length**, instead he adopts the vocalization of foreign common nouns “to avoid huge pronunciation difficulties”: Κῆνησις—*Kinēsijs* (not *Kīnēsijis*); Μίλητος—*Milēta* (not *Milēta*).

Rendering from other languages (Estonian, Hungarian, Arabic, Persian, Hebrew) reflects multiple long vowels and rarely prolongs a short vowel (3 specific occasions).

In recent renderings of proper nouns, much higher level of **pronunciation difficulty** is commonly accepted. From Arabic: ‘Kalatdžarmo’, ‘Džemdetnasra’, ‘Rāsšamra’, ‘Skikda’; from Hungarian: ‘Ģenģvirāga’, ‘Šebeškēns’, ‘Naģbānčai’; misc.: ‘Phjončhana’, ‘Phuthaditičhaba’, ‘Masdžedssoleimāna’, ‘Sīsātčanālai’, ‘Khīrīratnikhoma’. Cf. renderings

from Ancient Greek: 'Hēgēsips', 'Tūkīdids', 'Hērakleits', 'Eurīpids', 'Asklēpiads', 'Īliada', 'Hellada'.

No real spelling criteria, if using **Latinised forms**. Αἴσωπος in Latvian in the 20th century:

The 1920s: 'Ezops', 'Esops', 'Ēsōps'. Ā. Feldhūns, 1974: 'Ēsops'. *LPE*, the 1980s: 'Ēzops'.

To provide firm and verifiable spelling criteria, the rendering system of Ancient Greek proper nouns in Latvian needs to be updated according to more precise phonetic rendering.

OLGA BUDARAGINA

St. Petersburg State University, Russia

M. CORNELIUS FRONTO AND THE CHOICE OF WORDS

Brief summary

In antiquity, oratory glory of M. Cornelius Fronto was second only to Cicero's, but today he is known as a tutor of M. Aurelius and L. Verus. Their correspondence reflects Fronto's didactic principles and gives an account of his archaistic literary tastes. Fronto creates a reading canon based on stylistic hierarchy and ability to find appropriate words in pre-classical authors. One can speak of almost obsessive Fronto's concern about the right choice of words. Even Cicero does not meet these requirements perfectly: he enjoys the fame of a great orator but does not seem to be careful enough about word selection.

Keywords: M. Cornelius Fronto, Cicero, literary canon, archaism, choice of words, Marcus Aurelius.

M. Cornelius Fronto, a 'literary lion' – how some call him (Kennedy 1972, 592) – was the leading figure of Roman letters of the mid second century. He was considered to be 'the best orator of his time' (Dio LXIX, 18, 3) and 'not second, but a twin glory of Roman oratory' (Eumenius *Panegyrici Latini* 8 (V), 14). Unfortunately, his speeches are almost completely lost,¹ and the largest part of his literary heritage preserved to this day is his correspondence with the members of Antonine dynasty – Marcus Aurelius, Lucius Verus and Antoninus Pius.

Being a highly educated and wealthy man, he made his house the center of an elite community, which was called by Fronto *contubernium*² ('a band, crew, or brotherhood' – Ad amic. I, 9), and he speaks of them not as 'pupils' (*discipuli*) but his 'followers' (*sectatores*) or 'fellows' (*contubernales*).³ Due to this high reputation, Fronto was appointed a teacher of Latin rhetoric of the two adoptive sons of the Emperor Antoninus Pius – at first of Marcus Aurelius (122–180) and sometime later – of his younger brother Lucius Verus (130–169).⁴

We know that the most extensive and famous literary canon of antiquity was compiled at the end of the first century C. E. by prominent rhetorician and teacher M. Fabius Quintilianus in the tenth book of his *Institutio oratoria*. This list was part of Quintilian's didactic program: that is why he deals with the authors "from the standpoint of their appropriateness in the training of aspiring orators and in shaping their styles" (Dominik 1997, 42). Unlike Quintilian, Fronto was not a professional teacher,⁵ and he did not associate himself with any formal educational institution.⁶ At the same time, he also had fixed didactic principles and, as a tutor of two future emperors, had opportunities to implement them: this is why it makes sense to look at Fronto's literary preferences illustrated by his reading list. I would not call it 'canon' for one main reason: as far as we know, he did not write treatises or textbooks on the topic, and private letters are not a suitable place for a systematic discussion of the issue.⁷

What authors did Fronto believe to be a new standard for those who would like to achieve success in the field of rhetoric and what criteria of choice did he apply in his list making? Though literary issues are discussed throughout the whole body of correspondence with Marcus and Lucius, detailed accounts are not numerous,⁸ hence, it is not appropriate to talk about a 'fixed list' as such. Nevertheless, Fronto's literary preferences can be detected from his observations and comments. In the history of literature, Fronto is associated with the most significant trend of the period, which can be defined as archaism⁹ (the term, dating back to the end of the nineteenth century, was introduced by E. Norden (1958, 361). One can see that Fronto favored pre-classical authors, which included prose writers prior to Cicero and poets before Virgil. This is very true in general, but the chronological criterion was not the only one: Fronto, for example, has a very high opinion of the historian Sallust, who was twenty years younger than Cicero was. This means that stylistic account was also taken into consideration because Sallust was known for an abundant use of archaism. Besides Sallust, Fronto's list of favorite authors included such names as Ennius, Cato the Elder, Plautus, Lucretius, and a number of others known to us only as titles and fragments.¹⁰ Although Ennius and Cato seem to be number ones to Fronto in poetry and prose respectively,¹¹ he never recommends his pupils to follow one particular model and believes that a speaker should be able to use various styles (Steinmetz 1982, 185). One can see from the correspondence that the

teacher was very effective in sharing his taste for old authors with his students and that his ideas commanded their respect.¹²

What is really striking about Fronto's reading list in comparison to Quintilian's canon and the later tradition (including Fronto's admirer Aulus Gellius) is the omission of certain names considered to be 'classical'. In his letters, Fronto never refers to the greatest Latin epic Virgil to whom he prefers the mentioned above author of the *Annales* Ennius.¹³ Another outstanding poet Horace is mentioned only in one letter: he is called, at least, a 'remarkable poet' (*poeta memorabilis*), but then Fronto jokingly says that he has a connection with Horace 'through Maecenas' and his (Fronto's) 'gardens of Maecenas' (*Ad Marc. Caes.* II, 2, 5) having in mind his villa at the Esquiline Hill.¹⁴

Here we approach the main criterion of Fronto's list making. Unlike Quintilian, he does not select best representatives in a particular genre, but makes instead a sort of stylistic hierarchy established according to the ability of writers to find suitable and appropriate words that should be looked for in pre-classical authors. He distinguishes, of course, between poets and prose writers,¹⁵ but otherwise in his didactic letters he easily compares and recommends those who wrote epic, tragedy, and comedy: thereby Fronto states, for example, that the epic poet Ennius was more careful about word selection than Plautus, a writer of comedies was (*Ad Marc. Caes.* IV, 3, 2).

Fronto and Quintilian share attitudes towards Cicero and Seneca who were still considered to be major literary figures of the period. They similarly find limitations and imperfections of Seneca's the Younger style (Quint. *Inst.* X, 125–131; Fronto *De orat.* 2–3) and speak high of Cicero. The latter has received the longest account of all in Quintilian's discussion of Greek and Latin writers, having been treated in two sections (though, according to the author of the canon, he 'is great in any department of literature' – *Inst.* X, 123): Cicero is spoken of as an orator, been compared to Demosthenes (X, 105–112), and as a philosopher who can rival Plato (X, 123). To Quintilian, "the name of Cicero has come to be regarded not as the name of a man, but as the name of eloquence itself" (X, 1, 112).

In the following section, I shall compare this purely panegyric discussion of Cicero with Fronto's attitude, which is more diverse and mixed. Whatever Fronto's personal literary tastes were, he could not omit, of course, Cicero in his teaching program.¹⁶ Moreover, he

underlines his good knowledge of Cicero's writings and states that 'he has most attentively read all his works' (<...> *qui scripta omnia studiosissime lectitarim* – *Ad Marc. Caes.* IV, 3, 3). So, in a number of letters Cicero is spoken of – in a quite Quintilian's manner – as the main Latin orator, and Fronto calls him 'the head and source of Roman eloquence' (*caput atque fons Romanae facundiae* – *Ad Marc. Caes.* IV, 3, 3).¹⁷

Does Fronto always approve of his great predecessor? On the one hand, Cicero is more than once mentioned among Fronto's beloved prose authors, such as Cato, Sallust, and Gaius Gracchus,¹⁸ which proves his high opinion of the famous orator. On the other, he does not seem to be Fronto's favorite in the art of oratory: the latter explicitly says that he prefers Cicero's letters to his speeches:

All Cicero's letters, however, should, I think, be read in my opinion, even more than his speeches. There is nothing more perfect than Cicero's letters.

Omnes autem Ciceronis epistulas legendas censeo, mea sententia vel magis quam omnis eius orationes: epistulis Ciceronis nihil est perfectius.
(*Ad Ant. Imp.* III, 8, 2)

This was an answer to Marcus' request to provide him with a selection of Cicero's letters, either in full or in parts. Fronto sends what he had himself excerpted on the matter of eloquence, philosophy, and politics, as well as some expressions that seemed to him elegant and remarkable. At the end of his epistle – and this is a sign of sincere adoration – he says that **all** Cicero's letters are worth reading. To describe Cicero's epistolary style, which he wants Marcus to study and follow, he uses an adjective *remissus* (relaxed) (*Ad Marc. Caes.* II, 2, 4). This very well coincides with Cicero's own definition of epistolary style as 'intimate and full of jesting' (*familiale et iocosum* – *Fam.* II, 4, 1). His unsurpassed epistolary skill is mentioned once more in a letter addressed to Lucius Verus: Fronto discusses at length the importance of rhetoric for the ruler – a subject of great importance for him – and states the preference of a letterform for some treatises. In this connection, he discusses a today non-extant work of Cicero *De consiliis suis*, which was posthumously published by his son and which dealt with accusations against Crassus and Caesar.¹⁹ From Fronto's point of view, the whole thing would have become better if compiled in a letterform in order to make it 'shorter, more readable, and compact'²⁰ (*brevius et expeditius et densius* – *Ad Ver. Imp.* II, 1, 15).

Fronto was very careful about selection of words and, one can say, even obsessed with word hunting: no wonder that this was the main criterion he used in his judgment about other authors and this was his guiding star in compiling of the list of his favorite writers used for teaching purposes. In his discussion of Fronto's aesthetic principles, A. Leeman even speaks about 'a word-crazed generation' (1963, I, 368). One of the earliest letters about the right choice of words is addressed to Marcus Aurelius and presumably dates from 139 C. E. when Fronto was appointed a royal tutor (Hout van den 1999, 150). The letter discusses his didactic principles and contains the longest passage ever dedicated to Cicero by Fronto: the teacher intends to express and share with Marcus his non-classical stylistic values. Fronto focuses upon the danger of half-knowledge, which, according to him, can be easily concealed in almost all arts but for selection and arrangement of words (*Ad Marc. Caes.* IV, 4, 1).²¹ He argues that even among old authors not all paid due attention to the choice of words, citing as good examples Cato, Sallust, Ennius, Plautus, and some others. A whole paragraph below is devoted to Cicero's word usage: on the one hand, Fronto acknowledges that the orator spoke 'the most beautiful words' (*verba pulcherrima* – *Ad Marc. Caes.* IV, 4, 3), but on the other, he believes that Cicero was not always careful in his choice of words. Three possible reasons are given for this, namely, a) greatness of mind; b) a wish to escape toil; c) or confidence that he does not have to look for the words and the right one will come up without searching (*ibid.*). This observation obviously contradicts Fronto's call for 'unexpected and unlooked for words' (*insperata atque inopinata verba* – *ibid.*) expressed in the text below. Fronto puts a special emphasis on the fact that one should assiduously search for these words and look for them in old Latin authors. One can see that in Fronto's writings Cicero enjoys the fame of a great orator but does not meet, at the same time, his main criterion of careful word selection.

Without any doubt, Fronto was neither the first one nor the only one to criticize Cicero's style.²² Mannerist aspirations of Fronto should be discussed not only against a background of the second century's C. E. tastes but also in a wider context of earlier literary theories. Though the importance of correct word usage was always an essential part of oratory training, its implicit value still remained a matter of discussion. The core of this dispute was a disagreement on content *vs.* form supremacy. The former approach can be best illustrated by an aphorism of Cato

the Elder: ‘grasp the subject, the words will follow’ (*rem tene, verba sequentur* – fr. 15 Jordan). This is really striking, but Fronto, who rates Cato among his favorite authors, fails to understand the essence of his literary priorities. On the other hand, Cicero, who – in spite of Fronto’s assertion – was never careless about word selection, nevertheless, backs up Cato’s opinion and uses it as an argument²³ in his polemics with the so-called Atticists, such as C. Julius Caesar and C. Licinius Calvus. In the first century C. E., Quintilian, a true follower of Cicero, talks about *res* (contents) and *verba* (words) as mutually complementary (*Inst.* X, 1, 4) and mocks those who can never stop to hunt for something better and archaic to the detriment of sense (*Inst.* VIII, praef. 31). As wittily observed by E. Fantham (1998, 293), by saying this he could have predicted Fronto’s appearance.

The aim of the present paper was to look at Fronto’s literary preferences in connection with his teaching program. The most striking difference between Quintilian’s canon and Fronto’s reading list is the preference of the latter for the pre-classical Latin authors, which should be seen against the background of archaizing tastes of the second century in general. However, what is characteristic exclusively of Fronto is his almost obsessive concern about the right choice of words.

REFERENCES

- ¹ The only extant fragment of considerable size comes from a letter of Marcus Aurelius who is quoting his teacher’s text: *Ad Marc. Caes.* I, 6, 2–8. The numeration follows that of the M. P. J. van den Hout edition (1988).
- ² *Ad amic.* I, 9.
- ³ On Fronto’s *contubernium* see: Johnson 2010, 137–156 and Richlin 2011, 98–99.
- ⁴ This is mentioned, for example, in the inscription, which dates from 199 C. E. and is dedicated to Fronto’s great-grandson: *M. Aufidio Frontoni pronepoti M. Corneli Frontonis oratoris, consulis, magistri imperatorum Luci et Antonini* <...> (*CIL* XI, 6334 = Dessau 1129).
- ⁵ See, for example, G. Kennedy: ‘Fronto was not a sophist, nor a professional teacher but a Roman orator who was interested in sophistry and rhetoric and became a tutor’ (Kennedy 1969, 594; see also 597: “<...> Fronto was not a rhetorician, in the sense that Quintilian, for example was”).
- ⁶ As Fronto, Quintilian was made tutor at the imperial palace and in 90 C. E. he began to teach Domitian’s two grand-nephews and heirs. Unlike Fronto’s, Quintilian’s pupils “vanished into exile” (*Quintilian on the Teaching of Speaking and Writing: Translations from Books One, Two, and Ten of the Institutio Oratoria*. J. Murphy (ed.). Edwardville: Southern Illinois University Press, 1987, XX).
- ⁷ One can say though that *De orationibus* and *De eloquentia*, in which Fronto discusses rhetoric principles, take intermediate position between letters and theoretical works.

- ⁸ See especially *Ad Marc. Caes.* IV, 3; *Ad Ant. Imp.* III, 1; *Ad Ver. Imp.* II, 1, 14; *De orationibus; De eloquentia*.
- ⁹ See, for example: Schanz 3rd ed., 1922, 88–100; Teufel III, 6th ed., 1913, 73–77; D’Alton, 1931, 318; Leeman I, 1963, 366; Kennedy 1969, 598; Williams 1978, 307; Kasulke, Christoph. *Fronto, Marc Aurel und kein Konflikt zwischen Rhetorik und Philosophie im 2. Jh. n. Chr.* München; Leipzig : Saur, 2005, 280 [*Beiträge zur Altertumskunde* 218], and others.
- ¹⁰ Such as C. Gracchus, Accius, Naevius, Lucilius, Caecilius, Laberius, and some others.
- ¹¹ Fronto calls Ennius ‘many sided’ (*multiformis* – *De eloq.* I, 2).
- ¹² See, for example, *Ad Marc. Caes.* II, 5, 1; 8, 5; *Ad Marc. Caes.* III, 19; *Ad Ant. Imp.* IV, 1, 3 etc. In a few preserved letters from Lucius Verus to Fronto, the former does not mention his teacher’s favorite authors, but it seems plausible to imply that his literary tastes could hardly vary from that of his tutor and brother.
- ¹³ This demonstrative rejection contrasts with a later account of Aulus Gellius who describes Fronto quoting Virgil (*N. A.* II, 11–12; 18). This can be, of course, a reflection of Gellius’ own adoration for the poet (Holford-Strevens, 3rd ed., 2005, s. v. M. Cornelius Fronto).
- ¹⁴ Fronto’s praise of Horace is over exaggerated by D’Alton (1921, 321).
- ¹⁵ At the same time, he mentions historian L. Coelius Antipater among poets (*Ad Marc. Caes.* IV, 3, 2).
- ¹⁶ Haines I, XXXI–XXXII.
- ¹⁷ One can compare the gloss belonging to *m*², which specifies that *iam M. Tullius summum supremique os Romanae linguae fuit* (*Ad Ver. Imp.* II, 1, 14).
- ¹⁸ *De eloq.* I, 2; II, 12; IV, 4. See also Marcus’ letter: *Ad Ant. Imp.* IV, 1, 3.
- ¹⁹ On this work see, for example, Schanz I, 4th ed., 1927, 533 and Stone 1998, 487–491.
- ²⁰ These are to be implicitly understood as Fronto’s requirements, which a good letter should meet.
- ²¹ He is also of opinion that it is better not to study philosophy at all than to be a half-baked expert (*Ad Marc. Caes.* IV, 1).
- ²² On Cicero’s polemics with Atticists, see: Hendrickson 1926, 234–258 and Gruen 1967, 215–233.
- ²³ See the words of Crassus in *De oratore* (III, 93): *Verborum eligendorum et conlocandorum et concludendorum facilis est vel ratio vel sine ratione ipsa exercitatio; rerum est silva magna <...>*.

SOURCES

1. M. Cornelii Frontonis *Epistulae*. M. P. J. van den Hout (ed.). Leipzig : Teubner, 1988.
2. *The Correspondence of Marcus Cornelius Fronto with Marcus Aurelius Antoninus, Lucius Verus, Antoninus Pius, and Various Friends*. Haines, C. R. (ed., transl.), I–II, Cambridge, Massachusetts; London : Harvard University Press, 1919 [*Loeb Classical Library*].

LITERATURE

1. D’Alton, John. *Roman Literary Criticism: A Study in Tendencies*. New York : Russell & Russell, 1931.
2. Dominik, William. The style is the man: Seneca, Tacitus and Quintilian’s canon. In: *Roman Eloquence. Rhetoric in Society and Literature*. W. Dominik (ed.). London : Routledge, 1997.
3. Fantham, Elaine. Latin Criticism of the Early Empire. *The Cambridge History of the Literary Criticism*. In: G. F. Kennedy (ed.). I, Cambridge : Cambridge University Press, 1989.

4. Gruen, Erich. Cicero and Licinius Calvus. *Harvard Studies in Classical Philology*, 71, 1967, 215–233.
5. Hendrickson, George. Cicero's Correspondence with Brutus and Calvus on Oratorical Style. *The American Journal of Philology* 47, 3, 1926, 234–258.
6. Holford-Strevens, Leonfranc. M. Cornelius Fronto. *The Oxford Classical Dictionary*. S. Hornblower, A. Spawforth (eds.). Oxford : Oxford University Press, 3rd ed., 2005.
7. Hout van den, Michael. *A Commentary on the Letters of M. Cornelius Fronto*. Leiden; Boston; Köln: Brill, 1999 [Mnemosyne: Bibliotheca classica Batava Supplementum 190].
8. Johnson, William. *Readers and Reading Culture in the High Roman Empire: A Study of Elite Communities*. Oxford : Oxford University Press, 2010.
9. Kasulke, Christoph. *Fronto, Marc Aurel und kein Konflikt zwischen Rhetorik und Philosophie im 2. Jh. n. Chr.* München; Leipzig: Saur, 2005, 280 [Beiträge zur Altertumskunde 218].
10. Kennedy, George. *Quintilian*. New York : Twayne Publishers, 1969 [Twayne's World Authors Series 59].
11. Kennedy, George. *A History of Rhetoric: The Art of Rhetoric in the Roman World (300 B. C.–A. D. 300)*. II, Princeton : Princeton University Press, 1972.
12. Leeman, Anton. *Orationis ratio: The Stylistic Theories and Practice of the Roman Orators, Historians, and Philosophers*, I, Amsterdam : Adolf M. Hakkert, 1963.
13. Norden, Eduard. *Die antike Kunsprosa*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 5. Auflage, 1958.
14. *Quintilian on the Teaching of Speaking and Writing: Translations from Books One, Two, and Ten of the Institutio Oratoria*. J. Murphy (ed.). Edwardville : Southern Illinois University Press, 1987.
15. Richlin, Amy. Old Boys: Teacher–Student Bonding in Roman Oratory. *The Classical World* 105, 1, Fall 2011, 91–107.
16. Schanz, Martin (bearb. v. Carl Hosius und Gustav Krüger). *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, 3 Teil: *Die Zeit von Hadrian 117 bis auf Constantin 324*. München : Beck, 3. Auflage, 1922.
17. Schanz, Martin. *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*. I, München : C. H. Beck, 4. Auflage, 1927.
18. Steinmetz, Peter. *Untersuchungen zur römischen Literatur des zweiten Jahrhunderts nach Christi Geburt*. Wiesbaden : Franz Steiner Verlag, 1982 [Palingenesia XVI].
19. Stone, A. M. A House of Notoriety: An Episode in the Campaign for the Consulate in 64 B. C. *The Classical Quarterly* NS 48, 2, 1998, 487–491.
20. Teufel, Wilhelm (bearb. v. Wilhelm Kroll und Franz Skutsch), *Geschichte der römischen Literatur: Die Literatur von 96 nach Chr. bis zum Ausgange des Altertums*. III, Berlin : Teubner, 4. Auflage, 1913.

M. KORNĒLIJS FRONTONS UN VĀRDU IZVĒĒLE

KOPSAVILKUMS

M. Kornēlijs Frontons ir ievērojamākā persona, kas Romā 2. gadsimta vidū darbojusies vēstules žanrā. Senatnē M. Kornēlija Frontona oratora slava piekāpās vienīgi Cicerona slavai, diemžēl viņa augsti novērtētās runas līdz mūsdienām tikpat kā nav saglabājušās. Autors ir labāk pazīstams kā divu augstdzimušu skolnieku un nākamo imperatoru – Marka

Aurēlija un Lūcija Vēra – audzinātājs. Viņu korespondence atspoguļo Frontona didaktiskos principus un vēsta par viņa literāro gaumi, ko varētu raksturot kā arhaisku. Vēstulēs Frontons radījis sava veida lasīšanas kanonu saviem audzēkņiem. Tas balstīts uz stilistisku gradāciju un radīts atbilstoši rakstītāju spējai atrast piemērotus un atbilstīgus vārdus, kuri meklējami pirmsklasisko autoru, tādu kā Katons, Ennijs u. c., darbos. Domājot par pareizu vārdu izvēli, Frontonam raksturīga gandrīz vai apsēstība. Raugoties no šāda skatu punkta, pat Cicerons visā pilnībā neatbilst Frontona norādījumiem: viņš bauda liela oratora slavu, taču nešķiet pietiekoši uzmanīgs vārdu izvēlē, kas ir Frontona teorētiskās domas stūrakmens.

IRĪNA RUDENKO

Latvijas Universitāte, Latvija

SUDAS LEKSIKONS KĀ INFORMĀCIJAS AVOTS: SNIEGTO ZIŅU TICAMĪBA UN PRECIZITĀTE

Īss kopsavilkums

Atsauces uz klasisko literatūru un tās fragmentu citēšana jau sen ir vārdnīcu un leksikonu neatņemama sastāvdaļa. Atzītu autoru jaundarinātu vārdu skaidrošana vai – taisni otrādi – jau novecojušo leksēmu vārdnīcās sniegtie lietošanas piemēri dažreiz var izrādīties par vienīgo iespēju saprast kāda literārā teksta fragmentu, kā arī ļauj izsekot valodā notikušajām izmaiņām vai arī aplūkot kādu konkrētu valodas attīstības posmu. Šajā rakstā tiek sniegta vispārīga informācija par Bizantijas leksikogrāfiskajiem avotiem, pieminot nozīmīgākos darbus un atsevišķi izceļot *Sudas* leksikonu, kā arī tiek aplūkoti vairāki problēmjautājumi, kas ir saistīti ar šī leksikona nosaukuma atveidi un sniegtās informācijas ticamību un precizitāti.

Atslēgvārdi: viduslaiku leksikogrāfija, Bizantijas leksikoni, *Sudas* leksikons, grieķu valoda, *koinē*.

Leksikogrāfijas pirmsākumi ir meklējami tālajā pagātnē, kad cilvēki veidoja vārdu sarakstus, apkopojot tajos viņiem nepieciešamās dažādu jomu zināšanas. Tuvo Austrumu, Vidējo Austrumu, Vidusjūras un Ķīnas antīkās civilizācijas izgudroja gandrīz visus leksikogrāfiskos materiālus, kas bija apkopotī un pārstrādāti vēlākajos laikos. Tie bija vecajos tekstos izmantotu vārdu saraksti, moderno vārdu krājumi un priekšmetu nosaukumu saraksti (Béjoint 2016, 8). Tas nozīmē, ka antīkie leksikogrāfiskie materiāli ietvēra plašu informāciju par pagātņi un to laiku, kurā dzīvoja paši sarakstu sastādītāji.

Bizantijā par leksikoniem (τὰ λεξικά) dēvēja sarakstus, kas ietvēra gan atbilstoši Aleksandrijas tradīcijai retu un mazpazīstamu leksēmu skaidrojumus, gan tagadnes un pagātnes notikumu aprakstus, vieni bija par reālījām, citi – par valodu (The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 2, 1991, 1220). Daži no tiem bija sakārtoti pa tēmām, daži – pēc formāliem kritērijiem, piemēram, pēc tā, kā vārdi tika rakstīti vai izrunāti.

Tātad saraksti saturēja vispusīgu informāciju par valodu, vēsturi un daudzām citām tēmām. Pēc sastādīšanas mērķiem un principiem antīkie saraksti atgādina mūsdienu vārdnīcas, jo saraksti tika sastādīti tā, lai tos varētu izmantot vairākkārt. Vieni saraksti bija funkcionāli un praktiski, citi – zinātniski. Vieni bija monolingvāli, citi – bilingvāli vai multilingvāli. Daudzi saraksti bija sastādīti skolām, taču bija arī tādi, kas domāti izglītojamiem priesteriem, dzejniekiem, amatvīriem, pārvaldniekiem vai bagātājiem, kuriem bija vajadzīgi viņu amatu saraksti (Béjoint 2016, 8).

Kamēr latīniskajos Rietumos leksikogrāfiskie darbi galvenokārt tika sastādīti latīņu valodā, Bizantijā tapa dažādi zinātniski darbi grieķu valodā, un *ar laiku tur bija izveidojusies bagāta un daudzveidīga leksikonu tradīcija* (Eiropas literatūras vēsture 2013, 88). Viduslaiku leksikogrāfi, veidojot savus zinātniskos darbus, par informācijas avotiem parasti izmantoja antīko autoru darbus, klasisko antīko leksikonu saglabājušos fragmentus un sholijus¹.

Par senāko Bizantijas leksikonu tiek uzskatīts darbs, kurš tiek datēts ar mūsu ēras 5.–6. gadsimtu un kura sastādīšanu *kļūdaini piedēvē Aleksandrijas Kirilam*. Šajā darbā ir atrodami vārdi gan no klasiskās literatūras, gan no Bībeles, un to bija paredzēts izmantot, mācoties rētoriku (The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 2, 1991, 1220). Vēl viens agrīno viduslaiku leksikogrāfiskā darba spilgts piemērs ir Aleksandrijas Hēsīhija (*Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς*, 5. gs.) darbs *Visu vārdu apkopojums alfabētiskā secībā* (*Συναγωγὴ Πασῶν Λέξεων κατὰ Στοιχείον*), kas ietver klasiskajā literatūrā sastopamus retus vārdus un to nozīmes. Līdz mūsdienām ir labi saglabāties arī 9. gadsimtā sastādītais bizantiešu patriarha Fotija (*Φώτιος*, c. 820–896) leksikons (*Λέξεων συναγωγὴ*). Šī leksikogrāfiskā darba pamatā ir gan komentāri klasiskajiem tekstiem, gan fragmenti no klasiskajiem antīkajiem leksikoniem. Savukārt 10. gadsimtā pēc imperatora Konstantina VII pavēles (*Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος*, valdīšanas gadi: 913–959) tika sastādīta Bizantijas enciklopēdija *Excerpta Constantiniana*, kas sastāv no 53 tematiski sakārtotiem sējumiem, kuri ietver fragmentus no vismaz 25 vēsturnieku darbiem, sākot ar Hērodotu (*Ἡρόδοτος*, c. 490/480–425) un beidzot ar Georgiju Amartolu (*Γεώργιος Ἀμαρτωλός*, 9. gs.) (Banchich 2012). Taču viens no lielākajiem un nozīmīgākajiem šī laika leksikogrāfiskiem darbiem ir *Sudas leksikons* (*Σοῦδα*, latīņu valodā *Suidae Lexicon*), kas ne tikai ir labi saglabāties, bet arī sniedz plašu zināšanu klāstu, balstītu uz daudziem mūsdienās zudušiem avotiem (Dickey 2006, 90).

Suda ir liels Bizantijas laiku leksikogrāfisks darbs, kas satur aptuveni 30 000 leksisku un enciklopēdisku šķirkļu, lielākoties par grieķu valodu, vēsturi un kultūru.

Σοῦδα ir Bizantijas laika grieķu leksēma, ko latviski varētu tulkot kā *nocietinājums*² [angliski *fence* vai *palisade* – I. R.]. Pārnestā nozīmē to varētu saprast kā *zināšanu krātuvi*. *Sudas* leksikona sastādītājs/i nav zināmi. Arī leksikona sastādīšanas laiks precīzi nav zināms, taču netiešas teksta liecības vedina domāt par 10. gadsimta beigām. Šķirkli Ādams (425. *Ἀδάμ*)³ leksikona autors (vai viens no autoriem) sniedz vispārīgu hronoloģisku pasaules aprakstu, beidzot ar imperatora Joanna I Dzimiska (*Ἰωάννης Α΄ Τζιμισκής*, valdīšanas gadi: 969–976) nāvi 976. gadā, bet šķirkli *Konstantinopole* (2287. *Κωνσταντινούπολις*) jau ir pieminēti divi nākamie imperatori – Vasilijis II (*Βασίλειος Β΄*, valdīšanas gadi: 976–1025) un Konstantins VIII (*Κωνσταντῖνος Η΄*, valdīšanas gadi: 1025–1028). Šī nesakritība vedina domāt, ka tas varētu būt viens no vēlāko laiku iekļāvumiem⁴. 12. gadsimtā leksikons visticamāk jau bija pabeigts, jo uz to atsaucās Tesalonīkes arhibīskaps Eustātijs (*Εὐστάθιος Θεσσαλονίκηος*), kurš dzīvoja 12. gs. pirmajā pusē (c. 1115–1195/6).

Svarīgs ir jautājums par leksikona nosaukuma atveidi. Sākot no viduslaikiem, valdīja uzskats, ka *Suidas* (tā nosaukums tika atveidots latīniski) ir grieķu leksikogrāfa un leksikona sastādītāja vārds, un tieši Eustātijs bija tas, kas *pārprata* [leksikona – I. R.] *nosaukumu un interpretēja to kā* [sastādītāja – I. R.] vārdu (The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 3, 1991, 1930). Šis kļūdainais uzskats valdīja līdz pat 20. gadsimtam, piemēram, H. T. Peka (*H. T. Peck*) un I. Dvorecka (*И. X. Дворецкий*) vārdnīcās ir vēl sastopama vecā forma *Σοῦδας* (Peck 1898; Дворецкий 1958, 1490) un abi autori uzskata, ka tas ir leksikogrāfs, tomēr mūsdienās lielākā daļa zinātnieku domā, ka *σοῦδα* ir lietvārds. Angļu zinātniskajos darbos leksikona nosaukums visbiežāk tiek atveidots kā *Suda* (agrākos izdevumos – *Souda*). Tā kā *Sudas* sastādīšanas laikā patskaņu garumi grieķu valodā jau sen bija zuduši⁵, nav nepieciešamības mēģināt tos atdarināt vārdos, kas bija cēlušies viduslaikos, un tāpēc *Σοῦδα* šajā rakstā tika latviskots kā *Suda*.

Pirmais *Sudas* grieķiskais izdevums tika publicēts 1499. gadā Milānā, bet 1564. gadā Bāzelē nāca klajā Žeroma Volfa (*Jérôme Wolf*) pirmais leksikona tulkojums latīņu valodā (*Biographie universelle, ancienne et moderne, etc.* Vol. 44, 1826, 186). 1854. gadā leksikons tika publicēts vācu filologa un kritiķa Augusta Imanuela Bekera (*August Immanuel*

Bekker, 1785–1871) redakcijā. Pēdējais izdots un autoritatīvākais *Sudas* leksikona kritiskais izdevums šobrīd ir dāņu valodnieces, paleogrāfijas speciālistes un bibliotekāres Adas Adleras (*Ada Adler*, 1878–1946) sastādītais (1928–1938) un Leipcīgā publicētais piecu sējumu izdevums, kas tika ņemts par pamatu pirmajam tulkojumam angļu valodā (2014).

I. Bekera (1854) un A. Adleras redakcijā leksikona šķirklī ir sakārtoti alfabētiskā secībā, taču agrākajos izdevumos⁶ vārdi, kuri sākas ar divskaņiem, bija sakārtoti nevis alfabētiski, bet fonētiski, t. i., pēc izrunas, kas sakrīt ar mūsdienu grieķu divskaņu izrunas variantu.

Leksikonā ir atrodamas biogrāfiskas ziņas par izcilām grieķu un bizantiešu personībām (dzejniekiem, filozofiem, valdniekiem), ka arī sakāmvārdu un dažādu leksēmu skaidrojumi. *Sudas* leksikonā skaidroto leksēmu un reāliju vecums sniedzas tālu pāri mūsu ēras robežai un ietver vairākus gadsimtus pirms mūsu ēras. Runājot par leksēmām, ir pamats domāt, ka dažas no tām bija tajā laikā jau novecojuši vārdi, kuras 10. gadsimtā grieķi ne tikai nelietoja, bet varēja arī nezināt (piem., atsevišķas leksēmas no seno laiku autoru tekstiem). Ievērojamu vietu *Sudas* leksikonā ieņem arī reti sastopamas dažādu dialektu vārdformas un dzejnieku jaundarinājumi (dažādu veidu salikteni). Kā piemērus te var minēt vīriešu dzimtes lietvārda *ó άναξ* (*valdnieks*) lietošanu sieviešu dzimtē: *Άναξ: Θηλυκῶς. οὕτως Αἰσχύλος* (*Valdniece: sievietes dzimtē. Šādi [šo leksēmu lieto – I. R.] Aishils*) (1980. *Άναξ*) un salikteni *άμφιμήτωρ* (*no citas mātes*) (1747. *Αμφιμήτωρ*).

Runājot par novecojušām vārdformām, jāteic, ka leksikonā ir atrodama ne tikai dažādu darbības vārdu gramatiskās formas (72. *Κάθη – tu sēdies*; 83. *Κάθημαι – es sēžos*; 88. *Καθησθαι – apsēsties*), bet vietām tiek norādīts arī locījums, ar kuru leksēma jālieto (103. *Καθίζω – es sēdinu, es apsēžos, lieto ar akuzatīvu*; 313. *Υπερκαθέζομαι – es apsēžos uz, lieto ar ģenitīvu*).

Izvērtējot leksikonu kā izziņas līdzekli antīkās pasaules iepazīšanai, jānorāda uz vairākiem problēmjaudājumiem. Daudzi antīkie un viduslaiku leksikoni ir nonākuši līdz mūsdienām labā stāvoklī, kaut gan tie ir jāizmanto piesardzīgi, jo tajos ir daudz iekļāvumu, kā arī bizantiešu leksikoni lielākoties ir savstarpēji saistīti (Dickey 2006, 87). Tādēļ, izmantojot vairākus bizantiešu leksikonus, ir svarīgi saprast, vai šķirklī, kas aplūko vienu un to pašu tēmu, sniedz informāciju, kas balstās uz antīkajiem avotiem, un vai leksikonu sniegtās liecības ir savstarpēji neatkarīgas, jo nereti vairākos leksikonos parādās līdzīga vai pat vienāda informācija, kas dažreiz var izrādīties arī kļūdaina.

No tā izriet otrais nozīmīgākais jautājums par leksikonā sniegto informāciju, kas vietām ir neskaidra un neprecīza. Analizējot leksikonā atrastās biogrāfiskās ziņas, ir ieteicams pārbaudīt to atbilstību informācijai, kas ir atrodama tādos autoritatīvos izdevumos kā, piemēram, *Brill's New Pauly*, lai izvērtētu leksikonā sniegto ziņu pareizību un pārliecinātos, ka konkrētajā šķirklī runa ir tieši par meklēto personību, jo *Sudas* leksikonā nereti ir atrodams vien kādas personības vārds bez jebkādam norādēm, kas ļautu to precīzi identificēt. Tā šķirklī *Likumdevēji* (472. *Νομοθέται*) blakus Solonam (Σόλων, 638–558) un Drakontam (Δράκων, 7. gs. p. m. ē.) ir pieminēts kāds Aishils (Αἰσχύλος), kuram acīmredzot nav nekādas saistības ar slaveno traģēdiju autoru (Bentley 1817, 269). Informācija šķirklī par likumdevējiem visticamāk ir kopēta no Joanna Malala (*Ιωάννης Μαλάλας*, 491–578) darba *Hronogrāfija* (*Chronographia*), kur arī nav atrodamas nekādas papildu ziņas par minēto personību (Malalas 1831, 88, 6–10).

Šķirkļos, kuros tiek sniegtas biogrāfiskas ziņas, blakus personas vārdam dažreiz tiek minēti kādi slaveni radinieki un vietām parādās arī nostāsti vai personīga rakstura detaļas. Piemēram, šķirklī *Filoklēts* (378. Φιλοκλής) tiek aprakstīta kāda dzejnieka āriene:

Φιλοκλής, κωμωδίας ποιητής, αἰσχροπρόσωπος. ἦν δὲ προκέφαλος, ὡς ἔποψ, ἤγουν ὀξυκέφαλος [..]

Filoklēts, komēdiju autors, ar neglītu ārieni. Viņam bija konusveida galva, kā pupuķim, t. i., izstiepta [..]

Bet šķirklī *Kinaigeirs* (2695. *Κυναίγειρος*) ir atrodams nostāsts par slavenā cīnītāja nāvi:

Κυναίγειρος, Αθηναῖος, Εὐφορίωνος, Αἰσχύλου δὲ ἀδελφός, τῆς στρατηγίδος ἐπελάβετο νηὸς τῶν Περσῶν ἢ ἢ φενοῦσης καὶ τὴν δεξιὰν ἀποκοπεῖς ἐπέβαλε τὴν ἀριστεράν, ἣς καὶ αὐτῆς ἀποκοπίσης ἐτελεύτα πεσών.

Kinaigeirs, atēnietis, Euforiona [dēls – I. R.], Aishila brālis. Viņš [ar roku – I. R.] satvēra jau peldošo persiešu karavadoņa kuģi, un viņam nocirta labo roku; [tad – I. R.] viņš [to – I. R.] satvēra ar kreiso roku, un, kad arī tā tika nocirsta, viņš nokritis nomira.

Šis nostāsts ir atrodams vairāku antīko autoru darbos, viens no tiem acīmredzot kalpoja leksikogrāfam par informācijas avotu. Hērodots

raksta, ka Euforiona dēls Kinaigeirs krita Maratonas kaujā. Viņam nocirta roku ar cirvi, kad viņš saķēra kuģa priekšgalu (Hdt. 6.114.1), bet Svetonijs (*Gaius Suetonius Tranquillus*, c. 69–122) salīdzina Gāju Akiliju (*Gaius Acilius*), kuram tika nocirsta labā roka, mēģinot apturēt ienaidnieka kuģi, ar Kinaigeiru (Suet. Jul. 68.4). Šajā sakarā Kinaigeiru piemin arī Svetonija laikabiedrs Valērijs Maksims (*Valerius Maximus*, 1. gs. m. ē.) (V. Max. 3.2.22), un tieši viņa darbā parādās variants ar abu roku nociršanu. Maksims atzīmē, ka Akilija varoņdarbs nekļuva plaši pazīstams, atšķirībā no Kinaigeira, kura vārds tika iemūžināts grieķu dziesmās. Ar laiku šis nostāsts bija apaudzis ar dažādām fantastiskām detaļām, piemēram, ir arī variants, kurā Kinaigeirs, kad viņam nocirta abas rokas, turpināja turēties pie kuģa ar zobiem (Smith 1873).

Kaut arī šīs ziņas, iespējams, atdzīvina aprakstāmās personas tēlu, tomēr tās nav uzskatāmas par nopietnām gan atsauču trūkuma dēļ, gan ziņu pārbaudes un aprakstītā fakta neiespējamības dēļ.

Kas attiecas uz neprecizitātēm un kļūdām, pētot Aishila tragēdiju citātus, tika konstatētas vairākas neprecizitātes citējumos – nepareizā vārdu rakstība un sajauktie vārdi (*ἀποφώλιοι ἀποφύλιοι* vietā (3641. *Ἀποφώλιοι*), *γε γὰρ* vietā (14. *Πάγκοινος Λίμνη: ἡ τοῦ ἄδου*), *δίκαιος ἄριστος* vietā (1070. *Δίκαιος*)), kā arī viena nopietnāka kļūda šķirkļī *Ἑσκοροδισμένοις* (3158. *Tiem, kas saēdušies ķiplokus*):

Ἀισχύλος: οὐ μὴ πρόσει τούτοισιν ἔσκοροδισμένοις. ἀντὶ τοῦ οὐ καταβαλεῖς σφοδροῖς οὔσι καὶ πικροῖς γενομένοις, μετελληφόσι τῶν σκοροδῶν. ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀλεκτρῶνων.

Aishils [raksta – I. R.]: “*Netuvojies tiem, kas ir saēdušies ķiplokus!*” *Kas nozīmē: neiesaisties* [darīšanās – I. R.] *ar* [tiem, kas ir – I. R.] *saēdušies ķiplokus*, [jo viņi ir – I. R.] *kļuvuši drosmīgi un sakaitināti*. [Tas nāk – I. R.] *no gaiļu metaforas*.

Citāta autors ir nevis Aishils, bet Aristofans – komēdijā *Aharnieši* (*Ἀχαρνεῖς*) Tēors (*Θέωρος*) saka Dikaijopolam (*Δικαιοπόλις*), kuram nozaga ķiplokus:

*ὦ μόχθηρε σὺ
οὐ μὴ πρόσει τούτοισιν ἔσκοροδισμένοις.*

(Aristoph. Ach., 166–167)

Ak, tu, nelaimīgais,

*netuvojies tiem, kas ir saēdušies ķiplokus!*¹⁷

Daudzi no *Sudas* leksikonā izmantotajiem avotiem ir atpazīstami un joprojām lasāmi, un viens no tiem ir Fotija leksikons. Fotija un *Sudas* leksikona šķirkļu sastatījums parāda, ka nereti lemmu skaidrojumi no Fotija leksikona atkārtojas *Sudā* vārds vārdā, tātad acīmredzot tie ir kopēti⁸. Iepazīstoties ar Fotija leksikona saturu, ir iespējams secināt, ka Fotija leksikonā leksēmu skaidrojumi ir formulēti īsi un konkrēti, bet dažreiz skaidrojumu vietā ir norādīti tikai leksēmas sinonīmi, savukārt *Sudas* leksikonā lemmas ir komentētas plašāk un bagātīgāk, sniedzot citātus no dažādu autoru darbiem, sholijiem un vēstulēm. Lielākoties *Sudas* sastādītāji kā avotus izmantojuši romiešu un vēlinās antikvitātes perioda leksikonus un citu zinātnisku darbu apkopojumus, kā arī sholijus (kaut gan daži klasiskās literatūras darbi, sevišķi Aristofana lugas, acīmredzot tika izmantoti oriģinālā), bet galvenie informācijas avoti ir *aleksandriešu zinātniskie darbi, dažādi vēsturiskie materiāli, kuru datējums sniedzas līdz pat klasiskajam periodam, un zudusī Milētas Hēsīhija biogrāfiskā vārdnīca* (Dickey 2006, 90). Tas padara *Sudu* par labāku materiālu pētījumam šķirkļu satura un apjoma ziņā.

Vietām *Sudā* parādās arī leksikogrāfa personīgais vērtējums, piemēram, šķirklī *Dārdētājs* (2978. *Επιβρεμέτας*): piekrītot tam, kā Aristofans vērtē Aishila valodu, leksikogrāfs ilustrē to, sniedzot savu piemēru no traģēdijas *Saistītais Promētejs*:

Ὁ μέγλους κτύπους ἀποτελῶν. τὸν Αἰσχύλον λέγει Αἰριστοφάνης ἐν Βατράχοις, πρὸς τὸ βροντῶδες τῶν ῥημάτων καὶ κομπῶδες: οἷά ἐστι κάκεινα ἐν ἀρχῇ τοῦ Προμηθέως: χθονὸς μὲν ἐς τηλουρὸν ἤκομεν πέδον, Σκύθην ἐς οἶμον, ἄβροτον εἰς ἐρημίαν. Ἥφαιστε, σοὶ δὲ χρῆ μέλειν ἐπιστολάς, ἅς σοι πατὴρ ἐφεῖτο, τόνδε πρὸς πέτραις ὑψηλοκρήμνοις τὸν λεωργὸν ὀχμάσαι, ἀδαμαντίνων δεσμῶν ἀρρήκτοις πέδαις. καὶ αὖθις: ἀδαμαντίνου νῦν σφηνὸς ἀυθάδη γνάθου στέρνων διαμπὰξ πασσάλειν' ἐρρωμένως.

Tas, kurš skaļi trokšņo. Aristofans Vardēs teic, ka [tāds ir – I. R.] Aishils [Aristoph. *Ranae*, 814] attiecībā uz viņa vārdu skaļumu un lielīgumu; **un tādi tie ir** [Saistītā – I. R.] Promēteja sākumā: “Mēs atnācām uz zemes tālo robežu, uz skitu zemi, vientuļo nomali. Tev, Hēfaist, vajag izpildīt pavēles, kuras tev deva tēvs, un piekalt pie augstajām klintīm šo dumpīgo, iekalt [viņu – I. R.] nesalaužamās dzelzs važās.” [Aesch. P. V., 1–6] Un vēl: “Tagad ar nežēlīgo tērauda ķīļa asumu no visa spēka caurdur viņa krūtis.” [Aesch. P. V., 64–65]

Balstoties uz aplūkotajiem piemēriem, protams, nav iespējams objektīvi izvērtēt *Sudas* leksikonā atrodamās informācijas pareizību un

citējumu precizitāti, tomēr, tā kā analizētie šķirkļi ir savstarpēji saistīti (visas lemmas vieno tieša vai netieša norāde uz dzejnieka Aishila vārdu), tie pierāda, ka problēma pastāv, turklāt kļūdas un neprecizitātes apstiprina arī zinātniskā doma⁹.

Kaut arī *Sudas* sniegtā informācija ir jāizmanto piesardzīgi, it īpaši tas attiecas uz hronoloģiju un dažādu autoru darbu citātiem (to piederība un precizitāte ir jāpārbauda attiecīgos izdevumos), tomēr leksikonā ir atrodamas neskaitāmas biogrāfiskās ziņas par izcilām grieķu un bizantiešu personībām, kā arī sakāmvārdu un dažādu leksēmu skaidrojumi, kas padara *Sudas* leksikonu par nopietnu un uzmanības vērtu avotu.

Rezumējot var secināt, ka Bizantijas laika grieķvalodīgie leksikogrāfiskie darbi ir vērtīgi ne tikai iegūstamās informācijas dēļ, bet arī tādēļ, ka tajos ir saglabājušies fragmenti un citāti no daudziem zudušajiem antīko laiku un viduslaiku autoru tekstiem, bet *Sudas* leksikons ir unikāls ar to, ka tajā savijas divas pasaules – pagāniskā un kristīgā, kā arī tas ir vērtīgs vēsturisko un dzejisko fragmentu avots. Spriežot pēc *Sudas* sastādītāju skaidrotajām lemmām, var secināt, ka leksikogrāfu mērķis acīmredzot bija sniegt plašu vispārīgu informāciju par valodu, vēsturi un kultūru, kas būtu nepieciešama 10.–11. gadsimta grieķim, kuri gribēja izglītoties un paplašināt savu redzesloku. Un tas, ka šis darbs ir ne tikai labi saglabājies līdz mūsdienām, bet arī izturējies vairākus izdevumus un tika iztulkots latīņu (1564) un angļu valodā (2014), liecina par to, ka leksikons tika augsti novērtēts jau viduslaikos (jo manuskripts noteikti tika pārrakstīts, tas bija dārgs un laikietilpīgs process) un interese par to joprojām neizzūd arī 21. gadsimtā.

ATSAUCES

- ¹ Kā norāda *Grieķu-angļu leksikons (A Greek-English lexicon)*, τό σχόλιον – skaidrojums, komentārs. Bet Romiešu un bizantiešu periodu grieķu leksikonā (*Greek lexicon of the Roman and Byzantine periods*) ir atrodams darbības vārds σχολιάζω, άσω, kas nozīmē rakstīt sholijus, komentēt autora rakstīto.
- ² Skat. Sophocles 1900, 1001; *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3, 1991, 1930; *Oxford Classical Dictionary* 2003, 1408.
- ³ Šeit un tālāk visas lemmas ir norādītas ar A. Adleras numerāciju.
- ⁴ Apstiprinājums šai domai ir atrodams, piemēram, *Oksfordas Bizantijas vārdnīcā*, E. Dikijas un P. Immelas pētījumos, kur tiek uzsvērts, ka leksikonā ir ne tikai daudz iekļāvumu, bet arī kļūdu (Dickey 2006, 90; Hummel 2007, 519–520; *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3, 1991, 1930).
- ⁵ Grieķu kopējās valodas *koinē* (ή κοινή διάλεκτος) perioda (c. 3./2. gs. p. m. ē.) agrīnajā posmā grieķu valoda manāmi atšķirās no klasiskajiem grieķu dialektiem – atiskā,

joniskā, ajoliskā un doriskā, kaut arī bija attīstījusies lielākoties pirmo divu pamatā (Colvin 2007, 63). Pirmajos koinē pastāvēšanas gadsimtos tika pārveidota ne tikai patskaņu un līdzskaņu sistēma, bet uz jaunās bāzes tika reorganizēta arī valodas prosodija (uzsvara, toņa un intonācijas sistēma). Mūsu ēras 2. gs. beigās iepriekš sarežģītā un nestabilā patskaņu sistēma tika vienkāršota un stabilizēta. Izmaiņas tika ieviestas pakāpeniski, un, kaut arī ir grūti noteikt, kad tieši tās bija sākušās, par to stāšanās spēkā liecina dažādas inskripcijās pieļautās kļūdas, kā arī seno gramatiķu darbi. Pirmkārt, tas attiecas uz patskaņu garumu izzušanu. Piemēram, 3. gs. p. m. ē. beigās vai 2. gs. p. m. ē. sākumā vēstulēs sāk parādīties $\omicron$ un ω jauksana, un nedaudz vēlāk parādās gramatiķu izstrādātie noteikumi par patskaņu garumu (Browning 1983, 24–25), kas visticamāk norāda uz to, ka atšķirība starp īsajiem un garajiem patskaņiem izrunā vairs nebija skaidri saklausāma, kā arī skolēniem vairs nebija skaidras saprašanas par patskaņu garumu. Otrkārt, sistēmas pārveidošana ietekmēja diftongus, padarot tos par monoftongiem, par ko liecina tādas kļūdas, kā ι rakstīšana ϵ vietā, bet α un ϵ diftongus savukārt sāka izrunāt kā $[\alpha\beta]$, $[\epsilon\beta]$ pirms balsīgiem patskaņiem un $[\alpha\phi]$, $[\epsilon\phi]$ pirms nebalsīgiem (Browning 1983, 25). Apstiprinājums tam ir atrodams dažādos rakstos, sākot ar 1. gs. p. m. ē., kad, piemēram, *κατασκευασαν* vietā kļūdaini rakstīja *κατασκεβασαν* un *ῥαῦδος* vietā *ῥάβδος* (Browning 1983, 26–27). Šajā sakarā ir jāpiemin arī psilozē: skarba dvesma vairs netika izrunāta, bet joprojām tika lietota rakstībā (Colvin 2007, 67).

Tādēļ personvārdi no dažādiem laikmetiem šajā rakstā tiek latviskoti, pamatojoties uz izrunu konkrētā laika posmā, piemēram: Hērodots (*Ἡρόδοτος*) / Amartols (*Ἀμαρτωλός*) u. tml.

- ⁶ Piemēram, *Suidae Lexicon Graecum*, 1499; *Suidae Lexicon, Graece et Latine*, 1705, *Suidae Lexicon, Graece et Latine*, 1853.
- ⁷ Šajā fragmentā Tēors brīdina Dikaijopolu nevis par smaku, bet par kaut ko citu, kas ir saistīts ar leksikonā pieminētajiem putniem: gaiļus pirms cīņas baroja ar ķiplokiem, lai viņi kļūtu agresīvāki.
- ⁸ To apstiprina arī zinātniskā doma, skat., piemēram, Wilson 1996, 145–147; Dickey 2006, 90; Hummel 2007, 519–520.
- ⁹ Skat. Dickey 2006, 90; Hummel 2007, 519–520; *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3, 1991, 1930.

AVOTI

1. Aeschylus. *Prometheus vincetus*. H. W. Smyth (ed.). London : Harvard University Press, 1926. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0009> [skatīts 09.09.2017.]
2. Aristophanes. *Acharnenses*. F. W. Hall, W. M. Geldart (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1907. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0023> [skatīts 10.09.2017.]
3. Aristophanes. *Ranae*. F. W. Hall, W. M. Geldart (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1907. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0031> [skatīts 09.09.2017.]
4. C. Suetonius Tranquillus. *De Vita Caesarum*. M. Ihm (ed.). Stuttgart : Teubner Verlag, 1993. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0061%3A1ife%3Djul.%3Achapter%3D68%3Asection%3D4> [skatīts 09.09.2017.]
5. Herodotus. *Historiae*. A. Godley (ed.). Cambridge : Harvard University Press, 1920. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0125> [skatīts 09.09.2017.]

6. Ioannes Malalas. *Chronographia*. L. Dindorf (ed.). Bonn : Impensis Ed. Weberi, 1831. Pieejams: <https://archive.org/stream/ioannismalalae00malagoog#page/n5/mode/2up> [skatīts 09.09.2017.]
7. *Photii Lexicon*. R. Porson (ed.). Leipzig : C. H. F. Hartmanni, 1823. Pieejams: <https://books.google.lv/books?id=uQ8AAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=Photii+lexicon+A&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKewjNIY3qifLTAhVkdZoKHYyGBZoQ6AEIjzAA#v=onepage&q&f=false> [skatīts 09.09.2017.]
8. *Suidae Lexicon*. A. Adler (ed.). Leipzig : Teubner, 1928–1938.
9. *Suidae Lexicon*. I. Bekker (ed.). Berolini : Typis et impensis Georgii Reimeri, 1854.
10. *Suidae Lexicon, Graece et Latine*. Cantabrigia : Typis Academicis, 1705.
11. *Suidae Lexicon, Graece et Latine*. T. Gaisford (ed.). Halis et Brunsvigae : M. Bruhn, 1853.
12. *Suidae Lexicon Graecum*. Milano, 1499.
13. *Suda On Line: Byzantine Lexicography*. Pieejams: <http://www.stoa.org/sol/> [skatīts 09.09.2017.]
14. Valerius Maximus. *Factorum et Dictorum Memorabilium, Libri Novem*. K. F. Kempf (ed.). Leipzig : Teubner, 1888. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=V.%20Max.%203.2.22&lang=original> [skatīts 09.09.2017.]

LITERATŪRA

1. *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. W. Smith (ed.). London : Spottiswoode and Co., 1873. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104> [skatīts 10.09.2017.]
2. *A Greek-English Lexicon*. H. G. Liddell, R. Scott, H. R. Jones (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1996.
3. Banchich, Thomas M. *Constantinian Excerpts*. The Encyclopedia of Ancient History. Vol. 4. R. S. Bagnall et al. (eds.). Malden : Wiley-Blackwell, 2012. Pieejams: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781444338386.wbeah08041/full> [skatīts 11.09.2017.]
4. Béjoint, Henri. Dictionaries for General Users: History and Development; Current Issues. *The Oxford Handbook of Lexicography*. Ph. Durkin (ed.). Oxford : Oxford University Press, 2016.
5. Bentley, Richard. *A Dissertation Upon the Epistles of Phalaris: With an Answer to the Objections of the Honourable Charles Boyle, Esquire*. London : G. Auld, 1817.
6. *Biographie universelle, ancienne et moderne, etc.* Vol. 44. L. G. Michaud (ed.). Paris : Louis Gabriel Michaud, 1826.
7. Browning, Robert. Greek in the Hellenistic world and the Roman empire. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 1983.
8. Browning, Robert. The Greek language in early middle ages (6th century – 1100). *Medieval and Modern Greek*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 1983.
9. Colvin, Stephen. The Classical World: 480–320 B. C. *A historical Greek reader: Mycenaean to the Koiné*. Oxford / New York : Oxford University Press, 2007.
10. Dickey, Eleanor. Other Scholarly Works. *Ancient Greek Scholarship: a guide to finding, reading, and understanding scholia, commentaries, lexica, and grammatical treatises, from their beginnings to the Byzantine period*. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006.
11. *Eiropas literatūras vēsture*. A. Benuā-Dizosuā un G. Fontēns (red.). Rīga : Jāņa Rozes apgāds, 2013.
12. *Harper's Dictionary of Classical Antiquities*. H. T. Peck (ed.). New York : Harper and Brothers, 1898. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0062> [skatīts 10.09.2017.]

13. Hummel, Pascale. *Lexicographie. De lingua Graeca: histoire de l'histoire de la langue grecque.* Berne : Peter Lang, 2007.
14. Sophocles, Evangelinus Apostolides. *Greek lexicon of the Roman and Byzantine periods (from B. C. 146 to A. D. 1100).* New York : Charles Scribner's Sons, 1900.
15. *The Oxford dictionary of Byzantium.* Vol. 2. A. P. Kazhdan et al. (eds.). New York : Oxford University Press, 1991.
16. *The Oxford dictionary of Byzantium.* Vol. 3. A. P. Kazhdan et al. (eds.). New York : Oxford University Press, 1991.
17. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca (VPSV).* V. Skujiņa (atb. red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
18. Wilson N. G. From Arethas' Contemporaries to the End of the Tenth Century. *Scholars of Byzantium.* London : Duckworth, 1996.

SUDA LEXICON AS A SOURCE OF INFORMATION: AUTHENTICITY AND PRECISION OF PROVIDED DATA

SUMMARY

References to classical literature and citation of its fragments have been an integral part of vocabularies and lexicons for a long time. Explanations of recognized authors' neologisms or quite the opposite – dictionary's given examples of the obsolete words' usage can sometimes be the only way to understand a fragment of a literary text, as well as to track the changes in the language or to look at a specific language development stage. This article provides general information on Byzantine lexicographic sources, mentioning the most important works and giving accent to the *Suda* lexicon, as well as considers several issues related to the authenticity of this work and the accuracy of the provided information.

Although the information contributed by the *Suda* lexicon must be used with caution, in particular, it refers to the chronology and quotations of different authors (authorship and precision need to be checked in relevant editions), the lexicon contains abundant biographical information about the outstanding Greek and Byzantine personalities, as well as many proverbs and various lexical explanations, which make the *Suda* lexicon a serious lexicographical source.

To sum up, it should be noted that Byzantine-time Greek lexicographic works are valuable not only due to the information they provide, but also because they contain fragments and quotations from many lost antique and medieval authors texts, but *Suda* lexicon is unique, as it unites the pagan and the Christian worlds, and it is also a valuable source of

historical and poetic text fragments. Judging by lemmas offered by the lexicon, apparently, the concern of the lexicographers was to provide a vast amount of information about the language, history and culture that would be required by a 10th–11th century Greek person who wanted to become well educated and broaden his horizons. As to the fact that this work has not only well preserved to this day but has also passed several editions, and was translated into Latin (1564) and English (2014), shows that the lexicon was already highly appreciated in the Middle Ages (since the manuscript was definitely overwritten, which was an expensive and a time-consuming process), and in the 21st century it still remains an important and a valuable source of information.

ILZE RŪMNICĒ

University of Latvia, Latvia

GENDER INDICATION OF THE LEXEME *ANΘΡΩΠΟΣ* IN ANCIENT GREEK TEXTS

Brief summary

The Greek lexeme *ἄνθρωπος* (man, human being, person) is most often used with either the masculine article or without an article. The comparatively rare and often contextually specified case is the use of the feminine article, since there are concrete lexemes to denote a woman and a man (*ἡ γυνή, ὁ ἀνὴρ*). The article discusses various (different in time and genre) contexts, highlighting some examples from Modern Greek language use. The aim is to identify the possible contextual reasons for use of the form *ἡ ἄνθρωπος*.

The feminine article with the lexeme *ἄνθρωπος* is a gradually dying-out phenomenon. The lexeme *ἄνθρωπος* with the masculine article gradually assumes the function of generalization (for males and females); the meaning, which includes both sexes, is conveyed by the lexeme without an article.

Keywords: lexeme, feminine/masculine article, human being, genre and context situation.

Phenomena of any language continues to be interesting and valuable to be explored in the older layers of the language, during their early formation stages. The Greek language as the oldest of the European languages fixed in writing yields a plenty of such opportunities.

However – before going into the historical evidence of the key lexeme *ἄνθρωπος* – the author would like to begin with the facts from Modern Greek. The most comprehensive modern Greek explanatory dictionary (author George Babinotis) provides the following information about the lexeme *ἄνθρωπος*:

a living being, belongs to the highest mammals, its differentiating quality is the ability to produce articulated speech and abstract thinking, awareness of one's strength, self-consciousness and capacity for ethical evaluation (good / bad).

Modern Greek just adds the masculine article to the lexeme *ἄνθρωπος* and, in the concluding part of the dictionary entry, we find the diminutives of the noun (το *ἀνθρωπάκι*, το *ἀνθρωπάριον*) with a pejorative meaning (nonentity / nobody), with the neuter article.

In the arsenal of Ancient Greek, there is a neuter noun form τὸ *ἀνθρώπιον*, and a masculine form ὁ *ἀνθρωπίσκος* – both with derogatory semantics (man-back number, man-nobody).

Already the ancient Greek grammarians (starting from Dionysius of Thrace) have pointed out that in the names of living beings the article will only indicate that either male or female creature is meant (unless the morphological form in itself is not indicative of the difference). For example, the grammarian Theodosius writes:

στι γὰρ ἄνθρωπος ἀρσενικόν καὶ ἄνθρωπος θηλυκόν· ἐὰν δὲ προσθήσω καὶ τὸ ἄρθρον τὸ ὁ καὶ εἶπω· ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος· ἰδοὺ διὰ τοῦ ἄρθρου τὸ γένος ἐδήλωσα, ὅτι ἐστὶν ἀρσενικόν ἢ ἐὰν εἶπω πάλιν ἢ ἄνθρωπος ἐδήλωσα τὸ γένος, ὃ ἐστὶ θηλυκόν. ὅσα ἀρσενικῶς καὶ θηλυκῶς δύνανται λέγεσθαι, οἶον ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἄνθρωπος, ὁ ἵππος καὶ ἡ ἵππος, ὁ κύων καὶ ἡ κύων·

(Theodosius Gramm., *Περὶ γραμματικῆς*, 2020.003 TLG)

[The word] *ἄνθρωπος* – man is of masculine and feminine [gender]; if I add the article ὁ and say “ὁ ἄνθρωπος came», then with the help of the article I have indicated the gender as masculine; if in turn I say ἡ ἄνθρωπος, I present the gender as feminine. Theodosius further informs that there are other words with a single form to be used both as masculine and feminine by using an appropriate article, such as: horse and horse (mare), the dog and the dog (she-dog / bitch) – (ὁ ἵππος / ἡ ἵππος, ὁ κύων / ἡ κύων).

Sophist Epiphanius of Salamina (the 4th century) expresses a similar idea: “one word *ἄνθρωπος* is used to call both a man and a woman» – ὁμωνυμικῶς δὲ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή καλεῖται. (Epiphanius Scr. Eccl., *Panarion (Adversus haereses)*. 2021.002, TLG).

However, the ancient Greek texts show that the form with the feminine article ἡ *ἄνθρωπος* is used relatively rarely, because talking of a wife / a woman, the lexeme ἡ *γυνή* is mostly involved, respectively, speaking of a husband / man – ὁ *ἀνὴρ*.

The author has tried to assess in which texts and in what contextual situations the lexeme *ἄνθρωπος* is found with the feminine article and

whether its choice instead of the lexeme γυνή (wife/woman) is determined by the content and semantics.

Without claiming to come out with exhaustive conclusions in this article, it seems to be possible to proceed with the main research findings and some of the relevant examples. Comparison and possible conclusions are based on both literary and theoretical ancient Greek texts of broad chronological range, using the resources of the Digital Library of Greek Literature (Thesaurus Linguae Graecae – TLG).

To start with, it is worth mentioning the details of the etymology of the Greek lexeme ἄνθρωπος, which is considered to be vague, but the potentially acceptable facts that linguists have produced are interesting in the context of this topic:

ἄνθρωπος < ἀνδρ-ωπος < ἀνήρ, genitive form ἀνδρός + -ωπός – the one with the appearance of a man (the second part of the compositum – ὤψ, genitive form ὠπός ‘eyes, frown, face’).

Thus, originally human appearance is just the appearance of a man/male, as evidenced by the oldest Greek readable theogonies and genealogies. Thus, in texts by Hesiod (the 8th century BC) the appearance of women in the world of people is related to the well-known Pandora’s myth of a woman who is like a common ‘project’ of gods, to afflict the mankind with numerous calamities and bad qualities. It may be understood from Hesiod’s texts that the male gender had already existed in the world at that time.

Here it is worth mentioning a misogynistic (women hating) entry in the Suda lexicon (the 10th century), where we read the explanation of the adjective ἀκόλαστον ‘untamable, unpunished’ (ἀκρατῆ, θρασύν): *one who is uncontrollable, quick-tempered (often meant about horses)*.

But further down in the lexicon lemma another expression is mentioned by an unknown author: “Going unpunished and reckless is a female human” – Ἀκόλαστον καὶ ὑβριστὸν προᾶγμα ἡ ἄνθρωπος. (Ἀκόλαστον, 914/915, TLG).

The explanation clearly shows, that the negations of human character mentioned refer directly to the female, signified by the use of the feminine article. The female character is deemed weaker, inferior also by Aristotle, when discussing the features of tragedy. He expresses the thought that a character depicted in a tragedy will be decent, if its actions are decent. Any man (ἔκαστον γένος) can be decent, but there are various degrees of decent: even a woman is good so too is a slave,

although possibly the first one is an inferior thing and the last one – beneath consideration (ἔστιν δὲ ἐν ἐκάστῳ γένει: καὶ γὰρ γυνή ἐστιν χρηστή καὶ δούλος, καίτοι γε ἴσως τούτων τὸ μὲν χεῖρον, τὸ δὲ ὄλως φαῦλόν ἐστιν (Aristot. Poet. 1454a).

Now follows an insight into Greek texts of various genres, selecting contexts with the lexeme *ἄνθρωπος* – both with the feminine article, as well as evaluating the cases with no article.

Texts pertaining to medicine, natural sciences and court rhetoric comparatively often use precisely the lexeme *ἡ ἄνθρωπος*, which could be interpreted as a ‘female person’.

For example, the famous ancient medical specialist Galen (the 2nd century AD) writes about a clinical case of a woman:

λέγεται γὰρ ἄπνους τε καὶ ἄσφυκτος ἐκείνη ἡ ἄνθρωπος γεγονέναι (Galenus Med., *De locis affectis libri vi.* 8, 415,1, TLG) – “..it was said that this female person was left breathless and became stiff”.

In a prosecution speech the brilliant classical Greek orator Demosthenes mentions the fact that while trying to catch some escaped slaves, a woman (γυναῖκα) had been beaten up and she (this female person – *ἡ ἄνθρωπος*) died from the blows:

.. πατάξειε γυναῖκα καὶ ἐκ τῆς πληγῆς τελευτήσειεν ἡ ἄνθρωπος (Demosth. Orat. 59,9)

In this and similar contexts it is quite safe to say that the use of the lexeme *ἡ ἄνθρωπος* in comparison with the word ‘woman’ (γυνή) can be explained by the desire to emphasize the fact that a person (a human !) has died – and this is a murder case.

Unlike the natural sciences and the judiciary texts, ancient Greek poetry and philosophical or theoretical texts often use the lexeme *ἄνθρωπος* without an article.

Such contexts usually refer to a generalization that includes both genders – male and female, for example, in Aristotle’s “Rhetoric”:

... συμβαίνει .. ἐπαινεῖν πολλάκις οὐ μόνον ἄνθρωπον ἢ θεὸν ἀλλὰ καὶ ἄψυχα καὶ τῶν ἄλλων ζώων τὸ τυχόν (Aristot. Rhet. 1) 366a) – “... it often happens .. that not only a man or a god is praised but inanimate objects and any random one of the other animals” (translation from Kennedy, 2007).

Similarly, the meaning of generalization is also clearly reflected in this passage:

πάντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ ἵππος ἵππῳ καὶ νέος . .– “all things that are related and similar are for the most part, a source of pleasure; for example, human being to human being, horse to horse, and youth to youth” (translation from Kennedy, 2007).

As a telling example could serve the juxtaposing – a human as a living being to anything else, like in the dialogue by Lucian: ... ὦ τῆς ἀγριότητος, τὸ μηδὲ ἐπικλασθῆναι δακρυούσης: λίθος, οὐκ ἄνθρωπός ἐστι (Lucian, Dialogi meretricii 12, 2): “..oh, what heartlessness – not to show compassion, as she is crying – stone, not a man!” And it is clear that this heartlessness could be displayed by either a man, or a woman.

Or another example from Plato’s dialogue “Protagoras” (in terms of time, at least five centuries older texts than just the above-mentioned Lucian). It explores the human nature: οὐδ’ [358d] ἔστι τοῦτο, ὡς ἔοικεν, ἐν ἀνθρώπου φύσει, ἐπὶ ἃ οἶεται κακὰ εἶναι ἐθέλειν ἰέναι ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν – “it is not in human nature, apparently, to wish to go after what is considered to be bad in preference to the good”.

A similar generalization can be found in the poet Pindar’s (the 5th century BC) text, pondering on the ephemeral nature of man: “what one is, what one is not – a shadow of a dream is a man” – ἐπάμερον τί δέ τις; τί δ’ οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος... (Pyth. 8, 95–96).

Here, the lexeme ἄνθρωπος is without the article. Additionally, although Pindar’s poetry sings praise of male victories in athletic contests (in which women did not participate), the given example lends an idea of a broader generalization about human nature (thinking about its ephemerality in general).

Accordingly, interest-provoking is also the text by Joannes Chrysostomus (the 4th century AD) which treats on the idea that we tend to speak about people both well and badly.

Thus, we are accustomed in our conversations to speak of both the noble and the low about man. For, when we say that man is futility, dirt man, ashes man, we express the worst. But when we say that an immortal creature [is] man, a thinking creature man, related to those in the heights – then we express the honourable.

Οὕτω γοῦν καὶ ἡμῖν ἔθος περὶ ἀνθρώπου διαλεγόμενοι, καὶ ὑψηλὰ καὶ ταπεινὰ φθέγγεσθαι. Ὅταν μὲν γὰρ λέγωμεν, Οὐδὲν ἄνθρωπος,

γῆ ἄνθρωπος, σποδὸς ἄνθρωπος, ἀπὸ τοῦ χεῖρονος τὸ πᾶν καλοῦμεν·
ὅταν δὲ λέγωμεν, Ἀθάνατον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ λογικὸς ὁ
ἄνθρωπος, καὶ ὅτι τῶν ἄνω συγγενῆς, ἀπὸ τοῦ κρείττονος τὸ πᾶν
πάλιν καλοῦμεν.

(Joannes Chrysostomus Scr. Eccl.,
*In epistulam ad Hebraeos (homiliae 1–34)*2062.168, TLG)

Summarizing, it can be concluded that in the Greek language scene the feminine article with the lexeme *ἄνθρωπος* – is a gradually dying-out phenomenon.

The lexeme *γυνή* turned out to be more competitive to denote a woman.

The lexeme *ἄνθρωπος* with the masculine article gradually assumes the function of generalization (for males and females); the meaning, which includes both sexes, is conveyed by the lexeme without an article.

To conclude, two quotes could be chosen (outlining some other interesting aspects for future research) – one from Aristotle and the other – an example of a modern Greek text.

In Aristotle’s text (Politics, 1253a) the question of a person as a social or civic being is considered:

... is clear that the city-state is a natural growth, and that man (ὁ ἄνθρωπος) is by nature a political animal. And why man is a political animal (πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον) in a greater measure than any bee or any gregarious animal is clear. For nature, as we declare, does nothing without purpose; and man alone (μόνον ἄνθρωπος) of the animals possesses speech (λόγον).

... φανερόν ὅτι τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστὶ, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον .. διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον πάσης μελίττης καὶ παντός ἀγελαιίου ζῶου μᾶλλον, δῆλον. οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ· λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων:

(Aristot. Polit.1253a)

The famous sentence “man by nature is a social/political animal” – taking into account the historical context – definitely implies men/males who in Aristotle’s times in Athens enjoyed full civil rights (while women where not). When looking at the thought at the end of the fragment “man alone of the animals possesses speech”, the non-article use of the lexeme *ἄνθρωπος* shows a clear generalization: unlike other living entities a human being possesses the ability to speak.

The other context comes from a poem by Modern Greek poetess Zoi Karelli **with the exciting title “Η άνθρωπος” (Ζωή Καρέλλη, Τα Ποιήματα, II, 123–24) – “A Female Human”(?). The first lines of the poem – Εγώ γυναίκα, η άνθρωπος, / ζητούσα το πρόσωπό Σου πάντοτε, / ήταν ως τώρα του ανδρός / και δεν μπορώ αλλιώς να το γνωρίσω – introduce the reader to a poet’s conversation with the Creator (a capital letter in the word “your” – Σου): “I, a female human, have always asked for Your face, so far it was a man’s face and I can not otherwise get it.”**

Modern Greek definitely no longer actively uses the lexeme άνθρωπος with the feminine article. Would this special poetical expression bring us back to the above-mentioned etymology of the Greek lexeme άνθρωπος (the one with the appearance of a man)? Given the feminine article, it is clear that such a use of η άνθρωπος highlights the woman’s text and attitude towards the traditional “man’s voice” in the literary expression of the world perception.

The quite extended text of the poem ends with the lines: εγώ πια δεν του ανήκω / και πρέπει μονάχη να είμαι, / εγώ, η άνθρωπος – **“I no longer belong to him / and I must be alone, / I, the woman (female human).”**

The study of the contextual role of the lexeme ό/ή άνθρωπος could be expanded in the area of Byzantine texts, looking further at the change of the use of a particular article in the Greek of newer times.

SOURCES

1. Aristotle. *Poetics*. S. Halliwell (ed., transl.). Cambridge : Harvard University Press, 1999.
2. Aristotle. *Politics*. K. Rackham (transl.). Harvard University Press, 1959.
3. Demosthenes. *Orations*. Vol. VI. Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1939.
4. Καρέλλη, Ζωή. *Τα Ποιήματα*, τόμος Β' (1955–1973), Αθήνα: Οι εκδόσεις των Φίλων, 1973.
5. Kennedy, George. *Aristotle. On Rhetoric. A Theory of Civic Discourse*. Oxford, 2007.
6. Lucian of Samosata. *Dialogi meretrici*. Vol. VII, Cambridge, London, 1961.
7. Platonis Dialogi. Vol. VIII. Lipsiae in Aedibus Teubneri. D.N. Papadimas Athenis, 1909.
8. Digital Library of Greek Literature. Thesaurus Linguae Graecae (TLG) Available: <http://www.tlg.uci.edu/index.prev.php> [viewed 01.12.2018].

LITERATURE

1. *A History of Ancient Greek. From the Beginnings to late Antiquity, Part VI I Language and Culture. B Special and specialized vocabularies*. A. F. Christidis (ed.). Cambridge, 2007.

2. Frisk, Hjalmar. *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1954–1972.
3. Horrocks, Geoffrey. *Greek: a history of the language and its speakers*. London : Longman, 1997.
4. Livia, Anna. One Man in Two is a Woman. *Linguistic Approaches to Gender in Literary Texts. The handbook of language and gender*. J. Holmes, M. Meyerhoff (eds.). Blackwell Publishing Ltd., 2003, 142–158.
5. Mackridge, Peter. *The Modern Greek Language. Gender*. Oxford : Clarendon Press, 1985, 43–53.
6. Μπαμπινιώτης, Γεώργιος Δ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.
7. Peters, Ronald D. *The Greek Article: a functional Grammar of o-items in the Greek New Testament with special emphasis on the Greek article*. Brill : Leiden, Boston, 2014.
8. Smyth, Herbert W. *Greek Grammar for Colleges*, American Book Company, 1920, 45–46.
9. Van Berkum, Jos. *The psycholinguistics of grammatical gender: Studies in language comprehension and production*. Nijmegen, Netherlands : Nijmegen University Press, 1996, 1–34.

LEKSĒMAS ἄνθρωπος DZIMTES NORĀDE SENGRIEĶU TEKSTOS

KOPSAVILKUMS

Leksēma ἄνθρωπος (cilvēks) sengrieķu tekstos visbiežāk redzama ar vīriešu dzimtes artikulu (ὁ) vai arī bez tā. Tādēļ jo interesantāk pievērsties salīdzinoši retajiem kontekstiem, kuros vārds *cilvēks* ieraugāms ar sieviešu dzimtes artikulu (ἡ) – kas arī ir šī raksta mērķis. Minēto ἡ ἄνθρωπος lietojumu tekstos jāsastata arī ar faktu, ka grieķu valodas arsenālā ir atsevišķas leksēmas sievietes (ἡ γυνή) un vīrieša (ὁ ἀνὴρ) apzīmēšanai. Rakstā iztirzātas dažādu laikmetu un žanru tekstvietas, kurās parādās leksēma ἡ ἄνθρωπος ar sieviešu dzimtes artikulu, vērtējot tās lietojuma potenciālos iemeslus. Salīdzinoši tiek skatīti arī gadījumi, kad artikuls netiek lietots. Tādos vērojama vispārinājuma nozīme: cilvēks kā tāds (gan vīrieši, gan sievietes), cilvēks pretstatā citām dzīvām būtnēm vai nedzīvām. Vispārinājumu izsaka arī ὁ ἄνθρωπος konteksti, to saglabā arī mūsdienu grieķu valodas ūzuss, lai gan ir arī gadījumi ar īpašu lomu leksēmai ἡ ἄνθρωπος.

HARIJS TUMANS

Latvijas Universitāte, Latvija

O ΦΙΛΟΠΟΛΙΣ: KAS IR PATRIOTISMS SENAJĀ GRIEĶIJĀ?

Īss kopsavilkums

Šajā rakstā tiek analizēti seno grieķu priekšstati par patriotismu arhaikas un klasikas laikmetā. Par pamatu tiek ņemts vārds *φιλόπολι* un tā pielietojums Tukidīda *Vēsturē*. Šajā darbā Tukidīds rāda divus patriotisma veidus, kurus iemieso, no vienas puses, Perikla bēru runa par godu karā kritušajiem atēniešiem, bet, no otras puses, – Alkibiada runa Spartā. Gan Perikls, gan Alkibiads attiecina uz sevi vārdu *ὁ φιλόπολις*, taču viņu pārstāvētie patriotisma veidi radikāli atšķiras viens no otra. Avotu analīze rāda, ka tas patriotisms, kuru pārstāv Perikls un kas sludina polisas prioritāti pilsoņa dzīvē, ir attīstījies Grieķijā tikai pēc grieķu–persiešu kariem. Savukārt Alkibiada priekšstati par *φιλόπολις* sakņojas senajos aristokrātijas ideālos, kuri tika formulēti Homēra eposā un bija aktuāli arhaikas laikmetā.

Atslēgvārdi: patriotisms, polisa, Perikls, Tukidīds, Alkibiads, Homērs.

Vārds *ὁ φιλόπολις* pirmo reizi parādās Tukidīda (*Thucydides*, 460. – ap 400. g. p. m. ē.) *Vēsturē* un tiek tulkots kā “tēvijas draugs”, “tas, kas mīl dzimteni” jeb, citiem vārdiem, “patriots”. Šī vārda esamība norāda uz to, ka grieķu kultūrā tajā laikā vajadzētu pastāvēt arī attiecīgai izpratnei par patriotismu. Taču paradoksālā veidā mēs neatrodam Senajā Grieķijā šādu jēdzienu un veidojam savus priekšstatus par toreizējo patriotisma izpratni, balstoties uz tekstuālo kontekstu un savu intuīciju. Vairāk vai mazāk vienprātīgi tiek pieņemta atziņa, ka uz senajiem grieķiem nevar attiecināt patriotismu mūsu dzimtenes mīlestības izpratnē kā *Vaterlandsliebe* (Pursey 1940, 51, 217ff; Chroust 1954, 288f; Καριουκ 2010, 101). Skaidrs ir arī tas, ka sengrieķu patriotismam bija politisks raksturs un noteikti ne nacionāls, jo nacionālās apziņas kā tādas tolaik vēl nebija (Anderson 1991). Tas nozīmē, ka ar grieķu patriotismu vajadzētu saprast divas lietas: pirmkārt, lojalitāti polisai kā pilsoņu kolektīvam jeb kopībai (*κοινωνία*) Aristoteļa izpratnē (Arist. Pol., 1253a 9) un, otrkārt,

katram normālam cilvēkam piemītošas dabiskas mīlestības un piesaistes jūtas pret dzimto vietu, lai gan ar piebildi, ka grieķiem šīs jūtas izpaudās citādāk nekā mums. Turklāt vēl jāpiemetina, ka abos gadījumos ir pašsaprotama vēlme un gatavība aizstāvēt dzimteni ar ieročiem rokās, tas skaitījās pilsoņa tiešs pienākums. Tas viss nozīmē arī to, ka grieķu pilsonim polisas intereses bija jāstāda augstāk par savējām. Un, protams, ideālam pilsonim bija jābūt gatavam atdod dzīvību, sargājot savu polisu.

Tukidīda *Vēsturē* mēs redzam, ka Peloponēsas kara laikā šāda izpratne par patriotismu jau bija kļuvusi par Atēnu oficiālās ideoloģijas sastāvdaļu. Par to spilgti liecina slavenā Perikla (*Perikles*, ap 494.–429. g. p. m. ē.) runa par godu karā kritušajiem atēniešiem. Visvairāk Perikls cildina kritušos par to, ka viņi ir izpildījuši savu pienākumu pret dzimteni: *Tā nu šie ir par tik krietniem izrādījušies, kā to viņu pienākums pret pilsētu prasīja* (*Καὶ οἷδε μὲν προσηκόντως τῇ πόλει τοιοῖδε ἐγένοντο*. Thuc., II, 43,1; tulk. F. Garais). Turklāt Perikls īpaši atzīmē, ka kritušie karavīri nonicināja baudas un cerību tikt pie bagātības nākotnē (Thuc., II, 42, 2). Tātad dzimtenes mīlestība viņiem bija svarīgāka par pašu labumu. Viņi ir pelnījuši slavu par to, ka brīvprātīgi upurēja dzimtenei skaistāko dāvanu – savu dzīvi (Thuc., II, 43, 2). Lielu runas daļu veido slavas dziesma demokrātiskajām Atēnām, kas dod Periklam iespēju vēl vairāk izcelt kritušo nopelnus: *Negribēdami šādu pilsētu zaudēt, ir nu drošsirdīgi cīnījušies un nāvē gājuši šeit kapā guldītie* [...] (Thuc., II, 41, 4; tulk. F. Garais).

Faktiski šo runu var uzskatīt par polisas patriotisma manifestu, kurā ir skaidri deklarēts, ka ideāli savas valsts pilsoņi ir patrioti, kuri gatavi upurēt savu dzīvi dzimtenes vārdā. Tā ir oficiālā pozīcija, kas parāda, ka šāda patriotisma izpratne ir kļuvusi par valsts ideoloģijas sastāvdaļu. Lai arī šajā runā ir skaidri izteikta oficiālā izpratne par patriotismu, pats vārds *φιλόπολις* šeit vēl neparādās. Pirmo reizi Tukidīda *Vēsturē* Perikls šo vārdu lieto citā savā runā citā tautas sapulcē. Nākamajā 430. g. p. m. ē., kad Atēnās plosījās mēris, kara gaitā iezīmējās negatīva stagnācija un atēniešu vidū parādījās izmisums un neapmierinātība ar Perikla politiku, viņš bija spiests taisnoties tautas sapulces priekšā un teica runu, kurā, pēc Tukidīda domām, bija arī šādi vārdi: *Un tomēr jūs ļaunojieties uz cilvēku, kas labāk par kuru katru citu, man šķiet, saprot, kas vajadzīgs, un spēj to arī paskaidrot, – kas tēvijū mīl un mantkārbai nav pieejams* (*καίτοι ἐμοὶ τοιούτω ἀνδρὶ ὀργίζεσθε ὅς οὐδενὸς ἤσσω οἴομαι εἶναι γνῶναί τε τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεύσαι ταῦτα, φιλόπολις τε καὶ*

χρημάτων κρείσσων. Thuc., II, 60, 5; tulk. F. Garais). Kā redzams, šeit Perikls atklāti sauc sevi par patriotu (*kas tēvijū mīl*), tātad par cilvēku, kurš pakļauj savas intereses (*mantkārībai nav pieejams*) valsts labumam. Kontekstā ar iepriekšējo runu ir pilnīgi skaidrs, ka vārdā *φιλόπολις* tiek ielikta tieši šāda nozīme.

Taisnības labad ir jāatzīst, ka, neskatoties uz visu to, ko var pārnest Periklam¹, viņš bez kautrēšanās varēja sevi saukt par neuzpērkamu patriotu, jo viņš patiešām bija spējīgs upurēt savas intereses valsts labā. Kad kara sākumā Atikā iebruka un sāka postīt laukus spartiešu karaspēks ķēniņa Arhidāma vadībā, Perikls, zinot, ka, visticamāk, viņa zemes īpašumi netiks aiztikti to viesmīlības saišu dēļ, kas saistīja viņa dzimtu ar Arhidāma dzimtu, lai pasargātu sevi no iespējamajiem pārmetumiem, nodeva savus īpašumus valstij (Plut. Per., XXXIII; Polyae, I, 36). Tādā veidā viņš ne tikai rīkojās cēli, bet arī demonstrēja uzticību saviem principiem, upurējot valsts labā savu materiālo labklājību. Pat ja tā bija tikai poza, kuru diktēja viņa politiskais tēls, ir jāatzīst, ka viņš rādīja izcilu patriotiskās rīcības piemēru.

Protams, Perikls bija tikai polisas patriotisma idejas propagandētājs, nevis autors. Dzimtenes mīlestības jūtas ir dabiskas katram cilvēkam, bet valsts un politiķi tās izmanto savām vajadzībām un savās polittehnoloģijās. Tas nozīmē, ka, pirms patriotisms kļuva par oficiālās ideoloģijas sastāvdaļu, tam bija jābūt iesakņotam kultūrā. Sengrieķu kultūrā visu lietu sākums bija Homēra eposs. Tādēļ ir dabiski, ka tieši *Īliadā* mēs atrodam pirmo patriotisko uzrunu – Hektora aicinājumu dedzīgi cīnīties par dzimteni: *ἀμύνησθαι περὶ πατρὸς* (II, XII, 243; skat.: Walter 1993, 72f, 74; Strassburger 1954, 131ff). Kallina un Tirtaja dzejas patriotiski kareivīgie motīvi turpināja šo tradīciju (Starr 1986, 52f).

Jaunu pavērsienu patriotisma tēmas attīstībai deva Solons (*Solon*, ap 640./635.–559. g. p. m. ē.) – gan ar darbiem, gan ar dzejas pantiem. Viņš veltīja savai valstij ne tikai politisko darbību, bet arī savu mūzu. Vispirms pašā VI gs. p. m. ē. sākumā viņš ar savu dedzīgo aicinājumu glābt Atēnu pilsētas godu un atkarot Salaminas salu modināja pilsoņos patriotiskas jūtas un pilsonisku apziņu (Stahl 1987, 206). Šo tēmu viņš vēlāk attīstīja savā elēģijā *Lablikumība*, kurā skaidri pauda ideju par pilsoņu līdzatbildību par savas pilsētas likteni (Sol. Fragm., 3, 5–11 Diehl³). Īsi sakot, kā atzīst speciālisti, ar šādu nostāju Solons atklāja jaunu laikmetu politiskās domas vēsturē (Jaeger 1970, 7–31; Manuwald 1989, 12ff; Туманс 2002, 210 ссл.). Faktiski viņš pirmais pacēla valsts

vērtību, t. i., kopējas lietas vērtību, pāri personīgajām interesēm un ar savu piemēru īstenoja šo principu dzīvē. Tādā veidā viņš ielika pamatus pilsoniskajai ideoloģijai², kuras kodolu veido patriotisma ideja.

Klasikas laikmetā, pateicoties grieķu–persiešu kariem, grieķu patriotiskās jūtas saasinājās, kas neizbēgami sekmēja kopēja hellēņu patriotisma rašanos³. Fakts, ka daudzas polisas spēja apvienoties cīņai pret kopēju ienaidnieku, liecina par attiecīgiem priekšnosacījumiem grieķu mentalitātē. Hellada tik tiešām tika apzināta kā grieķu “kopīga māja”, par kuras simbolu kalpoja kopējais pavards Delfu svētnīcā (Plut. Arist., XX, 4)⁴.

Dabiski, ka kara iespaidā jaunā līmenī pacēlās arī lokālais jeb polisas patriotisms. Turklāt ne tikai militāras drosmes ziņā, bet arī politiskās apziņas līmenī, proti, par labu normu kļuva tendence upurēt savas intereses valsts interešu labā. Labs piemērs tam ir Aristeids, kurš atrada sevī spēkus uzrunāt savu galveno politisko pretinieku Temistoklu, piedāvājot sadarboties kopējā lietā un sacensties savā starpā par to, kurš vairāk laba izdarīs tēvzemei (Hdt., VIII, 79; arī: Plut., Arist., VIII). Tādā veidā divi aristokrāti pārtrauca savstarpējās ķildas, lai kopā kalpotu dzimtenei. Starp citu, tas pats Aristeids (*Aristeides*, ap 530.–467. g. p. m. ē.) desmit gadus iepriekš (490. g. p. m. ē.) atteicās no savām ambīcijām un karaspēka vadīšanas, lai Miltiāds Jaunākais (*Miltiades*, 550.–489. g. p. m. ē.) varētu realizēt savu kaujas plānu, kura tāpēc vainagojās ar spožu uzvaru (Plut., Arist., V). Tātad Perikls nebija pirmais, kas spēja upurēt personīgās intereses valsts labā. Protams, karu laikā grieķu pasaulē netrūka varoņu, kuri bija gatavi upurēties dzimtenes vārdā⁵, taču visspilgtāko patriotisma piemēru pasaulei rādīja slavenie trīssimts spartieši (Hdt., VII, 220; Diod., XI, 9, 1)⁶.

Tā visa iespaidā izveidojās klasiskais pilsoņa ideāls – pilsonis, kurš gatavs atdot dzīvi par dzimteni. Tādēļ Hērodota (*Herodotos*, ap 484.–425. g. p. m. ē.) stāstā par Solona sarunu ar Krēzu par laimīgāko cilvēku tiek nosaukts atēnietis Tells – pilsonis, kurš cienījami nodzīvoja savu mūžu, izaudzināja bērnus un mazbērnus un gāja bojā kaujas laukā, cīnoties par savu dzimteni (Hdt., I, 30). Peloponēsas kara laikā polisas patriotisms vēl vairāk nostiprinājās un bija tipiski, ka pilsoņi spēja pārvarēt iekšējās pretrunas un nesaskaņas un apvienoties kopējo draudu priekšā. Pretinieki rēķinājās ar to, tādēļ nav brīnums, ka Atēnu demokrātijas līderis Kleons tautas sapulcē prasīja nāvi visiem mitilēniešiem bez izņēmuma, jo viņi – un to viņš īpaši pasvītvoja – bija

to pelnījuši, jo sacēlās pret atēniešu kundzību vienprātīgi – gan tauta, gan oligarhi (Thuc., III, 39, 6). Tā paša kara laikā izveidojās Sicīlijas grieķu patriotisma koncepcija ar saukli pārtraukt savstarpējas ķildas un apvienoties, lai kopīgi aizstāvētu sevi pret atēniešu ekspansiju (Thuc., IV, 59–64; skat.: Фролов 2011, 95–101). Īsi sakot, var apgalvot, ka tieši patriotisko tendenču attīstība grieķu pasaulē kļuva par svarīgāko priekšnosacījumu panhellēnisma ideoloģijas izveidei vēlās klasikas laikmetā (IV gs. p. m. ē.).

Šajā vietā varētu pielikt punktu īsā sengrieķu patriotisma vēstures apskatā, taču viens kļedzošs fakts neļauj to darīt. Un proti, Tukidīda *Vēsturē* ne tikai Perikls apzīmē sevi ar vārdu *φιλόπολις*, bet tieši to pašu dara arī Alkibiads (*Alcibiades*, 450.–404. g. p. m. ē.) savā runā spartiešu priekšā, kurā viņš pamato savu ierašanos pie tiem (Thuc., VI, 92, 4). Starp citu, tas ir zīmīgi, ka vārds *φιλόπολις* Tukidīda darbā figurē nevis autora tekstā un nevis slavenajā Perikla runā par godu kritušajiem atēniešiem, bet divu politiķu–antipodu runās par sevi, un abos gadījumos viņi attiecina šo vārdu uz sevi, nevis uz citiem. Zinot Tukidīda stila īpatnības, ir jādomā, ka tas nav nejauši, – visticamāk tādā veidā viņš, kā tas bija ierasts toreizējā retorikā, pretnostatīja divus dažādus priekšstatus par vienu lietu. Bet, neskatoties uz to, pats fakts, ka Alkibiads sauc sevi par patriotu brīdī, kad viņš ir aizbēdzis uz Spartu, lai palīdzētu spartiešiem cīņā pret viņa dzimtajām Atēnām, liekas īpaši dīvains un pārsteidzošs. Tātad viņš pagriež ieročus pret savu dzimteni, kļūst par nodevēju, bet uzskata sevi par patriotu! Jāteic, ka šāda rīcība Alkibiadam ir tipiska – vispirms viņš aizbēg uz Spartu, tad no Spartas uz Persiju, no Persijas – atpakaļ uz Atēnām... Un tas nekad nav traucējis viņam uzskatīt sevi par patriotu!

Alkibiada rīcība dabiski piesaista pētnieku interesi, kuri piedāvā tai dažādus skaidrojumus. Tomēr šis ir diezgan sarežģīts fenomēns un to nevar izskaidrot, piemēram, ar norādi uz kaut kādu Alkibiada “dēmonisko dabu” (Taeger 1943, 127). Tāpat nevar piekrist mēģinājumiem skaidrot viņa nodevības ar tēzi, ka grieķu polisa vēl nepazīna patriotismu (Pursey 1940, 215–231; Chroust 1954, 280–288; iebildumi – skat.: Карпюк 2010, 109; Фролов 2001, 81). Šīs koncepcijas piekritēji uzskata, ka polisas partikulārisms vēl nav patriotisms, un apgalvo, ka senie grieķi daudz vairāk bija integrēti lokālās apvienībās – vispirms asinsradnieku grupās (dzimtas, fratrijas, filas), pēc tam draudzīgās un politiskās apvienībās, kas ļaujot izskaidrot sengrieķu

pasaulei tik tipiskos nodevības gadījumus (Pursey 1940, 217f, 220ff, 224ff, 230; Chroust 1954, 281ff, 288). Tam var iebilst, ka, pirmkārt, šie pētnieki, kā jau ticis atzīmēts, pārspilē “partejiskuma” faktora nozīmi toreizējā grieķu ideoloģijā un dzīvē (Καριουκ 210, 109); otrkārt, viņi stipri pārvērtē indivīdu integrācijas līmeni dažādās lokālās grupās un aizmirst par personīgo ambīciju nozīmi un personīgās harismas lomu grieķu dzīvē⁷, un, treškārt, viņi atstāj bez ievēribas jau šeit pieminēto Perikla runu, kā arī Solona dzeju un citus tekstus, kuros skaidri izteikta kopienas prioritātes ideja personīgo interešu priekšā. Neatkarīgi no tā, cik cilvēku pārkāpa šos idejiskos uzstādījumus un patriotisma principus, svarīgs ir pats fakts, ka šie priekšstati bija aktuāli cilvēku apziņā. Citiem vārdiem, ja ir teksti par patriotismu, tad ir arī pats patriotisms. Tas nozīmē, ka Alkibiada patriotisma trūkums prasa citu izskaidrojumu.

Manuprāt, Alkibiada “rakstura mainīgums”, viņa pārbēgšana no vienas valsts uz citu, ko mūsdienās sauc par nodevību, ļoti labi iekļaujas aristokrātiskās kultūras kontekstā. Gabriels Hērmens (*Gabriel Herman*) pārliecinoši pierādīja, ka viņa rīcību nevajadzētu uztvert kā “jauna gara” izpausmi, bet tā būtu jāskata aristokrātu ritualizētas draudzības kontekstā (Herman 1987, 117ff). Tik tiešām, visas Alkibiada pārvietošanās balstījās uz personīgo sakaru sistēmas un viesmīlības tradīcijām (Суриков 2002, 4–13). Piemēram, vēl pirms bēgšanas no Atēnām viņš bija spartiešu *proksens* (aizbildnis, pārstāvis) un kārtoja jautājumus, saistītus ar spartiešu gūstekņiem (Plut., Alcib., XIV). Tādēļ viņa bēgšana uz Spartu bija labi pamatota no tradicionālās aristokrātu morāles viedokļa un viņš varēja cerēt uz atbildes pakalpojumiem no spartiešiem. Arī visi pārējie viņa darbi, viņa slavaskāre, demonstratīvā greznība, uzvaras un triumfālā atgriešanās Atēnās liecina par to, ka viņš domāja senās aristokrātu ētikas kategorijās. Visvairāk viņš sevi realizēja militārās slavas laukā, tika ievēlēts par stratēģi ar neierobežotām pilnvarām, guva milzīgu atbalstu tautā un varētu kļūt par tirānu, ja vien pats to vēlētos (Plut. Alcib., XXXIII–XXXIV)⁸. Taču ambīcijas likumsakarīgi noveda viņu pie konflikta ar Atēnām un kraha (Forde 1989, 8, 55, 208; Фролов 2001, 101).

Patriotisko jūtu vieta tradicionālajā aristokrātijas vērtību sistēmā uzskatāmi tiek parādīta vienā epizodē Īliadā. Kad kaujas laukā cīņai satikās divi dižciltīgi pretinieki – Glauks un Diomēds –, tie, uzrunājot viens otru, atklāja, ka viņu tēvi un vectēvi bija dibinājuši draudzības un viesmīlības saites, kuras attiecas arī uz viņiem pašiem (Il., VI, 119–236).

Noskaidrojuši šo faktu, abi varoņi atteicās no cīņas un apmainījās ar dāvanām – saviem šķēpiem. Turklāt Diomēds teica šādus vārdus:

*“Arģiešu zemē arvienu es mielošu tevi jo laipni,
Likijā plašā tu mani, ja nokļūtu kādreiz šai zemē.
Vairīties nākas mums vienam no otra, kad tiekamies pūlī!
Pulka man trojiešu vīru un slavenu palīgu pulku;
Gāzīšu katru, ko dievs man būs ļāvis, ko varēšu panākt.
Daudz tev būs ahaju vīru; tos varēsi gāzt, cik tev tīkas;
Mainīsim ieročus spožos, lai zina kā vieni, tā otri
To, ka mums tēvi jau agrāk ir bijuši draugi un viesi!”
Teica tā varoņi abi un nolēca zemē no ratiem;
Rokas viens otram tie spieda un solījās draudzību noslēgt.*

(Il., VI, 224–229; A. Ģiezena tulk.)

Kā redzams, draudzības un viesmīlības saites varoņi liek augstākā vērtē nekā saiknes, kas saista viņus ar savu pilsētu. Šeit acīmredzami personīgās attiecības stāv pāri kopējām. Šeit prioritāra ir varoņu ētika, gods un slava, bet sabiedriskās intereses atkāpjas otrajā plānā. Un, kā parādīja Hērmens, tā ir tipiska situācija Homēra laikiem (Herman 1987, 2ff). Šķiet, ka Alkibiada rīcība, pārbēgot no Atēnām uz Spartu, iekļaujas šajā pašā vērtību sistēmā.

Taču Alkibiada laikabiedru pasaulē aristokrātu aprindās varēja pastāvēt arī cits savstarpējo attiecību modelis, kurā valsts labumam tika dota priekšroka. Tā, piemēram, Ksenofons (*Xenophon*, ap 430.–356. g. p. m. ē.) interesanti apraksta situāciju, kad 394. g. p. m. ē. karā satikās Persijas satraps Farnabazs (*Pharnabazes*, 432.–387. g. p. m. ē.) un Spartas ķēniņš Agesilājs (*Agesilaos*, 452.–358. g. p. m. ē.). Farnabazs ieradās pie Agesilāja ar pārmetumiem par postījumiem, kurus spartiešu karavīri bija nodarījuši viņa īpašumiem, un atgādināja par iepriekšējo savstarpējo draudzību. Viņa vārdi lika visiem klātesošajiem spartiešiem nokaunēties, bet viņu ķēniņš atbildes runā teica šādus vārdus:

Farnabaz, es domāju, ka tev ir labi zināms, ka cilvēki no dažādām hellēņu pilsētām kļūst par viesmīlības draugiem savā starpā. Taču, kad šīs pilsētas iesāk karu savā starpā, tiek karots ar visiem naidīgās pilsētas pavalstniekiem un viesmīlības draugiem, un tie nogalina viens otru. Arī tagad mēs karojam ar jūsu valdnieku un esam spiesti uzskatīt par naidīgu visu, kas tam pieder; taču ar tevi pašu mēs visvairāk gribētu būt draugi uz visiem laikiem.

(Xen. Hell., IV, 1, 3; H. Tumana tulk.)

Atšķirībā no Homēra varoņiem Agesilājs pakļauj personīgās intereses politikas interesēm un neatzīst nekādus izņēmumus no šī principa. Viņš rikojas kā pilsonis, nevis kā privātpersona⁹. Ksenofonts ar simpātijām atstāsta šo gadījumu un pilnīgi atbalsta Agesilāja pozīciju, kuru pasniedz kā normatīvu. Var domāt, ka Alkibiadam šāds domu gājiens noteikti bija zināms, bet viņš pilnīgi to ignorēja – kādēļ?

Iespējams, ka kaut kādu priekšstatu par paša Alkibiada domu gājienu var iegūt jau pieminētajā runā, kuru viņš teica Spartā, lai izskaidrotu savu ierašanos tur, un kuru atstāsta Tukidīds. Šajā runā ir šādi vārdi:

Es nevēlos, lai jūs uzskatītu mani tamdēļ par mazvērtīgu, ka es, kam agrāk bija liela tēvijas drauga (φιλόπολις) slava, tagad gribu viņai kopā ar tās nīknākajiem ienaidniekiem vislielākos zaudējumus nodarīt; es nevēlos arī, ka jums būtu aizdomas, it kā mani priekšlikumi celtos no emigranta dedzības. Es esmu izvairījies no to cilvēku ļaunprātības, kas mani ir izdzīvušī, bet es nevaicos parādīt jums labdarījumu, ja tik jūs sekojat manam padomam; un par ienaidniekiem es uzskatu ne tik daudz tos, kas saviem ienaidniekiem reiz ir zaudējumus nodarījuši, kā, piemēram, jūs, bet gan tos, kas savus draugus piespiež tapt par ienaidniekiem. Tēvijas mīlestību es nejutu, kur man pārestību nodara, bet viņa man bija, kad es kā pilntiesīgs pilsonis dzīvoju drošībā. Es arī nedomāju, ka uzsāktu tagad naidīgu rīcību pret zemi, kas vēl būtu mana tēvija, – daudz vairāk es gribētu zaudēto tēviju no jauna iegūt. Patiesībā nevis tas ir tēvijas draugs (φιλόπολις), kas nepareizā kārtā to zaudējis, atstāj viņu mierā, bet gan tas, kas, pēc viņas ilgodamies, visādā ziņā mēģina to atkal iegūt.
(Thuc., VI, 92, 1– 4; tulk. F. Garais)

Neatkarīgi no tā, cik šī runa ir autentiska, skaidrs ir tas, ka šeit Tukidīds parāda ne tikai sofistiskās retorikas paraugu, bet arī aristokrāta individuālistisko loģiku, tāpēc Alkibiada rīcība tiešām iegūst attaisnojumu. Divos vārdos runas būtība ir tāda, ka savu lojalitāti politikai Alkibiads dara atkarīgu no politikas attieksmes pret sevi. Ja politika ir netaisnīga pret viņu, viņš uzskata, ka viņam ir tiesības cīnīties ar to, lai atgūtu savu godu un dzimteni, kuru ir zaudējis. Pēc šīs loģikas, aizvainotam indivīdam ir tiesības karot pret savu politiku, uzskatot, ka tas ir karš nevis pret politiku, bet par to. Citiem vārdiem, šis ir tas pats senais aristokrātijas princips, kurš individuālo godu liek pāri kopējam labumam. Acīmredzot visos Alkibiada darbos šis princips dominē. Viņš rikojas kā tipisks seno laiku aristokrāts, nerēķinoties ar sava laika realitātēm. Un jāatzīst, ka, no aristokrātijas pozīcijām raugoties, viņam ir taisnība. Uzrunājot šādā veidā spartiešus, viņš noteikti cerēja uz

atsaucību, labi zinot klausītāju tradicionālo domu gājienu. Lai izpatiktu spartiešiem, viņam bija jāprezentē sevi kā tradicionālo vērtību piekritēju, un viņš lieliski tiek galā ar šo uzdevumu... vai Tukidīds viņa vietā.

Zīmīgi, ka šo argumentāciju pieņem un atbalsta romiešu autors Kornēlijs Nepots (*Cornelius Nepos*, 99.–24. g. p. m. ē.), kurš apgalvo, ka Alkibiads karoja nevis pret dzimteni, bet pret tiem ienaidniekiem, kuru dēļ tas bija spiests pamest tēviju (Nep., *Alcib.*, 4). Tātad vainīgi ir šie Alkibiada ienaidnieki, kuri, zinādami, cik lielu labumu viņš var nest savai dzimtenei, tomēr izraidīja viņu, vadoties no savām dūsmām, nevis no sabiedriskajām interesēm (Ibid.). Šos vārdus saka romietis, audzināts romiešu patriotisma garā, kurš pilsonim izvirzīja vēl lielākas prasības nekā grieķu patriotisms. Tas nozīmē, ka Alkibiada loģika tik tiešām ir pamatota ar antīko tradīciju, lai cik tas dīvaini neliktos mūsdienās. Starp citu, Nepots īpaši pasvītro, ka Alkibiads mīlēja savu dzimteni un domāja tikai par tās atbrīvošanu (Ibid., 8, 9). Tam var piekrist, jo arī pēc otrās izraidīšanas trimdā viņš nepalika vienalzdzīgs pret savu pilsētu, bet ieradās atēniešu nometnē pie Aigospotamiem, lai ar savu padomu censtos novērst neizbēgamu katastrofu. Atēniešu stratēģi, vadoties no personīgajām ambīcijām, rupji noraidīja viņa padomus, kā rezultātā atēnieši piedzīvoja briesmīgu sakāvi (Xen. *Hell.*, II, 1, 25; Plut., *Alcib.*, XXXVI; Nep., *Alcib.*, 8).

Tātad Alkibiada fenomens nav traktējams viennozīmīgi, un, spriežot pēc visa, mēs to varam saprast, tikai ieskatoties viņa laikabiedru mentalitātē. Uz to norāda daži fakti. Pirmkārt, tā ir Alkibiada jūsmīgā uzņemšana Atēnās, kad viņš atgriezās dzimtajā pilsētā. Izrādījās, ka atēnieši ne tikai piedeva viņam nodevību, bet gandrīz viņu dievināja, apbērdami ar lentēm, vainagiem un citādi pagodinot, turklāt tā, kā parasti tika godināti tikai olimpisko spēļu uzvarētāji (Plut., *Alcib.*, XXXVI; Nep., *Alcib.*, 6). Un daudzi sauca viņu par labāko pilsoni, kurš patiesi kalpojis valstij un cietis no cilvēkiem, kuri nodarbojās ar politiku vienīgi sava labuma dēļ (Xen. *Hell.*, I, 4, 13). Pēkšņi atklājās, ka tas, kuru vakar nolādēja kā nodevēju, īstenībā bija valsts labdaris un varonis! Šāds atēniešu noskaņojuma mainīgums ir tik uzkrītošs, ka prasās pēc skaidrojuma. Protams, no vienas puses, šeit bija sava loma gan parastajai pūļa vieglprātībai, gan Alkibiada personības šarmam. Šo šarmu atzīmējis Plūtārhs (*Plutarchus*, 46–127), teikdams, ka Alkibiada senču slava, vārda spēks, skaistums un ķermeņa stiprums lika atēniešiem izturēties pret viņu iecietīgi un piedot viņam visas izdarības (Plut., *Alcib.*, XVI). Taču ar to vien nebūtu

pietiekoši, lai atēnieši tik viegli aizmirstu par viņa nodevību un zaudējumiem, kurus piedzīvoja viņa dēļ. Ir jābūt vēl kādam izšķirošam faktoram, kas veicināja atēniešu “aizmāršību”.

Alkibiads atgriezās Atēnās kā slavens karavadonis, guvis vairākas spožas uzvaras, kuras iedvesa pilsoņiem cerības uz labu kara iznākumu un viņam pašam atvēra ceļu uz dzimteni. Viņa varoņdarbu aprakstā avoti piemin vienu ārkārtīgi interesantu faktu: karavīri, kuri cīnījās Alkibiada vadībā, atteicās sajaukties ar tiem karavīriem, kuri cīnījās citu karavadoņu vadībā un nesen bija piedzīvojuši neveiksmi. Un tikai pēc pirmās uzvaras, izcīnītas kopīgiem spēkiem Alkibiada vadībā, karavīri ar prieku apvienojās vienā nometnē (Xen. Hell., I, 2, 15–17; Plut. Alcib., XXIX). Nav šaubu, ka tādā veidā izpaudās atēniešu ticība sava karavadoņa harismai. Bet harisma ir dievu dāvana, dievišķo spēku izpausme cilvēkā, tā iemiesojas skaistumā, spēkā, talantā un, protams, veiksmē, kura liecina par dievu labvēlību cilvēkam (Tumans 2015, 52–67). Sen ir atzīts, ka Homēra eposā harisma ir neatņemams varoņa atribūts¹⁰. Alkibiadam bija visas pazīmes, kas liecināja par harismas klātbūtni – Plūtārha pieminētie *vārda spēks, skaistums un ķermeņa stiprums*¹¹ un, protams, arī īpaša veiksmē, kas pavadīja viņu visos darbos¹². Un tieši tādēļ – lai *neizbaidītu veiksmi* – viņa karavīri nevēlējās sajaukties ar citiem.

Ja mēs saprotam harismu kā reliģisku fenomenu, mēs varam izskaidrot gan paša Alkibiada rīcību, gan atēniešu reakciju uz to – viņu gatavību piedot. Tas nozīmē, ka nedz viņš pats, nedz atēnieši neuztvēra viņa rīcību kā nodevību. Sekojot šai loģikai, ja cilvēkam ir harisma un viņā darbojas dievišķie spēki – un Alkibiada gadījumā nevienam par to nebija šaubu –, tad pret šo cilvēku jāattiecas gandrīz tāpat kā pret pašu dievību, šo spēku nesēju. Ar savu rīcību cilvēki var nopelnīt gan dievu labvēlību, gan arī dusmas. Un tas ir tieši tas, kas notika atēniešu attiecībās ar Alkibiadu – nodarot viņam pāri, tie aizvainoja ne tikai viņu pašu, bet arī to dievišķo spēku, kas viņā darbojās un kas tādēļ pavērsās pret viņiem. Tas dara saprotamu atēniešu liksmību un “aizmāršību”, kad šī dievišķā enerģija atkal kļuva tiem draudzīga un pagriezās pret viņu ienaidniekiem.

Tātad Alkibiada nepatriotiskā rīcība ir izskaidrojama ne tikai ar viņa personības īpatnībām, bet arī ar seniem reliģiskiem priekšstatiem, saistītiem ar varonības ideālu. No tā izriet, ka Alkibiads ir jāvērtē nevis saskaņā ar mūsu vēsturiskajiem priekšstatiem un nevis attiecībā pret nākamo postklasisko un hellēnisma laikmetu, par kura priekštecī viņu bieži vien

uzskata¹³, bet gan attiecībā pret iepriekšējo arhaikas laikmetu, kuram tas īstenībā piederēja. Pēc savas domāšanas un uzvedības viņš bija arhaikas laikmeta cilvēks, aristokrātiskās tradīcijas nesējs, kurš neierakstījās savā demokrātiskajā laikmetā. Viņš kalpoja savai varoņa harismai un varoņa ideālam, bet varoņi, kā zināms, neieklājas pilsoniskās sabiedrības rāmjos.

Teiktais nozīmē, ka Alkibiada rīcībai bija paraugi pagātnē. Un tiešām, senākās paralēles ir atrodamas jau Homēra eposā, kur varoņi, līdzīgi Diomēdam un Glaukam, brīvi rikojas savās interesēs un maz rēķinās ar kolektīva vajadzībām (Donlan 1980, 8f; Stein-Hölkeskamp 1989, 32f; Van Wees 1996, 15f). Piemēram, Ahillejs, apvainojies uz Agamemnonu, pameta ahajus un atteicās tiem palīdzēt pat kritiskā brīdī. Viņš meklēja slavu un godu, bet ahaju liktenis viņu neuztrauca (skat. par to: Redfield 1975, 10f, 108f, 124f; Zanker 1997, 73; Schein, 1984, 180f; Сапронов 1998, 259). Tāpat arī Hektors, kaut arī pauda patriotisku saukli par dzimtenes aizstāvēšanu, tomēr pirmajā vietā lika savu godu, kad izvēlējās pieņemt divkauju ar Ahilleju, labi zinot, ka viņa nāve atņems pilsētai pēdējo cerību uz glābiņu (Il., XXII, 37–76; skat.: Zanker, G., op. cit., 55).

Tāpat arī arhaikas laikmeta vēsturē mēs atrodam vairākus nepatriotiskas uzvedības piemērus, un vienmēr tie ir saistīti ar aristokrātu priekšstatiem par godu, slavu un varu. Vistuvākais piemērs ir Atēnu tirāns Hippijs, kurš zaudēja varu un 490. g. p. m. ē. kopā ar persiešu karaspēku ieradās Attikā, lai *atgūtu savu dzimteni* (Hdt., VI, 102, 107). Acīmredzot viņš rīkojās saskaņā ar tādu pašu loģiku kā Alkibiads. Apmēram simts gadus iepriekš (ap 640.–630. g. p. m. ē.) dižciltīgais Kilons (*Cylon*, VII gs. p. m. ē.) ar karavīru vienību mēģināja Atēnās sagrābt varu no sievastēva Teagena (*Theagenes*, VII gs. p. m. ē.) – Megāru tirāna (Hdt., V, 71; Thuc., I, 126; Plut. Sol., 12). Situācija atkārtojās 508. g. p. m. ē., kad pēc tirānijas krišanas Isagors (*Isagoras*, VI gs. p. m. ē.), cīnoties par varu ar Kleistēnu (*Cleisthenes*, VI gs. p. m. ē.), paaicināja palīgā spartiešu ķēniņu Kleomenu (*Cleomenes*, VI gs. p. m. ē.), kurš ieradās ar karavīru vienību (Arist., Ath. Pol., 20, 1–3). Un, protams, šo uzskaiti noslēdz Tēmistokla (*Themistocles*, ap 524.–429. g. p. m. ē.) piemērs, lai gan tas pieder jau agrajai klasikai. Šis kara varonis, slavenās Salamīnas jūras kaujas “autors” līdzīgi Alkibiadam bija spiests bēgt no Atēnām un meklēt patvērumu pie savas polisas pretiniekiem – tiem pašiem persiešiem, pret kuriem viņš pavisam nesen cīnījās (Thuc., I, 137–138; Plut. Them.,

XXXI). Tāpat kā Alkibiadam viņa vadmotīvs bija milzīga slavaskāre, kas lika viņam vienādi labi cīnīties gan par dzimteni, gan pret to.

Protams, ne tikai Atēnās, bet arī citās polisās varas kārotāji šad un tad izmantoja savās cīņās citu, pat naidīgu valstu militāros spēkus. Kad 480. g. p. m. ē. Kserkss veica savu karagājienu pret Hellādu, viņa karaspēkā atradās trimdā esošais spartiešu ķēniņš Dēmarats (*Demaratos*, 515.–491. g. p. m. ē.), kurš sapņoja ar persiešu palīdzību, lai atgūtu varu dzimtenē (Hdt., VI, 65–70; VII, 234, 239). Arhaikas laikmeta vēsture rāda, ka ambiciozie harismātiskie līderi apbrīnojami viegli varēja mainīt pusi, kurā karot. Piemēram, Aristagors (*Aristagoras*, V gs. p. m. ē.) vispirms karoja kopā ar persiešiem pret grieķiem Naksas salā, bet, kad cieta neveiksmi, lai izbēgtu no soda, iniciēja grieķu sacelšanos pret persiešu kundzību (Hdt., V, 30–36). Vēlāk, kad sakāve kļuva neizbēgama, viņš pameta savu nolemto pilsētu un dibināja koloniju Trāķijā (Hdt., V, 124–126). Pētnieki uzskata, ka arī šajā gadījumā visa pamatā ir cīņa par varu Milētā (Manville 1977, 80–91; skat. arī: Walter 1993, 257–278; Forrest 1979, 311–322). Principā līdzīgas norises mēs redzam arī Sicīlijā. Slavenajā kaujā pie Himeras 480. g. p. m. ē., kurā izšķīrās salas liktenis, kartāgiešu pusē karoja Terills (*Terillos*, VI–V gs. mijā p. m. ē.) – Himēras tirāns, kuru pirms tam bija padzinis no viņa pilsētas Akragantas tirāns Tērons (*Theron*, 540./530.–473. g. p. m. ē.), un viņa znots, Regijas pilsētas tirāns Anaksilājs (*Anaxilaos*, ?–476. g. p. m. ē.), kurš, pēc Hērodota vārdiem, bija galvenais pūniešu karagājiena iniciators (Hdt., VII, 165; skat.: How, Wells 1961, 165). Zīmīgi, ka izšķiroša nozīme šī kara izraisīšanā bija aristokrātiskās draudzības un viesmīlības saitēm, kuras saistīja kartāgiešu karavadoņus Terillu un Hamilkaru (*Hamilcar*, V gs. p. m. ē.) (Ibid.). Līdzīga situācija atkārtojās Sicīlijā arī 344. g. p. m. ē., kad uz salas atkal notika asas cīņas par varu un Leontīnu pilsētas tirāns Hikets (*Hiketes*, IV gs. p. m. ē.) cīņai pret Timoleonu (*Timoleon*, 411.–337. g. p. m. ē.) pasauca tos pašus grieķu ienaidniekus – kartāgiešus (Plut. Timoleon, XI, XVII). Kā redzams, senie domāšanas standarti palika spēkā vēl ilgi pēc Alkibiada nāves.

No mūsdienu pozīcijām raugoties, visi šie piemēri izskatās briesmīgi un nesaprotami, taču antīkajiem cilvēkiem bija cita attieksme – gan Hērodots, gan citi autori stāsta par šiem notikumiem mierīgi, bez sašutuma un nosodījuma. Viņiem tas liekas pašsaprotami. Rodas iespaids, ka varas iegūšana ar ārzemju militāra spēka palīdzību arhaikas laikmetā bija ikdienišķa parādība. Izskatās, ka pastāvēja savdabīgs

sabiedriskais konsenss. Saskaņā ar šo konsensu tas, kurš uzskatīja, ka viņam ir tiesības uz varu, varēja izmantot visus iespējamus resursus varas iegūšanai, ieskaitot ārzemju militāro spēku. Acīmredzot harismas ideja kalpoja tam par attaisnojumu. Tas nozīmē, ka Alkibiada rīcība pret Atēnām bija visai tipiska, jo viņš principā darīja to pašu, ko daudzi viņa priekšgājēji. Viņa pozīcija varēja izraisīt nosodījumu tikai no jaunās politikas ideoloģijas puses, kuru visspilgtāk pārstāvēja Perikls. Iepretī tai “vecajos labajos laikos” viņa nodevības netika uzskatītas par nodevībām.

No tā izriet, ka mēs nevaram attiecināt uz senajiem grieķiem nedz mūsdienu izpratni par patriotismu, nedz arī mūsu priekšstatus par nodevību. Vienkārši tādi bija spēles noteikumi lielajā aristokrātu agonā, kurā balva bija vara. Ierindas pilsoņi bija gatavi pieņemt ikvienu uzvarētāju šajā agonā, atzīdami viņa harismas spēku, bet viņa saistības pret tiem, kas viņam palīdzēja iegūt varu, tika uzskatītas par viņa personīgo lietu. Un šādai attieksmei bija pamatojums. Tik tiešām: kas būtu mainījes atēniešu dzīvē, ja Hipijam izdotos atgūt varu ar persiešu palīdzību? Visticamāk, nekas būtisks – viņi turpinātu dzīvot tāpat kā agrāk tirānijas laikā. Un tikai naidīgi noskaņotie aristokrāti, tāpat kā agrāk, būtu spiesti doties trimdā. Un nevienam nemulsinātu fakts, ka Hipijs vai viņa mantinieks¹⁴ būtu spiests maksāt dāvanas Persijas valdniekam un laiku pa laikam parādīties viņa galmā, kā to darīja Jonijas pilsētu valdnieki. Tas pats princips attiecas uz Dēmaratu, Terillu un daudziem citiem. Lietas būtība acīmredzot slēpjas faktā, ka atbilstoši toreizējiem priekšstatiem un senajām paražām varas maiņa neskāra tautas vairākumu un neko nemainīja cilvēku dzīvē – nedz viņu dzīvesveidā, nedz valsts iekārtā un ekonomiskajā sistēmā, nedz arī reliģijā, paražās un kultūrā. Atšķirībā no jaunajiem un jaunākajiem laikiem tas bija varas jautājums tīrā veidā, kas skāra tikai ieinteresētās personas un to tuviniekus. Tas bija jautājums par “politisko jumtu” (atvainojos par žargonismu, bet šeit tas ļoti precīzi raksturo lietas būtību), tātad jautājums par to, kam maksāt par drošību un kārtību. Valdošās elites maiņa neiespaidoja iedzīvotāju masu¹⁵, un tai bija vienalga, kas kuram palīdz, jo izšķirošā nozīme bija atziņai, ka uzvarētājs uzvarēja tādēļ, ka viņam ir labvēlīgi dievi.

Atliek vēl tikai piebilst: gan Alkibiada nodevības, gan visi minētie arhaikas laikmeta piemēri ir jāuztver vienīgi arhaiskās domāšanas un aristokrātiskās kultūras kontekstā. Viņu pozīciju nedrīkst jaukt ar patriotisma trūkumu vai pat noliegumu vēlās klasikas laikmetā¹⁶, kad

gan aristokrātisko, gan pilsonisko vērtību vietā radās jaunās merkantilās intereses un jauni dzīves principi, kurus labi raksturo divi vārdi – nauda un bauda. Šo jaunā tipa domāšanu labi ilustrē fragments no Līsija (*Lysias*, 445.–380. g. p. m. ē.) runas pret Filonu:

Es apgalvoju, ka kļūt par Padomes locekli pie mums ir tiesības tikai tam cilvēkam, kurš ne tikai ir pilsonis, bet arī vēlas tāds būt, jo viņam nav vienalga, vai mūsu valstij klājas labi vai slikti, tādēļ ka viņš uzskata par nepieciešamu priekš sevis dalīt ar to arī nelaiimes, tāpat kā viņš piedalās savas valsts laimē. Bet tas, kas ir dzimis pilsonis, bet uzskata, ka jebkura valsts viņam ir dzimtene, kur viņam ir līdzekļi, tas, protams, viegli atmetīs dzimtenes kopējo labumu un meklēs savu personīgo izdevīgumu, jo viņš par dzimteni uzskata ne savu valsti, bet savu labklājību (διὰ τὸ μὴ τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν πατρίδα αὐτοῖς ἡγεῖσθαι. Lys., XXXI, 5–6).

Šajā tekstā no vienas puses tiek parādīts, kādam ir jābūt normatīvajam pilsonim-patriotam, bet no otras puses tiek parādīta arī nobīde no normas – pilsonis, kurš savu labklājību vērtē augstāk par dzimteni. Par to, ka šāda nobīde bija kļuvusi par tipisku parādību, liecina vēl divi teksti. Pirmkārt, tā ir slavenā frāze no Aristofāna (*Aristophanes*, 444.–387./380. g. p. m. ē.) komēdijas *Plūts*: *Kur labi klājas man, tur mana dzimtene (Πατρις γάρ ἐστι πᾶσ' ἴν' ἂν πράττη τις εὔ. Aristoph., Plut., 1151)*. Un, otrkārt, fragments no kādas nesaglabājušās Eurīpida (*Euripides*, 480.–406. p. m. ē.) drāmas, kurā ir šādi vārdi: *Kur labi klājas man, tur mana dzimtene (Πατρις γάρ ἐστι πᾶσ' ἴν' ἂν πράττη τις εὔ. Aristoph., Plut., 1151)*. Kā redzams, visos šajos gadījumos personīgā labklājība tiek likta dzimtenes vietā.

Taču šādu pozīciju nevar pielīdzināt Alkibiada pozīcijai. Kopīgais ir tikai tas, ka indivīda mērķi tiek likti augstāk par polisas labumu. Taču motivācija un pamatojums ir ļoti atšķirīgi. Alkibiads un citi aristokrātiskie līderi nepārdod savu dzimteni, viņi ir gatavi tai kalpot un pat mirt par to, lai gan ar noteikumu, ka tiks akceptētas viņu tiesības uz vadošām pozīcijām valstī. Viņu ambīcijas pamatoja reliģiskā harismas ideja, kas bija pašsaprotama tālaika cilvēkiem. Turpretī tie, kuri par augstāko vērtību uzskata labklājību, iekšēji vairs nav saistīti ar dzimteni un jebkurā brīdī ir gatavi to pamest un pārceļties uz vietu, kur būs iespējas sasniegt vēlamo bagātību. Dzimtene šādiem cilvēkiem ir vienaldzīga, tiem tā ir tikai telpa biznesam. Tas ir sofistu paustais dzīves princips, kas atbilst grieķu “jauno laiku” merkantilajam garam...

Tātad var secināt, ka V gs. otrajā pusē Senajā Grieķijā vienlaicīgi pastāvēja divi atšķirīgi priekšstati par patriotismu: tradicionālais aristokrātiskais, kurš balstījās uz senajiem priekšstatiem par harismu un varu, un jaunais politiskais, kuru radīja polisas jaunā pilsoniskā ideoloģija. Pirmo principu iemieso Alkibiada figūra, bet otro – Perikla personība. Pirmais uzskats atspoguļo varoņu ētikas skatu punktu. Saskaņā ar to izcilais harismātiskais indivīds, par cik viņam ir dievu atbalsts un nopelni kopienas priekšā, ir tiesīgs pretendēt uz varu un cīnīties par to ar visiem iespējamajiem līdzekļiem. Šis priekšstatu kopums saistīts ar seno pārliecību, ka vara pienākas labākajam, bet labākais tiek atklāts cīņās un sacensībās, pateicoties dievu labvēlībai (sīkāk skat.: Tumans 2105, 41–51, 80–87, 215–223). Šajās cīņās labi un pašsaprotami iekļāvās ārzemju militārā spēka izmantošana. Lielā mērā tas bija iespējams, pateicoties tam, ka šajā uzskatu sistēmā kolektīva labums tika pakārtots harismātiska indivīda tiesībām un interesēm. Iepretī tam otrs uzskatu komplekss pakļauj indivīdu kolektīvam un akcentē kopējo labumu kā sabiedriskās dzīves stūrakmeni. Interesanti ir tas, ka abu uzskatu pārstāvji – gan Alkibiads, gan Perikls – sauc sevi par patriotiem un abi lieto vienu un to pašu vārdu – *φιλόπολις*. Šis ir gadījums, kad vārds ir viens, bet izpratnes par to, ko tas nozīmē, ir dažādas...

ATSAUCES

- ¹ Skat.: Туманс 2010, 117–154. Arī latviski elektroniskā versijā: <http://www.antiquitas.lv/periks-muzigi/>
- ² Šeit jāatceras, ka Solonam pieder likumi, kuru mērķis bija stimulēt pilsoniskās apziņas, kopības un patriotisko jūtu izaugsmi atēniešu tautā. Piemēram: likums, kas noteica pilsoņu dalību kopīgās maltītēs (Plut., Sol., 24), likums, kas atņēma pilsoņu tiesības tiem, kuri nemieru laikā nepieslejas nevienai pusei (Arist. Ath. Pol., 8, 5; Plut, Sol. 20), kā arī likums pret greznību (Plut., Sol. 20, 21; Cic., De leg., II, 63).
- ³ Kopēja hellēņu patriotisma pamatus mēs redzam tajā vietā pie Hērodota, kur viņš atstāsta atēniešu atbildi spartiešu sūtņiem, kas bija uztraukušies par baumām, ka starp Atēnām un Persijas valdnieku varētu tikt noslēgts separāts miers. Savā runā atēnieši paziņoja, ka šāds miers nav iespējams divu iemeslu dēļ: pirmkārt, tādēļ, ka apgānītās grieķu svētnīcas sauc pēc atriebības, un, otrkārt, tādēļ, ka atēnieši apzinās savu radniecību ar citiem grieķiem, t. i., kopējo izcelsmi un valodu, kopējas svētnīcas un rituālus un vienādu dzīvesveidu (Hdt., VIII, 144). Šeit Hērodots ideāli formulēja sava laika priekšstatus par hellēņu kopību, kuru veido gan etniskās, gan kultūras pazīmes. Zīmīgi, ka arī šeit patriotisma uztverē nav vietas emocijām un sentimentiem, bet ir vienīgi racionāli pamatotas kategorijas.
- ⁴ Par pavardu kā par valsts sakrālo simbolu skat.: Tumans 2016, 111–122; Туманс 2006, 77–105.

- ⁵ Turklāt ne tikai kaujas laukā. Kā spilgtu piemēru var minēt kādu epizodi no Spartas vēstures. Hērodots raksta, ka pirms kara spartieši iemeta akā divus persiešu sūtņus, kuri bija ieradušies pie viņiem, prasot *zemi un ūdeni*, t. i., pakļaušanos Persijas valdniekam. Tūlīt pēc tam spartieši sāka regulāri saņemt sliktas zīmes no dieviem upurēšanas laikā. Tad divi dižciltīgi pilsoņi brīvprātīgi pieteicās un devās pie Persijas valdnieka, lai ar savu nāvi izpirktu valsts vainu (Hdt., VII, 133–136). Principā tas ir tipisks vainas izpirkšanas upuris, tāpat reliģisks akts, taču jāatzīst, ka šāds izpirkšanas upuris tautas labā savā būtībā ir arī patriotisks. Atēniešu mitoloģijā varam atrast vēl dažus piemērus, kad leģendārie varoņi bija gatavi upurēt savas dzīves kopienas labā – tie bija valdnieks Kodrs (Iust., II, 6, 20; Valer. Max., V, 6, ext. 1) un Makarija, Hērakla meita (Paus., I, 32, 6). Tātad šādi izpirkšanas upuri par valsti pastāvēja gan mītos, gan reālajā dzīvē.
- ⁶ Stingri ņemot, šis gadījums nav vienkāršs. Hērodots ķēniņa Leonīda izvēli palikt Termopilu aizā skaidro ar to, ka viņam esot bijis kauns atkāpties, jo, paliekot uz vietas, viņš cerēja, ka viņu sagaida mūžīga slava un Spartas laime netiks aptumšota; viņš atlaida sabiedrotos tādēļ, ka esot vēlējies iegūt slavu tikai spartiešiem (Hdt., VII, 220). Jau ticis pamanīts, ka šajā motivācijā dominē nevis patriotisma, bet varonības ētikas motīvi – kauns un slava, turpretim “Spartas laime” it kā nobīdās otrajā plānā (Сапронов 1998, 260). Man šķiet, ka tas nav tik viennozīmīgi, jo slava tikai spartiešiem Leonīda uzstverē noteikti ir tā pati “Spartas laime”. Taču kopumā ir jāatzīst, ka Leonīda izvēli visvairāk noteica varonības ētika. Jādomā, ka Hērodots kā laikabiedrs būtībā adekvāti atspoguļoja Spartas ķēniņa motivāciju. To pašu par Leonīda izvēles pamatojumu – noteikti Hērodota iespaidā – saka arī Diodors, lai gan pats viņš uzskata trīsreiz spartiešu varoņdarbu par patriotisku rīcību visas Hellādas vārdā (Diod., XI, 9, 1). Var vēl tikai piebilst, ka šim varoņdarbam arī piemīt reliģiska upura nozīme: pirms tam ir bijis Delfu orākuls, kurā ticis apgalvots, ka Sparta uzvarēs karā ar persiešiem, ja tās valdnieks ies bojā (Hdt., VII, 220). No tā izriet, ka Leonīds kopā ar saviem izlases vīriem palika nomirt Termopilās, lai tādā veidā piepildītos dieva pareģojums un Sparta uzvarētu karā. Bez šaubām, tas ir patriotisks upuris, neskatoties uz visiem pārējiem motīviem.
- ⁷ Šeit ir vērts atgādināt, ka senie grieķi, kā labi zināms, bija izteikti individuālisti, nevis “komandas spēlētāji”. Acīmredzot tieši tādēļ viņi ir radījuši daudzus individuālos sporta veidus, bet nav radījuši nevienu komandas sporta veidu.
- ⁸ Atklāts paliek jautājums, kādēļ viņš to neizdarīja. Mēs varam tikai minēt, vai viņam pietrūka drosmes (Beloch 1914, 361) vai traucēja polisas domāšana (Суриков 2001, 218), vai viņš bija iekšēji mainījies un atteicies no sava egoisma (Vischer 1877, 117f) vai vienkārši saprata, ka nespēs noturēties pie varas (Фролов 2001, 98). Man liekas, ka Alkibiads nekļuva par tirānu tādēļ, ka labi apzinājās, ka nespēs noturēt varu ar tradicionāliem godīgiem līdzekļiem un ka viņam nāksies lietot modernas “netīras” polittehnoloģijas, līdzīgi kā to darīja Perikls (sīkāk skat.: Туманс 2010, 117–156). Visticamāk, viņš principiāli nevēlējās lietot šādas polittehnoloģijas un deva priekšroku tradicionālām metodēm, gūstot ietekmi ar militāru slavu un labdarību.
- ⁹ Skat.: Herman 1987, 2ff. Šis autors uzskata, ka abi minētie teksti – Homēra teksts par Glauku un Diomēdu un šis Ksenofonta teksts par Agesilāju – iezīmē evolūciju, kuru piedzīvoja patriotisma izpratne Senajā Grieķijā (Ibid.). Tam var piekrist tikai daļēji, jo Agesilājs pārstāv ne visu Grieķiju, bet tikai Spartu, kurā, kā zināms, indivīds bija daudz vairāk pakļauts polisai nekā jebkurā citā vietā.
- ¹⁰ Skat.: Taeger 1957, 51–63; Calhoun, 192; Strassburger 1954, 238; Spahn 1977, 42f; Stein-Hölkeskamp 1989, 24; Ulf 1990, 106, 219; Barcelo 1993, 56f.
- ¹¹ Detalizētu Alkibiada īpašību apskatu avotos skat.: Gribble 1999, 13–15, 29ff.
- ¹² Plūtarchs tā arī saka: *veiksme nekad nav pametusi Alkibiādu* (Plut. Alcib., XXIV).
- ¹³ Skat.: Vischer 1877, 87–152; Beloch 1922, 1f; Taeger 1943, 235–236; Фролов 2001, 79, 102, 136, 290 и т. д.; Строецкий 2008, 40; Суриков 2001, 224. Domāju, ka paralēle ar pagātni

šeit ir vairāk vietā un ka Alkibiads, tāpat kā citi līdzīgi tālaika lideri, bija nevis nākamā laikmeta priekšgājēji, kas grāva ideālo polisas kārtību, bet gan iepriekšējā laikmeta relikti grieķu "jaunajos laikos". Jo hellēnismu var uztvert ne tikai kā jaunās pasaules būvniecību, bet arī kā vecā varoņu laikmeta restaurāciju, lai gan vairāk simbolisku nekā reālu. Sīkāk par to skat.: Tumans 2015, 414–421.

¹⁴ Hipijs tajā brīdī jau bija ļoti vecs un drīz nomira.

¹⁵ Tā tas turpinājās līdz brīdim, kad tika "izgudrota" demokrātija, kuras izveide radikāli mainīja situāciju, jo no tā brīža politiskās sistēmas maiņa sāka skart lielu cilvēku daudzumu un tas kļuva par daudzu satricinājumu cēloni grieķu pasaulē.

¹⁶ Dažreiz šie patriotismi tiek sajaukti: Карпюк 2010, 112 c.n.

LITERATŪRA

1. Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. N. Y : Verso, 1991.
2. Barcelo, Pedro. *Basileia, Monarchia, Tyrannis*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1993.
3. Beloch, Julius. *Griechische Geschichte*. Bd. II, 1. Strassburg : Trübner, 1914.
4. Beloch, Karl Julius. *Griechische Geschichte*. Bd. V, 1. Berlin, 1922.
5. Calhoun, George M. Classes and Masses in Homer. *Classical Philology* 29, 1934, 301–316.
6. Chroust, Anton Hermann. Treason and Patriotism in Ancient Greece. *Journal of the History of Ideas* 15, 1954, 2, 280–288.
7. Donlan, Walter. *The Aristocratic Ideal in Ancient Greece*. Lawrence : Coronado Press, 1980.
8. Forde, Steven. *The Ambition to Rule: Alcibiades and the Politics of Imperialism in Thucydides*. Ithaca : Cornell University Press, 1989.
9. Forrest, William George. Motivation in Herodotos: The Case of the Ionian Revolt. *International History Review* 1, 3, 1979, 311–322.
10. Gribble, David. *Alcibiades and Athens. A Study in Literary Presentation*. Oxford : Oxford University Press, 1999.
11. Herman, Gabriel. *Ritualised Friendship and the Greek City*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.
12. Homērs. *Īliada*. A. Ģiezens (tulk.). Rīga, 1961.
13. How, W., Wells, J. *A Commentary on Herodotus*. Vol. 2. Oxford : Oxford Clarendon Press, 1961.
14. Jaeger, W. Solons Eunomia. *Antike Lyrik*. W. Eisenhut (Hrsg.). Darmstadt, 1970, 7–31.
15. Manuwald, Bernd. Zu Solons Gedankenwelt. *Rheinisches Museum für Philologie*. Bd. 132, Heft 1, 1989.
16. Manville, P. B. Aristagoras and Histiaios: The Leadership Struggle in the Ionian Revolt. *Classical Quarterly* 27, 1, 1977, 80–91.
17. Pursey, Natan Marsh. Alcibiades and τὸ φιλόπολι. *Harvard Studies in Classical Philology* 51, 1940, 215–231.
18. Redfield, James M. *Nature and Culture in the Iliad: The Tragedy of Hector*. Cicago : Duke University Press, 1975.
19. Schein, Seth L. *The Mortal Hero. An Introduction to Homer's Iliad*. Berkeley : University of California Press, 1984.
20. Spahn, Peter. *Mittelschicht und Polisbildung*. Frankfurt/Main : Peter Lang Verlag, 1977.
21. Stahl, Michael. *Aristokraten und Tyrannen im archaischen Athen*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1987.
22. Starr, Chester. *Individual and Community. The Rise of the Polis, 800–500 B.C.* New York : Oxford University Press, 1986.
23. Stein-Hölkeskamp. *Adelskultur und Polisgesellschaft*. Stutgart : Franz Steiner Verlag, 1989.

24. Strassburger, Hermann. Die Einzlene und die Gemeinschaft im Denken der Griechen. *Historische Zeitschrift* 177, 1954, 97–122.
25. Taeger, Fritz. *Alkibiades*. München, 1943.
26. Taeger, Fritz. *Charisma. Studien zur Geschichte des antiken Herrschekultes*. Bd. 1. Stuttgart : W. Kohlhammer Verlag, 1957.
27. Tukidīds. *Peloponēsiešu karš*. 1. grāmata. F. Garais (tulķ.). Rīga, 1931.
28. Tumans, Harijs. Maltītes sociālās un politiskās funkcijas sengrieķu sabiedrībā. *Vēsture* 1 (96), 2016, 111–122.
29. Tumans, Harijs. *Varoņi un varoņība Senajā Grieķijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
30. Ulf, Christoph. *Die homerische Gesellschaft. Materialien zur analytischen Beschreibung und historischen Lokalisierung*. München : C. H. Beck Verlag, 1990.
31. Van Wees, Han. Heroes, Knights and Nutters: Warrior Maentality in Homer. *Battle in Antiquity*. A. B. Lloyd. (ed.). London : Duckworth, 1996, 1–86.
32. Vischer, W. *Alkibiades und Lysandros*: Vischer W. Kleine Schriften. Bd. I. Leipzig, 1877.
33. Walter, Uwe. *An der Polis teilhaben*. Stuttgart : Franz Steiner verlag, 1993.
34. Walter, Uwe. Herodot und die Ursachen des Jonischen Aufstands. *Historia* 42, 3, 1993, 257–278.
35. Zanker, Graham. *The Heart of Achilleus. Characterization and Personal Ethics in the Iliad*. The University of Michigan Press, 1997.
36. Карпюк, Сергей Георгиевич. Два патриотизма в «истории» Фукидида. *Вестник РГГУ*, 10 (53), 2010.
37. Сапронов, Петр Александрович. *Культурология*. Спб. : Лениздат, 1998.
38. Строгоцкий, Владимир Михайлович. *Афины и Спарта. Борьба за гегемонию в Греции в V в. до н. э. (478–431 гг.)*. Спб. : Издательство С.-Петербургского Университета, 2008.
39. Суриков, Игорь Евгеньевич. Алкивиад: афинский денди или первый «сверхчеловек»? *Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории* 5. Специальный выпуск: Историческая биография и персональная история. Москва, 2001.
40. Суриков, Игорь Евгеньевич. Ксенические связи в дипломатии Алкивиада. *Античный мир и археология*. Вып. 11. Саратов, 2002, 4–13.
41. Туманс, Харийс. К идее государства в архаической Греции. *Вестник Древней Истории* 3, 2006, 77–105.
42. Туманс, Харийс. Перикл на все времена. *Вестник РГГУ* 10, 2010, 117–154.
43. Туманс, Харийс. *Рождение Афины. Афинский путь к демократии: от Гомера до Перикла*. Спб. : Гуманитарная Академия, 2002.
44. Фролов, Эдуард Давидович. *Греция в эпоху поздней классики. Общество, личность, власть*. Спб., 2001.
45. Фролов, Эдуард Давидович. Проблема мира в политике и публицистике античной Греции. *Мнемон* 10, 2011, 95–101.

ὁ φιλόπολις: WHAT WAS PATRIOTISM IN ANCIENT GREECE?

SUMMARY

This article analyzes the ancient Greek concept of patriotism during the Archaic and Classical era. It is based on the word ὁ φιλόπολις and its use in Thucydides' "History". In this work, Thucydides shows

two types of patriotism that are embodied, on the one hand, by the funeral speech of Pericles to honor the Athenians killed during the war (Thuc. II, 35–46), but on the other hand, by Alcibiades' speech in Sparta (Thuc. VI, 92, 1–4). On this basis, an opinion is voiced that Pericles represents the classical patriotism of a city state, which puts the benefit of the native city in the first place, while Alcibiades represents a 'new type' of patriotism, that was influenced by sophistry and gives priority to the individual interests. Both Pericles (Thuc. II, 60, 5), and Alcibiades (Ibid.) use the word *ὁ φιλόπολις* but the forms of patriotism they represent differ so radically that it raises the question – how to understand this word, and what does the patriotism of Ancient Greeks mean altogether? Some authors have expressed a view that there was no patriotism at all in ancient Greece, yet it is not acceptable as many facts and texts prove the existence of patriotism in Ancient Greece, although that was obviously a different form of patriotism from that of today.

Source analysis shows that the patriotism represented by Pericles, and that which confirms the priority of the polis in the lives of citizens, evolved in Greece following the Greek-Persian wars and reached its culmination during the Peloponnesian war. Alcibiades' understanding of *τὸ φιλόπολι* is rooted in the ideals of the ancient aristocracy, which were defined in Homer's epos, and followed during the archaic age. These ideals were based on the notions of divine assistance to outstanding heroes, which was regarded as the reason for their merits. According to these concepts, the distinguished aristocrats could claim power in their city because power was regarded as a prize for their merits. It gave these heroes the rights to fight for power, even if acting against their city. It explains both, the betrayal of Alcibiades and the ability of Athenians to forgive him. Multiple similar examples can be found in the history of the archaic period.

In general, it can be concluded that Pericles and Alcibiades represent two notions of patriotism that emerged at different times. The patriotism of Alcibiades is inherited from the previous era and prefers merits of distinguished aristocrats and their rights to claim power. While Pericles stands for the type of patriotism which subjects the interests of the individual to the interests of the polis. At the same time, the Sophists created a new attitude towards the State and the homeland, which favored the interests of the people, based on convenience. And so the decline of the polis patriotism began.

ELENA ERMOLAEVA

St Petersburg State University, Russia
Helsinki Collegium for Advanced Studies, University of Helsinki, Finland

---

THE GATES OF HORN AND IVORY AND THE VERB *ΕΛΕΦΑΙΡΟΜΑΙ* (Od. 19, 560–569)

Brief summary

This article is dedicated to the rare verb *ἐλεφαίρομαι*, the key word of the enigmatic passage about the gates of horn and ivory, and Penelopa's false or true dreams (Od. 19, 560–569). In *Iliad* 23, 388 and Hesiod's *Theogony* 330, only two other available instances, *ἐλεφαίρομαι* undoubtedly means 'to inflict harm, to damage'. The aim of this contribution is to show that the meaning 'to cheat, to deceive' for *ἐλεφαίρομαι* might have been invented by lexicographers based on a misreading of the passage in *Odyssey* 19 under the influence of later literary allusions and interpretations of the famous excerpt.

Keywords: Homer, *Odyssey*, *ἐλεφαίρομαι*, *paronomasia*, lexicographic tradition, literary allusions.

This article discusses the old rare epic verb *ἐλεφαίρομαι*, re-evaluating its meaning and re-assessing its lexicographic tradition.

In Homer and Hesiod

The verb *ἐλεφαίρομαι* is available in Greek literature only in three instances. In two of these, the verb means 'to inflict harm, to damage' and seems to be a more expressive synonym of *βλάπτω* 'to harm, damage'.

Il. 23, 388, on the chariot race:

- 384 ὅς ῥά οἱ ἐκ χειρῶν ἔβαλεν μάστιγα φαεινὴν.
τοῖο δ' ἀπ' ὀφθαλμῶν χύτο δάκρυα χωρομένοιο,
οὔνεκα τὰς μὲν ὄρα ἔτι καὶ πολὺ μᾶλλον ἰούσας,
οἱ δὲ οἱ ἐβλάφθησαν ἄνευ κέντροιο θέοντες.
οὐδ' ἄρ' Ἀθηναίην ἐλεφηράμενος λάθ' Ἀπόλλων
Τυδεΐδην, μάλα δ' ὦκα μετέσσυτο ποιμένα λαῶν,
391 δῶκε δὲ οἱ μάστιγα, μένος δ' ἵπποισιν ἐνήκεν¹

*Apollo ... dashed the shining whip from his hands, so that the tears began to stream from his eyes, for his anger as he watched how the mares of Eumelos drew far ahead of him while his own horses ran without the whip and were slowed.² Yet Athene did not fail to see **the foul play** of Apollo on Tydeus son. She swept in speed to the shepherd of the people and gave him back his whip...*

(R. Lattimore, 5th ed., 1956, 460)

The second occurrence is that of Hesiod's *Theogony* 330, on the Nemean lion:

327 ...**Νεμειαιῖον τε Λέοντα,**
 τόν ῥ' Ἥρη θρέψασα Διὸς κυδρὴ παράκοιτις
 γουνοῖσιν κατένασσε Νεμείης, πῆμ' ἀνθρώποις.
 330 ἔνθ' ἄρ' ὅ γ' οἰκείων ἐλεφαίρετο φῦλ' ἀνθρώπων,

*... and the Nemean lion, which Hera, Zeus's illustrious consort, raised and settled among the hills of Nemea, a woe for human beings. For dwelling there it **destroyed** the tribes of human being...*

(G. W. Most 2006, 31)

Lastly, the verb ἐλεφαίρομαι appears in the famous passage of *Odyssey* 19, 560–569, following Penelope's dream of an eagle killing geese in her backyard. An old disguised beggar, Odysseus *incognito*, explains to her that the eagle is Odysseus himself and the geese – her suitors. Penelope does not believe him and delivers a sophisticated account of the nature of the true and false dreams which come through the horn and ivory gates.³

Ξεῖν', ἧ τοι μὲν ὄνειροι ἀμήχανοι ἀκριτόμουθοι
 γίνοντ', οὐδέ τι πάντα τελείεται ἀνθρώποισι.
 δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὄνειρων·
 αἰ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχεται, αἰ δ' ἐλέφαντι.
 τῶν οἱ μὲν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος,
 οἳ ῥ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' ἀκράαντα φέροντες·
 οἳ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων ἔλθωσι θύραζε,
 οἳ ῥ' ἔτυμα κραινουσι, βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται.
 ἀλλ' ἐμοὶ οὐκ ἐντεῦθεν ὄμοιαι αἰνὸν ὄνειρον
 ἐλθέμεν...⁴

Stranger, dreams verily are baffling and unclear of meaning, and in no wise do they find fulfilment in all things for men. For two are the gates of shadowy dreams, and one is fashioned of horn and one of ivory. Those dreams that pass through the gate of sawn ivory deceive men, bringing words that find no fulfilment. But those that come forth through the gate of polished horn bring true issues to pass, when any mortal sees them. But in my case, it was not from thence, methinks, that my strange dream came.

(A. T. Murray 1995, 269)

In this enigmatic passage, oft discussed in Homeric scholarship,⁵ ἐλεφαίρονται is usually interpreted as ‘cheat, deceive, lie’. The connection between the true and deceptive dreams and the gates of horn and ivory have been attested in Greek tradition first in the *Odyssey* 19⁶ and in allusions afterwards.⁷

The *Scholia* to the *Odyssey* provide several various interpretations of this passage.⁸ The first is that of *synecdoche*, according to which the horn gate signifies eyes, because the eye has *keratoderma*, and the ivory gate – the mouth because of the ivory colour of the teeth. Thus, Penelope relies on the evidence of eyes rather than on that of words.

The same interpretation is offered by Servius:⁹ “Per portam corneam oculi significantur, qui et cornei sunt coloris et duriores ceteris membris: nam frigus non sentiunt, sicut et Cicero dicit in libris de deorum natura. Per eburneam vero portam os significatur a dentibus” (in *Aen.* VI, 883). In our own day, Benjamin Haller has identified the gate of ivory with teeth and deceptive speech and the gate of horn with a hint to the horn bow of Odysseus.¹⁰

The second interpretation is that of physiology. Ivory comes from the mouth, implying that “all those ‘dreams’ seen by someone with a fully belly will be false”, whereas horns are found on one’s head, meaning that truthful dreams come from the head. Such an explanation concerning the nature of dreams was popular in antiquity.¹¹

The next interpretation is that of *paronomasia*. The appearance of the word κέρας is thus connected to the similar-sounding verb κραίνειν (ἔτυμα κραίνουσι) and ἔλεφας, likewise, with ἐλεφαίρονται.

Finally, there is a mythological explanation, according to which the horn-gate dreams come from heaven, because horns point to heaven, namely, to Zeus, meaning that they are true. Ivory-gate dreams, on the other hand, are chthonic, with the tusks of elephants pointing downwards to the kingdom of Hades, and thus destructive in nature.

Eustathius of Thessalonica humorously derided the efforts of grammarians to uncover the riddle: τὰς τῶν ὀνείρων ταύτας θύρας ἐξέτριψαν πολλοὶ τῶν σοφῶν (“many scholars polished these gates of dreams”)¹².

In the 19th century, the predominant point of view was that the verses on the gates of dream had been interpolated,¹³ as Penelope could not have come forth with such an intellectual speech in the spirit of sophistic declamations. In the 20th century, Highbarger¹⁴ concluded that the horn gates meant that the gates were adorned with horns. Such a practice was widespread in the Mediterranean, the Orient and in Egypt, where the horns of bulls symbolized the coming of life force. The gates of ivory Highbarger compared to the heavenly gates of the Olympic gods on the ground of the sparkling whiteness of the clouds.

I myself agree with those ancient and modern scholars who privilege the role of *paronomasia*,¹⁵ though, after the appearance of Highbarger’s work, such a point of view admittedly seems naïve.

After Hesiod, **ἐλεφαίρομαι** is no longer attested in any literary text, only in *scholia* and lexicographers. To the three literary occurrences, I would also add the proper name Ἐλεφήνωρ (*Il.* 2, 541), which derives from ἐλεφαίρω (*Ἐλεφηρ-ήνωρ) and probably means ‘one who kills people’.¹⁶ The *scholia* for *Il.* 2, 541, cod. Genevensi gr. 44 read, as follows: Ἐλεφήνωρ πεποίηται παρὰ τὸ ἐλεφαίρεσθαι αὐτὸν καὶ βλάπτοντα τοὺς πολεμίους.¹⁷

In lexicographers and dictionaries

In lexicographic tradition, the meaning of the verb **ἐλεφαίρεσθαι** is compared with those of βλάπτειν, φθείρειν, ἀδικεῖν and/or with ἀπατᾶν:

Apollonius Sophista (1st c. AD): <ἐλεφαίρονται> βλάπτουσι καὶ ἐξαπατῶσι.¹⁸

Aelius Herodianus (2nd–3rd cc. AD): the verb ἐλεφαίρω is derived from ἔλπω ‘to hope’ or connected with ἐλέφας ‘elephant’: λέγει δὲ δύνασθαι τὸ ἐλεφαίρω παρὰ τὸ ζῶον εἰρησθαι (159).¹⁹

Hesychius (5th or 6th cc. AD): **ἐλεφαίρεσθαι**: ἐξαπατᾶν, βλάπτειν, ἀδικεῖν.²⁰

Suda (10th c.): <**Ελεφαίρετο**> ἐπλανᾶτο, ἐβλάπτετο. <Ελεφήραι:> βλάψαι, ἀπατῆσαι.²¹

Etymologicum Gudianum (11th c.): <[[Ελεφήνωρ]]> <B 540>· παρὰ τὸ
ἐλεφαίρεσθαι αὐτὸν καὶ βλάπτειν τοὺς πολεμίους. ἢ παρὰ τὸ
ἐλεφαίρω, τὸ βλάπτω· βλαπτικὸν γὰρ τὸ [[ζῶον]].²²

Robert Beekes follows Pierre Chantraine regarding the etymology of ἐλεφαίρομαι as having an “unstable meaning, unclear formation and uncertain etymology”.²³ Chantraine and Beekes compare the root with that of ὀλοφώϊος ‘dangerous, killing, noxious, deceitful’, the etymology of which is unclear but possibly derives from ὄλλυμι ‘to destroy’.²⁴ In Homer, it is an epithet of δήνεα ‘dangerous plans’, in Nic. *Th.* of ἴος ‘killing poison’. One unclear word is thus explained through another uncertain one and *vice versa*.

The *LSJ* and the *Lfgre*, following lexicographic tradition, present two meanings for ἐλεφαίρομαι: ‘to cheat, overreach’ and ‘to destroy’; ‘heimtückisch, durch Täuschung Schaden zufügen’.

On ἐλεφαίρομαι as ‘to cheat’

As we have seen, lexicographers combined both meanings of the verb ἐλεφαίρεσθαι: ‘to damage’ from the *Iliad* and Hesiodus and ‘to cheat’ from the *Odyssey*, or else present the only meaning ‘to cheat’. The question is whether this verb really belongs to the lexical-semantic field ‘lie’? In the *Iliad* 23, 388 and in Hesiod’s *Theogony* 330, it undoubtedly means ‘to damage, to destroy’.

It seems to me that the interpretation of the dream of Penelope as false was influenced by the numerous later imitations of and allusions to Homeric verses. By these later references, I mean, above all, “the influence of Vergil’s famous imitation, *Aeneid* 6, 893–896, with its opposition between *veræ umbræ* and *falsa somnia*”.²⁵

Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
cornea, qua *veris* facilis datur exitus *umbris*,
altera candenti perfecta nitens elephanto,
sed *falsa* ad caelum mittunt *insomnia* manes.

However, in Vergil’s imitation of Homer there is no word play, as there had been in the *Odyssey*; rather, the dreams are referred to as *falsa insomnia*²⁶ and *veræ umbræ*.²⁷ *Veræ umbræ* seems to allude to Homer’s expression οἱ ὅ’ ἔτυμα κραινύουσι [those dreams] which really fulfil, which

stands in contrast not to ἐλεφαίρονται but rather to ἔπε' ἀκράαντα (i.e., οἱ ῥ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' ἀκράαντα φέροντες 'those dreams are dangerous/damaging, bringing words that find no fulfilment'), especially since this connection is emphasized with the alliteration κραινουσι-ἀκράαντα.

In Homer, moreover, one should discern different kinds of dreams: ὄνειρος, ὄνειρατα, ὄναρ²⁸ 'nightmares and dreams, dream experience' and ὕπνος 'sleepiness'. Nightmares and ghost dreams usually come or fly to men and possess still another important quality – the ability to speak. Quite often, such dreams are called 'fateful' – κακός 'bad' (*Il.* 10, 496), οὖλος 'fatal' (*Il.* 2, 6; 2, 8), and αἰνός 'horrible' (*Od.* 19, 569) – unlike ὕπνοι, which are accompanied with positive epithets: ἡδύς 'pleasant' *Od.* 1, 363; 16, 450 al.; γλυκύς 'sweet' *Od.* 2, 395; 8, 445 al.; and others.

Penelope herself calls her dream 'horrible' αἰνὸν ὄνειρον (569). It seems, then, that she believes that the dream can do damage. Those dreams that come from ivory gates are described as destructive, expressed with the verb ἐλεφαίρονται. As there is no evidence of a pre-Homeric tale, which would have connected dreams to gates of ivory and horn, it would seem more plausible for the elusive characterization of ivory (ἐλέφαντι and ἐλέφαντος) to have arisen from the word-play with the verb ἐλεφαίρονται and not *vice versa*. Tusks of elephants and horns of bulls are furthermore well suited as images for such an antithesis²⁹. This is one possible reason why κέρασ emerges next to ἐλέφας. The word κέρασ supplies the consonantal impetus behind the use of the verb κραίνειν in the expression ἔτυμα κραινουσι, used instead of verbs which would usually express the idea of dreams coming true τελευτᾶν, τελεῖσθαι (*Il.* 2, 36; *Od.* 19, 561); ἔπε' ἀκράαντα, on the other hand, stands in contrast to ἔτυμα κραινουσι.

Such *paronomasia* and etymological puns are numerous in Homer.³⁰

As shown above, nothing is unusual about dreams being destructive or horrible. Therefore, ἐλεφαίρονται in the above the *Odyssey* passage could be understood simply as 'to harm, to destroy'.³¹ It seems that the almost solitary voice of Russo³² might be right in arguing that the meaning 'to cheat' for ἐλεφαίρομαι can only have been an invention by lexicographers based on a misreading of the passage in the *Odyssey*; I only add that commonly accepted translation of ἐλεφαίρομαι was influenced with later literary allusions and interpretations of the famous place in the *Odyssey* 19; it, repeated numerous, has got strength of tradition.³³

REFERENCES

- ¹ *Homeri Ilias*. M. West (rec.). Vol. 2. Stuttgartiae et Lipsiae, Munich : Teubneri, 2000.
- ² Literary, ‘were damaged’.
- ³ This passage is regarded as the first allegoric account of dreams in ancient Greek literature (Hopfner 1937, 2233–2245).
- ⁴ Homerus. *Odyssea*. M. West (rec.). Berlin, Boston : De Gruyter, 2017.
- ⁵ The problems of interpretation are as follows: is the account on gates and dreams a popular myth or an invention of the author of the *Odyssey*? What did Greeks believe about the nature of dreams? Why do ivory and horn emerge in the context of dreams, etc.? The most recent studies containing full bibliographies include the following: Haller 2009, 397–417; Catalin 2010, 65–72; Schulte 2016, 82–91.
- ⁶ Ivory and horn were known to Greeks since Mycenaean time. The words *e-re-pa*, *e-re-pa-te-jo*, *ke-ra* and *ke-ra-a* were recorded on tablets in *Knossos and Pylos*. (Nordheider. *Lieferung* 11, 531–532); *ke-ra* KN RA 984 and *ke-ra-a* KN K 872. Curiously, in spite of their knowledge about ivory, Greeks were apparently ignorant for some time about the existence of real elephants (Treu, 1955, 151). In any case, the first mention of these wondrous animals appears only in Herodotus (III, 114; IV, 191). Thus, the word **ἐλέφας** can only mean ‘ivory’ in Homer. Horn and ivory are elsewhere in Homer never related to dreams, gates, truth or falsehood (Lorimer, 1936, 32–33).
- ⁷ The gates of dreams are alluded to in Plato, *Charm.* 173a; *Anth. Pal.* VII, 42; Lucian, *Ver. Hist.* II, 32–33; Philostr. *Imag.* I, 27; Nonn. *Dion.* XXXIV, 90; XLIV, 53; Vergil, *Aen.* VI, 898; Horace, *Carm.* III, 27, 39f.; Statius, *Silvae*, V, 4, 298–300, Ausonius *Ephemer.* VIII, 24–26, etc., and are frequently quoted during the Middle Ages and the Renaissance; even today, the image is recalled by those who study the nature of dreams (Lepage 2012, 146–148).
- ⁸ Scholia Graeca in Homeri Odysseam ex codicis aucta et emendata / ed. G. Dindorf. Oxonii, 1855. Vol. 2, 685–686.
- ⁹ Servius, *In Vergilii carmina commentarii*, ed. G. Ch. Thilo and H. Hagen. Lipsiae & Berolini : Teubneri, 1923, v. II, 122.
- ¹⁰ Haller, 2009, 404–406. The author offers the complicated explanation that Penelope, who seems to recognize Odysseus in the old beggar, hints to him of the future purpose of his bow.
- ¹¹ This is pointed out, e.g., by Plato (*Resp.* 571c–572a) and Cicero (*De div.* I, 19, 60–61; *Tusc.* IV, 10).
- ¹² Eustathius. *Commentarii ad Homeri Odysseam* / ed. G. Stallbaum. Vol. 2. Leipzig, 1826, 22–23.
- ¹³ Wilamowitz-Moellendorff 1927, 87; Amory 1966, 5.
- ¹⁴ Highbarger 1940.
- ¹⁵ Hundt 1935; Treu 1955, 157; Carpenter 1956, 101; for my own arguments, see Ermolaeva 2007, 3–14.
- ¹⁶ Chantraine, 1970, 338.
- ¹⁷ Scholia Graeca in Homeri Iliadem (Scholia Vetera) / rec. Hartmat Erbse. Vol. I. Berolini: De Gruyter, 1969, 301.
- ¹⁸ Apollonii Sophistae lexicon homericum / Rec. I. Bekker. Hildesheim, 1967. S.v.
- ¹⁹ Περί παθῶν, Aelius Herodianus, *Περί παθῶν*, Grammatici Graeci 3.2, Lentz : Teubner, 1868.
- ²⁰ Hesychii Alexandrini Lexicon / rec. Kurt Latte. Vol. II. Haunia, Ejnar Munksgaard, 1966, 66.
- ²¹ Svidae Lexicon / ed. Ada Adler. Pars II. Lipsiae : Teubneri, 1931, 245.

- ²² Etymologicum Gudianum quod vocatur / rec. ed. Aloysius de Stefani. Fasc. II, Lipsiae : Teubneri, 1920, 455.
- ²³ Chantraine 1970, 338; Beekes, 2010, 409.
- ²⁴ *Lfgre*. Lieferung 11, 530; *LSJ*, s.v. ὄλοφῶϊος.
- ²⁵ Joseph Russo writes about the influence of Vergil's allusion to the interpretation of *Od.* 19 (Russo 1992, 103).
- ²⁶ Servius explains that *insomnia* is tantamount to *somnia*; however, there is a certain difference: *insomnia* implies 'dreaming' while *somnia* is 'the state of sleeping' (*Vergilii carmina commentarii*, ed. Georg Christian Thilo and Hermann Hagen. Lipsiae & Berolini : Teubneri 1923, v. II, 122–123).
- ²⁷ Yet another mystery arises in Virgil's work: why did Anchises send Æneas and Sibyl through the ivory gates? Possibly because they were by no means *bona fide* shadow-inhabitants of the underworld kingdom. (Austin, 1977, 275–276). The *opinio communis* seems to be that the widespread belief among Romans was that false dreams occur before midnight, while real dreams come only after midnight. In this manner, Virgil indicates that Aeneas and Sibyl have left the kingdom of the dead, together with false dreams, prior to midnight (Everett 1900, 153–154; Norden 1934, 348; Fletcher 1955, 101–102).
- ²⁸ *Lfgre*. Lieferung 17, 706–707.
- ²⁹ According to the evidence in the *Iliad* and the *Odyssey*, ivory seems to have been an expensive material which mostly symbolized the luxury of royal palaces, whereas horn was common and cheap.
- ³⁰ Rank, 1951.
- ³¹ Amory, 1966, 21–24.
- ³² Russo, 1992, 103.
- ³³ Murray even translates *Il.* 23, 388, thus: "But Athene was not unaware of Apollo's **cheating** of the son of Tydeus" (Murray 1967, 523).

ABBREVIATIONS

- Lfgre* Lexikon des frühgriechischen Epos / Begr. von B. Snell. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955–2010.
- LSJ* A Greek-English Lexicon. H. G. Liddell, R. Scott, H. R. Jones (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1996.
- RE* Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. A. Pauly (ed.). Neu bearb. begonnen von G. Wissowa, W. Kroll. Stuttgart : Druckenmüller, 1893–1978.

SOURCES

1. Aelius Herodianus. *Περὶ παθῶν*, *Grammatici Graeci* 3. 2. A. Lentz (ed.). Leipzig : Teubner, 1868.
2. Hesiod. *Theogony, Works and Days, Testimonia*. G. W. Most (ed. and trans.). Cambridge MA & London : Loeb Classical Library, 2006.
3. *Homeri Ilias*. M. West (rec.). Vol. 1–2. Stutgardiae et Lipsiae, Munich : Teubneri, 1998–2000.
4. Homer. *The Odyssey*. A. T. Murray and G. E. Dimock (eds.). Cambridge, MA. : Harvard University Press, 1995.
5. Homerus. *Odyssea*. M. West (rec.). Berlin, Boston : De Gruyter, 2017.

6. P. Vergili Maronis Aeneidos Liber Quartus. R. S Austin (ed. with a comm.). Oxford : Clarendon Press, 1977.
7. P. Vergilius Maro Aeneis, Buch VI. E. Norden (erkl.). Leipzig und Berlin : Teubner, 1934.
8. The Iliad of Homer. R. Lattimore (trans.). Chicago : University of Chicago Press, 5th ed., 1956 (1951).
9. Virgil. Aeneid VI. F. Fletcher (ed.). Oxford : Clarendon Press, 4th ed., 1955 (1941).

LITERATURE

1. Amory, Anne. The Gates of Horn and Ivory. *Yale Classical Studies* 20, 1966, 3–57.
2. *Apollonii Sophistae Lexicon Homericum*. I. Bekker (rec.). Berolini, 1833, repr. Hildesheim, 1967.
3. Beekes, Robert S. P. *Etymological Dictionary of Greek*. Vol. 1. Leiden, Boston : Brill, 2010.
4. Carpenter, Rhys. *Folk tale, fiction and saga in Homeric poems*. Berkeley : University of California Press, 1956.
5. Catalin, Anghelina. The Homeric Gates of Horn and Ivory. *Museum Helveticum* 67, No. 2, 2010, 65–72.
6. Chantraine, Pierre. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire de mots*. T. 2. Paris: Klincksieck, 1970.
7. Ermolaeva, Elena L. O lozhnykh snakh, slonovoy kosti i glagole ελεφαίρομαι (Od. XIX, 560–569) [On Lying Dreams, Ivory and the Verb ελεφαίρομαι (Od. XIX, 560–569)]. *Philologia Classica* VII. A. Verlinsky (ed.). St. Petersburg, 2007, 3–14.
8. *Etymologicum Gudianum*. Aloysius de Stefani (rec.). Fasc. II, Lipsiae : Teubneri, 1920.
9. Eustathius Thessalonicensis. *Commentarii Ad Homeri Odysseam: Ad Fidem Exempli Romani Editi*. A. Stallbaum (ed.). Vol. 2. Lipsiae : J. A. G. Weigel, 1826.
10. Everett, William. Upon Virgil, Aeneid VI, 893–898. *CR*. Vol. 14, 1900, 153–154.
11. Haller, Benjamin. The Gates of Horn and Ivory in Odyssey 19: Penelope’s Call for Deeds, Not Words. *Classical Philology* 104, No. 4, 2009, 397–417.
12. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. K. Latte (rec.). Vol. II. Haunia: Ejnar Munksgaard, 1966.
13. Highbarger, Ernest Leslie. *The Gates of Dreams: An Archaeological Examination of Vergil, Aeneid 6, 893–899*. Baltimore : Johns Hopkins Press, 1940.
14. Hopfner, Theodor. Traumdeutung. *RE*. 1937. Bd. 6A. 5th ed., Sp. 2233–224.
15. Hundt, Joachim. *Der Traumglaube bei Homer*. Greifswald : Dallmeyer, 1935.
16. Lepage, John L. *The Revival of Antique Philosophy in the Renaissance*. New York : Palgrave Macmillan, 2012.
17. Lorimer, H. L. Gold and ivory in Greek mythology. *Greek Poetry and Life: Essays Presented to Gilbert Murray*. C. Bailey, E. A. Barber, C. M. Bowra, J. D. Denniston, D. L. Page (eds.). Oxford : Oxford University Press, 1936, 14–33. Nordheider, Hans-Wilhelm. ἐλέφας. *Lfgre*. B. Snell (ed.). Lieferung 11, 531–532.
18. Rank, Louis Philippe. Ph. *Etymologiseering en verwante verschijnselen bij Homerus*. PhD Dissertation, Assen, 1951.
19. Russo, Joseph. *A Commentary on Homer’s Odyssey*. J. Russo, M. Fernández-Galiano, A. Heubeck (eds.). Vol. 3, Oxford : Clarendon Press, 1992.
20. *Scholia Graeca in Homeri Iliadem*. H. Erbse (rec.). Vol. I, Berolini : De Gruyter, 1969.
21. *Scholia Graeca in Homeri Odysseam ex codicis aucta et emendata*. G. Dindorf (ed.). Vol. 2, Oxonii, 1855.
22. Servius. *In Vergilii carmina commentarii*. G. Ch. Thilo and H. Hagen (eds.). V. II. Lipsiae & Berolini : Teubneri, 1923.
23. *Soidae Lexicon*. A. Adler (ed.). Pars II. Lipsiae : Teubneri, 1931.

24. Schulte, Jörg. The Gates of Horn and Ivory: A Geographical Myth. *Studia Literarum*. Vol. 1, 3–4, 2016, 82–91.
25. Treu, Max. Homer und das Elfenbein / *Philologus*. Bd. 99. 1955, 151–157.
26. Wilamowitz-Moellendorff Ulrich von. *Die Heimkehr des Odysseus*. Berlin : Weidmann, 1927.

RAGA UN ZILOŅKAULA VĀRTI UN VERBS *ΕΛΕΦΑΙΡΟΜΑΙ* (OD. 19, 562–567)

KOPSAVILKUMS

Slavenā un mīklainā epizode par vārtiem, kas vieni celti no raga un otri no ziloņkaula, kā arī Pēnelopes maldīgie un patiesie sapņi (Od. 19, 560–569) *aizvien ir viens no neatrisinātiem jautājumiem Homēra tekstu pētniecībā*. Rakstā galvenā uzmanība pievērsta epizodes atslēgvārdam, proti, verbam *ELEPHAIROMAI*, kam nav īsti skaidra nedz nozīme, nedz etimoloģija. Galvenais jautājums – vai šis darbības vārds tiešām pieder *melu* leksiski semantiskā lauka perifērijai. *Īliadā* (23, 388) un Hēsioda *Teogonijā* (330) tam neapšaubāmi piemīt nozīmes ‘*sagraut*’, ‘*izpostīt*’. Saskaņā ar vārdnīcu *opinio communis* šī verba nozīme *Odisejā* (19, 560) ir ‘*mānīt*’, ‘*krāpt*’. Pamatoti, šķiet, var pieņemt, ka šī nozīme ir leksikogrāfu radīta – tā balstīta uz epizodes interpretāciju par maldīgiem sapņiem. Izrādās, ka šo interpretāciju ietekmējuši neskaitāmi vēlākie atdarinājumi un alūzijas uz Homēra vārsēm (piem., Verg. Aen. 6, 893–896: ... *altera candenti perfecta nitens elephanto, / sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes*). Etimoloģiskā vārdu spēle, *paronomasia* vārdam *ELEPHAS* (ziloņkauls) – *ELEPHAIRONTAI* un *KERAS* (rags) – *KRAINO* varētu būt iespējamais skaidrojums Homēra minētajiem vārtiem, kas vieni celti no raga, otri no ziloņkaula, kā arī sapņiem, kuri dodas tiem cauri.

LĪVA ROTKALE

University of Latvia, Latvia

A TERMINOLOGICAL PUZZLE IN ARISTOTLE'S *ARS RHETORICA*, III 2, 1404b37–1405a2

Brief summary

There is a perplexing sentence in *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2, which seems to imply that technical terms *synōnymia* and, by analogy, *homōnymia* are used differently in different contexts, i.e. in the *Rhetoric* these terms pertain to words, but in the *Categories* they designate things. Thus, it creates the impression that Aristotle has changed his mind with respect to the meaning of these terms. The interpretation, which is offered by the majority of translators and commentators, appears to embrace this conclusion. It is reinforced by the entry on *synōnymos* in the *Greek-English Lexicon*. The aim of the article is to explain the perplexing sentence in such a way that it is compatible with the definitions of *synōnymia* and *homōnymia* given in the *Categories*.

Keywords: *homōnymiai*, *synōnymiai*, *synōnymia*, *homōnymia*, *Rhetoric*, *Categories*.

Terminological precision and coherence has always been considered to be a virtue. The sentence at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2 presents a terminological puzzle. It is a challenge to interpret this sentence in such a way that the virtue of precision and coherence survives intact in Aristotle. In this article, I will attempt to provide an interpretation of the sentence at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2, according to which this sentence is compatible with Aristotle's terminology in the *Categories*. I will contrast my interpretation with the standard interpretation and address certain problems, which must be circumvented, if my interpretation is to hold as a plausible reading.

I

Let us look at the perplexing sentence at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2:

τῶν δ' ὀνομάτων τῶ μὲν σοφιστῇ ὁμωνυμῖαι χρήσιμοι (παρὰ ταύτας
γὰρ κακουργεῖ), τῶ ποιητῇ δὲ συνωνυμῖαι, λέγω δὲ κύρια τε καὶ

συνώνυμα οἷον τὸ πορεύεσθαι καὶ τὸ βαδίζειν· ταῦτα γὰρ ἀμφότερα
καὶ κύρια καὶ συνώνυμα ἀλλήλοις.

The standard interpretation, which is exhibited by the majority of translations and commentaries (e.g. Cope 1877, Vol. 3, 19; Freese 1926, 355; Kennedy 2008, 200; Rapp 2002, 839–840), is manifest, for example, in the following translation:

The kind of words useful to a sophist are homonyms (by means of these he does his dirty work), to a poet synonyms. By words that are both in their prevailing meaning and synonymous I mean, for example, go and walk; for when used in their prevailing sense these are synonymous with each other.

(Kennedy 2008, 200)

The standard interpretation embraces the following points:

- (1) There are two kinds of words – *homōnymiai* and *synōnymiai*.
- (2) The words *go* and *walk* are *kyria* and *synōnyma* with each other.
- (3) Being a *synōnymon* is a property of words. (From (2))
- (4) *Synōnymiai* are *synōnyma*. (From (1) and (3))
- (5) *Homōnymiai* are *homōnyma*. (By analogy to (4))
- (6) Being a *homōnymon* is a property of words. (By analogy to (3))

According to the standard interpretation, *synōnyma* and also, by analogy, *homōnyma* (a term which is not mentioned in the passage, but which suggests itself due to mentioning of *homōnymiai*) are understood as pertaining to words, *synōnymiai* (synonyms) and *homōnymiai* (homonyms) respectively. What is perplexing is that the conception of *synōnyma* and *homōnyma* as pertaining to words appears to contradict Aristotle's definitions of *synōnyma* and *homōnyma* in the *Categories* (see *Cat.* 1, 1a6–8 and 1, 1a1–3), where *synōnyma* and *homōnyma* are things. Thus, the passage at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2 implies that Aristotle has changed his mind with respect to the meaning of *synōnyma* and *homōnyma*.

This assumption appears to coincide with, and is reinforced by, the information that we find in the *Greek-English Lexicon* entry on συνώνυμος:

in the Logic of Arist. συνώνυμα are **things** having the same name and the same nature and definition, *Cat.* 1a6 [...] *in Rhet.* τὰ ζ. are synonyms, **words** having different forms but the same sense, as πορεύεσθαι and βαδίζειν, *Arist. Rh.* 1405a1 [...] (my boldface – L. R.)

In favor of the latter meaning of *synōnyma*, the dictionary gives reference to *Rh.* 1405a1, which is a locus in the passage that I am discussing here. It should be noted that there is one slight but important difference between the standard interpretation and the entry. According to the standard interpretation, the words *go* and *walk* are synonymous with each other, but in the entry these words are synonyms. The standard interpretation takes *synōnyma* to be a property of *synōnymiai*, whereas the entry treats *synōnyma* (in *Rh.* 1405a1) as identical to *synōnymiai*.

The *Greek-English Lexicon* entry on ὁμώνυμος does not contain a double meaning. It is stated that *homōnyma* are things:

*in the Logic of Arist., τὰ ὁ. are **things** having the same name but different natures and definitions, **things** denoted by equivocal or ambiguous words, Cat. 1a1 [...] (my boldface – L. R.)*

The explanation of the meaning of *homōnyma* in Aristotle is based on the reference to the *Categories* suggesting that this is the core meaning of *homōnyma*. Had Aristotle mentioned *homōnyma* in the puzzling passage at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2, the entry probably would have contained the other meaning of *homōnyma* as equivocal or ambiguous words.

II

Let us focus on the case of *synōnyma*. The *Categories* contain the following definition:

συνώνυμα δὲ λέγεται ὧν τὸ τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός, οἷον ζῶον ὃ τε ἄνθρωπος καὶ ὁ βοῦς.

When things have the name in common and the definition of being which corresponds to the name is the same, they are called synonymous. Thus, for example, both a man and an ox are animals.

(*Cat.* 1, 1a6–8, trans. Ackrill 1963)

The example Aristotle gives here – that a man and an ox are synonymous **things** – seems to conflict with the example in the fragment of the *Rhetoric*, where it is said that *go* and *walk* are *synōnyma*, if *synōnyma* are taken to be synonymous **words**. How are we supposed to understand the statement that *go* and *walk* are synonymous?

One might immediately point out that the apparent conflict provides evidence for the hypothesis that in the *Rhetoric* Aristotle has decided to change or perhaps slipped into changing the meaning of *synōnyma*, so that now they are words, not things. And a similar change in meaning has happened to *homōnyma*.

Let us consider again the statement at 1405a1 that *go* and *walk* are synonymous. It is worth looking at the Greek phrase, as the phrase involves ambiguity: συνώνυμα οἷον τὸ πορεύεσθαι καὶ τὸ βαδίζειν. The Greek words τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are ambiguous – they may refer to things or to words, since neuter article τό can serve various tasks: 1) when τό is added to infinitive or to any phrase, we get a neuter noun, which as any other noun refers to a thing; 2) the neuter article τό can serve the same function that quotation marks serve in English, and in that case, the phrase beginning with τό refers to a word. Thus, although τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν can be taken to refer to words, *go* and *walk*, they need not be taken as such; they can be taken as referring to things themselves, to going and walking. In that case, the statement at 1405a1 is that going and walking are synonymous things. This accords well with Aristotle's example of *synōnyma* in *Cat.* 1, 1a3, where a man and an ox are synonymous things. Hence, no change seems to be in meaning of *synōnyma*, and the assumption that there has been a change may not be true.

III

However, there is a serious obstacle to my interpretation. It is the occurrence of κύρια in the clause at 1404b39–1405a2: λέγω δὲ κύρια τε καὶ συνώνυμα οἷον τὸ πορεύεσθαι καὶ τὸ βαδίζειν· ταῦτα γὰρ ἀμφοτέρω καὶ κύρια καὶ συνώνυμα ἀλλήλοις.

At an earlier passage, κύρια is tied with names and verbs (τῶν δ' ὀνομάτων καὶ ῥημάτων σαφῆ μὲν ποιεῖ τὰ κύρια, 1404b6), and thus, here the phrase κύρια ὀνόματα also suggests itself. The whole context is about names, and it is very similar to the discussion about names in the *Poetics* (see, for instance: *Poet.* 21, 1457b1 ἅπαν δὲ ὄνομα ἐστὶν ἢ κύριον ἢ γλῶττα ἢ μεταφορὰ). If κύρια are ὀνόματα, then it appears that συνώνυμα are also ὀνόματα. If κύρια were not mentioned at 1404b39–1405a2, we could easily read the sentence in such a way that τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are synonymous things, not words. But the

fact of the matter is that, besides being *synōnymia*, τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are also κύρια (ὀνόματα).

Thus, we are faced with a dilemma: 1) either τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are also synonymous words, or 2) τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are ambiguous in one and the same sentence, referring both to things themselves, i.e. to going and walking, and to words, i.e. to *go* and *walk*. If we choose the first horn of the dilemma, then we have to conclude that Aristotle does not use *synōnymia* uniformly and he is fluctuating between *synōnymia* as pertaining to words and *synōnymia* as things. That would, in turn, suggest that the assumption that there has been a change of Aristotle's mind is true. If we choose the second horn of the dilemma, then we have to conclude that the clause at 1404b39–1405a2 is elliptical. It contains two distinct propositions, one about words and the other about things: 1) τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are κύρια ὀνόματα, and 2) τὸ πορεύεσθαι and τὸ βαδίζειν are συνώνυμα [πράγματα], i.e. synonymous things (not συνώνυμα ὀνόματα). Since the first horn of the dilemma leads to the conclusion that there has been a change of Aristotle's mind, I opt for the second.

IV

Now, the troubles with the sentence at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2 are not over yet. The source of trouble lies at the beginning of the sentence, where we can read that *homōnymiai* and *synōnymiai* are words (τῶν δ' ὀνομάτων τῷ μὲν σοφιστῇ ὁμωνυμίαι χρησῖμοι [...], τῷ ποιητῇ δὲ συνωνυμίαι, 1404b37–39). At this point, our opponent can say that this is again an evidence of a change of Aristotle's mind with respect to the meaning of *synōnymia* and also of *homōnymia*, since the terms *synōnymiai* and *synōnymia*, on the one hand, and *homōnymiai* and *homōnymia*, on the other, seem to be interchangeable.

According to my interpretation, the statement that *homōnymiai* and *synōnymiai* are words is no evidence for a change of Aristotle's mind; on the contrary, this is evidence for stability. I claim that Aristotle reserves different terms for different ideas, namely, *synōnymiai* and *homōnymiai* are words (i.e. synonyms and homonyms), whereas *synōnymia* and *homōnymia* are things (i.e. synonymous things and homonymous things).

The evidence for the fact that Aristotle can be interpreted as drawing distinctions between *synōnymiai* (synonyms) vs. *synōnymia* (synonymous

things), and between *homōnymiai* (homonyms) vs. *homōnyma* (homonymous things) can be found in Porphyry's (Πορφύριος, c. 234 – c. 305 AD) commentary on the *Categories*. There is a discussion of *homōnyma*, and a distinction between *homōnyma* and *homōnymia* is clearly made. Let us first look at Aristotle's definition of *homōnyma* in the *Categories*:

Ὁμώνυμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, οἷον ζῶον ὃ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον·

When things have only a name in common and the definition of being which corresponds to the name is different, they are called homonymous. Thus, for example, both a man and a picture are animals.

(*Cat.* 1, 1a1–3, trans. Ackrill 1963)

In Porphyry's commentary on the *Categories* we are told that *homōnymia* is a word, whereas *homōnyma* are things (ὁμωνυμία μὲν φωνή, ὁμώνυμα δὲ τὰ πράγματα, *In Cat.* 61.14). Porphyry also says that *homōnymia* is dependent on *homōnyma*, since

[...] what produces [homōnymia] in words is not the character of the expression itself, but rather things are found to be different and in no way have anything in common yet acquire one and the same expression as their name.

(*In Cat.* 61.17–19, transl. by Strange, my changes in brackets – L. R.)

It is the things, *homōnyma*, that bring about *homōnymia* in words. However, Porphyry does not quite explain how one gets from things to words. Since *homōnymos* means *having the same name*, not *being the same name* (this point is taken from Barnes 1971, 71–72), *homōnymia* should be a property of things that have only a name in common, not a name that refers to different things (i.e. an equivocal word).

A plausible explanation of the way one gets from things to words could be the following. Aristotle needed a term to describe the other side of the coin: if there are things such that they have the same name, one should be able to say that there is also the name such that it is had by the things. It is reasonable to speculate that, in order to avoid confusion, Aristotle has reserved *homōnyma* for things, and *homōnymiai* for words. Thus, although *homōnymia* primarily characterizes the property exhibited by *homōnyma*, by an extension of meaning, *homōnymia* designates the word itself which *homōnyma* have in common. Thereby it is

understandable why Porphyry can say that *homōnymia* is a word, but *homōnyma* are things.

The same reasoning applies to *synōnymia* and *synōnyma*. Thus, we can say that *synōnyma* have *synōnymia* as a property and as a word, i.e. *synōnyma* exhibit the property of *synōnymia*, and, in turn, *synōnymia* is the word, which is shared by *synōnyma*, viz. *synōnymia* is a name that refers to things with similar natures and definitions.

V

Let us revisit the fragment at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2 in light of the considerations drawn from the previous investigation. The interpretation that we can now offer is this:

- (1) There are two kinds of words – *homōnymiai* and *synōnymiai*.
- (2) *Go* and *walk* are *kyria* and *synōnyma* with each other.
- (3) *Synōnyma* are things. (According to *Cat.* 1, 1a6–8)
- (4) *Kyria* are words. (According to *Rh.* 1404b6)
- (5) As words, *go* and *walk* are *kyria*. (From (2) and (4))
- (6) As things, *go* and *walk* are *synōnyma*. (From (2) and (3))
- (7) *Homōnyma* are things. (According to *Cat.* 1, 1a1–3)
- (8) *Homōnymia* is shared by *homōnyma*. (According to Porph. *In Cat.* 61.17–19)
- (9) *Synōnymia* is shared by *synōnyma*. (By analogy to (8))

In line with this interpretation, we can offer a slightly but crucially different translation of *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2:

The kind of words useful to a sophist are homonyms (by means of these he does his dirty work), to a poet synonyms. I mean, for example, go and walk are both words in their prevailing meaning and synonymous things, for both of them are words in their prevailing meaning and things that are synonymous with each other.

Hence, I propose a different interpretation of the passage at *Rh.* III 2, 1404b37–1405a2, according to which this passage is not in conflict with the definitions of *synōnyma* and of *homōnyma* in the *Categories*. My interpretation has the advantage of preserving terminological precision and coherence in Aristotle.

SOURCES

1. *Aristotelis ars rhetorica*. W. D. Ross (ed.). Oxford : Clarendon Press, 1964.
2. *Aristotelis categoriae et liber de interpretatione*. L. Minio-Paluello (ed.). Oxford : Clarendon Press, 1966.
3. *Aristotelis de arte poetica liber*. R. Kassel (ed.). Oxford : Clarendon Press, 1968.
4. *Porphyrii isagoge et in Aristotelis categorias commentarium*. A. Busse (ed.). Vol. 4.1. *Commentaria in Aristotelem Graeca*. Berlin: Reimer, 1887.

LITERATURE

1. *A Greek-English Lexicon*. H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, R. McKenzie (eds.). Oxford: Clarendon Press; New York : Oxford University Press, 1996.
2. Barnes, Jonathan. Homonymy in Aristotle and Speusippus. *The Classical Quarterly* 21(1), 1971, 65–80.
3. Cope, Edward Meredith. *The Rhetoric of Aristotle, with a Commentary*, 3 vols. J. E. Sandys (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 1877.
4. Freese, Hohn Henry. *Aristotle, with an English Translation: the "Art" of Rhetoric*. London : W. Heinemann; New York : G. P. Putnam's Sons, 1926.
5. Kennedy, George A. *Aristotle, On Rhetoric. A Theory of Civic Discourse, Translated, with Introduction, Notes and Appendices*. New York, Oxford : Oxford University Press, 2007.
6. Rapp, Christof. *Aristoteles, Rhetorik. Übersetzung und Kommentar*, 2 Bde. *Aristoteles, Werke in deutscher Übersetzung*. H. Flashar (Hrsg.). Berlin: Akademie Verlag, 2002.
7. Strange, Steven K. *Porphyry, On Aristotle's Categories*. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1992.

TERMINOLOĢISKA MĪKLA ARISTOTEĻA DARBĀ
RĒTORIKA, III 2, 1404B37–1405A 2

KOPSAVILKUMS

Aristoteļa darbā *Rētorika* (*Rh.* III 2, 1404b37–1405a2) atrodams mulsinošs teikums, kas šķietami paredz, ka visai tehniskie termini – *synōnyma* un pēc analogijas arī *homōnyma* – tiek atšķirīgi lietoti dažādos kontekstos, proti, darbā *Rētorika* šie termini attiecas uz vārdiem, bet darbā *Katēgorijas* tie apzīmē lietas. Rodas iespaids, ka darbā *Rētorika* Aristotelis ir mainījis šo terminu nozīmi. Standarta interpretācija, t. i., interpretācija, ko piedāvā lielākā tulkotāju un komentētāju daļa, ietver šādu secinājumu, kas šķiet vēl neapstrīdamāks, ielūkojoties grieķu–angļu leksikonā (*Greek-English Lexicon*) šķirklī par *synōnymos*. Raksta mērķis ir izskaidrot Aristoteļa darbā *Rētorika* atrodamo mulsinošo teikumu tā, ka tas ir savienojams ar *synōnyma* un *homōnyma* definīciju, kas sniegta darbā *Katēgorijas*. Standarta interpretācijas vietā autore piedāvā atšķirīgu

mulšinošā teikuma interpretāciju saskaņā ar izpētes gaitā sasniegtajiem apsvērumiem: pastāv divu veidu vārdi – *homōnymiai* un *synōnymiai*; *iet* un *staigāt* ir *kyria* un *synōnyma*; *synōnyma* ir lietas; *kyria* ir vārdi; ja *iet* un *staigāt* tiek saprasti kā vārdi, tie ir *kyria*; bet, ja *iet* un *staigāt* tiek saprasti kā lietas, tie ir *synōnyma*; *homōnyma* ir lietas; *homōnyma* līdzdala *homōnymia*; *synōnyma* līdzdala *synōnymia*.

GITA BĒRZIŅA

Latvijas Universitāte, Latvija

AIZGUVUMU SEMANTIKA: GRIEĶISMI ROMIEŠU NACIONĀLĀ EPOSA VALODĀ

Īss kopsavilkums

Senās Romas kultūrā saskatāmas daudzas un dažādas ietekmes no senajiem grieķiem, un nozīmīga ir arī grieķu valodas ietekme uz latīņu valodas (jo īpaši klasiskā perioda) attīstības procesiem.

Rakstā uzmanība pievērsta grieķu valodas aizguvumiem vienā no klasiskās latīņu valodas izcilākajiem tekstiem – Vergilija *Eneidā*. Tā analīze rāda, ka aizguvumi no grieķu valodas, t. sk. kalki, Vergilija eposa valodā izmantoti mērķtiecīgi ar daudzveidīgu semantiku.

Sekojojot sengrieķu episkās dzejas tradīcijas aizsācēja Homēra paraugam, aizguvumi, pirmkārt, plaši kalpo grieķu pasaules atslēģelementu – raksturīgu kultūras reāliju – identificēšanai. Valodu mijiedarbe atklāj kultūrvērtību mijiedarbi. Otrkārt, grieķismu lietojums daudzpusīgi noder autora literārā statusa apliecinājumam un episkās valodas tradīcijas turpināšanai un aktualizēšanai. Tie niānsē un mākslinieciski bagātina konkrētā eposa izteiksmi un būtiski paplašina latīņu valodas līdzekļu un paņēmienu klāstu. Citviet turpretim aizguvumi no grieķu valodas izmantoti specifiskāk, noteiktā konsituācijā spilgti kalpojot autora individuāliem poētiskiem mērķiem (piem., citādā izcelšanai, svešā un nesaprotamā iezīmēšanai u. tml.).

Atslēgvārdi: aizguvums, grieķisms, klasiskā latīņu valoda, Vergilija *Eneida*.

Senās Romas kultūrā saskatāmas daudzas un dažādas ietekmes no senajiem grieķiem. Daudzus gadu simtus romieši dzīvo līdzās uzplaukstošai sengrieķu kultūrai. Un, kamēr Roma vēl tikai top, grieķi ir jau radījuši izcili literatūru, likuši pamatus Rietumu filozofijai un zinātnei, guvuši ievērojamus panākumus mākslā un arhitektūrā. Romai augot un pamazām attīstoties tās kultūrai un intelektuālajai domai, un jo īpaši pēc Grieķijas pakļaušanas 2. gs. p. m. ē., tā neizbēgami saskaras ar grieķu kultūru un grieķu valodu un aizgūst sev svarīgo dažādās jomās. Nozīmīga ir arī grieķu valodas ietekme uz latīņu valodas attīstības procesiem.

Katrai no abām klasiskajām valodām vērojamas savas raksturīgās izpausmes un īpatnības, un vairāku gadu simtu līdzāspastāvēšanas rezultātā noteiktos laikposmos arī romieši atstājuši savas pēdas grieķu valodā, tomēr grieķu valodas aizguvumi latīņu valodā ir daudz ievērojamāki. Turklāt daļa no aizgūtā valodas materiāla tieši ar latīņu valodas starpniecību tālāk nonāk dažādās Eiropas valodās.

Aizgūšana kā valodu saskares ietekmēts process, kurā vienas valodas vienība tiek pārņemta un pakāpeniski iekļaujas citas valodas struktūrā, pakļaujoties šīs citas valodas izrunas un rakstības noteikumiem un gramatikas likumiem (VPSV 2007, 20), ir kompleksa parādība. Un arī latīņu valodā aizgūšanas prakse ir daudzveidīga. Dažādos laikos dažādu faktoru ietekmē tā bijusi atšķirīga – atšķirušies aizguvumu ienākšanas mērķi, jomas, aizgūtās valodas vienības, dominējošie aizgūšanas paņēmieni un veidi, kā arī aizgūšanas intensitāte.

Visā daudzpusībā šo parādību vienā rakstā aplūkot nav iespējams, tāpēc šoreiz par grieķu valodas aizguvumiem klasiskās latīņu valodas vienā no izcilākajiem tekstiem, kas nozīmīgi ietekmējis arī Rietumeiropas kultūru, – Vergilija *Eneidā*. Šis teksts sava apjoma dēļ sniedz pietiekami daudzveidīgas liecības plašāku secinājumu izdarīšanai un ar izgaismoto valodu materiālu var atklāt vērtīgus faktus par šo valodā kopumā tik svarīgo parādību arī citu valodu pētniekiem.

Grieķu valodas paraugi būtiski ietekmē vispār klasiskās latīņu valodas veidošanos. Šis latīņu valodas normētais variants, kas kalpo par ideālu gadsimtiem ilgi (t. sk. kā pareiza un tīra valoda kļūst par paraugu modernām literārajām valodām) un arī mūsdienās fiksēts vārdnīcās un gramatikās, attīstās laikā no apmēram 100. g. p. m. ē. līdz 150. g. m. ē. un izkristalizējas šī perioda labākajos – tādu autoru kā Cicerons, Cēzars, Vergilijs, Horācijs u. c. – literārajos tekstos.

Klasiskās latīņu valodas pamats ir romiešu dialekta rakstītā forma (t. s. *sermo urbanus*), un tā lielā mērā attīstās, grieķu valodas elementiem un paraugiem jau kopš apm. 240. g. p. m. ē. papildinot tos latīņu valodas variantus, kas līdzās tautas neizglītotā vairuma runātajai valodai bija izkopti dažādiem sociokultūras mērķiem (piem., likumu un rituālo tekstu, publisko oratoru runu, senāta un pontifikālo pierakstu valoda) (Coleman 2012, 796).

Mainoties vēsturiskajiem, politiskajiem, sociālajiem un kultūrvides apstākļiem, mainās arī romiešu izpratne dažādos, tajā skaitā valodas, jautājumos un latīņu valodas lietošana.

Augstāko kārtu romieši izglītojas pie grieķu oratoriem, filozofiem un gramatiķiem, un grieķu valoda kļūst par viņu kultūras valodu. Ikviens izglītotais romietis var lasīt un runāt grieķu valodā. Tas vedina romiešus arvien vairāk saskatīt un novērtēt grieķu valodas īpašās kvalitātes – tai raksturīgos skaidras un precīzas izteiksmes principus un likumības (t. sk. gan attiecībā uz precīzām un diferencētām vārdu nozīmēm, gan gramatisko variāciju izslēgšanu, gan daļēju morfoloģijas regularizēšanu) un jo īpaši ievērojamos leksiskos resursus (*tanto est sermo Graecus Latino iucundior* [...] Quint. Inst. 12.10.33). Tas plaši un daudzveidīgi ietekmē romiešu pašu valodas lietojumu un attīstību, sevišķi tās augstākajos variantos (plašāk skat. Coleman 1977; Clackson, Horrocks 2007, 184–198; Clackson 2011, 236–256).

Līdz ar dažādu jomu, tostarp arī tehnisko žanru, attīstību tiek izkopta latīņu valodas lietošana specifiskiem mērķiem – gan tehnisku, gan filozofisku, gan arī māksliniecisku tēmu izklāstam. Grieķu valodas ietekmē latīņu valodā attīstās vairāk vai mazāk pieņemtas stabilas iezīmes, kas raksturīgas dažādiem žanriem, atšķirīgiem stiliem un noteiktam lietojuma kontekstam (plašāk skat. Palmer 1954, 95–147; Clackson, Horrocks 2007, 215–227). Valodā raisās virkne sintaktisko un stilistisko pārmaiņu un noris bagātīga latīņu vārdu krājuma papildināšana (plaša leksikas aizgūšana, jaundarināšana un pielāgošana). Turklāt grieķu valodas paraugs palīdz nostiprināt izpratni par lingvistiskās normas nepieciešamību, un tas ļauj sekot procesiem valodā un savā ziņā normēt valodu visos tās līmeņos – gan leksikā un vārddarināšanas jautājumos, gan morfoloģijā un sintaksē.

Tā klasiskā latīņu valoda šai posmā būtiski attīstās pēc grieķu valodas parauga, un liela nozīme un vieta te ir arī aizguvumiem. Aizgūtas tiek dažādas valodas vienības un paņēmieni, tomēr visspilgtāk un ilglaicīgāk grieķu valodas ietekme izpaužas leksikā (skat. Coleman 1977, 105–106), daļai aizgūtā leksiskā materiāla caur latīņu valodu tālāk nonākot dažādās Eiropas valodās (piem., liela daļa mūsdienu Eiropas valodu dažādu jomu terminoloģijas ir atvasināta tieši vai netieši no latīņu valodas vārdiem, kuru izcelsme saistās ar šo laiku).

Aizguvumu klasiskajā latīņu valodā ir daudz, un tieši grieķu valoda ir ļoti bagātīgs avots šai ziņā. Kā jau 19. gs. beigās savā darbā par aizguvumiem latīņu valodā norādījis Edvards Vartons (*Edward Ross Wharton*, 1844–1896), grieķu valodā ir apmēram 2,5% aizgūtu vārdu, bet latīņu valodā ap 14%, proti, pēc viņa datiem, sengrieķu valodā līdz 300. g. p. m. ē.

ir 41 100 vārdu, no kuriem varbūt 1000 ir aizgūti, bet klasiskajā latīņu valodā no 26 300 vārdiem līdz m. ē. 117. gadam ap 3500 vārdu ir aizgūti no grieķu valodas un ap 300 no citām valodām (neietverot to skaitā īpašvārdus) (Wharton 1888, 1).

Romieši, lasot un tulkojot dažādu jomu grieķu tekstus (it sevišķi tehniskos, zinātniskos tekstus), kā arī paši rakstot par jaunām tēmām, sastopas ar jēdzieniem, kuriem latīņu valodā vēl nav apzīmējumu. Viņi ir spiesti pielāgot latīņu valodas vārdu krājumu un kā divu valodu pratēji izmanto vairākas iespējas un dažādus veidus, lai rastu atbilstīgu apzīmējumu.

1. Romieši tieši aizgūst grieķu vārdu (aizguvums). Tādi aizguvumi ir, piemēram, *delphinus* [δελφίς, -ῖνος] *delfīns*, *gubernare* [κυβερνᾶν] *stūrēt, vadīt*, *marmor* [μάρμαρος] *marmors*, *massa* [μᾶζα] *mikla, masa*, *nauta* [ναύτης] *kuģinieks, jūrnieks*, *organum* [ὄργανον] *rīks, instruments*, *podium* [πόδιον] *pamatne, pakāpiens*, *poena* [ποινή] *sods*, *poeta* [ποιητής] *dzejnieks*, *schema* [σχῆμα] *izskats, veids*, *talentum* [τάλαντον] *talants (nauda)*; ar intelektuālās domas un dažādu zinātņu jomu attīstību saistīti aizguvumi, piemēram, *grammaticus* [γραμματικός] *gramatikis, valodnieks, filologs*, *historia* [ἱστορία] *vēsture*, *musica* [μουσική] *mūzika*, *philosophus* [φιλόσοφος] *filozofs*, *magnes* [μάγνης] *magnēts* u. c.

Šie aizguvumi iekļaujas latīņu valodas vārdu krājumā un lielākoties tiek asimilēti atbilstošajās deklinācijās: a-celmi 1. deklinācijā, o-celmi 2. deklinācijā, pārējie – 3. deklinācijā.

2. Tiek paplašināta esoša latīņu valodas vārda nozīme, iekļaujot attiecīgā grieķu vārda nozīmi (semantiskais kalks). Piemēram, *tempus* ‘gram. laiks’ [χρόνος ‘laiks, gram. laiks’], *articulus* ‘artikuls’ [ἄρθρον ‘locītava, loceklis, artikuls’], *virtus* ‘tikums’ [ἀρετή ‘vīrišķība, krietnums, tikums’], *musculus* ‘muskulis’ [dem. no *mus* [μῦς] ‘pele, anat. muskulis’] u. c.

3. Morfēmu pa morfēmai tiek tulkots grieķu vārds, lai radītu jaunu latīņu vārdu (morfoloģiskais kalks). Proti, no pašas latīņu valodas elementiem tiek darināti jauni salikteņi un atvasinājumi, kopējot grieķu leksēmu morfoloģisko struktūru. Piemēram, *essentia* [esse] ‘būtība, esība’, tulkojot grieķu οὐσία, Cicerona darinātais *qualitas* [qualis] ‘kvalitāte’, tulkojot grieķu ποιότης, *nominativus* no grieķu ὀνομαστικός, *moralis* atbilstīgi grieķu ἠθικός u. c.

4. Tiek izmantota aprakstoša izteiksme (Coleman 1989, 77–8; Powell 1995, 288; Anttila 1989, 140).

Īpaša aizgūšanas prakse attīstās literāros tekstos, kur tas tiek darīts ne tikai *inopia*, bet arī *imitatio* un mākslinieciskai valodai svarīgā *ornatus* dēļ (skat. Quint. Inst. 1.5.58; 8.6.32). Līdzīgi kā citās valodās (tostarp arī latviešu) būtiska nozīme latīņu valodas vārdu krājuma attīstīšanā un izkopšanā ir tieši izcilo autoru valodas lietojumam. Kā norāda Kvintiliāns savā darbā *Institutio Oratoria*, principāta laikā pareizas valodas (*Latinitas*) paraugu oratorprozā sniedz Cicerons un Cēzars, vēsturiskajā prozā Līvijs un Sallustijs, lirikā Horācijs, bet episkajā dzejā Vergilijs (Quint. Inst. 10.).

Jāatceras, ka romiešu latīņvalodīgā literatūra 3. gs. p. m. ē. vispār sākas ar grieķu literāro tekstu tulkojumiem un būtiskā mērā veidojas, balstoties uz grieķu literatūras un līdz ar to arī grieķu valodas paraugiem.

Arī Eiropas kultūrtelpai svarīgā eposa žanra aizsākumi rodami sengrieķu kultūrā, kur izveidojas žanra satura un formas konstantes, un sengrieķu valodā attīstās arī izteiksmes kvalitātes, kas vairāk vai mazāk stabili tiek pārmantotas vispirms Romā, tad arī vēlākajā Eiropas episkajā tradīcijā. To spilgti atklāj romiešu nacionālā eposa – Vergilija *Eneidas* – teksts, kas tapis romiešu zelta laikmetā (29.–19. g. p. m. ē.), lai episka vēstījuma formā cildinātu Romas varenību un vienlaikus sniegtu Augusta laikmeta kultūrai būtiskas ideoloģiskās nostādnes.

Vergilijs, sekojot sengrieķu episkās dzejas tradīcijas aizsācēja Homēra paraugam, aizgūst ne tikai motīvus, ainas, kompozicionālā strukturējuma principus, lai tos atbilstīgi saviem mērķiem pārāpjēgtu, padziļinātu un niansēti izmantotu, bet arī valodas un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu lietojumu (plašāk skat., piem., Knauer 1990, 390–412).

Vergilija eposs vēsta par Trojas varoni Enejū (Aineju), kuram ar dievu atbalstu lemts pamest degošo Troju, lai dotos jaunas dzimtenes meklējumos, kur viņa pēcnācējiem vēlāk dibināt dižo Romu. Eposa sižeta risinājums jau pašos pamatos paredz būtisku grieķiskās un romiskās pasaules saistību/mijiedarbi, un likumsakarīgi arī eposa valodā vērojams plašs leksiskais materiāls, virkne aizguvumu no grieķu valodas, kas atspoguļo grieķu pasaules vietu un personu vārdus, kā arī kultūras reālijas, piemēram:

- 1) poētiskais Trojas nosaukums *Ilium* vai – grieķiskā formā – *Ilion* [*Ἴλιον*] *Īlija* (Verg. A. 1.68; 5.261¹ u. c.) un dažādi tā atvasinājumi *Ilius*, *Iliacus* – *Īlijas-* (*Ilius tellus* 9. 285; *Iliacas oras* 2.117; *penates* 3.603; *classis* 5.6–7 u. c.); kā arī citi ģeogrāfiski nosaukumi un to atvasinājumi *Mycenae* [*Μυκῆναι*] *Mikēnas* (1.284; 5.52 u. c.), *Samos*

- [Σάμος] *Sama* (1.16), *Salamis* [Σαλαμίς] *Salamīna* (8.158), *Phthia* [Φθία] *Ftīja* (1.284), *Arcadia* [Ἀρκαδία] *Arkādija* (5.286), *Nemeus* [Νεμέα/Νέμειος] *Nemejas* (8. 295);
- 2) grieķu un trojiešu apzīmējumi *Danaus* [Δαναός] *danajs*, grieķis (2.5; 1.30 u. c.), *Teucrus* [Τευκρος] *teukrs*, *trojietis* (8.136; 154 u. c.), *Arcas* [Ἀρκάς] *arkāds* (8.130);
  - 3) dievu (citu mītisku personāžu) un varoņu vārdi *Apollo* [Ἀπόλλων] *Apollons* (8.336), *Atlas* [Ἄτλας] *Atlants* (8.140), *Aeolus* [Ἄϊολος] *Aiols* (1.57; 8.414; 454), *Maia* [Μαία] *Maja* (8.140), *Cyclops* [Κύκλωψ] *Kiklops* (8.440), *Dardanus* [Δάρδανος] *Dardans* (8.134), *Priamus* [Πρίαμος] *Priams* (8.158), *Achilles* [Ἀχιλλεύς] *Ahillejs* (1.30; 3.87), *Hector* [Ἑκτωρ] *Hektors*, *Tydeus* [Τυδεύς] *Tīdejs* (6.479), kā arī atvasinājumi no tiem (visbiežāk dažādi īpašības vārdi, piem., *Aeolius*, *a*, *um Aiola*);
  - 4) grieķu kultūrvidi marķē *chorus* [χορός] *kordeja*, *koris* (8.287), *cithara* [κιθάρα] *kitāra* (6.120; 9.776; 12.394), *sceptrum* [σκήπτρον] *scepteris*, *zizlis* (1.78; 7.247; 9.267), *crater* [κρατήρ] *krāters* (1.724; 3.525; 9.266), *chlamys* [χλαμύς] *hlamīda*, *pharetra* [φάρετρα] *bultu maks* (8.167), *tripus* [τρίπους] *trijkājis* (5.110; 9.265), *talentum* [τάλαντον] *talants* (9. 265; 11.333) u. c.

Šie aizguvumi plaši kalpo grieķu pasaules atslēgelementu – rakstūrīgu vides un kultūras reāliju – identificēšanai, līdzīgi kā tas būtu ikvienā gadījumā, kad vienas kultūras reāliju apzīmējumi izmantoti citas valodas tekstā. Valodu mijiedarbe atklāj kultūrvērtību mijiedarbi.

Tomēr grieķismu lietojumam Vergilija tekstā ir vēl daudz plašāka nozīme. Ņemot vērā episkās dzejas aizsākumus un tradīcijas attīstību, aizguvumi no grieķu valodas Vergilijam daudzpusīgi noder arī viņa literārā/poētiskā statusa apliecinājumam un episkās valodas tradīcijas turpināšanai un aktualizēšanai.

Jau iepriekš minētās leksēmas – poētiskais Trojas nosaukums *Ilium* (*Ilion*), Ahilleja dzimtene Ftīja (*Phthia*), grieķu karaspēka karavadoņa Agamemnona Mikēnas (*Mycenae*) vai pašu seno grieķu un trojiešu varoņu vārdi *Achilles*, *Hector* u. c. – precīzi atgādina par Homēra eposiem. Tie nav kaut kādi varoņi, un tās nav tikai kādas nejauši izvēlētas Grieķijas vietas, tās ir vietas, kas saistās ar Homēra varoņiem un viņa episko tradīciju, un romiešu auditorija to apzinās.

Līdz ar grieķu mītisko un episko varoņu identificēšanu episkas valodas tradīciju Vergilija latīņu tekstā spilgti aktualizē arī grieķu patronīmu lietojums. Sastopamas vairākas formas, piemēram:

Amphitryoniades [Ἀμφιτρωνιάδης] *Amftrioniads*, *Amftriona pēcnācējs* (Hērakls) (8.103; 214);

Alcides [Ἀλκείδης] *Alkīds*, *Alkeja pēcnācējs* (sev. mazdēls Hērakls) (7.61; 8.202; 249);

Atrides(-a) [Ἄτρείδης] *Atrīds*, *Atreja pēcnācējs* (Agamemmons vai Menelājs) (8.130);

Aeacides [Αἰακίδης] *Aiakīds*, *Aiaka pēcnācējs* (mazdēls Ahillejs, mazmazdēls Pirrs) (Ahillejs 1.99), (Pirrs 3.296);

Laomedontiades [Λαομεδοντιάδης] *Lāomedontiads*, *Lāomedonta pēcnācējs* (Priams) (8.158; 162);

Tydides [Τυδίδης] *Tīdīds*, *Tīdeja pēcnācējs* (Diomēds) (1.97; 1.471; 2.164; 2.197) u. c.

Varoņa apzīmējums ar leksēmu, kas veidota no tēva, vectēva vai vēl senāka senča vārda, tai pievienojot attiecīgu izskaņu, ir ierasts sengrieķu valodas paņēmiens kopš seniem laikiem, kā to apliecina jau pirmās mums pieejamās šīs valodas liecības (Palmer 1980, 34; Smyth 1984, 233–234). Vēlākā laikā šis tips zaudē savu aktualitāti/produktivitāti un jau klasiskajā periodā vairs netiek lietots vēsturisko personu pēcnācēju apzīmēšanai, taču paliek kā senākā valodas slāņa raksturīgs elements un tiek izmantots senatnīgas, cildenas un poētiskas izteiksmes veidošanai.

Patronīmi ar *-ides/-iades* plaši vērojami Homēra tekstos, raksturojot grieķu un trojiešu varoņus, un šo tradīciju pārņem un izmanto nu jau citas – latīņu – valodas tekstā Vergilijš.

Turklāt romiešu eposā nereti lietotas arī grieķu valodas gramatiskās formas. Lai gan, kā iepriekš minēts, aizguvumi latīņu valodā iekļaujas un lielākoties tiek asimilēti atbilstošajās deklinācijās, vienai daļai grieķismu tiek saglabāta grieķu valodas deklinēšana. Tas īpaši sakāms par īpašvārdiem (t. sk. patronīmiem). Vergilija eposa tekstā plaši sastopami gan, piemēram, grieķiski nominatīvi kā vienskaitlī, tā daudzskaitlī *Aeneas* (1.230; 544), *Anchises* (2.687), *Phryges* (1.468; 9.134), *Cyclopes*, gan akuzatīvi *Aenean* (1.260; 8.308), *Anchisen* (3.710; 6.670), *Aioliden* (6.164), *Lāomedontiaden* (8.158; 162), *Sidona* (1.619), *Troas* (1.30), *Arcadas* (10.397), gan arī vokatīvi *Aenea* (10.228), *Anchise* (3.475), *Tydide* (1.97) u. c. Dažkārt grieķiskās locījumu formas izmantotas arī sugas vārdiem, piemēram, *heros* (1.196; 6.103), *cratera* (3.525), *crateras*

(1.724; 9.165) u. c. Šīs formas kalpo, lai distancētu eposa izteiksmi no ikdienai raksturīgās, poētiskotu *Eneidas* tekstu, kā arī lai atgādinātu par episkās valodas tradīciju.

Dzejas valoda tiecas izmantot no ikdienas valodas atšķirīgus izteiksmes līdzekļus, un latīņvalodīgajā dzejā viens no būtiskākajiem citādas/neierastas izteiksmes avotiem gan tās pārstāvētās intelektuālās kultūras parauga, gan arī tās īpašā labskanīguma (*vocalitas/εὐφωνία*, Lausberg 1998, 225, 246) dēļ ir grieķu valoda un dažāda veida aizguvumi no tās. Kā norāda Kvintiliāns:

[...] *tanto est sermo Graecus Latino iucundior, ut nostri poetae, quotiens dulce carmen esse voluerint, illorum id nominibus exornent.* (Quint. Inst. 12.10.33)

Spilgtākie, protams, ir leksiskie aizguvumi.

Tā būtisks episkās valodas tradīcijas aktualizēšanai ir, piemēram, leksēmas *heros* ar nozīmi *varonis* lietojums. Tas ir aizguvums no grieķu valodas vārda *ἥρωας*, kas plaši izmantots Homēra eposu sengrieķu valodā. Vergilijs varoņa tiešo apzīmējumu neizmanto bieži, bet, kad to dara, lieto tikai šo no grieķu valodas aizgūto leksēmu, un tā tūlīt tekstā nes līdzī visu ar to saistīto kultūrkontekstu – atsauci uz Homēra eposu heroisko realitāti un to izcilajiem varoņiem, ar ko nu sastatīti Vergilija varoņi (*dederat heros* 1.196; *magnanimi heroes* 6.649; *incipit Aeneas heros* 6.103; *Troius heros* 6.451). Turklāt šī leksēma arī citu romiešu autoru tekstos lietota maz. Bez Vergilija lietojuma atsevišķi gadījumi vērojami vēl Cicerona (*heroum veteres casus imitari* Cic. de Or. 2,47, 194), Ovidija (Ov. Tr. 5.5.3) un Horācija (*Ajax heros* Hor. S. 2, 3, 193; Hor. C. 1, 12, 1) tekstos, Ciceronam retumis lietojot *heros* arī pārnestā nozīmē izcilu vīru apzīmēšanai (Cic. Att. 1, 17, 9; Att. 14, 6, 1; Att. 4, 3, 5; Rep. 3, 8).

Kā spilgts leksiskais aizguvums ar poētisku slodzi minama arī leksēma *Hesperia*, kas izmantota kā poētisks Itālijas apzīmējums. *Hesperia*, *ae*, *f* (sc. *terra*) *Rietumu zeme*, *Hesperija*, substantīvs veidots no adjektīva *Hesperius*, *a*, *um* (*vakara*, kas novietots *rietumos*), kas atvasināts no *Hesperus*, *i*, *m* (*vakara zvaigzne*), aizgūstot grieķu *ἔσπερος* (*vakars*). Jau grieķi, kā tas vērojams, piemēram, hellēnisma dzejnieka Rodas Apollonija eposā (*ἔσπερις εἶσω χθονός* Apoll. Rhod. 3.311), sauc Itāliju par *Rietumu zemi*, ņemot vērā tās novietojumu uz rietumiem no Grieķijas. Vergilijs to aizgūst un līdzās pamatā lietotajai leksēmai *Italia* vairākkārt īpaši nozīmīgos momentos, piemēram, Trojas penātiem Enejam (Ainejam) sapnī

pareģojot Itāliju kā lemto zemi (3.163), mērķtiecīgi izmanto sava eposa tekstā: *est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt* (1.530; 3.163), *Hesperiam magnam* (1.569), *terram Hesperiam venies* (2.781), *Hesperia in magna* (7.4) u. c.

Vergilijs, izmantojot spilgtu, no grieķu valodas aizgūtu poētismu, ne tikai niansē un mākslinieciski bagātina sava eposa valodu un noteiktos momentos atbilstoši konkrētiem poētiskiem mērķiem veido īpaši cildenu izteiksmi, bet arī vienlaikus (kas nav mazsvarīgi!) sasaista sevi ar zināmo episko, kultūras, literāro un lingvistisko tradīciju.

Īpaša nozīme atšķirīgas/citādas mākslinieciskas izteiksmes veidošanā saistībā ar episko tradīciju ir arī saliktajiem epitetiem.

Sengrieķu valodā salikteņu darināšana ir ierasts paņēmiens. Homēra eposu tekstā tas izmantots, veidojot saliktos epitetus kā spilgtus apzīmētājus, kas raksturo dievus, varoņus, priekšmetus un dažādas parādības, un iedibinot to kā stabilu episkā stila iezīmi Eiropas literārajā kultūrā uz daudziem gadu simtiem. Šīs tradīcijas turpināšanā un sava literārā teksta kā izcila eposa kvalitāšu apliecināšanā būtiska nozīme ir Vergilija praksei, izmantojot saliktos epitetus *Eneidā*. Daļa no tiem ir acīmredzami aizguvumi no grieķu valodas, t. sk. kalki.

Vergilija eposā sastopami ***omnipotens*** (*visvarens, visspēcīgs*) (*pater omnipotens* 1.60; *fortuna* 8.334), ***magnanimus*** (*augstsirdīgs, cēls, drosmīgs*) (*magnanimum Aenean* 1.260; par Aineju arī 5.17; 407; 9.204; *magnanimum heroum* 6.307; *heroes* 649; *equorum* 3.704 u. c.), ***omniparens*** (*visa radītājs/a*) (*terrae omnipotentis* 6.595), ***auricomus*** (*ar zelta matiem, zeltmatu*) (*auricomos fetus* 6.141), ***longaevus*** (*ļoti vecs*) (*longaeva sacerdos* 6.321; 628; 764), ***aequaevus*** (*viena vecuma*) (*regem aequaevum* 2.561), ***grandaevus*** (*poēt. dižena vecuma*) (*grandaevus Aletes* 1.121), ***primaevus*** (*ļoti jauns*) (*primaevo flore iuveni* 7.162), ***malesuadus*** (*ļaunu iesakošs*) (*malesuada fames* 6.276), ***aliger*** (*spārnains, spārnots*) (*aligerum amorem* 1.663), ***turriger*** (*torņus nesošs, torņiem greznots*) (*turrigerae Antemnae* 7.631; 10.253), ***aeripes*** (*varkāju*) (*aeripedem cervam* 6.802), ***cornipes*** (*ragkāju, nagains*) (*cornipedum equorum* 6.591), ***centumgeminus*** (*simtkārtējs, simtrocis*) (*centumgeminus Briareus* 6.287), ***septemgeminus*** (*septiņkārtējs, ar septiņām ietekām*) (*septemgemini Nili* 6.800), ***horrisonus*** (*drausmīgi skanošs*) (*horrisono cardine* 6.573), ***mortifer*** (*nāvi nesošs, nāvīgs*) (*mortiferum bellum* 6.279), ***umbrifer*** (*ēnu nesošs, ēnains*) (*nemus umbriferum* 6.473) u. c.

Piemēram, ***omnipotens*** veidots no īpašības vārda *omnis* (*viss*) un tagadnes participā *potens* (*varošs, no verba posse*) pēc grieķu salikteņa *παγκρατής* parauga, kas darināts no grieķu valodas īpašības vārda

πᾶς *viss* un lietvārda κράτος *spēks*. **Magnanimus, a, um** veidots no adjektīva *magnus* (*liels*) un substantīva *animus* (*dvēsele, gars*), tulkojot no grieķu valodas Homēra μέγας *liels* un θυμός *gars, dvēsele*. **Omniparens** darināts pēc grieķu salikteņa παμμήτιρα [*παμμήτιρα* < πᾶς *viss* + μήτηρ *māte*] parauga un Vergilija izmantots, runājot par zemi, līdzīgi kā Homērs savā tekstā to izmanto, raksturojot γαῖα.

Savukārt **auricomus, a, um**, kas veidots no *aurum* (*zelts*) un *coma* (*mati*), tulkojot χρυσοκόμης [*χρυσόκομης* < χρυσός *zelts* + κόμη *mati*], ir paša Vergilija darināts kā poētisks apzīmējums zelta zaram (*aureum ramum*), simboliskajai atslēgai uz mirušo valstību, kur Enejam (Ainejam) jānodas sastapt tēva ēnu un savām acīm redzēt nākamā Romas diženuma apliecinājumus.

Un līdzīgi pēc grieķu valodas parauga veidoti arī pārējie minētie epitēti. Tie kalpo gan varoņu, gan vides reāliju, priekšmetu un parādību, gan abstraktu spēku izteiksmīgam raksturojumam. Daļa vairākkārt lietoti jau pirms Vergilija citu autoru tekstos (piem., *omnipotens, magnanimus*), citi sastopami atsevišķos gadījumos, piemēram, Ennija agrīnajā eposā. Bet par daļu šo salikteņu (piem., *auricomus, centumgeminus, longaevus, aeries, cornipes*) pirmās liecības sniedz tieši Vergilija teksts, un tie uzskatāmi par viņa apzināti veidotiem atbilstīgi iecerētam poētiskam iespaidam konkrētajā tekstvietā.

Saliktie epitēti, kas darināti pēc grieķu valodas parauga un daļā gadījumu pat tieši tulkoti, gan attīsta episkās izteiksmes tradīciju latīņu valodā, gan paplašina, bagātina latīņu valodas leksiku ar jaunām, niansētām, dažkārt pavisam kompleksām nozīmēm.

Taču ir gadījumi, kad aizguvumi no grieķu valodas Vergilija *Eneidā* izmantoti specifiskāk. Tie nav saistāmi ar episkās valodas tradīciju, bet izteikti kalpo autora individuāliem poētiskiem mērķiem.

Spilgts piemērs vērojams eposa 4. dziedājumā Kartāgas valdnieces Dīdonas raksturojumā, kad tā uzzina par varoņa Eneja (Aineja) došanos prom pēc dievu pavēles, atsakoties no valdnieces iecerētajām nākotnes saistībām/laulībām.

*Saevit inops animi, totamque incensa per urbem
bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.* (4.300–304)

*Nevaldot sevi, tā plosās un klaiņo pa pilsētu visu,
 Īgnumā kaistot, kā tijāda straujā, kas ierauga nesam
 Upuru traukus, dzird gaviles Bakham, kad trijgadu svētki
 Skubina viņu un Kitairons naktī sauc [orģiju dejās]. (A. Ģiezena tulkojums)*

Trijās rindās izmantotas 6 leksēmas, kas aizgūtas no grieķu valodas:

- 1) darbības vārds ***bacchārī***, atvasināts no vīna dieva Bakha vārda (*Bacchus* [Βάκχος]), burtiski nozīmē *svinēt Bakha svētkus*, pārnestā nozīmē, kā to arī šeit lietojis Vergilijs, tas nozīmē *skraidīt/klīst apkārt eksaltētā procesijā, mežonīgi plosoties* (A. Ģiezena literārajā tulkojumā *klaiņo*). Latīņu valodā leksēma izmantota dzejā vai atsevišķos hiperbolizētas izteiksmes gadījumos prozā (piem., Plaut. Am. 2.2.71; Cat. 64.61; 64.255; Cic. Cat.1.26);
- 2) vārds ***Thyias/Thyas, adis***, f aizgūts no grieķu *Θυιάς/Θυάς* ar nozīmi *tijāda, proti, iedvesmota, pārņemta sieviete, bakhante*. Saistīts ar *τὰ Θυῖα* – Bakha svētkiem Elidā. Latīņu dzejā leksēma vienskaitļa formā izmantota tikai trīs reizes – pa vienai Vergilija, Horācija (Hor. C. 3.15.10) un Stacija (Stat. Th. 5.92) tekstos, vēl daži gadījumi daudzskaitļa formā (Cat. 64.392; Hor. C. 2.19.9; Ov. F. 6.514);
- 3) ***trietēricus, a, um*** [τριετηρικός] adjektīvs ar nozīmi *trīs gadu, kas notiek ik trešo gadu*, tiek lietots tieši, runājot par Bakha svētkiem. Bez Vergilija atsevišķi gadījumi sastopami vēl tikai Ovidijam (Ov. M. 6.587; Am. 593) un Stacijam (Stat. Th. 2.661; Achill. 1.595);
- 4) ***audito Baccho*** – dieva Bakha (*Bacchus* [Βάκχος]) vārds izmantots metonīmiski, apzīmējot orģijās plaši izmantoto izsaucienu ***Io Bacche!***;
- 5) ***Orgia, orum*** [Ὀργια] ar nozīmi *nakts svētki par godu Bakham, orģijas*
- 6) un, visbeidzot, ***Cithaeron, ōnis***, m [Κιθαρώων], kalns Boiotijā, Grieķijā, svēts Bakham, kur ik pa trim gadiem notika bakhanāliju svinēšana. Leksēma vēl vairākkārt lietota Vergilija eposa tekstā (piem., 7.641; 10.163).

Vergilijs valdnieces rīcību tieši apzīmē ar nozīmes ziņā izteiksmīgo verbu *bacchārī*, tālāk sniedzot izvērstu salīdzinājumu ar tijādas, citiem vārdiem, bakhantes, kaismīgo, mežonīgo izturēšanos ar spilgtām norādēm iezīmētos Bakha svētkos. Ar grieķismu blīvējumu autors rada spilgtu ainu par Dīdonas nekontrolētām emocijām un nevaldāmu to izpausmi. Tā ir – vismaz pēc Augusta laikmeta ideoloģijas, kas tiecas

izcelt un cildināt noteiktas morālās, ētiskās vērtības, stingrus tikumus – romietim nepieņemama un atbilstīgi veiksmīgi atainota ne ar latīņu cilmes valodu.

Līdzīgs aizguvumu no grieķu valodas pastiprināts izmantojums vērojams arī citā ainā – 7. dziedājumā, kad, Enejam (Ainejam) nonākot likteņa lemtajā zemē, viņam naidīgā Jūnona, lai izjauktu tā laulības ar Latīna meitu Lavīniju, sūta fūriju Alekto sakūdīt Latīna sievu Amātu. Jau Jūnonas runā lietota virkne grieķismu, bet to koncentrācija un semantika īpaši iezīmējas, Alekto iemetot indīgu čūsku Amātai azotē un sekojošo Latīna sievas izpausmju raksturojumā.

*Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
princípio Latium et Laurentis tecta tyranni
celsa petit tacitumque obsedit limen Amatae,
quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.*

*[...] fit tortile collo
aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
innectitque comas, et membris lubricus errat.*

*Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
maius adorta nefas maioremque orsa furorem
evolat et natam frondosis montibus abdit,
quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
Euhoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum
vociferans, etenim mollis tibi sumere thyrsos,
te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
(7.341–345, 349–351, 385–391)*

*Alekto, pilna ar Gorgonas indēm, no turienes tūda!
Dodas uz Latijas pusi pie Laurentas valdnieka nama
Augstceltām mītnēm un sēstas pie Amātas mierīgā sliekšņā;
Trojiešu ierašanās un gaidāmās kāzas ar Turnu
Nesa tās satrauktai sirdij daudz sievišķu rūpju un raīžu.*

*Lūk, riebīgā odze ap kaklu
Kļūst gan par savītu zeltu, gan arī par matsaiti garu,
Ievijas viņai jau matos un slīdot ap locekļiem glaužas.*

*Un pat vēl vairāk, uz mežiem, kā bakhante sākdamā trakot,
 Stingdama lielākā vainā un lielāku niknumu rādot,
 Dodas ar steigu un meiteni paslēpj tur ēnainos kalnos,
 Lai tik to atrautu teikriem un varētu aizkavēt kāzas.
 "Euoi, tev, Bakh!" tā izsauca skaļi. "Tu vienīgais esi
 Jaunavas cienīgs! Lai maiglapu tirsu tev nēsā nu viņa,
 Dejo korī ap tevi un matus par godu tev audzē!" (A. Ģiezena tulkojums)*

Citviet pat visai izvērstos eposa teksta posmos nav lietots neviens aizguvums no grieķu valodas, bet šeit to blīvējums ir acīmredzams – gan piesaucot grieķu mitoloģiskās briesmones gorgonas (šeit ar adjektīvu *gorgoneus* [Γοργώ, Γοργόνειος] *Gorgonas*), gan vairākkārt pieminot trojiešus/teukrus (*Teucus* [Τεύκρος]), gan Amātas neprātu detalizēti atainojot ar bakhanālijām raksturīgām reālijām un izpausmēm (*euhoē* [εὐοή] *euoi*; *Bacchus* [Βάκχος] *Bakhs*; *thyrsus* [θύρσος] *tirss*, *Bakha zizlis*, ar efejām vai vīnstīgām apvīts bakhanšu atribūts; *chorus* [χορός] *koris*, *kordeja*), gan mērķtiecīgi izmantojot grieķismus (*tyrannus* [τύραννος] *tirāns*, *valdnieks*; *hymenaeus* [ὕμηναιος] *himenejs*, *kāzu dziesma*, *kāzas*; *thalamus* [θάλαμος] *laulības gulta*, *laulība*) nozīmēs un kontekstos, kur viegli būtu lietot attiecīgus pašas latīņu valodas ekvivalentus. Un īpašs ir arī aizguvuma *taenia* [ταυνία] lietojums. Tā pamatnozīme ir *galvas saite*, un tā šķiet identiska līdzās lietotam latīņu valodas vārdam *vitta*. Tomēr, kā norāda R. Lins (*R. Lyne*), šeit Vergilijs to drīzāk izmanto citā šī vārda nozīmē *lentes tārps* (Lyne 1989, 20–22). Konteksts kā nepatīkami iederīgu izgaismo šo grieķisma otro nozīmi, kas terminoloģiski lietota gan grieķu, gan latīņu valodas tekstos (Galen 14.755K; Cato Rust. 126 al.; Plin. Nat. 11.113 al. u. c.). Čūska kļūst par Amātas zelta kakalarotu un baisi dzīvu galvassaiti matos.

Šajos divos gadījumos aizguvumi no grieķu valodas atklāj pavisam atšķirīgu semantiku, salīdzinot ar iepriekš minētajiem piemēriem. Grieķismu lietojums šajās tekstvietās vairs nav saistīts ar episkās valodas tradīciju, bet spilgti kalpo autora individuālai mākslinieciskai iecerei – grieķu kā tomēr citas, romietim nosacīti svešas valodas leksēmas izmantot citādā izcelšanai, svešā un nesaprotamā iezīmēšanai. Un līdzīgi piemēri saskatāmi Vergilija eposā arī vēl citviet.

Tādējādi aizguvumi no grieķu valodas, t. sk. kalki, Vergilija eposa valodā izmantoti ar daudzveidīgu semantiku.

Lai gan vairākkārt Vergilija eposa valodas pētījumos atzīmēts plašais sava laika/ikdienas valodas elementu un raksturiežimju izmantojums

Eneidas tekstā un to līdzsvarots apvienojums ar poētiskai valodai raksturīgām leksēmām un paņēmieniem, kā arī salīdzinoši negaidīti mazais tādu latīņu dzejas poētiskošanas līdzekļu kā arhaismi un aizguvumi lietojums (Palmer 1954, 112–118; Wilkinson 1990, 418–419; Lyne 1989, 17), grieķismu analīze eposa tekstā apliecina to mērķtiecīgu izvēli un lietojumu.

Sekojoš sengrieķu episkās dzejas tradīcijas aizsācēja Homēra paraugam, aizguvumi, pirmkārt, plaši kalpo grieķu pasaules atslēgelementu – raksturīgu kultūras reāliju – identificēšanai. Valodu mijiedarbe atklāj kultūrvērtību mijiedarbi.

Otrkārt, grieķismu lietojums daudzpusīgi noder autora literārā statusa apliecinājumam un episkās valodas tradīcijas turpināšanai un aktualizēšanai. Tie niansē un mākslinieciski bagātina konkrētā eposa izteiksmi un būtiski paplašina latīņu valodas līdzekļus un paņēmienus.

Citviet turpretim aizguvumi no grieķu valodas kalpo autora individuāliem poētiskiem mērķiem, noteiktā konsituācijā izgaismojot individuālas mākslinieciskas idejas.

ATSAUCE

- ¹ Turpmāk, atsaucoties uz Vergīlija *Eneidas* tekstvietām, norādīts tikai dziedājums un rinda, neatkārtojot atsauci uz autoru un viņa darbu.

AVOTI

1. Cato, Marcus Porcius. *De agri cultura*. G. Goetz (ed.). Lipsiae : Teubner, 1922.
2. Cicero's *Letters to Atticus*. Vol. 4. D. R. Shackleton Bailey (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 1968.
3. Cicero, M. Tullius. *Librorum de Re Publica Sex*. C. F. W. Mueller (ed.). Leipzig : Teubner, 1889.
4. Cicero, M. Tullius. *Orationes*. A. C. Clark (ed.). Oxonii : e Typographeo Clarendoniano, 1908.
5. Galenus, Claudius. *Opera omnia*. D. C. G. Kuhl (ed.). Lipsiae : Teubner, 1823.
6. Horace. *Odes and Epodes*. P. Shorey, G. J. Laing (eds.). Chicago : Benj. H. Sanborn & Co, 1919.
7. Horace. *The Works of Horace*. C. Smart (ed.). Philadelphia : Joseph Whetham, 1836.
8. Ovidius, P. Naso. *Amores, Epistulae, Medicamina faciei femineae, Ars amatoria, Remedia amoris*. R. Ehwald (ed.). Lipsiae : Teubner, 1907.
9. Ovidius, P. Naso. *Tristia*. A. L. Wheeler (ed.). Cambridge, MA : Harvard University Press, 1939.
10. Plautus, T. Maccius. *Plauti Comoediae*. F. Leo (ed.). Berlin : Weidmann, 1895.
11. Plinius. *Naturalis Historia*. K. F. Th. Mayhoff (ed.). Lipsiae : Teubner, 1906.

12. *Quintilian*. H. E. Butler (ed.). Cambridge. Cambridge, Mass : Harvard University Press; London : William Heinemann, Ltd. 1922.
13. Statius, P. Papinius. *Statius*. Vol. I–II. J. H. Mozley (ed.). London : William Heinemann; New York : G. P. Putnam's Sons, 1928.
14. Vergil. *Bucolics, Aeneid, and Georgics*. Greenough, J. B. (ed.). Boston : Ginn and Company, 1900.
15. Vergilijš. *Eneida*. A. Ģiezens (tulk.). Rīga : Liesma, 1970.

LITERATŪRA

1. *A Greek-English Lexicon*. H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, R. Mackenzie (eds.). Oxford : Oxford University Press, 1992 (1968).
2. Anttila, Raimo. *Historical and comparative linguistics*. 2nd ed. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1989.
3. Clackson, James, Horrocks, Geoffrey. *The Blackwell History of the Latin Language*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007.
4. Clacson, James. *A Companion to the Latin Language*. J. Clackson (ed.). Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2011, 236–256.
5. Coleman, Robert. Greek Influence on Latin Syntax. *Transactions of the Philological Society*, 1975, 1977, 101–156.
6. Coleman, Robert. Latin Language. *Oxford Classical Dictionary (OCD)*. 4th ed. S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow (eds.). Oxford, 2012, 796–798.
7. Coleman, Robert. The formation of specialized vocabularies in philosophy, grammar, and rhetoric: winners and losers. *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain* 15, 1989, 77–89.
8. Knauer, Georg Nicolaus. Vergil's Aeneid and Homer. *Oxford Readings in Vergil's Aeneid*. S. J. Harrison (ed.). Oxford : Oxford University Press, 1990, 390–412.
9. *Latin Dictionary*. Ch. T. Lewis (ed.). Oxford : Clarendon Press, 1991 (1879).
10. *Latīņu-latviešu vārdnīca*. K. Veitmane, L. Čerfase, H. Novackis, A. Apinis (sast.). Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1955.
11. Lausberg, Heinrich. *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*. Leiden, Boston, Köln : Brill, 1998.
12. Lyne, R. O. A. M. *Words and the Poet: Characteristic Techniques of Style in Vergil's Aeneid*. Oxford : Clarendon Press, 1989.
13. Palmer, Leonard Robert. *The Greek Language*. London : Faber and Faber Ltd, 1980.
14. Palmer, Leonard Robert. *The Latin Language*. London : Faber and Faber Ltd, 1954.
15. Powell, Jonathan. Cicero's translation from Greek. *Cicero the Philosopher*. J. G. F. Powell (ed.). Oxford : Clarendon Press, 1995, 273–300.
16. Smyth, Herbert Weir. *Greek Grammar*. Harvard University Press, 1984.
17. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca (VPSV)*. V. Skujiņa (atb. red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
18. Wharton, Edward Ross. *Loan-words in Latin*. London, 1888.
19. Wilkinson, L. P. The Language of Virgil and Horace. *Oxford Readings in Vergil's Aeneid*. S. J. Harrison (ed.). Oxford : Oxford University Press, 1990, 413–428.

SEMANTICS OF BORROWINGS: GRECISMS IN THE LANGUAGE OF ROMAN NATIONAL EPIC

SUMMARY

Ancient Roman culture abounds in many different influences from the ancient Greeks, and, as a matter of fact, the influence left by the Greek language on the processes of the development of the Latin language is extremely significant.

It is evident that the pattern of the Greek language has a particular influence on the formation of classical Latin. Under its influence, the Latin language becomes subjected to a series of syntactic and stylistic changes, and Latin word stock gradually becomes enriched with new words. In addition, certain more or less stable features characteristic to various genres, different styles and a definite usage context develop. The pattern of the Greek language also contributes to the understanding of necessity for a certain linguistic standard.

Borrowings play a great role in this respect. Various language units and devices are borrowed. However, lexical influence of the Greek language manifests itself most significantly in the course of time.

The Romans either directly borrow Greek words or subject the existing Latin words to semantic extension by including into it the meaning of a definite Greek word (semantic calques), as well as translate Greek words morpheme by morpheme in order to create new Latin words (morphological calques).

The development of a special borrowing practice can be observed in literary texts, where it is done not only for the sake of *inopia*, but also for the sake of *imitatio* and *ornatus* – so important for artistic expression.

The present paper focuses on Greek borrowings as found in one of the most outstanding texts representing classical Latin, i.e. Vergil's *Aeneid*. The analysis of the text shows that borrowings from the Greek language including calques in the language of Vergil's epic poem are used purposefully with diverse semantics.

Following the example of Homer as the beginner of ancient Greek epic tradition, borrowings in Roman epic first and foremost serve for the identification of certain key elements, characteristic culture features of the Greek world.

Additionally, the use of Greek borrowings proves useful to the attestation of the author's literary status, as well as for continuation and actualization of the epic linguistic tradition.

Greek words have the potential of imparting various nuances and artistically enriching the expression of the epic under discussion, and they essentially extend the scope of the Latin language means and ways of expression.

However, it should be admitted that sometimes Greek borrowings are used for more specific intention – in a definite consituation, they serve the author's individual poetic purposes, e. g. in order to accentuate some kind of otherness or to mark the alien and the incomprehensible.

IEVA FĪBIGA

Latvijas Universitāte, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

GALĒNS PAR NOVECOJUŠIEM VĀRDIEM HIPOKRATISKAJĀ KORPUSĀ

Īss kopsavilkums

Divus izcilākos Senās Grieķijas ārstus – Hipokrātu un Galēnu – šķir aptuveni septiņi gadsimti. Tas ir vērā ņemams laika posms, kurā medicīna un medicīnas valoda ne tikai attīstījās, bet arī pārveidojās. Līdz ar to jau Galēna laikā, t. i., 2. gs. m. ē., bija izveidojusies situācija, ka daudzi hipokratiskajā korpusā esoši vārdi ārstēšanas mākslas apguvējiem bija nesaprotami. Šādu situācijas izveidošanos veicināja arī tas, ka Hipokrata laikā medicīnas traktāti tapa sengrieķu valodas joniskajā dialektā, bet Galēna laikā – *κοινή* (burt. ‘kopīgā’) grieķu valodā, kas Galēna traktātos jau vairāk pielīdzināma Bizantijas jeb viduslaiku grieķu valodai. Lai ārstēšanas mākslas apguvējiem hipokratiskā korpusa traktātus padarītu saprotamākus, Galēns uzrakstīja traktātu *Hipokrata glosu skaidrojums*, ko varētu dēvēt par glosāriju ar 873 šķirkļiem, kas izkārtoti grieķu alfabēta secībā.

Atslēgvārdi: Hipokratiskais korpus, glosas, Galēns, antīkā medicīna.

Traktāta tapšana

Antīkajā pasaulē tapuši dažāda rakstura filoloģiski teksti, sākot ar tematiski plašiem traktātiem, kas ietver piezīmes, komentārus un monogrāfiskus darbus, un beidzot ar tematiski šauriem traktātiem, kas veltīti kāda konkrēta jautājuma izskatīšanai, piemēram, katalogi un dažādi saraksti, izglītojoši ievadi literāriem tekstiem un traktāti, kas līdzinās vārdnīcām (Dubischar 2015, 582). Pie šādiem traktātiem pieder viens no galēniskā korpusa¹ sacerējumiem.

Galvenais pamudinājums Galēnam (*Γαλήνος*, 129.–216. g. m. ē.) rakstīt traktātu par novecojušiem Hipokratiskā korpusa² vārdiem ir valodas izmaiņas. Hipokrāts (*Ἱπποκράτης*, 460.–370. g. p. m. ē.) Senajā Grieķijā 5. gs. p. m. ē. rakstīja traktātus par medicīnas jautājumiem. Tika izveidots Hipokratiskais korpus. Tajā ir teksti, par kuriem var droši teikt, ka tie tapuši 5. gs. p. m. ē., kad prozas teksti lielākoties rakstīti joniskajā

dialektā (dažkārt tas raksturots kā izglītotās sabiedrības dialekts), taču ir arī tādi, kuros vērojama tikai cenšanās atdarināt 5. gs. grieķu valodu (Gaile, van Hofa 2003, xx–xxii).

Arī Galēns rakstīja traktātus par medicīnas jautājumiem, bet aptuveni septiņus gadsimtus pēc Hipokrata, t. i., ap 2. gs. m. ē., kad pastāvēja Romas Impērija. Grieķu valoda šajā laikā vairs nebija tāda pati kā Hipokrata laikā, un prozas teksti (tostarp Galēna traktāti) tapa nevis joniskajā dialektā, bet gan *κοινή* (burt. 'kopīgā') grieķu valodā. Tādēļ Galēns, kurš pievērsās ne tikai ārstēšanas mākslas tematiem, bet arī jautājumiem, ko mūsdienās pieskaitītu pie humanitārās jomas,³ apkopojis, sistematizējis un komentējis neparastus un novecojušus vārdus, kas vērojami Hipokratiskajā korpusā. Galēns šim jautājumam atvēlējis veselu traktātu.

Traktāta ievads un mērķauditorija

Traktāts *Hipokrata glosu skaidrojums* (*Τῶν Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξηγήσεις; Linguarum seu dictionum exoletarum Hippocratis explicatio*⁴) nav tulkots angļu valodā, tāpēc raksta tapšanā izmantots tikai oriģinālteksts un tā tulkojums latīņu valodā.

Traktāta vārdu skaits (pēc TLG statistikas – nepilni desmit tūkstoši⁵). Kūna⁶ 19. sējumā *Claudii Galeni Opera Omnia*, kas izdots 1830. gadā, traktāts aizņem 95 lappuses. Tas ir grieķu teksts ar tulkojumu latīņu valodā.

Kā tas sagaidāms no vārdnīcai pielīdzināma traktāta, tas kārtots grieķu alfabēta secībā. Taču pirms paša glosārija Galēns sniedzis ievadu – *προοίμιον*, uzrunājot savu senu draugu Teutru.⁷ Galēns Teutram veltījis arī traktātu par vēnu griešanu, kurā viņš norādījis, ka raksta to pēc Teutra lūguma un aicinājuma (Brain 1986, 106). Tāpat notiek arī ar šo tekstu. Traktāts top, kā Teutrs vēlēties, – tas aplūko Hipokrata glosas un ir kārtots burtu, proti, alfabētiskā, secībā. Pirmais iemesls šāda darba tapšanai, ko ievadā nosauc pats Galēns, ir tas, ka *senos laikos lietošanā bija tādi vārdi, kas tagad vairs nav*.⁸

Tāpat ievadā nosaukti līdzīga veida traktāti, kurus Galēns īsi komentējis, radīdams iespaidu, ka ir ar šiem darbiem pazīstams. Piemēram, šādā veidā aprakstīti atsevišķi skaidrošanas vērti Homēra un Aristofana lietoti vārdi. Galēns arī novērojis, kā Hipokrats nonācis pie dažādiem vārdiem, kurus mūsdienu izpratnē lietojis kā terminus, piemēram,

Hipokrats pats 5. gs. p. m. ē. izmantojis novecojušus vārdus kāda medicīniska jēdziena apzīmēšanai un nosaukšanai, viņš arī darinājis jaunus vārdus, kā arī dažiem vārdiem piešķīris jaunu medicīnā izmantojamu nozīmi, kas gan nav pavisam atšķirīga no iepriekšējās, toties ir ar to saistīta. Svarīgi, ka te iezīmējas metaforisku terminu veidošanās princips, kad vārdiem tiek piešķirta jauna nozīme, kas daļēji saistīta ar iepriekšējo.

Ievaddaļā vēl minēts, ka *grāmata būs noderīga arī citiem, kuri saskārušies ar neskaidriem vārdiem*, kaut gan traktāts adresēts jau iepriekš minētajam Teutram. Tāpat Galēns arī skaidrojis, ka ir jānošķir, kas ir glosa, kas ir vienkārši lietots vārds un kas izteiciens, toties nav paskaidrots, pēc kādām pazīmēm šie trīs termini būtu nošķirami.

Traktāta šķirkļi

Dažiem šķirkļiem (tā varētu dēvēt atsevišķas traktāta sadaļas ar skaidrojumiem) Galēns kā skaidrojumu ir sniedzis tikai vienu vārdu, dažiem ir īss skaidrojums, kas pielīdzināms sava veida definējumam, savukārt ir arī tādi šķirkļi, kuriem ir pievienots garāks komentārs. Turklāt tiek piebilsts, ka paskaidrojumi un piemēri veidoti, gan balstoties uz pašiem Hipokrata sacerējumiem, gan uz tādiem sacerējumiem, kas ir par Hipokratu un viņa mācību.

Kā jau minēts iepriekš, traktāta vārdu skaits ir nepilni desmit tūkstoši, un šajā apjomā ietilpst ievads, kurā ir aptuveni tūkstotis vārdu. Viss pārējais traktāta teksts ir šķirkļi – kopskaitā 873 šķirkļi. Izņemot burtu *psī*, glosārijā ir pārstāvēti visi grieķu alfabēta burti ar šādu šķirkļu skaitu katram burtam:

α alfa 151, *β* bēta 23, *γ* gamma 13, *δ* delta 27, *ε* epsilons 89, *ζ* zēta 1, *η* ēta 13, *θ* tēta 15, *ι* jota 19, *κ* kapa 93, *λ* lambda 27, *μ* mī 46, *ν* nī 5, *ξ* ksī 2, *ο* omikrons 25, *π* pī 69, *ρ* ro 22, *σ* sigma 94, *τ* tau 28, *υ* ipsilons 29, *φ* fī 45, *χ* hī 29, *ψ* psī 0, *ω* omega 8.

Kā redzams, *alfai* ir visvairāk šķirkļu – 151. Nevienam citam burtam šķirkļu skaits pat nepārsniedz simtu. Te rodas jautājums, kāpēc tā. Salīdzinot šo ar citiem Galēna traktātiem un ievērojot viņa redzamo izteikti lielo vēlmi rakstīt daudz un par daudz ko, nākas jautāt – vai sākotnēji Galēna ieceres šā glosārija apjomā nav bijušas pārāk plašas. Iespējams, plānotais skaidrojamo glosu skaits bijis daudz lielāks, nekā uzrakstīts.

Tāpat kā atšķiras šķirkļu apjoms un skaidrojumu veids – vienā vārdā, vienā definējumam pielīdzināmā teikumā vai garākā komentārā –, atšķiras arī paši skaidrojamie vārdi – gan pēc satura, gan formas. Tātad šķirkļi nav veltīti kādai vienai noteiktai medicīnas nozarei, piemēram, anatomijai vai nozoloģijai, tie ir vai nu tieši, vai netieši saistīti ar medicīnu – var būt skaidroti gan dažādi slimību simptomi un ķermeņa daļas, gan farmakoloģijas vielas un to lietojums, gan arī kas tāds, kas var šķīst nemaz nesaistīts ar ārstēšanas mākslas jomu. Turklāt šķirkļi var būt sugas vārdi un īpašvārdi, līdzīgi atšķiras arī vārdšķiras – nav tā, ka Galēns būtu skaidrojis tikai lietvārdus. Piemēram, *alfas* šķirklī lasāms, ka īpašības vārds *ἀθώρηκτος* skaidrots kā *tas, kurš nav piedzēries*, vai darbības vārds *ἀθέλγεται* skaidrots kā *tikt palaistam* vai *tikt atraisītam*, vai, piemēram, apstākļa vārds *ἀδηνέως* skaidrots kā *neapdomīgi* jeb grieķiski tas ir *ἀφροντίστος*, kas gan īsti nav tieši tas pats, kas *ἀδηνέως*, jo šo apstākļa vārdu precīzi varētu tulkot kā *bez ļaunprātības*.

Tāpat pie *alfas* skaidrotas vārdkopas, kas sākas ar *Αἰγύπτιον ἔξιπτiešu*, piemēram, *Αἰγύπτιον ἔλαιον ἔξιπτiešu οἰவேλλα*, kurai sniegts skaidrojums – *kā paši sauc 'ricinella'* vai *Αἰγύπτιον ἔλαιον λευκόν baltā ἔξιπτiešu οἰவேλλα*, kura skaidrota kā *tā, kas no liliām sagatavota, saukta gan par κρινινον* (ko var tulkot kā *lilijas eļļu*), *gan par σουσινον ἔλαιον* (kas arī latviski jātulko kā *lilijas eļļa*). Pēc līdzīgas manieres skaidrots arī *Αἰγύπτιον μύρον λευκόν baltā ἔξιπτiešu ziede, saukta arī par Mendetas [ziedi], sagatavota no liliām un garšaugiem / saldiem augiem, dēvēta par ziedi, nevis eļļu, kā arī saukta par κρινόμυρον* (ko latviski var tulkot kā *lilijas ziedi*) un *σουσινον μύρον* (ko atkal latviski var tulkot kā *lilijas ziedi*). Pēc iepriekš rakstītā Galēns atvēlējis šķirkli *Αἰγύπτιον μύρον ἔξιπτiešu ziedei*, kas skaidrota kā *ziede no Ēģiptes dzelkšņa zieda, saukta arī par μετώπιον* (ko vienā vārdā, šķiet, iztulkot nevar, vien aprakstoši – *aromātiska ἔξιπτiešu ziede*). Pēdējais līdzīgais piemērs ir *Αἰγυπτία στυπτερία ἔξιπτiešu alauns* (ķīmiska viela); tas skaidrots kā *tas, ko mēs saucam gan par σχιστή, gan par τρισχίστη*, un pats interesantākais, šķiet, ir tas, ka īsti iztulkot šos divus vārdus nevar, jo *Liddle-Scott* leksikonā pie šiem diviem vārdiem ir nevis tulkojums, bet gan komentārs, ka tās ir Galēna glosas pie attiecīgā šķirkļa *Αἰγυπτία στυπτερία*.

Tāpat šajā traktātā ir šķirkļi, kuri skaidrojumos izvērsti daudz plašāk nekā tikko rādītie. Tajos parasti Galēns sniedzis gan aprakstāmās glosas sinonīmus, definējumu, kas ietver gan īsu paskaidrojumu, gan to, kā tā vēl tiek dēvēta, kā arī autorus un viņu sacerējumus, kuros šī glosa

parādās. Taču lielākoties traktātā ir sastopami īsi šķirkļi, kas skaidroti tikai ar vienu vārdu.

Delta šķirkļis

Lai ilustrētu Galēna veidoto glosāriju, rādīti *delta* šķirkļi, kuriem sniegts gan oriģinālteksts sengrieķu valodā, gan tulkojums latviešu valodā. Tulkojumi veidoti, lai pēc iespējas vairāk tuvinātos oriģinālam, bet vietās, kur doma ir neuztverama, pievienoti papildinājumi, kas ievietoti kvadrātiekvās.

Oriģinālteksts	Tulkojums
<i>δαιτίδες; μεγάλοι λαμπάδες καιόμεναι τε καλούνται καταχρωμένοις δέ ποτε σημαίνει και την του σκορόδου κεφαλήν διά τὸ ἐκ πολλῶν ἀγλίθων συγκειμένην παραπλησίως συνδεδέσθαι ταῖς λαμπάσι</i>	lāpas: lieli gaismekļi, kas tiek saukti arī par degļiem: lietotājiem dažkārt apzīmē arī ķiploka galvu tādēļ, ka, salikta no daudzām daivām, ir sasaistīta līdzīgi kā gaismekļos
<i>δακτύλιος; κύκλος τροχίσκος ἐν τῷ δευτέρῳ περι ἀφόρων</i>	gredzens: apaļš riņķis otrajā [grāmatā] par neauglību
<i>διεδρος; διαφανής, ἐν τῷ δευτέρῳ περι νούσων τῷ μείζονι</i>	dīvpusīgs: caurspīdīgs, otrajā [grāmatā] par slimībām
<i>διακνέει; ὅπερ και ἀποκναιει, τὸ δὲ αὐτὸ και διακναιει λέγεται</i>	skrāpē: tas pats, kas nogurdina, tas pats, kas arī tiek saukts nokausē
<i>διαπεπληγμένα; τὰ ἐπὶ πολὺν κατὰ τὴν πληχάδα διεστῶτα πληχὰς δὲ τὸ μεταξὺ τῶν σκελῶν τῆς ἐκφύσεως</i>	sadalīti: plats atvērums; starpa starp kājām augšpusē ⁹
<i>διάστημα; τὴν ὡσπερ ἐρίοις ἐοικυῖαν αὐτῶν τῶν σωμάτων σύνθεσιν</i>	atdalījums: šo ķermeņu savienojums līdzīgs vilnai
<i>διαστομωτρίδα; μίλην τὴν διαστέλλουσαν</i>	atdalītājs: izpletoša zonde
<i>διαφλύξεις; ὑπερβλύσεις</i>	izliešanas: izlaušanās
<i>διαφλυχθεῖσα; διαχυθεῖσα, ὑγρανθεῖσα</i>	izspiesta: izplūdusi, samitrināta
<i>διαφλυχθέν; ὑγρανθέν</i>	izspiests: samitrināts
<i>διαφλύοντα; ὑγραίνοντα</i>	izspiedošs: samitrinošs
<i>διάφρος; ἀφρίζων</i>	putīgs: putojošs
<i>διαχωρίου; ἀπὸ διαστήματος</i>	caurlaika: no starplaika
<i>διδύμη; ρίζα τῆς βοτάνης ἣτις και ὄρχις ὀνομάζεται</i>	dvīņu: auga sakne, kas arī tiek saukta par sēkliniekiem
<i>διεβλήθησαν; ἐξηπατήθησαν</i>	bijuši maldināti: bijuši piekrāpti

διῆσαι: διασεῖσαι, ἐν δευτέρῳ τῶν γυναικείων, δηλοῖ καὶ τὸ διηθῆσαι καὶ τὸ διελεῖν	satricināt: sakratīt, otrajā [grāmatā] par sievieti [slimībām]; zināms gan kā kāšana, gan atdalīšana
δίιδρος: νοτηρὰ καὶ δίιδροῦσα	caursvīdīgs: mitra un svīstoša
δίκλειδος: ¹⁰ διμερῆς, ὡς δύνασθαι τοῦ κάτω μέρους κεκλεισμένον τὸ ὑπερκείμενον ἀνοῖξαι	divbultains: divpusējs [aizšaujama], lai varētu atvērt virsū esošo ar slēgtu apakšdaļu
δίκρον: τὸ οἶον δίκρανον, ὅπερ καὶ διασχιδῆς ὀνομάζουσι· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἤδικρον δηλοῖ	sazarots: tas, kas divgalvains, kā arī saucas sadalīts; tas pats, kas zināms arī kā ἤδικρον
διοπτος: νεῶ ἐπιμελητῆς παρὰ τὸ διοπτεῦειν ἢ διέπειν τὰ ἐν αὐτῷ	caurskatošais: tempļa uzraugs, [kura pienākumos ir] uzmanīga vērošana vai pārraudzīšana, kas tajā
διορρώσιος: τῆς εἰς τὸ ὀρρώδες καὶ ὑδατῶδες μεταβολῆς	kļūšana plūstošam: izmaiņas uz sūkalainu un ūdeņainu
δίπνος: τρήματα τῶν εἰς τὰ κενὰ συντετρημένων καὶ οἶον κατὰ δύο στόματα ἀναπνεύοντων	dubults: caurumi tukšajās vietās, kas izurbti un elpo it kā caur divām mutēm
δόρπον: τοῦ δείπνου	vakara maltīte: maltīte ¹¹
δραπτὰ: ἐσπαραγμένα	? ¹² : saplosīti
δυσανίης: Κριτίας ἐν τῷ περὶ φύσεως ἔρωτος ἢ ἀρετῶν οὕτως ἐξηγείται τοῦνομα·δυσανίης δὲ ἐστὶν ὅστις ἐπὶ τοῖς μικροῖς ἀνιᾶται καὶ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις μᾶλλον ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἢ πλείω χρόνον	smagi sērojošs: Kritijs [darbā] par kaisles dabu vai tikumiem šādi izskaidro vārdu: smagi sērojošs ir tāds, kurš sēro pie maziem [notikumiem] un pie lieliem vairāk nekā citi cilvēki vai ilgāku laiku
δυσήνιος: ὁ μὴ εὐκόλως ἀνιῶμενος ἔστι δὲ καὶ ὁ δυσχαλίνωτος ἢ ὁ δυσκολώτατος	neapvaldīgs: tas, kas nav viegli sērojošs; bet ir arī tas, kas grūti iegrožojams vai kas īdzīgs

Secinājumi

Sniegtie šķirkļi rāda, ka Galēna valoda ir konspektīva, vietumis aprauta un diezgan neskaidra, viņš nezina kontekstu un citu informāciju, kas šo traktātu papildinātu.

Galēna grieķu valoda ir attālinājusies no klasiskā laikmeta iezīmēm. Drīzāk tā ir tuvāka Bizantijas jeb viduslaiku grieķu valodai, turklāt tajā ir glosas un jaundarinājumi, kas teksta saprotamību padara vēl grūtāku (Manetti 2009, 157–161).

Jaundarinājumi un jaunas vārdu nozīmes ir ierasta Galēna grieķu valodas iezīme, it īpaši jaunas vārdu nozīmes, kuru pamatā ir metafora. Tās apzināta lietošana uzsvērta arī vienā no šā traktāta šķirkļiem. Šķirkli *νανσιώσεις* *vemšanas* Galēns skaidrojis kā *asins pārplūšanas*, *kuras sauc arī par έκχυώσεις* 'izliešanām', *tas ir pārņests vārds no tiem, kuri vemj asinis uz kuģa*. Metaforas lietošana izteikta ar darbības vārdu *μετενήνεγκται*, kas ir aorista forma no *μεταφέρω* (*es pārnesu*).

Šis ir viens no retajiem traktātiem, kas ir pieskaitāms humanitārajai jomai un saglabāties līdz mūsdienām, jo lielākā daļa no tiem ir zudusi. Saglabāšanās iemesls ir tajā iztīrītās glosas, kas daļēji skar medicīniskus jautājumus. Tieši Galēna traktāti, kas veltīti medicīnai, tika uzskatīti par pārrakstīšanas vērtiem.

Varētu šķist, ka Galēna traktāts *Hipokrata glosu skaidrojums* ir viena no pirmajām medicīnas vārdnīcām, tomēr jāatzīst, ka tā īsti nav, jo tas ne tikai ietver medicīnisku saturu, bet arī skaidro neparastus un novecojušus vārdus.

ATSAUCES

- ¹ Galēniskais korpuss (lat. *Corpus Galenicum*) – paša Galēna un viņam piedēvētu traktātu kolekcija.
- ² Hipokratiskais korpuss (lat. *Corpus Hippocraticum*) – paša Hipokrata un viņam piedēvētu traktātu kolekcija.
- ³ Galēns traktātā *Par savām grāmatām* (*Περί τῶν ἰδίων βιβλίων; De libris propriis*) pēdējā nodaļā nosaucis, kādus humanitārajai jomai pieskaitāmus darbus viņš sarakstījis, piemēram, vārdnīcu, kurā aprakstīti atiskā dialekta rakstnieku lietotie vārdi, vairākus traktātus par komēdiju valodu, atsevišķu traktātu par komēdiju rakstnieku lietotiem specifiskiem vārdiem, traktātu par komēdijas lietderību, par valodas kļūdu vērtēšanu u. c.
- ⁴ Jāpievērš uzmanība tam, ka traktāta nosaukumā latīņu valodā jau ir precizējums sengrieķu vārdam *γλώσσα* – vai nu *lingua* 'valoda', vai *dictio* 'izteiciens', kas abi apzīmēti ar pagātnes divdabi *exoletus* 'novecojis'.
- ⁵ *Thesaurus Linguae Graecae*. A Digital Library of Greek Literature. Pieejams: <http://stephanus.tlg.uci.edu/> [skatīts 25.03.2019.]
- ⁶ Karls Gotlobs Kūns (*Karl Gottlob Kühn*, 1754–1840) – vācu ārsts un medicīnas vēsturnieks.
- ⁷ Par Teutru (*Τευθρας*) nav saglabājušās biogrāfiskas ziņas; no paša Galēna traktātiem nojaušams, ka viņš bijis viņa skolnieks un sekotājs Romā (Mattern 2013, 128).
- ⁸ Šeit ir turpmāk traktāta citātos autores tulkojums no sengrieķu valodas.
- ⁹ Neskaidra leksēma oriģināltekstā.
- ¹⁰ Galēna lietota glosa, kas veidota no lietvārda *κλείς* 'bulta, aizšaujama, atslēga'.
- ¹¹ Te oriģināltekstā lietvārds parādās G. sg. formā, taču tulkojumā ir lietota N. sg. forma; G. sg. forma norāda uz to, ka Galēns šo šķirkli rakstījis saīsināti un ir kaut ko izlaidis.
- ¹² Neskaidra leksēma oriģināltekstā.

Claudii Galeni Opera Omnia. K. G. Kühn (ed.). Vol. XIX. Leipzig : Teubner, 1830, 62–157.

LITERATŪRA

1. Brain, Peter. *Galen on Bloodletting*. Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1986.
2. Dubischar, Markus. Typology of Philological writings. Monatanari, Franco, Matthaios, Stefanos, Rengakos, Antonios (eds.). *Brill's Companion to Ancient Greek Scholarship*. Leiden, Boston : Brill, 2015, 545–599.
3. Gaile, Agnese, van Hofa, Aija. *Hipokratiskie raksti. Izlase*. Rīga : Liepnieks un Rītups, 2003.
4. Manetti, Daniela. Galen and Hippocratic medicine: language and practice. Gill, Christopher, Whitmarsh, Tim, Wilkins, John (eds.). *Galen and the World of Knowledge*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, 157–174.
5. Mattern, Susan P. *The Prince of Medicine: Galen in the Roman Empire*. Oxford : Oxford University Press, 2013.
6. Sluiter, Ineke. The embarrassment of imperfection: Galen's assesment of Hippocrates' linguistic merits. Eijk, Philip J. van der, Horstmaneshoff, H. F. J., Schrijvers, Petrus H. (eds.). *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context*. Leiden : Brill, 1995, 519–535.

GALEN ON OBSOLETE WORDS IN
THE HIPPOCRATIC CORPUS

SUMMARY

The paper *Galen on Obsolete Words in the Hippocratic Corpus* deals with one of Galen's treatises, which could be considered as a dictionary or glossary. The treatise is *Explanation of Hippocrates' Obsolete Expressions* (Τῶν Τριποκράτους γλωσσῶν ἐξηγήσεις; *Linguarum seu dictionum exoletarum Hippocratis explicatio*). It is not translated into English, hence, translation of the title has many varieties, such as *Galen's Lexicon of the difficult words of Hippocrates*, *Galen's Glossary*, *Galen's explanations of obscure words of Hippocrates*, etc.

Hippocrates has written his treatises in the Ionic dialect of the Ancient Greek language in the 5th century BC. The Hippocratic Corpus was formed, and it comprised treatises attributed to Hippocrates himself and other treatises written after his death. The next most influential Greek physician Galen lived in the 2nd century AD – in the period of the Roman Empire. It was approximately seven centuries after Hippocrates, and thus the Greek language at the time was not the same

as in Hippocrates' lifetime. In the 2nd century AD, the prose texts were not composed in the Ionic dialect anymore – instead, *Koine* Greek was used. Therefore, Galen, who was interested in many topics, not solely in medicine, wrote about the issues of language. He collected, classified, and commented rare and obsolete words from the Hippocratic Corpus.

The word count done by using *Thesaurus Linguae Graecae* search engine is 9956. The treatise consists of two parts. The first one is the introduction – *προοίμιον* –, in which Galen has explained the reasons for writing this treatise addressed to his fellow citizen and fellow student Teuthras. The second is the glossary, composed in the order of the Greek alphabet. 873 entries are explained in the treatise (α 151, β 23, γ 13, δ 27, ϵ 89, ζ 1, η 13, θ 15, ι 19, κ 93, λ 27, μ 46, ν 5, ξ 2, $\omicron$ 25, π 69, ρ 22, σ 94, τ 28, υ 29, ϕ 45, χ 29, ψ 0, ω 8). Entries differ from each other. There are nouns, adjectives, verbs, and adverbs are explained in the treatise. The explanations themselves vary from those of one word, or providing an explanation with a definition and with a lot of synonyms. Sometimes, Galen also mentions authors and their works, wherein the explained word is used. All the entries of *delta* have been elucidated and translated in the article for a purpose of illustrating Galen's manner of explanation.

ANNA STRODE

Latvijas Universitāte, Latvija

ADRESĀTI 17. GS. RĪGĀ SACERĒTAJĀ
LATĪŅU KĀZU DZEJĀ

Īss kopsavilkums

Okazionālās dzejas rašanos Rīgā 17. gadsimtā sekmēja Eiropas humānisma strāvojumi, kas Livonijā parādījās jau 16. gadsimtā līdz ar baznīcas reformāciju. Šeit dzīvojošie vācu literāti par godu ģimenes svētkiem vai nozīmīgiem notikumiem sacerēja dzeju, t. sk. kāzām, sveicot jaunlaulāto pāri. Svinīgajam brīdim veltīto dzeju radi, draugi un kolēģi iespieda nelielās grāmatiņās, kurās dažkārt tika ietverti pat vairāki desmiti izvērstu kāzu dzejoļu.

Rakstā aplūkota 17. gadsimtā Rīgā sacerētā latīņu kāzu dzeja (*carmina nuptialia, epithalamia, hymenaeus*), skaidrota tās vieta kāzu kontekstā un analizēti dzejas adresātu (līgavaiņa un līgavas) pieminēšanas un uzrunāšanas veidi.

Atslēgvārdi: adresāti, līgavainis, līgava, kāzu dzeja, Rīga, 17. gadsimts.

17. gadsimtā okazionālās dzejas sacerēšanu, tās savdabību un tematisko daudzveidību Livonijā sekmē gan vēsturiskie notikumi, kas norisinājās Livonijas teritorijā 16.–17. gadsimtā, gan Eiropas humānisma strāvojumi.

Humānisms ir brīva, atklāta un apzināta cilvēku darbība kultūras jomā, kur prasība pēc cieņas pret indivīdu ir saistīta ar visas cilvēka dabas, viņa radīto vērtību apstiprināšanu un vēlmi aizstāt hierarhiski organizēto viduslaiku garīgo sistēmu ar individuālismu. Termins *humānisms* cēlies no latīņu valodas vārda *humanitas* (cilvēcīgums, cilvēkmīlestība), kas gan apzīmē sociālo tikumu un individuālās izglītības ideālu, gan arī izvirza augstākās cilvēciskās esības normas (Rubenis 2000, 191).

Humānisma ietekmē rakstnieki, kas iepriekš pārsvarā rakstīja par reliģiskām tēmām, tagad pievērsās daiļliteratūrai un, koncentrējot uzmanību uz indivīdu, vairāk attēlo personīgās dzīves notikumus.

Līdz ar humānisma uzplaukumu atdzimst interese par antīko pasauli un literāro mantojumu. Uzmanība tiek pievērsta seno grieķu un romiešu tekstu jaunatklāšanai un studēšanai, interpretēšanai un ideju

un vērtību asimilācijai (Mann 2004, 12). Paralēli antīko tekstu izpētei tiek radīts ievērojams apjoms jaunu tekstu – pārņemot citur Eiropā raksturīgās tendences, līdzīgi kā Vācijā, arī Livonijā dzīvojošie vācu literāti, sacerot okazonālo dzeju,¹ ģimenes svētkos vai nozīmīgos notikumos apsveic gan sabiedrībā pazīstamas personas, gan kolēģus. Starp šiem apsveikumiem ir arī 17. gadsimtā latīņu valodā sacerētā kāzu dzeja (*carmina nuptialia, epithalamia, hymenaeus*), kas ietverta vai nu okazonālās dzejas krājumos ar nosaukumu *sylvae/silvae*, vai arī iespiesta atsevišķi. Atspoguļojot vienu no kāzu dzejas aspektiem – dzejas adresātu (līgavas un līgavaiņa) uzrunas un pieminēšanas veidus, rakstā sniegts ieskats 17. gadsimtā Rīgā sacerētājā latīņu kāzu dzejā.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā atrodas 349 (pavisam 7025 rindas) kāzu dzejoļi latīņu valodā – līdz šim netulkoti un maz pētīti. 17. gadsimta sākumā Rīgā tos iespiedis otrais pilsētas tipogrāfs Gerhards Šrēders (*Gerhard Schröder*, ?–1657). Kāzu dzejas iespieddarbu saturs veidots gan individuāli, gan kolektīvi. Dzejoļu apjoms svārstās no 2–6 rindiņām īsākajos dzejoļos² līdz 160 rindām garākajos,³ bet vairākums ir 10–20 rindas.⁴ Dzejoļu skaits lielā mērā ir atkarīgs no adresāta atpazīstamības. Rīgā 17. gadsimtā vienām kāzām veltīts no 1 līdz 20 vai nedaudz vairāk dažādu autoru dzejoļu. Salīdzinoši tas ir niecīgs skaits pretstatā epitalāmiju kolekcijām, kas sacerētas angļu karaliskajām ģimenēm. Piemēram, princeses Elizabetes Stjuartes (*Elizabeth Stuart*, 1596–1662) un Pfcasas Fridriha (*Fridrich Falcký*, 1596–1632) kāzām 1613. gadā tika sacerēti 230 epitalāmiji⁵; Anglijas karaļa Čārlza I Stjuarta (*Charles I*, 1600–1649) un Henrietas Marijas (*Henriette Marie*, 1609–1669) kāzām 1625. gadā sacerēti 129 dzejoļi; Anglijas karaļa Čārlza II (*Charles II Stuart*, 1630–1685) un Braganšas Katrīnas (*Catarina de Bragança*, 1638–1705) kāzām 1662. gadā – 75 dzejoļi (Tuftē 1973, 4). Tas ir loģiski, jo nav salīdzināms Livonijas un seno angļu dzimtu dižciltības līmenis un starptautiskā atpazīstamība.

Autori okazonālās dzejas sacerēšanā izmantoja teorētiku norādītos tematus (*τόποι*), līdzības, epitetus, tradicionālos laba vēlējumus, ierastās stratēģijas un tehnikas (Greene 1957, 218–219). Viens no nozīmīgākiem teorētiskajiem avotiem bija itāļu humanista Jūlija Cēzara Skaligera (*Julius Caesar Scaliger*, 1484–1558) grāmata *Septiņas poētikas grāmatas* (*Poetices libri septem*, 1561), kurā piedāvāta pārveidota un papildināta grieķu un romiešu rētoru teorija par kāzu dzejas sacerēšanas pamatprincipiem, kā arī skaidrota kāzu dzejas definīcija:

Epithalamium carmen igitur est, quo nuptiae celebrantur; a thalamo dictum. Est autem θάλαμος cubiculum nuptiale primo suo significato: παρά τό θάλλειν ἄμα, quod est simul genialem vitam agere. (Scaliger 1594, 381)

Epitalāmijs (epithalamium) ir dziesma, kurā tiek cildinātas kāzas; nosaukums cēlies no vārda “guļamistaba” (thalamus), bet vārda “θάλαμος” pirmā nozīme ir laulības gulta: παρά τό θάλλειν ἄμα (plaukt kopā), kas nozīmē dzīvot laulības dzīvi.⁶

Sākotnēji tā, iespējams, bija noteikta veida dziesma, ko dziedāja vai deklamēja pie guļamistabas durvīm vai pie laulības gultas, bet jau romiešu dzejnieka Katulla (*Gaius Valerius Catullus*, ap 84. – ap 54. g. p. m. ē.) laikā un vēlāk par epitalāmijs sauca gandrīz ikvienu kāzu dzejoli (Tuftē 1970, 3). Viduslaikos galvenā uzmanība tika pievērsta reliģisku tekstu studēšanai un jaunradei, tāpēc par epitalāmijs tika saukta reliģiska satūra dzeja un proza, kas ar kāzu tēmu saistīta tikai metaforiski. Savukārt, uzplaukstot renesanses humānismam, dzejas autori no jauna pievērsās klasiskajai literatūrai, sacerot epitalāmijs, kas veltīti konkrētām notiekošām kāzām.

Atbilstoši J. C. Skaligera dzejas sacerēšanas pamatprincipiem kāzu dzejoli iekļaujamas sešas atšķirīgas komponentes. Vispirms dzejā jārunā par līgavaiņa nodarbošanos un līgavas jūtām:

Verum illius aperte dices studia, curas, celebritates cantionum, ludorum, armorum: virginis gratia facta omnia. Huius autem animum tectis indicis, conditis suspicionibus innues potius quam profiteberis... Aliquando finges a Venere aut Cupidine vi coactam [...] (Scaliger 1594, 381)

Par līgavaiņa nodarbošanos, rūpēm, par dziesmu, spēļu un roku slavu tu runāsi patiesību atklāti: šīs visas [lietas] ir darītas jaunavas dēļ. Bet par līgavas jūtām labāk dosi mājienu ar atturīgām norādēm un slēptām nojautām nekā teiksi atklāti. Dažreiz tu iztēlosies, ka [vaiņa] ir Veneras vai Kupidona spēka saistīta [...].

Vēsturiski laulības sarunāja vecāki, tādēļ līgava par gaidāmo savienību izjuta šaubas un nemieru. Līgavaiņa labo rakstura īpašību un panākumu cildinājumam vajadzēja līgavu nomierināt un viest viņā pārliecību, ka gaidāmā laulība būs harmoniska un veiksmīga. Antīkajā pasaulē kāzu dzeja tika sacerēta adresātu dzimtajā valodā, bet agrīnajos jaunākajos laikos⁷ – svešvalodā. Ņemot vērā līgavaiņa izglītību, ir skaidrs, ka viņš latīņu valodā sacerētos veltījumus saprata, turpretī līdz

līgavai, kas labākajā gadījumā bija ieguvusi pamatizglītību, krāšņais vēstījums nenokļuva, pat ja kāzu dzejā bija daiļrunīgi cildināts līgavainis un izteikti laimes paredzējumi.

Pēc līgavaiņa prasmju un līgavas jūtu atainošanas kāzu dzejā vēlams pievērsties adresātu slavai, laba paredzējumiem, ķircināšanai, vēlējumiem un skubināšanai uz miegu:

Secundo loco explicabuntur laudes utriusque a patria, genere, animi studiis, corporis praestantia. Tertius bene ominabitur. Quarti lascivia lususque est totius alterutrum aut utrumque blande appellando, modestius virginem, haud modestissime tamen obiciendo quaedam, puta proelii futuri metum, victoriam, e lacrimis risum, e spe laetitiam certam. Quinto loco sobolem pollicetur, vota facit, vaticinatur. Postrema pars exhortationem continet ad somnum, ac somnum quidem aliis, illis vero vigiliam. (Scaliger 1594, 381–382)

Pēc tam tiks izskaidrota abu slava tēvijā: izcelsmes, prāta dedzības [un] ķermeņa pārākuma dēļ. Trešajā [daļā] labi paredz. Visas ceturtās [daļas pamatā] ir koķetēšana un ķircināšana, uzrunājot vienu vai abus valdzinoši – jaunavu piesardzīgāk, nekādā ziņā nepārkāpjot pieklājības [normas], tā sakot, paturi [prātā] bailes no nākamās cīņas, uzvaru, pēc asarām smieklus, pēc cerības patieso līksmību. Piektajā daļā sola pēcnācējus, izsaka vēlējumus, paredz [nākotni]. Pēdējā daļa ietver skubināšanu uz miegu, taču miegu citiem, bet viņiem (laulātajiem) nomodu.

Sekojo J. C. Skaligera grāmatā *Poetices libri septem* ietvertajiem dzejas sacerēšanas pamatprincipiem, veidojas šādas kāzu dzejas komponentes: 1) personīgās informācijas paušana par līgavaini, līgavas jūtu pieminēšana (atturīgi); 2) līgavas un līgavaiņa cildināšana; 3) laba pareģojumi; 4) līgavas un līgavaiņa uzrunāšana; 5) vēlējumu un nākotnes paredzējumu izteikšana; 6) skubināšana uz miegu. Par to, ka šī teorija bijusi zināma Rīgā, liecina šāda dzejas struktūras ievērošana, piemēram, Rīgas Akadēmiskās ģimnāzijas loģikas un metafizikas profesora Johana Struborga (*Johann Struborgius, ?–1645*) dzejolis par Ēho (*Echo*).

Dzejoļa pirmajā daļā vēstīts par dzejoļa sacerēšanas iemeslu – “saderināšanās saišu” svinēšanu – un pieminēts gan svinīgais noskaņojums Rīgā, gan konkrētais līgavainis ar līgavu. Pēc tam autors pievēršas adresātu cildināšanai un abu vienlīdzības atzīšanai. Dzejoļa noslēgumā izteikta lūgšana, lai attiecībās valdītu savstarpēja mīla, nebūtu strīdu un bēdu un *lai sirdis tīktu sasietas ar pastāvīgu mezglu*, t. i., lai jaunlaulāto savienība būtu pastāvīga/ilgstoša. Visbeidzot, pāris skubināts uz miegu.

Ēho (Atbalss)

Mēs svinam saderināšanās liesmas, saderināšanās saites,
Ēho (Atbalss), atnes vārdus atpakaļ, kurus es paziņoju, E. paziņoju.
Apreibusī pilsēta Rīga jau pietiekami aplaudē ar svinīgu
plaudēšanu;

Lūk, jaunas runas: [vai] tur nav kliezieni? E. mīla.

Kāda mīla? Vai tad Junona viņam atkal saites sien?

Vai tad viņam netiek dota jaunava apraiņota? E. Likumīga!

Skat Pēterim Katrīna tiek dota! Tādēļ padodies bildinātajai:

Šīs liesmas rada Kitēriete, E. Dieve.

Vai Atlanta Hipomeneju neiekvēlināja? Vai ko?

Vai lai es atceros Alkidu? Ir uguns-kvēle mīlā. E. kavēšanās.

Līgavainim laulībā tiek dota ievērojama jaunava, atvase, } Līgavas

Hēbe, Tetīda, Gnosa (gudrība), mirdzošā najāda, E. tu saki. } cildināšana

Un tev, Līgava, tiek dots tas, kurš ar zināšanu zaļo, } Līgavaiņa

Un bez Tikuma ceļa neiet, E. viņš tuvojas. } cildināšana

Godā jūs esat vienādi! Izcils vīrs, jaunavas cienīgs! } Līgavas

Jaunava vīram: jaunava ar ķermeni pievilcīga, E. zīme. } cildināšana

Vienlīdzības
atzišana

Lūgšana,
vēlējums

{ Dari tagad, Kristus, lai dvēseles sadedzinātu abpusējas liesmas!

Lai nelāgs strīds ar bēdām izniktu, E. pazustu.

Panāc, lai sirdis tagad tiktu sasietas ar pastāvīgu mezglu!

Ejiet: stāv ar uguni pie guļamistabas sliekšņa, E. Himenejs. }

Skubināšana
uz miegu

J. C. Skaligers dzejas autorus rosina uzmanīties no pārlieku uzkrītošas līgavas cildināšanas. Atbilstoši šim ieteikumam 17. gadsimtā sacerētā kāzu dzeja līgavainim veltīta vairāk nekā līgavai vai abiem laulātajiem. Dzejā lietoti gan darbības vārdi vienskaitļa otrajā personā, gan personas vietniekvārds *tu* (tu). Tomēr šāds izteiksmes veids noved līdz paradoksam – dzejas autori raksta par notiekošā saistību ar līgavaini (piem., ka viņam tiek dota šķīsta līgava), nevis apraksta paša līgavaiņa raksturīgas zīmes un slavējamus darbus. Līdz ar to kāzu dzejā norāžu par līgavu (viņas raksturojumu un izskatu) ir vairāk nekā par līgavaini, kas ir pretēji J. C. Skaligera un seno rētoru⁸ norādījumiem. Spilgts piemērs ir rīdzinieka Henrija Hagēna (*Henricus Hagens*) J. Fligelam sacerētais kāzu dzejolis, kurā uzmanība vērsta galvenokārt uz līgavu. Dzejoli lieliem burtiem izcelts līgavas vārds Anna (deminutīvā *Annula*), kā arī sniegts viņas raksturojums:

En, cognate, tibi tua ducitur ANNULA, Chare:

ANNULA permultis Sponsa petita Procis;

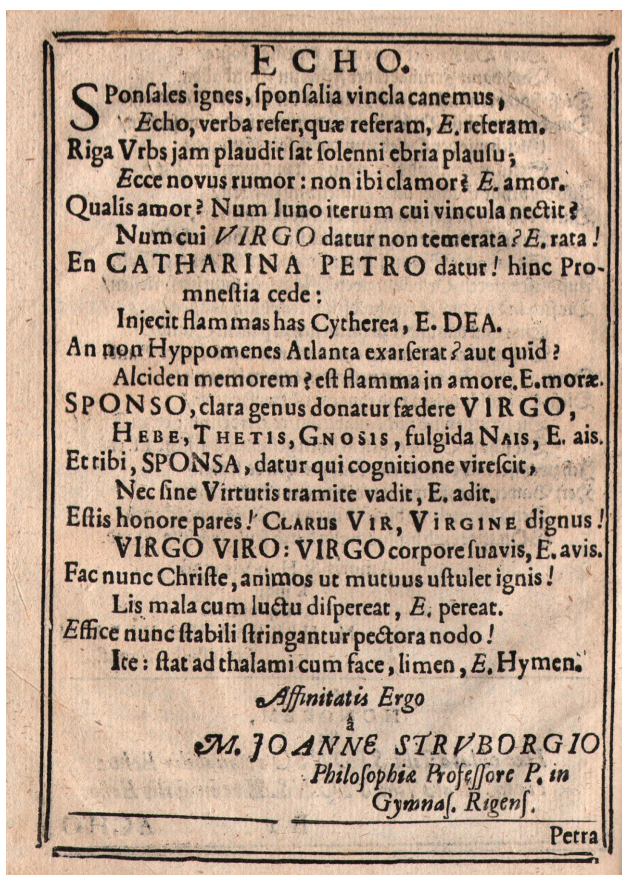
ANNULA Casta, sui palmaris adorea sexus,

ANNULA Virginei, faxque decusque, Chori:

ANNULA laudandae Pietatis, Amoris honesti,

ANNULA Virtutum plurima puncta ferens. [...]

(Acclamationes votivae .. 1636, [18])

Pētera Bauera (*Petrus Bauer*, 1606–1657) un Katrīnas (*Catharina Meiners*) kāzām vēltītā J. Struborga dzeja (*Epithalamia honori* .. 1636, [11])

*Skat, tev tiek vesta tava ANNINA,⁹ dārgais tuviniek:
 ANNINA – no ļoti daudziem dižciltīgiem kārota līgava;
 Šķīstā ANNINA, sava dzimuma cienīgā balva,
 ANNINA, jaunavas kora rota un lāpa:
 Cildināmas dievbijības, godīgas mīlestības ANNINA,
 Daudzējādi tikumu nesoša ANNINA. [.]*

Analizējot dzejas adresātu uzrunas un pieminēšanas veidus, izceļama līgavas un līgavaiņa uzruna pēc adresāta lomas, personvārda (vārda un uzvārda), dzimuma, nodarbošanās, dzejas autora un adresāta savstarpējās saistības.

Atbilstoši kāzu dzejas būtībai, uzrunājot adresātu pēc tā **lomas** un runājot par vīrieti, izmantota leksēma *sponsus* (līgavainis), par sievieti – *sponsa* (līgava). Lai atspoguļotu līgavas sievišķību un tās maigo dabu, lietots deminutīvs *sponsula* (līgaviņa). Atsevišķos gadījumos sastopamas leksēmas *maritus* (vīrs / precējies vīrietis) un *uxor* (sieva). Piemēram, livonietis Bernards Rams (*Bernardus Ramm*) dzejā izklāsta līdzību – tāpat kā ticīgam vīram tiek dota mīlama sieva (*uxor*), tā arī līgavainim (adresātam) tiek dota patīkama līgava:

*Qui fidit Domino, datur uxor amibilis ipsi,
Hinc & SPONSE datur, blanda puella, tibi,
Firma aetate vigens, clarisque parentibus orta;
Inprimis niveae simplicitatis amans.
(Tragemata melica .. 1637, [8])*

*Kurš tic Kungam (Dievam), tam tiek dota mīlama sieva,
Tādēļ arī tev, Līgavaini, tiek dota laipna meitene,
Ziedoša spēka pilna gados un dzimusi no ievērojamiem vecākiem;
Visvairāk mīloša sniegbaltu (tīru) vienkāršību.*

Savukārt leksēmas *pater* (tēvs) un *mater* (māte) lietotas, domājot par jaunā pāra statusu, ģimenē ienākot pēcnācējiem. Atbilstoši okazonālās dzejas sacerēšanas tradīcijai 17. gadsimta latīņu kāzu dzejā līgava un līgavainis ir idealizēti kā personas, kurām piemīt vislabākās iespējamās īpašības – viņi tiek cildināti kā visgudrākie, godājamākie, spožākie, skaistākie un vistikumīgāk dzīvojošie cilvēki. Tas pats tiek sagaidīts arī no viņu pēcnācējiem. Līdzīgi kā citi kāzu dzejas autori,¹⁰ arī Rīgas Jēzus baznīcas mācītājs Johans Brēmers (*Johann Bremer*) adresātiem novēl pēcnācējus, kuri pārmantotu viņu tikumus:

*Numerosam cernite prolem,
quae Matris referat virtutes, atq; Paterna
Dona repraesentet, virtutibus aemula pulcris.
(Epithalamia in festivam .. 1636, [15])*

*Raugiet pēc neskaitāmiem pēcnācējiem,
kuri mātes tikumus nestu un tēva
veltes parādītu, kas pielīdzināmas cēliem tikumiem.*

Minētajā piemērā redzams novēlējums gādāt pēcnācējus, kas ir viens no galvenajiem kopdzīves mērķiem dzimtas turpināšanai. Pētnieks

Tomass Manks (*Thomas Munck*) noskaidrojis, ka Eiropā ģimenēs 17. gadsimtā katrai sievietei dzima vidēji 4–5 bērni (Munck 2005, 111), kas, ņemot vērā lielo mirstību epidēmiju dēļ, pēc zināmās statistikas (*Plantation b.g.*, 1) reizēm bija nepietiekami. Ģimenes, kas nevarēja radīt savus pēcnācējus, pieņēma audžubērnus vai izmantoja tuvu stāvošu personu kā surogātvecāku palīdzību.

Neskatoties uz to, ka adresātu **personvārdi** norādīti iespieddarba titullapā, tos atkārtoti iekļauj arī dzejas tekstos, bet ne obligāti. Uzrunājot līgavaini, tiek lietots viņa personvārds, turpretī līgavas personvārdu pārsvarā lieto brīžos, kad viņa tiek raksturota līgavainim. Iespēju robežās dzejas autori pievēršas personvārdu nozīmei: līdzās līgavas vārdam Klāra dzejā ietverts īpašības vārds *clarus*, *-a*, *-um* ('spožs, spoža'), bet līgavainim Pēterim veltītajās dzejas rindās pieminēts lietvārds *petra*, *-ae* ('klints'). Rīdzinieka Johana Maiera (*Johannes Maier*) dzejolī, kurā viņš iejuties līgavaiņa Pētera tēlā, vēstīts par līgavaiņa vēlmi turēties pie līgavas sāna tik cieši, kā neizkustināma klints turas virs kalniem, t. i., dzejas rindās atainota vēlme ilgstoši saglabāt ciešas attiecības:

*Ceu Petra immobilis super altis montibus haeret;
Haerebo lateri sic CATHARINA tuo.* (*Epithalamia quibus* .. 1633, [4–5])

*Tāpat kā neizkustināma klints turas virs augstākajiem kalniem;
Tā, Katrīna, es turēšos pie tava sāna.*

Ja personvārda nozīme saistāma ar negatīvu īpašību, autori tiecas paskaidrot, ka adresātam nepiemīt personvārda etimoloģijā ietvertais raksturojums. Piemēram, līgavas vārds Barbara latīņu valodā *barbarus*, *-a*, *-um* nozīmē 'necivilizēta, neizglītota, rupja, barbariska'. Lai parādītu, ka mācītāja Johana Bērdinga (*Johann Börding*) līgava Barbara neatbilst sava vārda latīniskajai nozīmei, Vidzemes superintendenta Hermana Samsona (*Hermann Samson*, 1579–1643) dēls Bruno (*Bruno Samsonius*) ietver savu attieksmi gan dzejoļa nosaukumā *Par vislieliskākās līgavas vārdu* (*De nomine sponsae lectissimae*), gan dzejas rindās:

*Tu qui barbariem fugis,
Bördingi, studiis deditus optimis,
Quae nunc mens-animi Tibi?
Quid nunc BARBARA, quid Virgo Tibi placet?
Verùm BARBARA nomine
Non est barbaricis barbara moribus [...]
(Aves Cypriae .. 1638, [15])*

*Tu, kurš vairies no izglītības trūkuma,
Bordingij, kurš nodevies visaugstākajām zinībām,
Kāds tev tagad gara prāts?
Ko, tagad Barbara, tagad jaunava tev patik?
Patiešām, [tā, kas] Barbara vārdā,
Nav svešiniece ar barbaru tikumiem. [...]*

Līgavaiņa un līgavas uzrunāšana pēc **dzimuma** kāzu dzejā ir pašsaprotama, jo atbilstoši baznīcas likumiem laulības tiek noslēgtas starp sievieti un vīrieti. Uzrunājot līgavaini, lietotas leksēmas *vir* (vīrs) vai *juvenis* (jauns vīrs, jauneklis). Savukārt līgavu piemin ar leksēmām *puella* (meitene), *juvencula* (jauna meitene), *virgo* (jaunava, jauna sieviete) un *virago* (varonīga sieviete). Šāds leksēmu īpatsvars liecina, ka līgavas ir samērā jaunas, kamēr līgavaiņi ir nobrieduši vai arī par tādiem tiek uzskatīti. Salīdzinot leksikonos¹¹ atrodamās biogrāfiskās ziņas ar iespieddarbos norādīto kāzu gadu, noskaidrots, ka Livonijā daļa vīriešu par līgavaiņiem kļuva vecumā ap 30 gadiem. Piemēram, Rīgas birģermeistars J. Flīgels aprecēja līgavu Annu 1636. gadā, kad viņam bija 33 gadi, tajā pašā gadā 30 gadu vecumā P. Bauers aprecēja līgavu Katrīnu. Rietumeiropas ģimenēm raksturīgs, ka pirmā laulība tika noslēgta diezgan vēlu – sievietēm vidēji pēc 25 gadiem, vīriešiem pēc 28 gadiem. Ja laulības, sekojot tradīcijai, tika noslēgtas šajā vecumā, starp vīru un sievu bija 2–3 gadu starpība. Attiecīgi, ja laulības kādu iemeslu dēļ tika noslēgtas vēlāk (piem., atkārtotas laulības gadījumā, ko bija pieņemts noslēgt jau 15,5 mēnešus pēc dzīvesbiedres zaudēšanas vīriešiem, pēc 39 mēnešiem – sievietēm), par dzīvesbiedru kļuva persona, kas bija ievērojami jaunāka. Iemesls tam gluži vienkāršs – jo vecāka persona, jo mazāk potenciālo tāda paša vecuma partneru un lielāks daudzums jaunāku potenciālo dzīvesbiedru (Fauve-Chamoux 2001, 224). Sociālo faktoru ietekmē dzīvesbiedra izvēle bija visai ierobežota, tāpēc nācās slēgt laulības ar personu, pret kuru nebija siltu jūtu.

Uzruna pēc **nodarbošanās** (atbilstoši vēsturiskajai situācijai) vērojama tikai, vērstoties pie līgavaiņa. Dzejā lietotas profesiju apzīmējošas leksēmas *magister* (skolotājs, profesors) un *pastor* (mācītājs). Adresātu (līgavaiņa un līgavas tēva) nodarbošanās tiek norādīta dzejas iespieddarbu titullapās. Pēc titullapu izpētes kļūst skaidrs, ka cilvēki slēdz laulības tikai ar sev līdzvērtīgiem, t. i., tādiem, kuri nāk no viena sociālā slāņa. Piemēram, Rīgas Doma baznīcas mācītājs Johans de Grāvens (*Johannes de Graven*) 1632. gadā aprecēja Urzulu (*Ursula Rigemann*), Rīgas Svētā

Jāņa Evanģēliski luteriskās baznīcas mācītāja Kaspara Rīgemana (*Caspar Rigemann*) meitu (*Carmina ad .. 1632, [1]*).

Dzejas autora un adresāta savstarpējā saistība dzejoļos atklājas, uzrunājot līgavaini ar leksēmu *amicus* (draugs), līgavu – ar leksēmu *soror* (māsa). Leksēmas *soror* lietojums nav stilistisks paņēmieni draudzīgas attieksmes izrādīšanai, bet norāda uz faktisko radniecību. Piemēram, 1643. gadā mācītāja Pētera Arvida Guthemija (*Petrus Arvid Guthemius, ?–1644*) meitai Ģertrūdei (*Gerdruda*) dzeju velta viņas brāļi Johans (*Johann Petri Guthemius*) un Jēkabs (*Iacobus Petri Guthemius*). Johans māšai velta divas dzejas rindas, uzrunājot viņu kā laipnu māsu (*alma soror*), bet Jēkabs māšai velta 17 dzejas rindas, tajās vairākkārt vaicājot *Saki man, mīļā māsa [...] (dic mihi chara Soror..)*. (*Επιθαλάμιον honori .. 1643, [18]*) Šādos radniecības gadījumos līgava, atšķirībā no citu autoru kāzu dzejoļiem, ir uzrunāta emocionālāk.

Uzrunājot vai apzīmējot adresātus kādā no aprakstītajiem pieciem veidiem, līgavas un līgavaiņa labāko īpašību atspoguļošanai tiek lietoti vairāk nekā 20 epitetu,¹² lielākoties tie ir sinonīmi.

Līgavainis latīņu kāzu dzejā attēlots kā spēcīgs (*strenuus*), labs (*bonus*), godājams (*honoratus*), mācīts (*doctus*), izcils (*praestans*) vīrs (*vir*); visievērojamākais (*clarissimus*) vīrs savā profesijā. Viņš aprakstīts kā pirmšķirīgs (*praeclarus*) un cienijams (*reverendus*) maģistrs (*magister*). Visizvērstākā epitetu grupa pavada leksēmu *līgavainis (sponsus)*. Neatkārtojot iepriekš minētos epitetus, var pieminēt tādas īpašības vārdus kā mīļots vai dārgs (*charus*), cienijams (*colendus*) un laimīgs (*felix*). Lietoti arī epiteti *novus* (jauns) un *novellus* (jauniņais), bet saistībā ar jauno statusu, nevis līgavaiņa vecumu.

Runājot par līgavu, tiek izceltas citas iezīmes – līgava var tikt raksturota kā šķīsta (*casta*) un laipna (*blanda*) meitene (*puella*) vai arī kā skaista (*formosa*), mīlīga (*venusta*), kautrīga (*pudica*) jaunava (*virgo*). Autori mēdz paust domu, ka līgava ir Dieva dota, t. i., Dieva dāvana (*Dei donum*) – vislieliskākā līgava (*lectissima sponsa*).

Reizēm viņa attēlota kā drosmīga sieviete no dižciltīgas dzimtas (*generosa virago*). Antīkajā literatūrā jaunas sievietes apzīmējums ar lietvārdu (*virago*) saistās ar sieviešu agresivitāti, tāpēc vārdam piemīt negatīva konotācija. Tādējādi kāzu dzejā tā varētu būt norāde uz nākamās sievas valdonīgumu un tieksmi dominēt ģimenē. Vēstures profesore Sandra Kavallo (*Sandra Cavallo*) norāda, ka sievietes ikdienas uzdevums bija rūpes par mājsaimniecības darbiem, kas saistīti ar cilvēka

ķermenī – dzimšanu, ēdienu, veselību, nāvi –, un tas ievērojami mazināja vīrieša ietekmi, kad mājas intīmajā vidē viņš saskārās ar fizisku ievainojamību un paļāvās uz sievu savu pamatvajadzību piepildīšanai (Cavallo 2010, 24).

Līgavas aprakstā lietota arī leksēma *nimfa* (*Nympha*), piemēram, advokāta Mihaēla Hornunga (*Michael Hornung*) sieva Klāra (*Clara Schröder*) aprakstīta kā *casta, pia, pulcherrima Nympha* (šķīsta, dievbijīga un ļoti skaista Nimfa) (*Epithalamia in solennes .. 1636, 16*). Šeit leksēma *nimfa* izvēlēta vai nu tādēļ, ka viena no sengrieķu vārda $\nu\mu\phi\eta$ (*nimfa*) nozīmēm ir 'līgava', vai arī tādēļ, ka nimfas grieķu mitoloģijā ir attēlotas kā skaistas jaunavas precību gados. Dominējošais leksēmu *sponsa* (līgava) pavadošais epitets ir *pudica* (kautrīga), ko autori regulāri iekļauj izvērstos līgavas aprakstos galvenokārt saistībā ar līgavas sarkšanu.

Kā redzams, līgava un līgavainis tiek attēloti kā ideālas personas ar atšķirīgām izceltām raksturiezīmēm, bet abi ir cienījami (*dignus, -a*) un ar labu reputāciju (*venerandus, -a*). 17. gadsimtā bija izplatīts viedoklis, ka mīlestība nāk pēc kāzām, tādēļ dzejā autori vairāk runā par pieķeršanos un simpātijām nekā par mīlu. Līgava un līgavainis ir aprakstīti kā viens otram dārgi un mīļi (*carus, -a*). Un svarīgākais – viņus atzīst par līdzvērtīgiem (*par, paris*). S. Cavallo izpētījusi, ka agrīno jauno laiku rakstu avotos plaši aprakstīts ideālais patriarhālas ģimenes modelis. Tomēr, lai arī tekstos izcelta vīra autoritāte pār sievu, bērniem un kalpiem, tekstos iedrošināts laulībā saglabāt partnerību un intimitāti (Cavallo 2010, 3).

Atsevišķi kāzu dzejoļi sarakstīti pirmajā personā, tiem piešķirti nosaukumi *Sponsus ad sponsam* (*Līgavainis līgavai*) vai *Sponsa ad sponsum* (*Līgava līgavainim*). Šādi dzejoļi sarakstīti savstarpējās uzrunas formā – tā, it kā to viens otram būtu sacerējuši līgavainis un līgava. Uzskatāms piemērs tam ir kurzemnieka Georgija Gosēna (*Georgius Gosens*) dzejolis, kurš sacerēts, iztēlojoties, ko līgavainis P. Bauers varētu teikt līgavai Katrīnai:

*Chara puella veni, propera mea Amasia dulcis;
Cor totum languet, chara puella veni! [...]
(Tiaras sacerdotalis .. 1636, [29])*

*Nāc, mīļā meitene, pasteidzies, mana saldā mīļotā;
visa [mana] sirds vīst, nāc, mīļā meitene! [...]*

Katrīna uz to varētu atbildēt šādiem vārdiem:

En adsum, Charitum decus, o mi Sponse novelle:

En adsum praesto Lux mea, vita mea.

(Tiaras sacerdotalis .. 1636, [30])

Redzi, es esmu šeit, Grāciju spožums, ak, mans jaunais līgavaini:

Redzi, es esmu šeit tuvu, mana gaisma, mana dzīve.

Jaunlaulāto lomās dzejas autors var atļauties būt mazāk piesardzīgs un neievērot J. C. Skaligera aicinājumu dzejā atklāti nerunāt par līgavu un viņas jūtām, tādējādi tiekot pasargāts no nejaušām neveiklībām (t. i., nepārkāpt sabiedrībā pieņemtās normas, publiskā vidē būt atturīgam personīgo jūtu paušanā), par ko varētu pārmest, ja viņš runātu savā vārdā.

Nevienā no aplūkotajiem dzejoļiem nav attēlotas adresātu negatīvās īpašības vai rakstura iezīmes, kuras būtu jāmaina. Tas ļauj secināt, ka cildinātās personas attēlotas kā ideālas – adresāti ir tikumīgi, izglītoti, dvēseliski tīri un laimīgi. Savukārt, aplūkojot dzejas struktūru un adresāta uzrunāšanas un pieminēšanas veidus, secināms, ka vairums autoru tiecas sekot J. C. Skaligera norādījumiem un dzejas sacerēšanā izmanto vismaz kādu no sešām ieteicamajām komponentēm. Daļa norādījumu – vai nu apzināti, vai nejauši – trūkst (piem., līgavai pievērsta lielāka uzmanība, nekā ieteicams), parādot radošāku pieeju autora ieceru īstenošanā.

Aplūkotie piemēri ir tikai niecīga daļa no bagātīgā netulkoto un nepētīto latīņu valodas tekstu apjoma, kas atrodas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā.

ATSAUCES

¹ Okazionālā dzeja atzīmē un cildina īpašus dzīves notikumus – kāzas, nāvi, dzimšanu, jubileju, zinātniskā grāda iegūšanu, grāmatas publikāciju, ceļojuma sākumu u. c. notikumus – estētiski paceltā vai pompozā valodā (Kühlmann 2007, 287).

² 71 no pētāmajiem 349 dzejoļiem (jeb 71/349).

³ 2/349.

⁴ 170/349.

⁵ Rakstā, apzīmējot kāzu dzeju, tiks lietots termins *epitalāmijs* (vīr. dz.), nevis *Svešvārdu vārdnīcā* (1996) atrodamais termins *epitalāmija* (siev. dz.). Sengrieķu vārds *ἐπιθαλάμιον* ir nekatrā dzimtē, kas teorētiski pieļauj šī termina lietojumu gan sieviešu, gan vīriešu dzimtē, tomēr pēc izcelsmes termins radies no priedēkļa *ἐπί* (pieprasa akuzatīvu) un vīriešu dzimtes vārda *θάλαμος* (akuzatīvā *θάλαμον*), tādēļ pareizāk būtu šo terminu atveidot vīriešu dzimtē.

- ⁶ Šeit un turpmāk tekstu fragmenti doti raksta autorei tulkojumā.
- ⁷ Agrīnie jaunie laiki (saukti arī jaunie laiki) – Eiropas vēstures periods starp vēlinajiem viduslaikiem un jaunākajiem laikiem.
- ⁸ Skat. Menandra Rētora (*Μένανδρος Ρήτωρ*, ap 3. gs.) traktātā *Par epideiktiskajiem [tekstiem] (Περὶ ἐπιδεικτικῶν)* ietvertās nodaļas *Par epitalāmiju (Περὶ ἐπιθαλαμίου)* un *Par guldīšanu (Περὶ κατασκευαστικῶν)*, Pseido-Dionīsija (*pseudo-Dionysius/Διονύσιος*) darbā *Rētorikas māksla (Τέχνη ῥητορικῆ)* ietvertās nodaļas *Kāzu [runas sacerēšanas] metodika (Μέθοδος γαμῶνων)* un *Epitalāmija [sacerēšanas] metodika (Μέθοδος ἐπιθαλαμίου)* un Himērija (*Ἱμέριος*, ap 315. – ap 386. g.) darbu *Devītā runa (Oratio IX)*.
- ⁹ Šeit un turpmāk rakstā autorei pasvītājumi dzejas piemēros.
- ¹⁰ To skaitā, piemēram, arī Konrads Bečens (*Conrad Betschen*), kurš sēlpilieša Nikolaja Hanenfelda un Dorotejas kāzām veltītā dzejoli novēl radīt *pēcnācēju, kurš mātes un tēva talantu nestu (..) gignite prolem | quae genium matris fert geniumque patris*. Skat. *Faustae acclamationes*.. 1639, 4.
- ¹¹ 1) Gottzmann, C. L., Hörner, P. *Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Berlin: Walter de Gruyter, 2007; 2) Liliencron, R. Fr. von, Wegele, Fr. X. von, Bettelheim, A. *Allgemeine Deutsche Biographie*, band 1–3. Leipzig: Duncker u. Humblot, 1875–1876; 3) Recke, J. F. von, Napiersky, K. E. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland, band 1–4*. Mitau : Steffenhagen, 1827–1832.
- ¹² Attiecībā uz līgavaini lietoti tādi ipašības vārdi kā: *amabilis, bonus, carus/charus, clarus, colendus, dignus, doctus, honoris, novus, praeclarus, praestans, strenuus, venerandus, verendus* utt. Attiecībā uz līgavu: *alma, amabilis, blanda, cara, casta, digna, formosa, generosa, honesta, lecta, morata, pia, pudica, pulchra, veneranda, venusta* utt.

AVOTI

1. *Acclamationes votivae sacris nuptiarum viri clarissimi et consultissimi Domini Johannis Flugelii regij dicasterij aulici Dorpatensis nominati assessoris et officialis regij sponsi, cum nobilissima, lectissimaque virgine Anna, nobilissimi et consultissimi viri Dn. Joachimi Welling collegij majoris hujus civitatis denati senioris relicta filia sponsa*. Riga : Typis Schröderianis, 1636.
2. *Aves Cypriae sancto amori et illibato Hymeneo viri reverendā dignitate, dignā eruditione, eruditā virtutum eminentiā praestantissimi, ornatissimi Dn. Johannis Bördingi, Pastoris in Oleckt et Schaddingen vigilantissimi; sponsi et lectissimae, insignique virtutum laudumque ornameto decoratissimae virginis Barbarae reverendi, clarissimi ac doctissimi viri Dni Iohannis Beckers b.m. pastoris templi cathedralis in Livonum metropoli Rigā meritissimi filiae relictae, sponsae: dictatae gratulationis ergō à fautoribus, amicis, affinibus, ad d. Solennitatis nuptialis 26. februarij*. Riga : Apud Gerhardum Schröder, 1638.
3. *Carmina ad nuptias, in honorem reverendi et clarissimi viri Dn. M. Johannis de Graven, pastoris in Aede cathedrali apud Rigenses inclytos dexterrimi, ad secunda vota transeuntis cum nobili lectissimaque virgine Ursula, reverendi et eximii viri Dn. Caspari Rigemanni, vigilantissimi quondam ad D. Johannis ibidem pastoris filia: exhibita ab amicis in Prandio, quod solemniter prandebant postridie Dominicae invocavit, anno gratiae 1632*. [Riga] : Excudebat Gerhardus Schröder, 1632.
4. *Epithalamia honori nuptiarum, reverendi et doctissimi viri, Dni. M. Petri Baveri ecclesiae sponsi, et lectissimae, pudicissimaeque virginis Catharinae, viri clarissimi, amplissimi et consultissimi Dni Hermannii Meiners praefecti mercaturae, subpraetoris, et senatoris civitatis Rigensis meritissimi filiae, sponsae Rigae, Deo dante, feliciter celebrandarum 5. Non. Octobr. Anni 1636. scripta à fautoribus, collegis, et amicis*. Rigae : Typis Gerhardi Schröder, 1636.

5. *Epithalamia in festivam nuptiarum solennitatem clarissimi ac doctissimi viri Dn. Christophori Rigemanni, sponsi, et lectissimae pudicissimaeque virginis Helenae, spectabilis ac honesti viri Dn. Everhardi Ringenberg, civitatis Rigensis collegij majoris senioris meritissimi filiae, sponsae. Non tam moris, quam amoris faustique omnis ergò scripta, exhibita et decantata, à popularibus et amicis mense August. die 29. Anno 1636. Rigae Livonum : Typis Gerhardi Schröder, 1636.*
6. *Epithalamia in solennes nuptias clarissimi, consultissimi viri D. Michaelis Hornungk, regij iudicij provincialis districtus Rigensis Assessoris, fisciue advocati dignissimi, sponsi ut et lectissimae, pudicissimaeque virginis Clarae Schröder, spectabilis et honesti viri D. Reinholdi Schröders, civitatis Rigensis collegij majoris senioris meritissimi filiae sponsae splendido ritu, pompa celebri 15. Iulij Rigae celebrandas; Lusa, Anno 1636. Rigae : Typis Schröderianis, 1636.*
7. *Epithalamia quibus viro nobili, politissimo ac eruditissimo Dno. Petro Antonii, Judicij castrensis Regij assessori dignissimo, sponso, nec non nobili, lectissimae edecumataeque virtutis virgini Catharinae Stopiae sponsae, viri nobilis ac integerrimi Dni Zachariae Stopii, haereditarij in Segelhoff honestissimae filiae. Rigae : Typis Gerhardi Schröder, 1633.*
8. *Επιθαλάμιον honori nuptiarum viri clarissimi Dn. M. Iohannis Georgii Gezeli Westmanniā Sueci, Graecae et orientalium linguarum in inclyta Academia Gustavoiana, quae est Dorpati Livonorum ad Embeccam, profess. publici, sponsi. Nec non lectissimae pudicissimaeque virginis Gerdrudae Gutheim, viri plurimum reverendi Dn. Petri Arvidi Guthemii, pastoris ad Aedem S. Jacobi vigilantissimi, districtus Rigensis praepositi, nec non Proto-sijnedrij, quod est Dorpati, assessoris dignissimi, filiae sponsae. Rigae Livonum : Literis Gerhardi Schröderi, 1643.*
9. *Faustae acclamationes nuptiarum solennitatibus viri reverendi et clarissimi Dn. M. Nicolai Hanenfeldt verbi divini apud Seelburgenses praekonis vigilantissimi, praefecturaeque, Seelburgensis et Duneburgensis, Praepositi industrii, sponsi, quas ad VI. eidus septembris anni a nato Christo 1639. Seelburgi cum lectissima virgine Anna Dorothea viri admodum reverendi et clarissimi Dn. Pauli Einhorn, ducatum Curlandiae et Sengalliae generalis superintendentis filia, sponsa facere constituit: facta ab amicis et fautoribus. Rigae : Typis Schröderianis, 1639.*
10. *Tiaras sacerdotalis sacerdotalis nuptiis auspicatissimis reverendi et doctissimi viri Dni. M. Petri Baueri ecclesiae sponsi, ut et lectissimae, pudicissimaeque virginis Catharinae, viri clarissimi, amplissimi et consultissimi Dni Hermannii Meiners praefecti mercaturae, subpraetoris, et senatoris hujus Urbis inclytae meritissimi filiae, sponsae, Rigae Livonum 3. Octob. Celebraris Anno nati hominis Dei 1636. Rigae : Typis Gerhardi Schröder, 1636.*
11. *Tragemata melica ad epulas nuptiales auspicatissimas viri-juvenis nobilissimi ac integerrimi Dni. Christiani Zimmermanni, patritij Rigensis primarij, sponsi, et virginis elegantissimae et edecumatae Annae, praestantissimi et integerrimi viri Dni Gerhardi Maneken, collegij majoris senioris et civis Rigensis eximij filiae, sponsae, transmissa ab amicis et affinibus d. 6. Februar. Rigae : Typis Schröderianis, 1637.*

LITERATŪRA

1. Cavallo, Sandra. Evangelisti, Silvia. Introduction. *A Cultural History of Childhood and Family in the Early Modern Age*. Vol. 3. S. Cavallo, S. Evangelisti (eds.). Oxford; New York : Berg, 2010, 1–32.
2. Cavallo, Sandra. Family relationships. *A Cultural History of Childhood and Family*. Vol. 3. *In the early modern age*. S. Cavallo, S. Evangelisti (eds.). Oxford; New York : Berg, 2010, 15–32.
3. Fauve-Chamoux, Antounette. Marriage, Widowhood, and Divorce. *Family Life in Early Modern Times, 1500–1789*. D. I. Kertzer, M. Barbagli (eds.). New Haven; London : Yale University Press, 2001, 221–256.
4. Greene, M. Thomas. Spenser and the Epithalamic convention. *Comparative Literature*. Vol. 9, No. 3. Duke University Press, 1957, 215–228.

5. Kühlmann, Wilhelm. Neo-Latin Literature in Early Modern Germany. *Early Modern German Literature 1350–1700*. M. Reinhart (ed.). M., NY : Camden House, 2007, 281–330.
6. Mann, Nicholas. The Origins of Humanism. *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, J. Kraye (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 2004, 1–19.
7. Munck, Thomas. *Seventeenth-Century Europe: State, Conflict and Social Order in Europe 1598–1700*. Second Edition. Houndmills : Macmillan International Higher Education, 2005.
8. Plantation P. *Raising children in the early 17th century: demographics*. Pieejams: https://www.plimoth.org/sites/default/files/media/pdf/edmaterials_demographics.pdf [skatīts 10.09.2018.]
9. Rubenis, Andris. *Renesanses un reformācijas laikmeta kultūra Eiropā*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.
10. Scaliger, Julius Caesar. *Poetics Libri Septem*. [Geneva] : Petrus Santandreasus, 1594.
11. Tufte, Virginia. *The Poetry of Marriage; the Epithalamium in Europe and its Development in England*. Los Angeles : Tinnon-Brown, [1970].

THE ADDRESSEES OF THE 17TH CENTURY LATIN NUPTIAL POETRY IN RIGA

SUMMARY

Soon after the Protestant Reformation took place in Livonia in the 16th century, the currents of European humanism came to Livonia. In the 17th century, occasional poetry appeared also in Riga as a result of historical and religious impact.

Literates living in Livonia congratulated their colleagues, family, friends and well known people in society by writing occasional poems. One of the most praised events in family life is wedding. For this event, the authors published small poetry books, encompassing at times several dozens of poems.

In the present paper, the preconditions for advent of Latin nuptial poetry in Riga in the 17th century are disclosed. A particular focus is placed upon the analysis of some characteristic features of Latin nuptial poems written for the occasion of wedding and on the analysis of their distinctive characteristics on lexical level with a special attention to the basic characters such as bride and groom.

KAARINA REIN

University of Tartu, Estonia

MEDICAL ORATIONS IN THE 17TH CENTURY TARTU¹

Brief summary

Upon establishment of the University of Tartu in 1632, one of the three higher faculties at the new university was the Faculty of Medicine. However, the first student of medicine arrived to Tartu only in 1637. We probably would have no knowledge about the Faculty of Medicine in Tartu during its first decade of existence, if no medical works were available from that period. Fortunately, two orations dealing with medical themes were compiled in Tartu between 1632 and 1642. Both speeches were presented by students of theology, and this article analyses the motives and rhetoric used in these orations.

Keywords: early modern period, history of universities, University of Tartu, medicine in the early modern period, orations at the early modern universities.

Introduction

In the seventeenth century, the universities in the Swedish Kingdom, as well as elsewhere were mostly humanistic-theological in their educational ideal, and their first aim was to educate clergymen. The University of Tartu was no exception, and during its initial period of functioning between 1632 and 1656 (*Academia Gustaviana* period), at least one quarter of its students chose the career of a clergyman (Tering 1984, 95). During this period, many pastors were educated for service in Estonia and Latvia (about 250) (Talve 2004, 146). Theologians also led in the number of professorships as compared to other faculties. The largest faculty was the Faculty of Theology, with two ordinary and two extraordinary professors, and the first theologian had the highest salary amongst all professors (Piirimäe 2009, 164).

The Faculty of Medicine at *Academia Gustaviana*, on the other hand, in the seventeenth century attracted very few students. The reasons for the lack of students included the absence of an anatomical theatre, which hindered tuition in the field of medicine, and the problems of finding employment as a physician – thus, it was not surprising that the number

of medical students was low. There were only two persons who had studied medicine at *Academia Gustaviana* and later worked as physicians. In total, approximately 1 000 students studied at the Swedish University of Tartu during its first period of existence (1632–1656) (Tering 1984, 20).

Medicine at *Academia Gustaviana*

At most of the 17th-century universities in Europe, medical teaching was of a lesser importance, since in Europe at the time academic medicine and surgery were still separated and some surgeons were present in every town. Thus, there was no need for more than one or two physicians to serve a single town. Few students specialized in medicine, and if they did, they had to study in the best universities of Europe (Rein 2010, 303). The leading universities in the field of medicine during the seventeenth century were the universities of Leiden and Utrecht in the Netherlands (Tering 2008, 271–272), also the University of Padua in Italy and the University of Jena in Germany (Tering 2010, 288–298). At the universities of the Swedish Empire (Uppsala, Tartu, Åbo) the tuition instruction in the field of medicine in the first half of the 17th century was rather poor (Rein 2014, 43).

Comparing the total number of disputations and orations compiled in *Academia Gustaviana* – 498 printed disputations and 222 orations – the number of medical works was insignificant: 2 (3) disputations² and 2 orations (Jaanson 2000, 42). The question of disciplinary boundaries clearly was of a pedagogical value to both students and professors, and, accordingly, several disputations in Tartu were solely devoted to the definition and classification of disciplines (Friedenthal; Piirimäe 2015, 66). In the case of the orations presented in Tartu, they followed the same scheme.

As there was a dearth of medicine students at the Swedish University of Tartu, the works about *ars medica* at that time were most frequently presented by students of theology and future clergymen, who probably did not have much contact with medicine in their future profession, medicine being just an extra field of interest for them. 1632, when the University of Tartu was founded, did not bring any positive contribution to the medical faculty of the university. An outstanding scholar, who was intended to be the first professor of medicine in Tartu, died before the inauguration of the new university (Rein 2011, 78). The first student of medicine arrived to Tartu in 1637, i.e., five years after establishment of the university (Tering 1984, 292).

According to the constitution of the university, teaching of medicine was based on ancient authors and their commentaries (*Constitutiones* 1997, 56). For example, the study of chemistry was not included in the curriculum of the medical faculty, although it was extensively discussed in Europe at that time.

The constitution reveals that the medical faculty was to have two professorships (*Constitutiones* 1997, 56), while in reality only one professor of medicine was employed. The position of the professor of medicine sometimes even remained vacant.

Although the first constitution of the University of Tartu declared that there had to be one dissection of a human cadaver per year (*Constitutiones* 1997, 56), it was plausible that these dissections never took place during the first period of the university's work. Up to the 19th century, only corpses of criminals or of the extremely poor were sanctioned for dissection (Kallinen 1995, 234), and, since Tartu was a relatively peaceful place, it was likely that the corpses of criminals were scarce.

In such a situation, when instruction at the medical faculty did not prosper, the professor of medicine had to use creative promotion in order to demonstrate his faculty in a better light than it really deserved.

The first professor of medicine Johann Below at *Academia Gustaviana*

The first professor of medicine at *Academia Gustaviana* was Johann Below (Johannes Belovius, 1601–1668), who held that post from 1632 to 1642. He was born in Rostock, studied at the universities of Wittenberg, Greifswald and Rostock (Dumschat 2006, 562), and became a doctor of medicine at the University of Rostock in 1628 with the dissertation "*De variolis et morbillis theses inaugurales*". In his thesis, smallpox and measles are described by Below from the point of view of ancient humorism (Fabricius; Below 1628). This is also the only confirmed work known to have been written by him. Johann Below originated from a family that provided several physicians to Europe (*Svenskt biografiskt lexikon* 1922, 130), including Johann Below's nephew, Jakob Friedrich Below (1669–1716), who later also became a professor of medicine at the University of Tartu.

In Tartu, Johann Below communicated with people who were interested in the mysticism of nature (Rein 2011, 103). It is surmised that he

was interested in Paracelsus' doctrine (*Tartu Ülikooli ajalugu I* 1982, 183). As no educated doctors resided in Tartu at that time, Below's main occupation was that of a town physician. At the same time, he was *medicus ordinarius* at the royal court of law. Learned men with a doctoral degree like Johann Below were enticed to Tartu with advantageous perquisites, and could acquire a high social position in Livonia, being considered the greatest experts in their field (Tering 1982, 590). After his Tartu period, Below for some time stayed in Riga, and thus his name is also connected with the history of medicine in Latvia (Viksna 1977, 35). Later, in 1643, Below travelled to Moscow, as he was invited to be a personal doctor of the Russian Tsars (Dumschat 2006, 563). At the end of his life, he returned to Rostock, where he died in 1668 (Brennsohn 1905, 94).

As the students of medicine in Tartu were scarce, Johann Below delivered lectures on anatomy and botany to students of other faculties (Buchholtz 1853, 169). No medical disputations were written or defended in Tartu during Below's professorship, but there are two orations from that period dealing with medical themes presented by students of theology. The first one was entitled "*Oratio de medicina*" and the second one "*Oratio de homine*".

Oration at *Academia Gustaviana*

There is a remarkable amount of printed orations originating from *Academia Gustaviana* (Jaanson 2000, 47). Oration presented at *Academia Gustaviana* belonged to the studies of rhetoric and were held on the order of Professor of Rhetoric Laurentius Ludenius (1592–1654), whose task it was to supervise and help students in this field. The professor of rhetoric was also responsible for the themes of these speeches (Rein 2011, 105). The contents of the orations held in Tartu are estimated to have been banal (Sandblad 1976, 218), but some of these provide historical information about Tartu, and thus they can be considered unique historical sources.

The orations were presented before the chancellor, professors, students, town magistrates and guests, and the purpose was to train logical composition of a subject matter and a skill in performance. The themes were conventional and usually abstract, like *oratio de pace, de musica, de ira, de angelis, de pietate, de paupertate, de anima*. Included were also "*Oratio de medicina*" and "*Oratio de homine*". Consequently, we would not claim there is any connection between the medical faculty and these two orations, as these academic speeches rather belonged to the studies of rhetoric.

“Oratio de medicina”

“*Oratio de medicina*” was presented on 31 October 1637. Three weeks earlier, the first student of medicine was immatriculated to the University of Tartu, and this event obviously influenced the presentation of a speech with a medical theme. The student who delivered “*Oratio de medicina*”, Friedrich Hein (Fridericus Heinius, ?–1666), came from Rostock, like Professor of Medicine Johann Below, and he was a son of Heinrich Hein (Henricus Heinius, ca 1590–1666), professor of law at *Academia Gustaviana*. Obvious influences can be recognized in his speech, e.g. “*Oratio de medicina*” claims that lawyers are the doctors of a society.

Hinc notum est, quod Jurisconsulti, & sanae in Respublica Leges, soepius vocentur Medici atque Medicina Rerum publicarum.

Ut enim Medicina, membra putrida, & aliis nocentia, tollit, ne aliis noceant sanis; Sic etiam a Jurisconsultis & Prudentibus Viris, Sanctisque Legibus, ex urbe & orbe mali sunt tollendi, si Rem publicam salvam esse velint.

(Hein 1637, A4–A4 verso)

Lawyers and laws remove vices from a town and the world in order to keep the state healthy. There is a parallel here with amputation in medicine.

Friedrich Hein began his speech “*De medicina*” with the statement that we all daily see fragility of the human body and, therefore, it clearly suffers easily from all kinds of changes, diseases among them. The author continued with a lament about the misery of human life and about the fact that diseases afflict people (Hein 1637, A3–A3 verso).

Friedrich Hein emphasised: it was praiseworthy that many of us, i.e. Europeans, had dedicated themselves to medical studies – *Hinc apud nos Europaeos laudabilis haec consuetudo inolevit, ut plurimi dentur, qui Medicae Artis studio sunt addicti* (Hein 1637, A3 verso). We should here remind that in fact almost nobody studied at the medical faculty in Tartu at the time and the first student of medicine had arrived only a few weeks earlier.

Friedrich Hein praised Tartu’s medical conditions, mild climate and vigorous growth of herbs, and he exhorted his audience to witness the dissections that were being carried out there.

Etenim, versamur in sancto hoc Auditorio Academico-Medico, in quo publice Docentes identidem audimus Medicos ingeniosissimos. Vos Auditores inclyti,

testes estis Anatomicae sectionis in corporibus soepius institutae: Vos testes estis, quod quoties per aeris licuit temperiem, herbatim progredi, qui in Regia hac Academia Gustaviana, quae Dorpati est ad Embeccam, vivimus, subinde tempore verno & aestivo fuerimus solliti.

(Hein 1637, B1)

This description of medical conditions is interesting, as no dissections of human cadavers are known at the period of *Academia Gustaviana* in Tartu, however, dissections of animals probably took place at that time. The oration hints at these events.

Instruction in the field of medicine was rather poor and episodic in Tartu, but the author of the speech stressed that not all the nations had doctors at hand at all times and pointed to the Babylonian example in Herodotus' Book I. 197, containing a description of the Babylonian treatment of diseases – namely, all the sick persons were brought to the market place, so that everyone could give advice to these persons on how to heal their afflictions. Thus, admittedly, the conditions in Tartu were not the worst.

Next, the author highlighted the role of theology and theologians in the process of healing – *scimus, & quotidie audimus, quod Reverendi sint Theologi, qui dicunt, quod sint Medicus & Medicina, quae vocatur Spiritualis* (Hein 1637, A4). Since the student presenting the speech was studying theology himself, it was no surprise that he turned to these themes. The most outstanding doctor, according to the orator, was God. Hein emphasised that Jesus often healed incurable diseases with a single word and gave these abilities also to his disciples. The name of Jesus was a synonym for health.

Etenim, incurabiles morbos verbo solo curavit, & potestatem curandi omnes infirmitates dedit Apostolis suis, prout passim in libris Evangelistarum legitur.

(Hein 1637, B3 verso)

Etenim, nomen ipsum JESUS, nihil aliud est, quam salus: quandoquidem ipse salvum fecit populum a peccatis.

(Hein 1637, A4)

The author also claimed that the first doctor, according to pagans, was Apollo, who was honoured as the god of physicians – *ethnicorum communis fuit opinio, quod ante Apollinem non habuerint medicum, quem proinde velut Medicorum Deum Divino cultu honoraverunt* (Hein 1637, B1).

In the seventeenth century, medicine and physicians were not considered all-powerful – curing diseases was generally considered just one task of medical science, the other one being medicine’s prophylactic function, which was even more important. Diseases were divided into curable and incurable ones.

Medicinam, Artem esse effectivam, quae experimento & ratione sanitatem in corpore humano conservat, & morbum sanabilem removet.

(Hein 1637, B1 verso)

Dicitur tandem quod Ars Medica morbum omnem sanabilem removeat. Etenim, ab eventu solet morbus dividi in incurabilem sive Lethalem, & in curabilem sive salutarem.

(Hein 1637, B2)

Medicine is a noble art, and this is indicated by the fact that several rulers have practised it – for example, Mithridates, king of Pontus, while several outstanding philosophers like Democritus, Plato and Aristotle have written about medicine (Hein 1637, C2 verso–C3).

Hein’s disputation concluded with a congratulation composed by the first student of medicine at the University of Tartu – David Cunitius.³ Interestingly, he exhorted the author to continue with medical themes (Hein 1637, C4 verso), while he himself did not present any medical work at *Academia Gustaviana*.

“*Oratio de medicina*” could thus be interpreted as an attempt not only to praise medicine in Tartu, but also to embellish the situation. The student Friedrich Hein who presented it, came from Rostock, like Professor of Medicine Johann Below, and he was the son of another professor at the University of Tartu, seem to corroborate this suggestion.

“*Oratio de homine*”

Oration “*De homine*” by Segvardus Olai Wallander was given at *Academia Gustaviana* on 28 March 1640. The author originated from Mariestad in Sweden, and came to Tartu for studies in 1637 (Tering 1984, 173).

The introduction of Segvardus Wallander’s speech described human life as a midway between the life of angels and animals – *Vita Hominum media inter Vitam et Angelorum, et Vitam pecorum ...* (Wallander 1640, A2).

The author continued his speech with rhetoric about the misery of human life, pointing to the story of Croesus and Solon as told by Herodotus in his “Histories” I. 30–56, 71–88. Wallander claimed that the Latin word “*homo*” had come from the word “*humus*” and explained the double nature of Man – consisting of the body and soul. In connection with Man’s origin from the mud of the earth, the author explained the influences of different elements – air, fire, water and earth – on humans and the connection of these elements to human anatomy and the four tempers, thus pointing to the harmony of microcosm and macrocosm (Wallander 1640, B1 *verso*).

At a first glance, it is difficult to see any connection with medicine in this speech, as the approach is rather theological. However, the central part of Wallander’s oration is a kind of anatomical-physiological compendium that extends over three pages, and conventional rhetoric seems to have been forgotten here (Sandblad 1976, 219).

Corpus autem Humanum Organicum, plurimis instructum est partibus, quae dicuntur Materiales.

Etenim sunt partes similes, OSSA, partes siccissimae, fulciantes & alia membra munientes: Est CARTILAGO, Osse mollior, quodammodo flexilis, ut in auribus apparet: Est LIGAMENTUM, quod quasi filum durius, ossa inter se colligat: Est TENDO, pars ligamenti, arbitrario artuum motu inseruiens ...

Hinc sunt partes corporis dissimiles, inter quas est CAPUT, sedes illa sensuum, cujus externae partes sunt CRANIUM, & FACIES continens Frontem, Tempora, Aures, & oculos, in parte superiore, & Genas, Nasum, ac Os, in parte inferior.

(Wallander 1640, B2)

The author apparently belonged amongst the few students who had attended some lectures in the medical faculty and took advantage of the opportunity to demonstrate his knowledge of that field. The lengthy and thorough anatomical descriptions in the academic speech also reveal that lectures on anatomy were really delivered at the University of Tartu during the first years after its establishment. Due to lack of students at the medical faculty, it could have been vice versa.

Wallander also enumerated the internal anatomy of the human body, describing the rational soul and abilities of man:

Partes humani corporis, quas contentas vocamus, sunt Humores & Spiritus ... Sic cum corporis Humani Organici partes cognoverimus: non ignorabimus, quod illud ipsum Anima Rationali informetur ... Sane, Anima Rationalis non abolet in homine Animam vegetantem & sentientem, sed perficit.

(Wallander 1640, B3 verso)

Habet Homo facultatem sentiendi, prout res conjunguntur ipsi animae, per vim apprehensivam tam sensuum exteriorum, quam interiorum ... Habet Homo facultatem intelligendi ac volendi.

(Wallander 1640, B4).

While Wallander's speech was dedicated to a human being in general, there were some references to women, as well: *Deus Evam, e latere Adami sumpta costa, in adjutorium viri creavit* (Wallander 1640, B1) ... *dicente Aristotile, Foemina sit Mas imperfectus* (Wallander 1640, C1). The author attributed the statement that a woman is an imperfect man to Aristotle; however, this assertion cannot be found in philosopher's texts.

The final part of the speech "*Oratio de homine*" was rather pessimistic. The author ended his narrative by enumerating the factors that corrupt men: *Est Homo Homini soepius Lupus. Sunt Morbi, qui Hominem atterunt. Est Mors quae absumit* (Wallander 1640, C2).

Finally, "*Oratio de homine*" can be considered a symbiosis of a medical and theological approach to the subject matter, i. e. the human being. It appears that the author of the speech was really interested in medical themes and displayed knowledge of human anatomy.

Conclusions

Today, we are accustomed to medicine as a practical field. The academic speeches presented in the 17th century Tartu provide an insight that at the time the words strongly prevailed over actions. The orations of medical contents were held in order to describe, glorify and praise medicine in a situation, where it did not in fact flourish. Words were the means used in this period to improve the situation.

Although the picture presented in "*Oratio de medicina*" and "*Oratio de homine*" probably does not exactly correspond to the historical reality, nevertheless, we should not underestimate the importance of these two orations held at the University of Tartu in the first half of the 17th century. These academic speeches are the only sources indicating

that instruction in the field of medicine really had taken place during the university's first decade of existence (1632–1642). Notably, those who expounded on medical themes during this time were neither professors nor students of medicine.

REFERENCES

- ¹ The article is written in the framework of Swedish Research Council's (*Vetenskapsrådet*) project No 2016-01881 (*Helleno-Nordica*).
- ² The first medical disputation at the University of Tartu was presented before the inauguration of the university, see Raicus 1631.
- ³ Cultor fidelis Paeonii Chori/ HEINI, disertio quod λόγῳ evehis/ Artem hanc sacratam, quam ipse Apollo/ Primitus excoluit Verendus;/ Rem tune praestas ingenuis Viris/ Gratam, Juventae Pieridum sacrae/ Arti decoram, olim JEHOVAE/ Fructifero tribuendam honore?/ Sic perge. Momos nil facito malos,/ Instar canum qui soepe petunt Bonos./ Virtute tanta macte semper,/ Opto pio studio vigorem!/ τῆς φιλίας ἔνεκα deproperabat/ DAVID CUNITIUS Freienwaldio/ Pomeranus

SOURCES AND LITERATURE

1. Brennsohn, Isidor. *Die Aerzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Ein biographisches Lexikon*. Mitau : J. F. Steffenhagen, 1905.
2. Buchholtz, A. *Verzeichniss sämmtlicher Professoren der ehemaligen Universitäten zu Dorpat und Pernau und der academischen Beamten. Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Est-, Liv- und Kurland's*. Bd VII. 1. Heft. Riga : Nicolai Kymmel's Buchhandlung, 1853.
3. *Constitutiones 1997 = Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana)*. Tartu Akadeemia (*Academia Gustaviana*) Põhikiri. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997.
4. Dumschat, Sabine *Ausländische Mediziner im Moskauer Rußland*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006.
5. Fabricius, Jacobus; Below Johannes. *De variolis et morbillis theses inaugurales*. Rostochi : Literis Joachimi Pedani, Acad. Typogr, 1628.
6. Friedenthal, Meelis; Piirimäe, Pärtel. Philosophical Disputations at the University of Tartu 1632–1710: Boundaries of a Discipline. *Studia Philosophica Estonica*, 8(2), 2015, 65–90.
7. Hein, Friedrich. *Oratio de medicina*. Dorpati Livonorum : Lit. Acad, 1637.
8. Jaanson, Ene-Lille. *Tartu Ülikooli triikikoda 1632–1710. Ajalugu ja triikiste bibliograafia*. Druckerei der Universität Dorpat 1632–1710. Geschichte und Bibliographie der Druckschriften. Tartu Ülikooli Raamatukogu. Tartu : OÜ Greif, 2000.
9. Kallinen, Maija *Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku (1640–1713)*. *Studia Historica* 51. Helsinki : Finnish Historical Society, 1995.
10. Piirimäe, Helmut. *Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil*. Tartu : EÜS, 2009.
11. Raicus, Johannes; Turdinus, Petrus 1631. *Disputatio physico-medica votiva εις ιέρωμα surgenti jam Dorpati novo collegio regio*. Rigae Livonum: G. Schröder.
12. Rein, Kaarina. Professors of Medicine and Medical Works at Gymnasium (Collegium) Dorpatense and Academia Gustaviana Dorpatensis. *Tartu University and the Early Modern Academic Thought*. *Ajalooline Ajakiri* 3/4 (133/134), 2010, 297–321.
13. Rein, Kaarina. *Arstiteadus rootsiaegses Tartu gümnaasiumis ja ülikoolis aastatel 1630–1656. Meditsiinalased disputatsioonid ja oratsioonid ning nende autorid*. Tartu : Tartu University Press, 2011.

14. Rein, Kaarina. Tartu as the Eastern Outpost of European Medicine in the First Half of the 17th Century. *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum*, 2(1), 2014, 37–52.
15. Sandblad, Henrik. Om Dorpats universitet under dess äldsta skede 1632–1656. *Särtryck ur Lychnos* 1976, 211–235.
16. *Svenskt biografiskt lexikon. Bd 3 (Beck-Friis-Berndes)*. Stockholm : Albert Bonniers Förlag, 1922.
17. Talve, Ilmar. *Eesti kultuurilugu. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni*. Tartu : Ilmamaa, 2004.
18. *Tartu Ülikooli ajalugu I 1632–1798*. Tallinn : Valgus, 1982.
19. Tering, Arvo. Tartu Ülikooli osa Eesti- ja Liivimaa haritlaskonna kujunemises XVII sajandil ja XVIII sajandi algul. *Keel ja Kirjandus* 11, 1982, 588–596.
20. Tering, Arvo. *Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710*. Tallinn : Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis V, 1984.
21. Tering, Arvo. *Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561–1798*. Tartu : Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv, 2008.
22. Tering, Arvo. Baltimaade õpetatud arste koolitanud ülikoolid 17. sajandil ja 18. sajandi algul. *Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil III. Eesti Ajalooarhiivi toimetised. Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae* 17(24), 2010, 280–314.
23. Viksna 1977 = Вискна, А. А. 1977. Тартуский университет и развитие медицины в Латвии. *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* VI. Tartu : Tartu Riiklik Ülikool / Тартуский государственный университет, 34–41.
24. Wallander, Sigvardius Olai. *Oratio de homine*. Dorpati Livonorum : Lit. Acad, 1640.

MEDICĪNAI VELTĪTĀS RUNAS 17. GS. TARTU

KOPSAVILKUMS

17. gadsimtā Tartu Universitātē medicīniskā izglītība tikpat kā nebija attīstīta, ja to salīdzina ar teoloģisko izglītību, tiesību zinātnēm un rētoriku. Visai maz bija arī tādu studentu, kuri studēja Medicīnas fakultātē Gustava akadēmijā (*Academia Gustaviana*) Tērbatā. Medicīniskus darbus, kas koncentrēti Tartu, galvenokārt sacerējuši studenti, kuri apguva teoloģiju un gatavojās kļūt par garīdzniekiem. Gustava akadēmijā pirmais zināmais profesors medicīnā bija Johans Belovs (*Johann Below*, 1601–1668); viņš strādājis šajā amatā no 1632. līdz 1642. gadam. Tā kā viņa profesūras laikā tikpat kā nav bijis medicīnas studentu, Johans Belovs lasījis lekcijas anatomijā un botānikā citu fakultāšu studentiem. Belova profesūras laikā nekādi zinātniski pētījumi nav sarakstīti vai aizstāvēti, taču no minētā perioda saglabājušās divas runas, kurās skartas medicīnas tēmas, proti, Fridriha Heina *Runa par medicīnu (Oratio de medicina, 1637)* un Segvarda Valandera *Runa par cilvēku (Oratio de homine, 1640)*. Šīs runas var tikt vērtētas kā medicīniskās un teoloģiskās pieejas simbioze medicīnas disciplinā.

RENĀTE BERGA

Latvijas Nacionālā bibliotēka, Latvija

HERMANIS SAMSONS UN RĪGAS AKADĒMISKĀS ĢIMNĀZIJAS DISERTĀCIJAS

Īss kopsavilkums

Hermanis Samsons (*Hermann Samson*, 1579–1643) dzimis Rīgā, studējis Rostokā un Vitenbergā, vēlāk pildījis mācītāja pienākumus Rīgas Domā un Pētera baznīcā, 1622. gadā kļuvis par Vidzemes superintendentu. 1631. gadā H. Samsons ar Zviedrijas valdības atbalstu dibināja Rīgas akadēmisko ģimnāziju, bija tās pirmais inspektors un turpmāko mūžu strādāja ģimnāzijā arī par profesoru.

Jau Rīgas Domskolas un vēlāk arī akadēmiskās ģimnāzijas mācību procesā tika lietota no Rietumu universitātēm aizgūtā disertāciju metode. H. Samsons kā daudzu disertāciju autors un vadītājs ieviesa arī humānisma idejas un ideālus savu studentu sacerējumos. Viņa darbs *Logicae systema* (Rīga, 1620) – būtisks Rīgas izglītības vēstures mantojums – sniedza studentiem teorētiskas zināšanas un piemērus no teoloģiskiem un filozofiskiem tekstiem par disertāciju sacerēšanu.

Līdz mūsu dienām ir saglabājušies vismaz 83 Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas disertāciju izdevumi (H. Samsons ir vadījis vai bijis autors vismaz 27 no tām). Šie teksti līdz šim nav pētīti kā kopums. Disertāciju kā jaunlatīņu literatūras analīze ļautu veidot jaunus secinājumus par 17. gadsimta Rīgu Rietumeiropas izglītības vēstures kontekstā.

Atslēgvārdi: Rīgas akadēmiskā ģimnāzija, Hermanis Samsons, akadēmiskās disertācijas, jaunlatīņu literatūra.

Ievads

Kopš 20. gs. 90. gadiem Eiropā ir novērojama jaunlatīņu literatūras pētnieku interese par 17.–18. gs. akadēmiskajām disertācijām (angl. – *early modern dissertations*), kas tapušas kā sena mācību iestāžu tradīcija – pasniedzēja un studenta kopdarbs. Somijā, Zviedrijā, Igaunijā, Lietuvā un citās valstīs klasiskie filologi un seniespiedumu bibliogrāfi ir jau daudz paveikuši disertāciju un citu akadēmisko tekstu – runu, sacerējumu un tiem pievienotās okazionālās dzejas – tulkošanas un zinātniskās

izpētes jomā. Arī Latvijai ir savs literārais mantojums, kas līdz šim nav analizēts kā kopums.

Šī raksta mērķis ir sniegt īsu ieskatu par Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas dibināšanas apstākļiem, tās inspektoru, ievērojamo Livonijas garīdznieku H. Samsonu, izceļot viņa kā teoloģijas profesora mantojumu, kā arī aktualizēt nepieciešamību pēc sistemātiska akadēmisko disertāciju pētīšanas, tulkošanas un analizēšanas darba.

Rīgas Domskola un akadēmiskās ģimnāzijas tapšana

Dibināta līdz ar Domkapitulu 1211. gadā, Rīgas Domskola viduslaikos bija gandrīz vienīgā un noteikti lielākā mācību iestāde un nozīmīgākā gan izglītības kvalitātes, gan skolēnu skaita ziņā tagadējās Latvijas teritorijā. Gadsimtu gaitā tā attīstījās un uzplauka. 16. gs. beigās Rīgas rātes skolu kolēģija ierosināja izveidot ģimnāzijas apmācību, kur mācības varētu turpināt Domskolu absolvējušie, lai tiem būtu vieglāk uzsākt studijas universitātēs. Diemžēl 30 gadus ilga poļu-zviedru karš aizkavēja šīs ieceres realizēšanu. Par spīti badam un karam, mācības Rīgā noritēja ierastajā kārtībā un daži uzņēmīgākie absolventi devās studēt uz Vācijas, Holandes un citu valstu universitātēm. Izcilākie no viņiem saņēma arī Rīgas rātes stipendijas. 1631. gada 18. aprīlī Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs parakstīja lēmumu par Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas izveidošanu. Ģimnāzijā noritēja rosīgs un nopietns darbs, par ko liecināja arī biežie zinātniskie priekšnesumi un profesoru un studentu kopdarbu – disertāciju – priekšlasījumi. Mācību iestāde darbojās līdz 1710. gadam, kad Rīga tika iekļauta Krievijas impērijas sastāvā. Pēc Ziemeļu kara Domskola tika pārveidota par klasisku ģimnāziju un turpināja savu darbību (Staris 2011, 47).

Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas disertācijas

Disertāciju sacerēšanas tradīcija, kas aizgūta no Rietumeiropas universitātēm, tika izmantota jau Rīgas Domskolā un turpinājās arī Rīgas akadēmiskajā ģimnāzijā. Nereti ļoti grūti un dažreiz neiespējami ir noteikt īsto teksta autoru, jo tas varēja būt gan prezidents (*praeses*) – profesors, kurš vadīja darbu, gan respondents (*respondens*) – audzēknis, kurš to aizstāvēja, gan arī kāda cita persona (Sjōkvist 2012, 12). Iespējamie teksti tika izdalīti klausītājiem, lai iepazīstinātu viņus ar darba saturu, pirms audzēknis to nolasīja. Šo sacerējumu galvenā vērtība slēpjas to

unikalitātē – pateicoties formai un saturiskajam piepildījumam, tie ir aplūkojami kā savdabīgi literāri sacerējumi ar kultūrvēsturisku nozīmi, jo akadēmiskās disertācijas ir viens no retajiem avotiem, kas raksturo izglītības saturu un kvalitāti Rīgas intelektuālo sabiedrību interesējošajās jomās. Šo tekstu, kas vērtējami arī kā literāri darbi, tematika ir daudzveidīga, jo ir pārstāvēta filozofija, vēsture, ētika, literatūra un citas jomas. Tajā pašā laikā var apgalvot, ka disertācijas ir savā ziņā saistīti teksti, pateicoties humānisma idejām, kas tās caurstrāvo. Līdz mūsu dienām lielākajās Latvijas seniespiedumu krātuvēs – Latvijas Nacionālajā bibliotēkā un Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā – ir saglabājušies vismaz 83 Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas disertāciju izdevumi.

H. Samsons bija aktīvākais Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas dibināšanas veicinātājs, ar Zviedrijas valdības atbalstu viņš panāca to, ka 1631. gada 18. aprīlī mācību iestāde tika atvērta. Vadot teoloģijas katedru un strādājot par profesoru, viņš piedalījās gan kā vadītājs, gan kā autors vairāku disertāciju sacerēšanā.

Hermaņa Samsona biogrāfija un intelektuālais mantojums

Pirms H. Samsona biogrāfijas aplūkošanas ir vērts precizēt ziņas par tās būtiskākajiem avotiem. H. Samsona audzēknis Johans Brēvers (*Johann Brever*, 1616–1700), kurš viņu ir saucis par savu garīgo tēvu un draugu (Brever 1655, 19), ir sacerējis vairākas runas H. Samsona bērēm, kā arī sastādījis viņa piemiņai veltītu rakstu krājumu *Memoria Samsoniana*. Divas tajā ietilpstošās runas viņš ir sacerējis pats, vienu – Petrs Hollers (*Petrus Holler*, ?–?) – *Oratio de vita Beati Samsoni*, pēdējo – Hieronīms Depkins (*Hieronymus Depkin*, ?–?) – *Comparatio Samsonis Bibliici cum Livono*. Pēc H. Samsona nāves šīs runas ir nolasītas ģimnāzijas zālē, bet 1655. gadā Frankfurtē iespiestas kā pielikums J. Brēvera sastādītajam akadēmisko runu krājumam (Brever, Johann. *Orationum, in Rigensi Athenaeo habitarum, pars prima [-altera]*. Francofurti ad Moenum : Sumptibus Petri Hauboldii, anno M. DC. LV. [1655]). Otrs svarīgs avots, kas veltīts H. Samsona dzīvesgājumam un publiskajai darbībai, ir baltvācu vēsturnieka Kristiāna Augusta Berkholca (*Christian August Berkholz*, 1805–1889) sarakstītā H. Samsona biogrāfija, publicēta 1856. gadā (Berkholz, Christian August. *M. Hermann Samson, Rigascher Oberpastor, Superintendent von Livland etc. : eine kirchenhistorische Skizze aus der ersten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts*. Riga : Edmund Götschel, 1856).

H. Samsons ir dzimis no Holandes ieceļojušas militārpersonas ģimenē 1579. gadā Rīgā. Mācījies Domskolā, saņēmis Rīgas rātes stipendiju studijām Vācijas luteriskajās universitātēs, 1599. gada augustā imatrikulēts Rostokas un 1600. gada maijā – Vitenbergas universitātē. Pirmajā viņš studējis grieķu un latīņu valodu, otrajā – teoloģiju. Rostokā un dažus Vitenbergā tapušos studiju darbus H. Samsons velta savam mecenātam – Rīgas birģermeistaram Nikolajam Ekem (*Nicolaus von Ecke*, 1541–1623) un citiem atbalstītājiem – garīdzniekiem un rātes darbiniekiem. 1600. gadā Rostokā prezentējis *Runu par apmelojuma dabu un pazīmēm* (Samson, Hermann. *Oratio de natura et proprietatibus calumniae*. Rostock : Christoph Reusner aus Neustadt, 1600). Vācijas bibliotēku krājumos saglabājušies vismaz seši H. Samsona studiju darbi. Viņa teoloģijas profesors – plaši pazīstams luterāņu teologs, nelokāms antiklavīnists Salomons Gesners (*Salomon Gesner; Gessner*, 1559–1605) kādas disertācijas, kas vērsta pret Romas pāvesta varu, priekšvārdā izsaka pateicību Rīgas rātes amatpersonām par šī audzēkņa atsūtīšanu uz Vitenbergu un saredz viņā *ne tikai perspektīvu studentu, bet arī ieguvumu nākotnē visai baznīcai*, turklāt sakot, ka H. Samsons atdarina Bībeles Samsonu, šūpojot pāvesta troni, kas turas uz melīgiem balstiem (Gesner; Samson [1604], [4]). Jau H. Samsona dzīves laikā šos Gesnera vārdus varēja saukt par pravietiskiem. Vitenbergā H. Samsons piedalījās daudzās ikgadējās disputācijās kā respondents, bet nereti arī kā autors. 25 gadus vecumā jaunais teoloģijas maģistrs H. Samsons pieredzēja īpašu pagodinājumu – tika novērtēts viņa oratora talants, uzticot teikt runu par godu Mārtiņa Lutera 60. miršanas dienai (Berkholz 1856, 33).

Vitenbergas studiju laikam bija būtiska loma ne tikai H. Samsona izglītībā, bet arī nākotnes sakaru un attiecību veidošanā, jo tolaik viņš iepazinās ar vairākiem topošajiem Zviedrijas garīdzniekiem, kā arī valsts pārvaldes darbiniekiem, piemēram, vēlāko kancleru Akselu Uksensērnu (*Axel Oxenstierna*, 1583–1654). Šis fakts ietekmēja visu vēlāko H. Samsona darbību zviedru pārvaldītajā Rīgā (jāuzsver, ka ar aktīvu H. Samsona līdzdalību tika realizēti agrākie Rīgas rātes centieni paplašināt Domskolas mācību sistēmu līdz ģimnāzijai). 1608. gadā rāte aicināja savu stipendiātu atpakaļ uz Rīgu. Vitenbergā viņam jau bija piedāvāts mācītāja amats, taču viņš vēlējās atgriezties. Atstājis telpu, kur neapšaubāmi dominējusi luteriskā teoloģija, Rīgā atkal bija jāsaštopas ar pretreformācijas un jezuītu ietekmi. Turpmākajos gados tapa plašs sacerējumu klāsts – sprediķi, rokasgrāmatas studentiem, svinīgas

runas, vēstules – latīņu un vācu valodā; tie iespiesti lielākoties Rīgā, bet arī Libekā, Hamburgā, Gīsenē, pa kādam – Tartu un Stokholmā; organizēts jaunas Rīgas dziesmu grāmatas izdevums. H. Samsona – izcila sprediķotāja, kaislīga jezuītu un pāvesta varas pretinieka, raganu prāvu teorētiskā pamatotāja un Vidzemes superintendenta – darbība ir padziļināti pētīta un apspriesta. Šī raksta mērķis ir ielūkoties viņa kā teoloģijas profesora mantojumā.

Atgriezies no Vitenbergas, H. Samsons stājās Domskolas inspektora amatā, šim notikumam par godu nolasot runu *De origine et utilitatibus scholarum* (Samson, Hermann. *Oratio de origine et utilitatibus scholarum. Rigae Livonum* : Typis Nicolai Mollini, M.DC.VIII [1608]). Viņš teic, ka Vācijas universitātes ir radušās pēc Aleksandrijas patriarhu laika kristiešu skolu parauga – skolas var visvairāk palīdzēt baznīcām un valdībām, ja vien evaņģēliju doktrīnas tur tiek pareizi mācītas, nesajaucot teoloģijas un filozofijas principus; tāpat arī filozofija nedrīkstot pār teoloģiju dominēt, bet drīzāk pakalpot un palīdzēt (Samson [1608], [14]).

1611. gadā iespiesta H. Samsona sastādītā ticības pantu rokasgrāmata Domskolas audzēkņiem *Enchiridion articulorum fidei* (Samson, Hermann. *Enchiridion articulorum fidei. Rostochii* : Typis Christophori Reusneri, ANNO 1611), kur plašs teoloģisks saturs izkārtots jautājumu un atbilžu veidā. Otrs H. Samsona kā inspektora izdevums *Logicae systema* ir iespiests 1620. gadā (Samson, Hermann. *Logicae systema. Rigae Livonum* : Excudebat Nicolaus Mollinus, Anno M.DC.XX [1620]). Tāpat kā rokasgrāmatā, arī šeit materiāls ir izkārtots tematiski iedalītu jautājumu un atbilžu veidā, sniegti piemēri, kas studentiem palīdz sagatavoties disputiem, strādāt ar argumentiem un siloģismiem (Berkholz 1856, 51–52). *Logicae systema* ievadā H. Samsons citē Augustīnu: *Tā arī Augustīns darba "Par kristīgo mācību" 2. grāmatas 31. nodaļā saka: disputāciju disciplīna ir visvērtīgākā, lai iedziļinātos un atšķetinātu visu veidu jautājumus, kas svētajos rakstos atrodami.* (Samson [1620], [5])

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā pētniekiem pieejami divi šī iespieddarba eksemplāri, no kuriem viens piederējis autoram – ar katru otro lapu iesietu tukšu, tās H. Samsons ir izmantojis piezīmēm.

Kā minēts, H. Samsonam bija ļoti liela loma akadēmiskās ģimnāzijas dibināšanā, viņš bija arī tās pirmais inspektors un līdz mūža beigām strādāja par teoloģijas profesoru, tādējādi viņa pienākumos ietilpa arī

darbs kopā ar studentiem – vadīt vai izstrādāt disertācijas. Viņa vadībā tapis liels to skaits, un līdz mūsu dienām saglabājušās vismaz 27.

K. A. Berkholcs citē H. Samsona runu, ko viņš teicis 1631. gada 5. aprīlī īsi pirms ģimnāzijas atvēršanas un kas, visticamāk, līdz mūsu dienām nav saglabājusies. Beigas ir šādas: *Un tā pēc Dieva prāta no augsti godātās rātes teoloģijas profesora amats man ir piedāvāts un uzticēts, es likšu priekšā vispārpieņemtas teoloģiskas patiesības pēc tēzes un antitēzes metodes un 20. aprīļa devītajā stundā sāksu lekcijas. Turklāt pēc dažiem vingrinājumos pavadītiem mēnešiem es savus klausītājus uz īsu brīdi nodarbināšu ar disputāciju ieročiem, līdz kamēr izšķirošajā brīdī viņi varēs iziet pie publikas. Tomēr viņiem visiem inaugurācijas runu pēc senas paražas es pateikšu 14. aprīlī. Tā klausīties šo runu es visus izglītos mīļi un pakalpiģi ielūdzu. Maģistrs Hermanis Samsons, mācītājs, superintendents un profesors.* (Berkholz 1856, 95–96)

Samsons uzskatīja, ka ir bezjēdzīgi iesaistīties debatēs, ja nav pilnveidotas filozofijas un filoloģijas prasmes. Studiju laikā viņš slīpēja latīņu un sengrieķu valodas zināšanas, tulkojot tekstu fragmentus no vienas valodas otrā. Lai to labi paveiktu, viņš pastāvīgi krāja noderīgas metaforas un asināja savu izteiksmes stilu, un papildināja vārdu krājumu, prasmīgi atdarinot labākos autorus. Saskaņā ar J. Brēveru H. Samsons tādējādi kļuva *Magnus in Graecitate, Magnus in Latinitate*. Brēvers teic, ka H. Samsons apzināti kopis un aktīvi uzlabojis savu latīņu valodas stilu (Witte 1674–1675, 513). 2006. gadā Lundā publicētā pētījumā, kas apskata A. Uksenšērnā adresētās H. Samsona vēstules, norādīts, ka H. Samsons ir īpaši daudz izmantojis Erasma darbu *Adagia* jeb *Parunas* un ietekmējies no tā, tādējādi tiek arī pieņemts, ka šī saikne ar Erasmu norāda uz vienu no H. Samsona valodas stila un izsmalcinātības avotiem (Dobreff 2006, 34).

Hermanis Samsons – *praeses et auctor*

Gandrīz pusei disertāciju, ko H. Samsons vadījis, viņš bijis arī teksta autors, par to liecina ziņas titullapā – *praeside et auctore*. Šo sacerējumu saturs aptver ārkārtīgi plašu teoloģijas interešu spektru, tiek diskutēts gan par dogmatikas, gan leksēmas *Dievs* morfoloģijas, reliģiskās morāles un ētikas, morālfilozofijas, apoloģētikas, reliģisko rituālu, ģimenes tiesību un, protams, luterānisma aspektiem.

H. Samsons dedzīgi aizstāvēja uzskatu, ka kristietība Rīgā un Livonijā ienākusi, pateicoties Kārlim Lielajam, nevis Romas pāvestam

(Berkholz 1856, 67). Ļoti būtiska vieta ir arī disputācijām, kuru saturs vērsts pret kalvinismu, katolicismu un Romas pāvesta varu. Tās ir iemesls, kādēļ var teikt, ka polemika ar jezuītiem turpinājās visu H. Samsona mūžu. Gandrīz katra disertācija satur pazīstamāko jezuītu, it īpaši Svētā Roberta Bellarmīna, kā arī Trentas koncila, kritiku. 1641. gadā Viļņā publicēts kāda, domājams, Viļņas jezuītu ordeņa brāļa – Hermēta Kirīna – sacerējums *Rīgas antikrists jeb Hermanis Samsons*. Nelielais *duodecimo* formāta iespaiddarbs sākas ar vārdiem: *Nesen manās rokās nonāca disputācijas par dižo antikristu jeb Romas pāvestu, kuru prezidents un autors ir Rīgas baznīcas amatpersona Hermanis Samsons. Tajās nav nekā cita kā tikai liekulība, apmelojumi un apvainojumi.* (Cyrinus 1641, [3]) Nav ziņu par to, vai un kāda ir bijusi Samsona atbilde šim oponentam, bet K. A. Berkholcs norāda, ka šis sacerējums pārspēj pats sevi rupjībā (Berkholz 1856, 171).

Jau H. Samsona disertācijās, kas tapušas viņa studiju laikā Vitenbergā, var novērot to, ka viņš izmanto savas izcilās klasisko valodu zināšanas un vērsas *ad fontes*, kas ir tipiska humānisma metode, lai veidotu savu viedokli un nepopularizētu iespējamās priekšgājēju kļūdas. Arī vēlāk, vadot studentu darbus, ļoti daudz uzmanības tiek veltīts tēmas svarīgāko terminu filoloģiskajam aspektam. Piemēram, disertācijā *Par saderināšanos, laulību un radniecīgiem pretrunīgiem jautājumiem* (Samson, Hermann, Witte, Henning. *Disputatio publica de sponsalibus, coniugio et cognatis controversis quaestionibus*. Rigae Livonum : Typis Gerhardi Schröder, [1640]) skrupulozi apskatīti vairāku valodu – latīņu, sengrieķu un senebreju – termini, kas saistīti ar šo tēmu. Ir iespējams atrast saikni starp H. Samsona Vitenbergas studiju laika darbiem un Rīgā vadītajām disertācijām, piemēram, jau minētajā 1604. gada darbā, kas izstrādāts kopā ar profesoru S. Gesneru, detalizēti apskatīta Svētā Pētera vārda izcelsme un nozīme, šī pati tēma iztirzāta arī disertācijā, kas nolasīta 1631. gadā garīdznieku sinodē, un kādā 1637. gada disertācijā par Romas pāvesta primātu un monarhiju.

Būtiska humānisma kategorija – brīvā griba – ir aplūkota vairākās disertācijās, turklāt pat viena disertācija, kuras respondents ir jau minētais H. Samsona audzēknis J. Brēvers, tai ir veltīta pilnībā (Samson, Hermann, Brevier, Johann. *Disputatio publica de Libero Arbitrio*. Rigae Livonum : Typis Schröderianis, Anno 1635). Autori sacerējumu ir veidojuši plašu un daudzpusīgu, gan iekļaujot stoiķu, Augustīna, Lutera un katolicisma nostādnes, gan apskatot brīvās gribas formas un veidus.

13 gadu laikā, ko H. Samsons pavadījis teoloģijas profesora amatā, viņa vadīto disertāciju tēmas ir atkārtājušās vien pāris reižu, lielākoties tās tikai papildinājušas cita citu. Līdzīgi Erasamam viņš bijis eklektisks latīnists, kurš krājis daudzu autoru frāzes un izteikumus, taču viņš arī apzināti kopis un centies padarīt izsmalcinātu savu latīņu un grieķu valodas izteiksmi (Dobreff 2006, 34).

Izmantojot literatūras teorijā pieejamo kontekstuālo metodi, būtu padziļināti jāpēta H. Samsona studiju darbi un vēlāk ģimnāzijā vadītās disertācijas, tas atspoguļotu to, kā luterānisma idejas un nostādnes tika izmantotas Rīgā.

Disertāciju publikācijas ir nenovērtējams uzziņu avots pētījumiem arī par citiem 17. gs. Rīgas inteliģences pārstāvjiem – gan ģimnāzijas profesoriem, kuri sekmēja humānisma ideju izplatību Latvijas teritorijā, gan absolventiem, kuri vēlāk kļuva par Rīgas rātskungiem, mācītājiem, zinātniekiem.

LITERATŪRA

1. Berkholz, Christian August. *M. Hermann Samson, Rigascher Oberpastor, Superintendent von Livland etc. : eine kirchenhistorische Skizze aus der ersten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts.* Rīga : Edmund Götschel, 1856.
2. Brever, Johann. *Memoria Samsoniana. Celebrata Anno M. DC. XLIV.* Brever, Johann. *Orationum, in Rigenſi Athenaeo habitarum, pars prima [-altera].* Francofurti ad Moenum : Sumptibus Petri Hauboldii, anno M. DC. LV. [1655], [1]–98.
3. Cyrinus, Hermetes. *Antichristus Rigenſis sive Hermannus Samsonius.* Typis Vilnensievſ : s.n., Anno 1641.
4. Dobreff, James. *Hermannus Samsonius to Axel Oxenstierna : Latin correspondence from 1621 to 1630 with linguistic and historical commentaries.* Lund : Centre for Languages and Literature Lund University, 2006.
5. Gesner, Salomon, Samson, Hermann. *Contra Antichristianum Primum Romani Pontificis. Witebergae :* Typis VVolffgangi Meisneri, Anno [1604].
6. Samson, Hermann. *Logicae systema.* Rigae Livonum : Excudebat Nicolaus Mollinus, Anno M. DC. XX [1620].
7. Samson, Hermann. *Oratio de origine et utilitatibus scholarum.* Rigae Livonum : Typis Nicolai Mollini, M. DC. VIII [1608].
8. Sjökvist, Peter. *Music Theory of Harald Vallerius: Three Dissertations from 17th Century Sweden.* Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis, 2012.
9. Staris, Alfrēds. Rīgas Domskolai 800 gadu jubileja. *Rīgas Domskola un izglītības pirmsākumi Baltijā: starptautiskas konferences zinātnisko rakstu krājums.* Sast. Aida Krūze, Iveta Ķestere, Alīda Zigmunde. Rīga : RaKa, 2011, 34–59.
10. Witte, Henning. *Memoriae theologorum nostri saeculi clarissimorum renovatae decas prima (- sexta).* Königsberg, Frankfurt (Main) : Hallervord, 1674–1675.

HERMANN SAMSON AND DISSERTATIONS OF RIGA
ACADEMIC GYMNASIUM

SUMMARY

Hermann Samson (1579–1643) was born in Riga, studied at the universities of Rostock and Wittenberg, served as pastor at the Dome and Peter's Church; in 1622, he became the superintendent of Livland. The support of Swedish government permitted him to establish the Riga Academic Gymnasium, where he acted as its first inspector and the professor of theology for the rest of his life.

A method of dissertations was adopted from Western universities and included in Riga educational institutions' curriculum. H. Samson as the author and/or president of many dissertations introduced the ideas and ideals of humanism into his students' writings. Theoretical material on dissertations with examples from theology and philosophy "Logicae systema" (Riga, 1620) compiled by H. Samson form an important legacy of Riga's education history.

Approximately 130 printed dissertations of the Riga Academic gymnasium are extant (H. Samson was the author and/or president of at least 27 of them). These texts have not yet been studied as a corpus. The analysis of the dissertations as an example of Neo-Latin literature might bring new conclusions regarding the 17th century Riga in the context of Western European history of education.

VIJA STIKĀNE

Īpaši aizsargājamais kultūras piemineklis Turaidas muzejrezervāts, Latvija

---

VIDUSLAIKU PERGAMENTA DOKUMENTI UN LĪBIEŠU VIETVĀRDI

Īss kopsavilkums

Rakstā analizēti Turaidas pilī tapuši dokumenti latīņu valodā, kas publicēti grāmatā *Turaida 13.–16. gadsimta dokumentos* (2014). Senākie Turaidā 1239.–1252. gadā izdotie dokumenti sniedz ziņas par zemju valdījumu noformēšanu, un vairāki attiecas uz Rīgas domkapitula nodrošinājumu, un tajos atrodami arī viduslaiku Turaidas un Krimuldas pilsnovada vietvārdi. Apvienojumā ar 16. gs. vidus avotiem, kā arī 17. gs. zemju revīzijām šī informācija ļauj lokalizēt 13. gs. dokumentos minētās vietas un izsekot latīņu tekstos ietverto vietvārdu attīstībai.

Atslēgvārdi: Turaidas mūra pils, Krimuldas pilsnovads, pergamenta dokumenti, vietvārdi, Gaujas lībieši.

Senākie Turaidā izdotie pergamenta dokumenti latīņu valodā par zemju valdījumu noformēšanu Livonijā un Rīgas domkapitula nodrošinājumu tapuši Rīgas bīskapa Nikolaja (*Nicolaus*, amatā 1230–1253) laikā (Stikāne 2014, 28–36, Nr. 8–11). Rīgas domkapituls bija bīskapa (no 1255. gada – Rīgas arhibīskapa) padome laicīgajās un garīgajās lietās, un tā vadīja bīskapijas pārvaldi. To veidoja 12 vai 13 kanoniķu jeb domkungu kolēģija. Domkapituls pārraudzīja baznīcas finanses un nodrošināja bīskapa/arhibīskapa amata pēctecību (Levāns 2013, 66). Domkapitulam piederēja vairāki novadi un pilis: 13.–14. gs. Dole, Krimulda un Dundaga, bet 15.–16. gs. Dole, Krimulda un Suntaži (Šterns 2002, 206, 402).

Rakstā aplūkoti dokumenti latīņu valodā rakstīti uz pergamenta un sākotnēji tikuši uzglabāti Rīgas bīskapa/arhibīskapa un Rīgas domkapitula arhīvā, bet mūsdienās ir atrodami dažādu valstu dokumentu krātuvēs, kur nonākuši sarežģītu vēstures notikumu rezultātā. Kā norādījis vēsturnieks Teodors Zeids (1912–1994), līdz mūsdienām no Rīgas bīskapa/arhibīskapa un Rīgas domkapitula arhīva nonākuši 233 pergamenta

oriģināldokumenti vai to transsumti jeb apliecināti noraksti, kas attiecas uz laiku no 1209. līdz 1438. gadam. Laikā, kad notika Rīgas arhibīskapa cīņa ar Vācu ordeni Livonijā, Rīgas domkapitula pārstāvji šos dokumentus aizveda uz Lībeku un deponēja Lībekas domkapitula arhīvā. Livonijā palikušie arhīvi gāja bojā 16. gadsimtā. Rīgas arhibīskapa koadjutors Mēklenburgas Kristofs uz Lībeku aizvestos dokumentus ieguva 1563. gadā, bet vēlāk bija spiests tos atdot Polijas–Lietuvas karalim. Tādējādi šī vēl saglabājusies arhīva daļa nonāca Polijas karaļu arhīvā Krakovā. Kad 1765. gadā Krakovas arhīvs tika pārvests uz Varšavu, 31 no Rīgas bīskapa/arhibīskapa un Rīgas domkapitula arhīva dokumentiem palika Krakovā, kur saglabājās lielās Polijas magnātu dzimtas – Čartorisku – bibliotēkā. 1794. gadā Rīgas bīskapa/arhibīskapa un Rīgas domkapitula arhīvs tika pārvests no Varšavas uz Krieviju un sadalīts starp Pēterburgas publisko bibliotēku un Maskavas Seno aktu arhīvu. 1925. gadā 123 Rīgas bīskapa, arhibīskapa un domkapitula arhīva dokumenti tika atdoti Polijai, kur tie uzglabāti Galvenajā seno aktu arhīvā Varšavā. Pārējie palika Maskavas Seno aktu arhīvā. Līdzīgs liktenis tikt pārvietotam piemeklēja arī Vācu ordeņa Livonijas atzara arhīvu, kura daļa pašlaik ir Stokholmā, bet daļa gājusi bojā. Vācu ordeņa arhīvs no Kaļiņingradas (vācu – *Königsberg*, lietuviešu – *Karaliaučius*) Valsts arhīva pēc Otrā pasaules kara nonāca Berlīnē (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) (Zeids 1992, 45–46, 62).

Senākais Turaidas mūra pilī tapušais dokuments ir 1239. gada 19. aprīlī izdotais apliecinājums par Jersikas pils daļas dāvināšanu Vācu ordenim Livonijā un iespējamo Jersikas lēņa mantinieku nodrošinājumu. No šī dokumenta Vācu ordeņa arhīvā Prūsijā bija saglabāties oriģināltranssumts, kas 1415. gada 14. decembrī izgatavots uz pergamenta un 1940. gadā atradies Kēnigsbergas Valsts arhīvā. Dokumenta teksts ir bijis publicēts vairākkārt (LUB I, Nr. 163; SLVA, 222–2240), taču 2014. gadā pirmoreiz pilnībā tulkots latviešu valodā. Tāpat kā citus latīņu dokumentus Turaidas izdevumā, arī šo tulkojusi Brigita Cīrulle. Dokumentā minēti vairāki vietvārdi – lībiešu, latgaļu izcelsmes vai t. s. hibrīdi (nosaukumi ar dažādu maztautu ietekmi, skat. Bušs 2007, 41–42; Bušs 2003, 69–70): *Gerceke*, *Duna*, *Livonia*, *Zegewalt*, *Lenewarde*, *Ykescole*, *Kokenes*, *Thoreidhia* (Jersika, Daugava, Livonija, Sigulda, Lielvārde, Ikšķile, Koknese, Turaida).

Nozīmīgs Turaidas un Krimuldas pilsnovada vēsturei ir Rīgas bīskapa Nikolaja izdotais apstiprinājums Rīgas domkapitulam. Ar šo

dokumentu, kas izdots Turaidā (*Toreidia*) 1248. gada 16. augustā, viņš nostiprināja valdījumus agrāk dāvinātajos īpašumos, kā arī kundzību Turaidā, Lielvārdē un Remīnes pilsnovadā. Tas uzskatīts arī par viltojumu, taču vairāki iepriekš minēto vietu nosaukumi sastopami jau pāvesta Gregorija IX (*Gregorius IX*, 1145–1241) dokumentā, kas apstiprināts 1231. gadā (LGU I, 15). Dokuments bijis nozīmīgs Rīgas domkapitulam kā īpašumtiesību apliecinājums, tāpēc ir tapuši vairāki tā eksemplāri un noraksti. Viens no oriģināliem glabājas Varšavā, Galvenajā seno aktu arhīvā (*Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie*; fotokopija Latvijas Nacionālajā arhīvā (LVVA-4060-2-30)), cits 19. gs. atradās Pēterburgas Ķeizarkajā bibliotēkā (tag. *Государственная публичная библиотека*) (Brieflade IV, 97, Taf. 22, Nr. 2). 19. gs. beigās Lietuvas metrikā, kas glabājas Maskavā, Ārlietu ministrijas arhīvā, atradās Lībekā tapis 1424. gada 19. maija transsumts.

Ar 1248. gada dokumentu tika izveidots Krimuldas pilsnovads un draudze. Šis ir viens no pirmajiem draudžu robežu aprakstiem Livonijā, kur par robežām kalpoja dabas orientieri – upes, jūras krasts (Simiņski 2007, 93, 106). Dokumentā norādīts, ka Kubeseles draudzes robežas stiepjas garumā no Vikmestes (*Vitkemiske*) upes līdz jūrai, platumā – no Tarupes vai Ķīšupes (*Tarvisjuge*) līdz Gaujai (*Coiva*). Krimuldas draudzes novads nemainīgi saglabājis daudzus gadsimtus. Šis dokuments nosauc šādus ciemus (*villae*) Krimuldas (*Cubesile*) draudzē: *Cubesille*, *Olikencule*, *Kivemale*, *Cursicule*, *Asigalle*, *Moisecule*, *Ennisile*, *Viltesile*, *Mundrisile*, *Totisile*, *Pabasile*, *Gervicule*, kā arī *leikisile*, *Coltemale* un *Laugule* (Kubesele, Alciems jeb Olikenkule, Kivemale, Kuršu ciems, Aizgale, Muižciems, Sēja, Vidriži, Mundrisile, Totisile, Pabaži, Jērkule, kā arī Eikaži, Bīriņi, Laugas).

Rīgas domkungu tiesības tika regulētas arī dokumentos, kurus 1251. gada 27. jūlijā un 1252. gada 31. augustā Turaidā (*Thoreidia*, *Toreida*) izdevis Rīgas bīskaps Nikolajs. Vienā no tiem bīskaps nodeva arhidiakona tiesības visā Zemgalē sava domkapitula prāvestam, jo viņš nespēja ik gadu vizitēt visās savas bīskapijas provincēs. Dokumenta oriģināls atrodas Krakovā, Čartorisku bibliotēkā, bet fotokopija arī Latvijas Nacionālajā arhīvā (LVVA-4060-2-7). Otrajā Rīgas bīskaps piešķir domkapitulam laicīgo tiesu varu trīs ciemos – *Lovgena*, *Koltemala*, *Jeckeseile* (Laugas, Bīriņi, Eikaži). Tāpat kā daudziem citiem dokumentiem, kas saistīti ar īpašuma lietām, tam bijuši vairāki oriģināli un transsumti, kas mūdienās glabājas Galvenajā seno aktu arhīvā Varšavā (*Archiwum*

Główny Akt Dawnych w Warszawie; Collectio autographorum) un Maskavā, Seno aktu galvenajā arhīvā (*Российский государственный архив древних актов*, Livl. Akten nr. 2.), savukārt dokumenta transsumts, kas izdots *Villa Nova* 1360. gada 17. augustā, glabājas Vatikāna arhīvā Romā (*Vatican archive in Rom, Regestum Innocentii papae VI*).

Vietvārds *Turaida*

Turaidas vārda lietojums 1239.–1252. gada dokumentos cieši sasaucas ar agrākiem un vēlākiem latīņu tekstiem. Mūsdienās Turaidas mūra pils ir daļa no Siguldas pilsētas, kamēr Turaidas ciems (blīvi apdzīvota vieta) pieder Krimuldas novadam. Vācu valodā Turaida līdz mūsdienām saukta *Treiden*, *Treyden*, bet latviešu valodā nosaukums saistīts ar latinizēto lībiešu vārdu, kas latīņu tekstos lietots no 13. gs. Latviešu valodā pirmais zināmais dokuments Turraidas pili tapis 1810. gadā (LNB RXA32, 17), bet 18. gadsimtā vietējie zemnieki saukuši pili *Turreda* (Gadebusch 1780, 85). Uzskata, ka Turaidas nosaukums cēlies no lībiešu valodas, kas pieder pie somugru valodu saimes. Par Latvijas vietvārdiem, kam ir somugriskā izcelsme, daudz rakstīts jau no 19. gs. beigām līdz mūsdienām (skat. Balode 2009, 37 u. c.), bet Turaidas apkārtnes vietvārdu analīzei savu artavu devuši valodnieki Valentīns Jūliuss Kiparskis, Tenu Karma, Laimute Balode, vēsturnieki Jānis Graudonis, Ēvalds Mugurēvičs, Ēvalds Tenisons u. c. (Bušs 1999, 28). Populārākais Turaidas vārda skaidrojums saista nosaukumu ar lokalizētu seno skandināvu pērkona dieva Tora (*Tor* jeb *Thor*) apzīmējumu, kas minēts *Indriķa hronikā*, runājot par sāmsaliešiem, kā *Taara*. Lībiešiem radniecīgajā igauņu valodā *aed* nozīmē 'dārzs', līdz ar to Turaidas nosaukums tulkojams 'Tora dārzs' jeb 'Pērkona dieva dārzs' (Māgiste 1967, 155), tomēr vārda autentiskās formas noteikšanu valodnieki uzskatījuši par diskutablu (Bušs 1999, 28). Vārds 13.–16. gadsimtā rakstīts dažādi, latīņu valodā mēģinot atdarināt lībiešu valodas fonētisko skanējumu – *Toreda*, *Thoreyda*, *Toreyde*, *Thoreda*, *Thoreida*, *Toreida*, *Toreidhia*, *Torreyde*. Tas, pirmkārt, sastopams *Indriķa hronikā*, kur minēts 47 reizes kā koka pils, novada un tā iedzīvotāju – turaidiešu – apzīmējums. Vēlākos gadsimtos atsevišķos 13.–15. gs. dokumentos nosaukumi *Thoreida*, *Thoreidera*, *Toreidera*, *Treider Aa* lietoti arī kā upes Gaujas apzīmējums. Šo dokumentu un norakstu izgatavošanā iesaistīti Daugavgrīvas klostera abati (1263, 1305), Rīgas arhibīskaps (1350) un Rīgas domkungi (1463). No 14. gs. vārdi *Treiden*, *Treyden* sastopami viduslejasvācu tekstos un plaši lietoti kā Rīgas arhibīskapa Turaidas pils,

novada, fogtejas centra un fogta amata apzīmējums, bet dažos gadījumos apzīmē ceļu gar Gauju (*Treidnischer, Treydensis, Via Treydense*) Rīgas domkungu pārvaldītājā Krimuldas pilsnovadā.

Krimuldas ciemi

Atšķirībā no Turaidas, kas saglabāja centra statusu ilgstoši (un lokalizācijas jautājums nerada šaubas), Krimuldas pilsnovada/draudzes vietvārdi rakstītajos vēstures avotos minēti retāk. Lielākā daļa vietvārdu 13. gs. latīņu tekstā, kurā aprakstīta Krimuldas draudzes teritorija, ir lībiešu izcelsmes, taču daļai etimoloģija neskaidra vai diskutabla. Tie apzīmē apdzīvotas vietas – ciemus, par ko liecina gan dokumentu saturs (1248. gadā saukti latīņu vārdā *villa*), gan vairāku vārdu izskaņas *-ele, -sile, -sele*, kas lībiešu valodā nozīmē apdzīvotu vietu, ciemu, novada centru, pilsapgabalu; kā arī vārda daļas *-kula, -küla*, kas lībiešu un igauņu valodās ir ciema apzīmējums (Bielenstein 1892; Westrén-Doll 1926, 10, 18; Hermann 897, 8, 12; Hirša 1994, 211). 13. gs. lībiešu ciemu iespējamās vietas 20. gs. beigās dabā identificējusi Turaidas muzejrezervāta vēsturniece Ligita Beitiņa kontekstā ar 13. gs. satiksmes ceļu virzieniem un kopējo Gaujas lībiešu apdzīvotību (Beitiņa 1999, 22–27; skat. arī Auns 2019).

Dokumentos 13. gs. minētie vietvārdi pēc vairākiem gadsimtiem tiek nosaukti Rīgas arhibīskapijas Turaidas gala vaku grāmatā (*Wackenbuch auf der Treidichen Seiten 1550*) un Rīgas arhibīskapijas inventārā (*Inventarium zur Erstift Riga 1564*), ko vēstures literatūrā sauc arī par Piebalgas vaku grāmatu (Dunsdors, Spekke 1964, 127). Šie dokumenti tapuši vācu valodā un glabājas Šverīnes Zemes arhīvā, bet kopijas Latvijas Nacionālajā arhīvā (LVVA-4060-2-483) un Turaidas muzejrezervāta zinātniskajā arhīvā. Šajā laikā vietvārdi, kas līdzīgi 1248. gadā un 1252. gadā minētajiem, apzīmēja administratīvas vienības – vakas jeb pagastus. Krimuldas pilsnovadā, kas sakrita arī ar draudzes robežām, 16. gadsimtā bija 13 vakas jeb pagasti, kas aptvēra 322 zemnieku saimniecības. 16. gs. vidus vaku grāmatas un zemnieku sarakstus analizējuši vēsturnieki, akcentējot sociālās un ekonomiskās vēstures aspektus un vēsturisko ģeogrāfiju (Dunsdorfs, Spekke 1964, 252 ff; Vegesack 1932; Švābe 1939, 59; Auns 2009, 53–58; Vunk 2014, 40–45), bet vakas un zemnieku sētas lokalizējis *Dr. hist.* Muntis Auns, kurš sadarbībā ar Turaidas muzejrezervātu 2009. gadā izveidojis ekspozīcijas vajadzībām vēsturisku karti (pieejama: <http://www.turaida-muzejs.lv/about/fogti/vakas/>). Izstrādājot šo digitālo karti, izmantots plašs viduslaiku dokumentu klāsts latīņu

un viduslejas vācu valodā, kā arī 16. gs. beigu inventāri, 17.–18. gs. arklu revīzijas, zviedru mērnieku sastādītas kartes, 19.–20. gs. avoti, kas atspoguļo apdzīvotību un tās izmaiņas. Vēsturiskās ģeogrāfijas pētījums ļauj izsekot arī etniskajiem procesiem Turaidas apkārtnē vairāku gadsimtu garumā (Auns 2019, 174–179).

Laika gaitā Vidzemes rietumdaļā ir izzudusi gan senā apdzīvotības forma – ciemi (Liepiņa 1963, 138–159; Vegesack 1932, 21–24), gan arī Vidzemes lībiešu valoda. Spriežot pēc dažādiem vēstures avotiem, t. sk. zemnieku sarakstiem un dokumentiem, jau 16. gs. vidū Krimuldas pilsnovadu pārsvarā apdzīvoja latviešu zemnieki, tikai pie jūras, mūsdienu Saulkrastu teritorijā, vēl bija sastopami lībiešu ciemi (Auns 2009, 53–58). Visilgāk lībiešu valoda bija dzirdama Vidzemes ziemeļdaļā, kur Salacas lībiešu izloksne pierakstīta vēl 19. gs. (Pajusalu 2009, 42–48, 77; Ariste 1958, 36–39; Vēri 1994, 232).

Turpmāk rakstā analizēti 1248. un daļēji 1252. gada dokumentā minētie Krimuldas draudzes vietvārdi to nosaukšanas secībā.

Vietvārdi *Cubesile*, *Cubesille* apzīmēja gan draudzes novadu, gan ciemu. Kubeseles draudze, baznīca un priesteri minēti *Indriķa hronikā* 13. gs. sākumā, kā arī dokumentos 1231., 1239., 1248., 1338., 1338., 1463., 1496., 1543. gadā (LGU I, 9, 15, 412, 654; SLVA, 234; LUB XII, 237; VTVA, 145). *Indriķa hronikā* vēstīts, ka 1206. gadā notika lībiešu kristīšana: [...] *Alebrands devās uz Turaidu, apveltīdams cilvēkus ar sprediķa vārdu un kristības sakramentu, nodalīja draudzes un uzcēla baznīcu Kubeselē.* (IH, X:14) Kubeseles ciems (*villa Cubesille*) un vaka (*Cubbents; Kubbasche wacke*) dokumentos ierakstīti 1248., 1550. un 1601. gadā. Turklāt šajā vārdā sauca arī krogu (*taberna Kubsel*, 1463, LGU I, 412) un no 17. gs. mācītājmuižiņu (*Kipsal*). Zviedru 17. gs. revīzijās vietvārda pieraksts ir *Kiebbisch* (1624, 1630), *Kubbasch* (1638), savukārt vēlāk tas iegūst *Kubbiasch*, *Kubiasch* (1744) nosaukumu. 20. gs. sākumā pastāvēja mājvārds Ķizbeles jeb Ķipsalas (Endzelīns 1922, 44), kas mūsdienās saglabājis Ķizbeles vārdu. Senais lībiešu nosaukums 20. gadsimtā piedzīvojis renesansi un pazīstams kā kultūrvēsturisku un dabas objektu nosaukums: Kubeseles vārdā saukta ala (Runtiņala), pilskalns, kā arī dabas taka. Kubeseles nosaukuma izcelsme, iespējams, saistāma ar lībiešu vecākā Kaupo (*Caupo*, miris 1217) vārdu. Pastāv pieņēmums, ka Kubesele bijis Kaupo dzimtais ciems, tam par labu liecina tas, ka Kaupo apglabāts Kubeseles baznīcā (IH, XXI: 4), bet ir gan arī citi vārda etimoloģijas skaidrojumi, piemēram, tas saistīts ar dabas objekta apzīmējumu – ‘padziļinājumu, kas norobežots no

divām pusēm' (Hermann 897, 8), vai ar lībiešu *kub* – 'kaudze; kopība, sapulce' (Hirša 1994, 211).

Līdz mūsdienām nav saglabājies nosaukums *Olikenkule*, un ir problemātiska tā lokalizācija un saistība ar vēlākiem vietas nosaukumiem – *Holtzem, Holtetzem* (1624); *Holtzen* (1630); *Oll Cehm* (1638); *Agsimske Pagast* (1683), *Altzeem* (1744) (Auns 2019, 277). Patlaban iespējamā ciema vieta un arī vārds izzudis pavisam, taču 2015. gadā, kad Krimuldas muižas tuvumā atrada ievērojamu dižkoku – egli, to ne tikai iekļāva aizsargājamo koku sarakstā, bet arī deva tai nosaukumu – Alciema egle. Šis nosaukums izaudzis no lībiešu ciema vārda un mēģināts skaidrot arī vārda etimoloģiju (skat. <http://dziedava.lv>; etimoloģiju skat. arī Hermann 1897, 12).

Ar 13. gs. minēto *Kivemale* saistāmi 17. gs. nosaukumi *wacke Kymnes* (1550), *Dorf Kymell, Kimell* (1624), *Kimmel, Kiemall, Kummal* (1638), kā arī apciems Ūvimalieši, kas minēts 1922. gadā (Endzelīns 1922, 45), bet mūsdienās zudis. Vārda etimoloģija saistīta, iespējams, ar lībiešu valodu (igauņu val. *kive* – 'akmens') (Bielenstein 1892, 367; Hermann 1897, 15).

Nosaukums *Cursicule* savukārt tiek skaidrots ar etniskas grupas kuršu ciemu lībiešu apdzīvotā apgabalā (Ancītis, Jansons 1963, 43), bet ir arī citas iespējas meklēt vārda etimoloģiju ('gravas ciems', Hermann 1897, 12). Vietvārds saistāms ar 1463. gada dokumentā līdzās šim ciemam lokalizēto Kuršu jeb Kuršeļu ceļu (*Kurselscherwech* LGU I, 412), kā arī ar 1517. gadā minēto ciemu un pagastu (*dorp/Pagast Curszell, Kurszell*, LGU II, 230). Lietuvas metrikā minēts *Pogost Kursis* (1590), savukārt zviedru revīzijās *Kursche wacke* (1601), *Kursische / Kuresische Wacke* (1624), *Kursische Dorff* (1630), *Kursische Wacke* (1638), *Dorff Curseth* (1683), *Lusitz* (1744). 20. gs sākumā pastāvēja apciems Kursiši (Endzelīns 1922, 48), bet mūsdienās apdzīvotas vietas nosaukums ir Suniši, kura izcelsme saistāma ar mājvārdu, kas minēts jau 1550. gada vaku grāmatā (Auns 2019, 285). Vienlaikus ar Kuršu nosaukumu gan vietas, gan ceļa apzīmēšanai lietots arī nosaukums, ko var saistīt ar vēsturiskiem Krimuldas pils vārdiem *Cremon, Cremun*: Krimuldas ceļš (*Crammonscher weg, via Cremonense* 1463, LGU I, 412; LUB XII, 237); Krimuldas vaka (1550, *Cromonn*).

Asigalle ir vietvārds, kas kļuva ne tikai par ciema un vakas/pagasta, bet arī muižas apzīmējumu, bet mūsdienās ir izzudis: *locus Asegalle* (1312, 1454); *pagast Azegalle* (1496), *wacke Assigalsche* (1550), *Wacke Eisigal* (1601), *Wacke, Dorf Aysegaysche* (1624), *Hof Azegall* (1504), *hoff / guder Azegalle* (1509), *Hove Asigalle* (1517), *Hoff Eisigal* (1682). Aizgales vakā

16. gs. vidū ietilpa ciemi *Eisigal* un *Perkus*, kā arī muiža. 1922. gadā te atradušies mūsdienās vairs nezināmais *Aizgales* un *Pērkoniešu apciems*. Iespējams, ka 13. gadsimtā minētais vietvārds saistīts ar *Indriķa hronikā* minēto lībiešu vecāko Asi (IH XVI: 4), kā arī vasaļu dzimtu – Rīgas domkungu vasaļiem Azgaļiem (Krūmiņš 2011, 57). Azgaļu dzimta Rīgas arhibīskapijā sastopama līdz 15. gs. beigām (*Thidericus Azegalle de Ropa* (1297); *Johann and Detlev Asegalle* (1360); *Asegal* (1394, 1397); *Jacob Asegall* (1465)). Muiža minēta dokumentos arī kā Billes muiža (*Billenhoff*) (LGU I, 362, 654; LGU II, 29, 78, 230), bet no 17. gs. saukta vairs tikai īpašnieku Engelhartu vārdā (*Engelhardz, Engelhardts*). Engļartes jeb Engelhartes muiža pastāvēja līdz 20. gs. sākuma agrārājai reformai.

Moisecule – latviešu valodā Muižciems – varētu būt saistīts ar Krimuldas pilsnovada Jaunās muižas (mūsdienās Sējas novads) nosaukumu Moiže vai Muižciems 17. gadsimtā (Beitiņa 1999, 24).

Ennisile *Indriķa hronikā*, iespējams, minēts kā Anno ciems (*Villa Annonis*; IH, XI:5; Bielenstein 1892, 52). Laika gaitā te izveidojās muiža, bet 1550. gadā ciema vietu iezīmē *wacke Hannis*. Muiža 17. gadsimtā saukta gan *Ennenberg*, gan īpašnieku vārdā – *Zögen Hoff* (1682/83). Līdz 19./20. gs. mijai ciema apzīmējums saglabāja Anno vārdu (Anno bija lībiešu vecākais, kas dzīvoja 13. gadsimtā) vācu valodas nosaukumā *Henneberg*, kamēr latviešu nosaukums Sēja saistīts ar īslaičīgu muižas īpašnieku no 1577. gada Andreju Seiju (Westrén-Doll 1926, 12).

Viltisele jeb mūsdienu Vidrižu ciems minēts 13. gs. pirmās puses dokumentos un arī *Indriķa hronikā* (*Vitisele* IH, XXIX, 3). Iespējams, to var saistīt ar citu vietu – vēlāko Miltciemu (*Miltzeem*) Sējas muižas teritorijā (Beitiņa 1999, 24). 1550. gadā vietu iezīmē *wacke Maÿsel*, bet 17. gadsimtā te atradās ciems *Wyders, Wettisch Dorp*, kā arī muiža *Wiedrichs hoff*, kas līdz 1652. gadam ietilpa Turaidas pilsnovadā (LGU I, 15, 19, 37). Pamats muižas izveidei bija zemes izdošana lēņu valdījumā – Rīgas arhibīskaps šo lībiešu ciemu jau 1277. gadā izlēņoja savam vasalim Johannesam no Lunes (*Johannes de Lune*) (LGU I, 37).

Mundrisile un **Totisile** ir ciemi, kuri laika gaitā izzuduši, lai arī vēl ir minēti 16.–17. gs. vaku grāmatās un revīzijās kā *wacke Totus* (*Thotis*) (1550), *Dorff Mindrisch* (1638).

Pabasile turpretī saglabāja nosaukumu, kas līdz mūsdienām lietots kā Pabaži. 1550. gadā te atradās *wacke Pasobens*, bet 17. gs. *Paboßmuiße* (Biezais 1957, 98), *Hoff Babbusch* (1624), *Babusk Hoff* (1638). Vārda etimoloģiju saista ar lībiešu valodas vārdu salikumu ‘purva sala’ vai

‘paaugstinājums purvā’ (Westrén-Doll 1926, 10). Uzskatīts, ka vieta 1231. gadā dēvēta *Vesikendorp*, ko varētu saistīt ar personvārdu *Vesike*, un tas varētu būt pat *Indriķa hronikā* minētais Gaujas lībiešu vadonis *Vesiķis* (Beitiņa 1999, 26).

Vietvārdu *Gerwicule* var atpazīt 13.–17. gs. ciema, vakas, muižas nosaukumos, bet 19. gadsimtā pastāvēja Jērkules pagasts un pagasta skola. Nemainīgi savu nosaukumu saglabā Jērkules ezers. Lībiešu valodā nosaukums nozīmēja ‘ezera ciems’ (Hirša 1994, 211; Westrén-Doll 1924, 7), un 20. gs. otrajā pusē kolhoza *Ezerciems* nosaukums tieši saistīts ar šo seno lībiešu vārdu. Vietvārda pieraksts dokumentos ir atšķirīgs – *villa Gerwicule* (1231, 1309), *wacke Terkull* (1550), *Hoff Jerckill* (1624), *Dorff klein Jerckell / Dorff gross Jerckell* (1624), *Hof Gerküll* (1638), *Hoff Gerkuls* (1682).

Leikisile – mūsdienās Eikaži – tāpat laika gaitā ieguva dažādu vēsturiskajiem centriem raksturīgu statusu, un 13.–17. gs. dokumentos minēts ciems, vaka, muiža – *villa Jeckeseile* (1252), *villa Y[e]lkezel* (1348); *Jekeselle* (1350, 1355); *wacke Jeikus* (1564) (LGU I, 21, 70, 72, 79). 17. gadsimtā te izveidojās neliela muižiņa, kas pastāvēja līdz agrārajai reformai 20. gs. sākumā (*Ekaisch* (1682), *Ekaisch Hoff*, *Eikasch*).

Coltemale – mūsdienās Bīriņi – saglabāja savu nozīmi kā ciems (*Koltemala*, *Kultezelle*, *Colteselle*, *Koltus Zeem*), vaka (*wacke Goltes*, 1564), bet 16. gadsimtā te izveidojās muiža *Koltzen*, kas vēlāk ieguva Bīriņu nosaukumu no tās īpašniekiem 16. gs. beigās – 17. gs. sākumā. Vārda saistība ar seno lībiešu valodu tiek meklēta nozīmē *kuolta* – ‘krasts’ vai ‘smilts kāpu kalns’ (Bielenstein 1892, 367; Westrén-Doll 1926, 12), savukārt igauņu valodnieks Karls Augusts Hermanis (*Hermann*, 1851–1909) saista vārda etimoloģiju ar somugrisko *kulte* – ‘zelts’, līdz ar to tulko nosaukumu kā ‘zelta zemes vieta’ (Hermann 1897, 15). Bīriņu vācu nosaukums līdz 20. gs. sākumam bija *Koltzen* – tuvs latinizētajam 13. gs. lībiešu nosaukumam.

Laugule ir ciems (13.–14. gs. dokumentos tas minēts kā *Lovgena*, *Lawe*, *Laugele* (GU I, Nr. 21, 70, 72, 79)), kā arī Laudas jeb Laugas vaka (1564, *Laudisch Wacke*). Vēlāk Laugas ciems (*Laughas Zeem*) piederēja pie Bīriņu muižas (Auns 2019, 320). Mūsdienās Vidrižu pagastā pastāv Laugas purvs, kura vārdā saglabājušās 13. gs. ciema nosaukuma pēdas. Bielenšteins uzskatīja, ka šis ir latgaļu/latviešu izcelsmes vārds (Bielenstein 1892, 367), savukārt citi pētnieki to atzīst par īsti somugriskas izcelsmes vārdu vai lībiešu vārda modulāciju ar nozīmi ‘lēzena zeme’ (Westrén-Doll 1824, 7; Bušs 1999, 29).

Salīdzinot vietvārdus, kas minēti latīņu tekstos 1248. un 1252. gadā, ar nosaukumiem, kuri uzskaitīti 1550. un 1564. gadā vācu valodā, var secināt, ka Rīgas arhibīskapijas administratīvais dalījums pilsnovados un draudzēs ar centriem Turaidā un Kubeselē (Krimuldā) pastāvēja vairākus gadsimtus un ka arī 13. gs. latīņu dokumentos minētie ciemi daļēji saglabāja savu statusu kā administratīvas vienības – vakas. Vienīgi *Kivemale* un *Mundrisile* 16. gs. vidū vairs nebija administratīvas vienības centri Rīgas domkungu pārvaldītajā pilsnovadā. *Asigalle* – *Assigal* saglabāja nosaukuma skanējumu, bet citu latinizēto vietvārdu pieraksts 13. gadsimtā krietni atšķiras no šādu vietvārdu pieraksta vācu tekstos 16. gs. vidū: *Toreida* – *Trejden*, *Cubesille* – *Cubbents*, *Gerwiceule* – *Terkul*, *Ennisile* – *Hannis*, *Totisile* – *Thotis*, *Pabasile* – *Pasobens*, *Ieikisile* – *Jeikus*, *Coltemale* – *Goltes*, *Laugule* – *Laudisch*. Daži ciemi 13. gadsimtā, iespējams, saukti citādāk: *Olikencule* – *Arzim*, *Moisecule* – *Kaulen*, *Viltesile* – *Maiysel*, taču to senie nosaukumi var atkal parādīties vēlāku laiku arklu revīzijās un pat nonākt līdz mūsdienām (kā *Viltesile* – Vidriži). Mūsdienās vairāki ciemu nosaukumi, kas 1248.–1252. gadā minēti latīņu dokumentos, ir saglabājušies kā vietvārdi un arī toponīmi Krimuldas, Sējas, Vidrižu novadā, bet daži piedzīvojuši zināmu renesansi kā kultūrvēsturisku un dabas objektu nosaukumi, taču daļa ir zuduši vai būtiski mainījuši savu skanējumu.

AVOTI (ar rakstā izmantotajiem saīsinājumiem)

1. Auns 2019 Auns, M. Turaidas un Krimuldas pilsnovada 13.–18. gadsimta vēsturiskā ģeogrāfija. *Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija: Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi*. Publicēšanai sagatavojis, tulkojis no vācu valodas un zinātniski komentējis G. Straube. Rīga: Zinātne, 2019, 173–340.
2. Biezais 1957 Biezais, H. (Hrsg.) *Das Kirchenbuch der St. Jacobskirche in Riga 1582–1621*. Uppsala, Wiesbaden: A.-B. Lundequistska Bokhandeln, Otto Harassowitz, 1957.
3. Brieflade IV Brieflade IV Toll, R. V. (Hrsg.). Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegel einheimischer Geschlechter mit 87 Tafeln. Hg. von J. Sachsendahl. In: *Est- und Livländische Brieflade*. 4. Teil. Reval: Kluge und Ströhm, 1887.
4. Dunsdorfs 1974 Dunsdorfs, E. (Hrsg.) *Der große schwedische Kadaster in Livland 1681–1710. Kartenband*. Melbourne, 1974.

5. Dunsdorfs 1938 Dunsdorfs, E. (izd.). Vidzemes 1638. g. arklu revīzija. *Latvijas Universitātes Raksti: Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija. IV sēj.* Rīga, 1938.
6. Endzelīns 1922 *Latvijas vietu vārdi. I daļa: Vidzemes vārdi.* Piedaloties A. Ābelei, J. Kauliņam, P. Šmitam, savācis un rediģējis J. Endzelīns. Rīgā, 1922.
7. IH *Indriķa hronika / Heinrichi Chronikon.* Ābrama Feldhūna tulkojums, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.
8. LGU I Bruining, H. V., Busch, N. (Hrsg.). *Livländische Güterurkunden. 1207–1500.* Bd. 1. Rīga: Jonck & Poliewsky, 1908.
9. LGU II Bruining, H. V. (Hrsg.). *Livländische Güterurkunden. 1500–1545.* Bd. 2. Rīga: A. Gulbis, 1923.
10. LNB RXA32, 17 Latvijas Nacionālā Bibliotēka, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, Matīsa Siliņa personālais fonds.
11. LUB I Bunge, F. v. (Hrsg.). *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten.* Bd. 1. Reval: Kluge und Ströhm, 1853.
12. LUB XII Schwartz, P., Bulmerincq, A. v. (Hrsg.). *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch.* Abt. 1. Bd. 12: 1460–1472. Rīga; Moskau: J. Deubner, 1910.
13. LVVA-4060-2-30 Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 4060. fonds "Latvijas vēstures institūta dokumentu kolekcija".
14. Inventarium zur Erzstift Riga 1564 Rīgas arhibīskapijas inventārs "Inventarium zur Erzstift Riga". Kopija Turaidas muzejrezervāta zinātniskajā arhīvā TMR za IM II nod. 802.
15. SLVA Švābe, A. (izd.). *Senās Latvijas vēstures avoti (līdz 1256).* 2. burtn. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1940.
16. Švābe 1939 Švābe, A. (izd.). Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540.–68. g. *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. Robertam Viperam. 14. VII 1859 / 14. VII 1939.* Rīga: A. Gulbis, 1939.
17. Wackenbuch auf der Treidichen Seiten 1550 Turaidas vaku grāmata "Wackenbuch auf der Treidichen Seiten Im Erzstift Riga". Kopija Turaidas muzejrezervāta zinātniskajā arhīvā TMR za IM II nod. 754.
18. VTVA Švābe, A. (izd.). *Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336–1551.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1941.

TEORĒTISKĀ LITERATŪRA

1. Ancītis, Jansons, 1963 Ancītis, K., Jansons, A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. *Arheoloģija un etnogrāfija V*, 1963, 25–66.
2. Ariste 1954 Аристэ, П. К вопросу о развитии ливского языка. *Труды Института языкознания АН СССР 4*, 1954, 254–307.

3. Ariste 1958   Аристе, П. Ливы и ливский язык. *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Õhiskonnateaduste seeria* 7, 1, 1958, 37–46.
4. Auns 2009   Auns, M. Turaidas un Krimuldas novada apdzīvotība un iedzīvotāju etniskā piederība Livonijas laikā. *Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2009. gada 23. aprīlis, Turaida*. Rīga: Zinātne, 2009, 53–58.
5. Balode 2009   Balode, L. Par dažiem somugru cilmes hidronīmiem Latvijā. *Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2009. gada 23. aprīlis, Turaida*. Rīga: Zinātne, 2009, 37–41.
6. Beitiņa 1999   Beitiņa L. Rakstītās ziņas par Turaidas un Kubeseles līvu ciemiem. *Gaujas lībieši Latvijas kultūrvēsturē: apdzīvotības problēmas*. [Rīga]: Nordik, 1999, 22–27.
7. Bielenstein 1892   Bielenstein, A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert: ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands*. St. Petersburg, 1892.
8. Bušs 1999   Bušs, O., Beitiņa, L. Daži Turaidas un Kubeseles novada vietvārdi (12.–13. gs.). *Gaujas lībieši Latvijas kultūrvēsturē: apdzīvotības problēmas*. [Rīga]: Nordik, 1999, 28–29.
9. Bušs 2003   Bušs, O. Kādi ir senākie lībiešu personvārdi un vietvārdi: *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga, 2003, 69–70.
10. Dunsdorfs,
Spekke 1964   Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*. Stockholm: Daugava, 1964.
11. Gadebusch 1780   Gedebusch, K. F. *Livländische Jahrbücher* 1 Theil: 1030–1561. Rīga: Hartnock, 1780.
12. Hagemeyer 1836   Hagemeyer, H. *Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands*. Rīga, 1836.
13. Hermann 1897   Hermann, K. A. Ueber die etymologische Bedeutung der alten livischen und kurischen Ortsnamen. *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat* 1896. Dorpat, 1897.
14. Hirša 1994   Hirša, Dz. Lībieši un lībiešu izcelsmes vietvārdi Latvijā. *Lībieši: rakstu krājums*. Rīga, 1994, 201–215.
15. Krūmiņš 2011   Krūmiņš, G. (red.). *Krimuldas novada vēsture: Ragana, Turaida, Inciems, Eikaži, Lēdurga, Aijaži*. Rīga: Jumava, 2011.
16. Levāns 2013   Levāns, A. Politiskās organizācijas modeļi viduslaiku Livonijā 13.–16. gadsimtā. Grām.: Stradiņš, Jānis (galv. red.). *Latvieši un Latvija*. 2. sēj.: Jundzis, T., Zemītis G. (atb. red.). Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 52–76.

17. Liepiņa 1978 Liepiņa, Dz. Par ciema novadu Vidzemē. *Arheoloģija un Etnogrāfija. XII sēj.: Apcerējumi par Latvijas teritorijas apmetnēm, celtnēm un tajās atrasto numismātisko materiālu pirmatnējās kopienas un feodālisma periodā*. Rīga, 1978, 138–159.
18. Mägiste 1967 Mägiste J. Über die ältesten Aufzeichnungen des Estnischen und Livischen. *Különlennyomat. A Nyelvtudományi értekezések 58. számából*. Tartu, 1967, 147–155.
19. Pajusalu 2009 Pajusalu, K. Concerning Salaca Livonian as a Southern Finnic dialect (Par Salacas lībiešu valodu kā dienvidsomu dialektu). *Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2009. gada 23. aprīlis, Turaida*. Rīga: Zinātne, 2009, 42–48.
20. Simiński 2007 Simiński, R. Die lokalen Grenzen in Livland im 13. und 14. Jahrhundert. Entstehung und Funktion. In: *Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter* (Knefelkamp, U., Bosseman-Cyran, K., eds.). Berlin: Akademie Verlag, 2007.
21. Stikāne 2014 Stikāne, V. (sast.). *Turaida 13.–16. gadsimta dokumentos*. Rīga: Zinātne, 2014.
22. Stryk 1885 Stryk, L. *Bieträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. 2. Theil: der lettische Distrikt*. Dresden, 1885.
23. Šterns 2002 Šterns, I. *Latvijas vēsture 1180.–1290. Krustakari*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002.
24. Vääri 1966 Vääri, E. Ливский язык. *Языки народов СССР*, т. 3. Москва, 1966.
25. Vegesack 1932 Vegesack: M.v. Die untergangenen Dörfer in den sieben nördlichen Kirchspielen des Ehemaligen Erzstift Riga. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Vorträge aus dem Jahre 1931/32*. Riga, 1932, 13–24.
26. Vēri 1994 Vēri, E. Par lībiešiem un lībiešu valodu. *Lībieši: rakstu krājums*. Rīga, Zinātne, 1994, 227–247.
27. Vunk 2014 Vunk, A. Metsepole Livonians from the 14th to the 17th century. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri – Journal of estonian and Finno-Ugric Linguistics*. Tartu, 2014, 5, 37–60.
28. Westrén-Doll 1926 Westrén-Doll, A. Urkundliche livische und kurische Ortsnamen. *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1924*. Dorpat: C. Mattiesen, 1926, 5–24.
29. Zeids 1992 Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti līdz 1800. gadam*. Rīga: Zvaigzne, 1992.

MEDIEVAL PARCHMENT DOCUMENTS AND
LIV PLACE NAMES

SUMMARY

The present paper focuses on the Latin documents written in Turaida Castle in the first half of the 13th century and the place names, which are published in the book *Turaida in the 13th–16th Century Documents* (2014). The publication summarizes information from written historical sources that mention the name of Turaida in various contexts, including that of a place name. The present name of Turaida is derived from Liv language, which belongs to the Finno-Ugrian family. In the Middle Ages, the name had several written variations reflecting the efforts to emulate the phonetic sounding of the Liv language in the Latin and Middle-Low German languages: *Thoreyda*, *Thoreida*, *Toreidhia*, *Torreyde*.

The book contains data obtained from parchment documents, chronicles, letters, deeds and other written sources which are arranged here in chronological order. The first part of this book covering the time of Bishops of Riga Albert (1199–1229) and Nicholas (1230–1253) comprises the texts originally written in Latin, including four parchment documents issued in Turaida.

The oldest documents, which were issued in Turaida (1239–1252) hold information about the formalization of the tenure of lands, and several of them are related to the provision for the Cathedral Chapter of Riga. These documents contain a wealth of facts about the density of the population in medieval Krimulda (*Cremon*) Castle district. Combined with the sources from the middle of the 16th century and the land auditions from the 17th century, this information allows the localizing of the places, which are mentioned in the 13th century documents. It also enables trace the disappearance of the Liv villages as the dominating type of settlement, thus building a base for the studies of ethnic processes in the surroundings of Turaida over the course of several centuries.

DACE STRELĒVICA-OŠIŅA

University of Latvia, Latvian Language institute

THE LANGUAGE OF CORRECTNESS: SOME TERMS OF LATIN ORIGIN

Brief summary

This article reflects on the terminology used in linguistics and sociolinguistics to describe some phenomena related to language correctness and its perception. Accidentally or not (taking into account the fact that in the Ancient Roman society the issues of language correctness were highly important), the major terms used in this context are of Latin origin. Namely, we are speaking of words like *purism*, *prescriptivism*, and (in the case of the English language) the term *correctness* itself. Some historic retrospect is given, considering the time and circumstances when the terms *purist* / *purism* and *prescriptive* / *prescriptivist* / *prescriptivism* first appeared in their [socio]linguistic sense. The presence and perception of these terms in the Latvian linguistic community is also briefly discussed.

Keywords: language, correctness, purism, prescriptivism, terminology.

Several years of my research activity have been devoted to one of the probably most controversial sociolinguistic phenomena – the human attempt to deliberately maintain language purity and correctness. Actually, these are two separate phenomena (even though closely interrelated), and they are denoted by the terms **purism** and **prescriptivism**. In my earlier work, I have been concentrating on various manifestations of these phenomena in various cultures, also tracing their presence in the antiquity. Especially in the Ancient Roman community, as it is known and shown by various sources and researchers, the correctness of language and observance of norms were held to be particularly important. In this paper, I am looking more closely at the Latin roots of the terms denoting (and related to) this phenomenon – the tendency to guard the language from incorrectness and to keep it in order. Interestingly indeed (and not only in this context, but in various branches of linguistics) – many of the terms pertaining to language system, order and norms are of Latin origin. That includes the

terminology of parts of speech (*noun, verb, adjective*, etc.), grammatical cases (*nominative, genitive, dative*, etc.), various grammatical categories (*feminine, masculine, neutral; singular, plural*, etc.), and so on. Meanwhile, the terms that describe the creativity and vivacity of language – e.g. those denoting stylistic devices (*metaphor, epithet, metonymy*, etc.), or semantic variation (*polysemy, synonym, antonym*, etc.) – are often of Greek origin. In a way, it might be regarded as an example of the presumed antithesis once formulated by Oswald Spengler as ‘the Greek soul and the Roman intellect’ (*griechische Seele und römischer Intellekt*) in his *Untergang des Abendlandes* (1918). However, even though there may be some logic in this comparison of various types of linguistic terminology, to assert this as a general fact would be a poetic exaggeration. After all, such term as **grammar**, which denotes the very structure of language (and thus also the rules governing this structure), is of Greek origin (*γραμμα* ‘letter’; *γραμματική τέχνη* ‘art of letters’). This term has found its way and a stable place in many languages – as well as its various derivatives with different meanings. Thus, for instance, in Modern Latvian there exist the etymological cognates *grāmata*, *gramatika* and *glamūrs*, all stemming from the same Greek etymon but having arrived via different languages and in different epochs and contexts. However, returning to the issue of language correctness – it is to be noted that the term *grammar* in English (and its equivalents in other languages) in popular use often refers to anything linked to language usage and particularly to the control of its correctness. As noted by sociolinguist Anne Curzan:

In public discourse, “grammar” is often used to refer to prescriptive approaches to usage, with ‘usage’ encompassing spelling, pronunciation, punctuation, word meaning, and stylistic choice, in addition to morphology and syntax.

(Curzan 2014, 22)

The well-known meme *grammar Nazi*, which is used to jokingly denote a person who corrects other people’s language errors and misspellings (especially when it happens in internet discussions or other informal settings), also stems from the perception of the term ‘grammar’ as covering anything that refers to correct language usage. The same perception very much exists in the Latvian linguistic community, as well.

However, the link between grammar and correctness was also present in the Ancient Roman concept of *grammaticus* (‘grammarian’).

As pointedly formulated by Robert A. Kaster, *grammaticus* was the gate-keeper “standing where linguistic, geographic, and social distinctions converged” (Kaster 1997, 18). This conclusion is based on and supported by definitions given by ancient authors as well. For instance, Seneca referred to the grammarian as *custos sermonis* (‘the guardian of language’) in one of his letters (*Epistula* 95.65, quoted in Kaster 1997, 18), but St. Augustine – as *custos historiae* (‘the guardian of history i.e. tradition’) (*De musica*, 2.1.1, quoted in Adams 2013, 44). Let us also remember Quintilian’s famous definition of grammar as *recte loquendi scientia* (‘the art of speaking correctly’), and his analysis of *vitia elocutionis* (‘the vices of speech’ i.e. errors) in his impressive work *Institutio oratoria*. These and other facts all testify to the importance of language correctness and the puristic and prescriptive tendencies in the Latin linguistic community. However, the very terms denoting these tendencies emerged only much later – but with Latin roots nevertheless.

In the case of **purism**, the term denoting a person practicing it appeared before the denotation of the practice itself. The first attested use of ‘purist’ was in its French form *puriste*, in the early 17th century (more on this see in: Peter Burke 1998, Jean-Pierre Seguin 1999, etc.). Namely, that was the first use of this word in reference to a language purist, because actually the French word *puriste* first appeared with a religious meaning, close to the concept of ‘puritan’, in 1586 (see Jean-Benoît Nadeau and Julie Barlow 2006, and other sources).

In a way, *puriste* and *purisme* are native words in French, since the French adjective *pur* (‘clean; pure’) stems from the Latin word *purus*, i.e., it is inherited in French from its parent language Latin. At the same time, since they are hybrid words consisting of a Romance root and a Greek suffix (the latinised suffixes *-ismus*, *-ista* stem from Greek *-ισμός*, *-ιστής*), they can also be regarded as the so-called learned borrowings – words consciously borrowed from a classical language into a modern one. From France, where the ideas of linguistic purism were cultivated by the *Académie française*, this term later spread to other languages. In the English language, the word ‘purist’ (a borrowing from the French *puriste*) was first used in the 1706 edition of Edward Phillips’ dictionary “The New World of Words”. The “Oxford English Dictionary” (OED) illustrates this usage with the following quote: “Purist, one that affects to speak or write neatly and properly” (Phillips, quoted in OED XII

1989, 870; underlining here and henceforth mine, unless otherwise noted). The term 'purism' (from French *purisme*) was first used in English almost a century later – in what OED simply refers to as '1804 Mitford *Inquiry*' (and which most probably is William Mitford's work "An inquiry into the principles of harmony in language, and of the mechanism of verse, modern and antient (sic!)") and whereof OED provides this quote: "Before we attempt to exercise on our language the spirit of what the French used to call purism" (Mitford 1804, quoted in OED XII 1989, 870).

It would be too overwhelming a task to trace and describe the history of the term 'purist' in all major languages of Europe. Thus, only a few examples of its usage and interpretation will be given. E.g. the terms *der Purist* and *der Purismus* in the German language were certainly well-known by the 18th century, the lifetime of Johann Wolfgang Goethe. More than once, the poet expressed his negative attitude towards the puristic tendencies typical of the German linguistic community at that time – for instance, in one of his aphorisms (published posthumously in *Maximen und Reflexionen*) he says: "The pedantic purism is an absurd refusal to widen one's mind and spirit" (Goethe 1833, translation from German mine). Likewise, in "*Die Xenien*" (1797), the collection of ironic distichs by J.W. Goethe and Friedrich Schiller, one of the distichs is as follows:

"152. *Der Purist*.

Sinnreich bist du, die Sprache von fremden Wörtern zu säubern,
Nun so sage doch, Freund, wie man Pedant uns verdeutscht."¹

The author shows his disapproval of purism by poking fun at the fact that *der Pedant* – a word obviously being regarded as almost synonymous with *der Purist* at that time – is not a "pure" native German word itself. Interestingly, an English-German dictionary of 1801 translates the English term purism as '*der Purismus, die Sprachreinigkeit*' (*Nathan Bailey's Dictionary* 1801, 663) – thus, the very term that denotes purism has indeed been purified there.

It is not surprising that the contemporary authors, too, when discussing the topic of language purism, have pointed out that the term itself, being of foreign origin, does not conform to the principles of language purity. For instance, the British historian Peter Burke has said about

William Barnes (a 19th-century British poet and philologist, known for his attempts to replace foreign borrowings with native Anglo-Saxon words) that he would call him a purist, were that word not of a Latin origin – therefore, the term ‘cleanser’ would be appropriate (Burke 1998). Similarly, a Latvian author Gatis Dilāns once offered to replace the term *pūrisms* by a semi-calque translation *tīrisms* (Dilāns 2003), derived from Latvian adjective *tīrs* ‘pure, clean’ in combination with the same Greek-based suffix *-isms*. Nevertheless – it is fairly logical that purists themselves would not use the term **purism** (and thus would not worry about its being “impure”), because this term undoubtedly has a negative connotation and thus would not be used by those who support the puristic views and practices.

The negativity encoded in this term can also have various functions. E.g. during the Soviet times in Latvia, the word *pūrisms* was sometimes used when speaking about the language situation during the pre-war period. Under the Soviet regime, academics and other authors were expected (or rather compelled) to be critical of the pre-Soviet epoch. Thus, the Latvian linguist Alise Laua has had to write of “*the tendencies of purism (excessive language cleansing) provoked by the bourgeois nationalism*” (Laua [1970] 1981, 119; transl. from Latvian mine), not omitting the necessary buzzword *bourgeois nationalism*. Ironically, the language policy during the Soviet regime was also rather puristic (especially in regard to sub-standard vocabulary), but of course it was not defined as such in those times.

The positively-coloured Latvian terms that denote the upkeep of language correctness and purity are *valodas kopšana* ‘language cultivation’ and *valodas kultūra* ‘language culture’ – cf. German *Sprachpflege* and *Sprachkultur*. Interestingly, as also pointed out by German sociolinguist Judith Landrø, the term *Sprachkultur* (which actually stems from the Prague school concept of *jazyková kultura*) and its equivalents had become particularly popular in East Germany and Soviet Union, while in West Germany the term *Sprachpflege* was preferred (Landrø 2008, 19). Noteworthy is the mention and interpretation of the concept of purism in Inta Freimane’s substantial monography on language culture (1993), published in the first years of independant Latvia. She admits that purism can also have positive features – e.g. “*genuine concern about the development of a particular national culture and language*” (Freimane 1993, 52; transl. from Latvian mine).

Still, in Latvian the term ‘*pūrisms*’, even though well-known to people of philological education or interests, remains quite foreign to the society outside that circle. Meanwhile in English, with its largely Latin- and French-based vocabulary, the terms *purism* and *purist* fit in naturally, especially because other words of the same root (*pure*, *purity*, *purify*, *Puritan* etc.) were adopted already a long time ago.

Prescriptivism, no doubt, is a much more specific term than *purism* – in any language. As OED informs, the English adjective ‘prescriptive’ (< Late Latin *praescriptivus* < Latin *praescribere*, *praescripsi*, *praescriptum*) was most probably first used in the linguistic sense in 1933 by Otto Jespersen: “Of greater value (..) than prescriptive grammar is this purely descriptive grammar” (Jespersen 1933; quoted in OED XII 1989, 392). The noun ‘prescriptivist’ is reported to have been first used by Thomas Pyles in 1952: “(..) why absolute uniformity, the desideratum of the prescriptivist, should be any particular concern of the student of language” (Pyles 1952; quoted in OED XII 1989, 392). The noun ‘prescriptivism’ appeared soon afterwards, in Archibald Hill’s article *Prescriptivism and Linguistics in English Teaching*: “(..) what is taught in an English class must be some form of (..) prescriptivism” (Hill 1954; quoted in OED XII 1989, 392). Before being used by O. Jespersen in reference to grammar, the adjective *prescriptive* (meaning “giving directions/instructions”) in English was first registered in 1748; verb *prescribe* (“to write as a rule/direction”) – in 1535; and noun *prescription* (“action of prescribing”) – in 1542, etc. As OED shows, there have also been such words as *prescriber*, *prescriptible*, *prescribement*, etc. which are lesser-known today. The gradual course from the 16th century *prescribe* to the 20th *prescriptivism* shows the derivation process from a morphologically simpler unit into a more and more complex one, and the semantic development from a concrete concept to a more abstract one. However, the sociolinguistic terms *prescriptivist* and *prescriptivism* fit in quite well in the English language, because this word family is large and long-established there. In German, as it seems, the corresponding term *der Präskriptivismus* is relatively less-used.

Nevertheless, prescriptivism in the English-speaking world is controversial not only as a phenomenon, but as a term as well. In the late 20th century, when sociolinguists started to analyze prescriptivism as an object worthy of research (rather than something to be ignored and

dismissed, as it had been done in Western linguistics for most of that century), they realized that the word ‘prescriptivism’ had acquired too many negative connotations. Therefore, Deborah Cameron in her famous book of 1995 offered ‘verbal hygiene’ as a replacement for the term ‘prescriptivism’. However, the latter has survived and is still used, most probably because it is recognized by and familiar to most scholars involved in linguistic issues – even though this recognition does not always mean precise understanding and formulation. As Anne Curzan (2014) rightly remarks: “Descriptivism is the “good guy” in the study of language. As a result, prescriptivism has rarely received an extended definition in its own right” (Curzan 2014, 12). Indeed, when looking at various sources, one notices that most definitions of prescriptivism are rather vague, and the superordinate terms included in the definitions are very varied. A phrase that begins as ‘Prescriptivism is ...’ may then be followed by ‘an approach’, ‘an attempt to ...’, ‘an activity’, ‘a practice’, ‘a set of beliefs’, and so forth (and then followed by a description of what this approach, practice, etc. implies).

In Latvian, the term *preskriptīvisms* began to appear in the late 1990s in the works of some linguists. The first monograph devoted to the phenomenon of prescriptivism (Strelēvica-Ošiņa 2011) appeared in Latvian only in 2011. Still, this term is not yet very widespread; people have sometimes described the word *preskriptīvisms* as difficult to pronounce, some have suggested that it should be replaced by a Latvian term, etc. Even though, from the point of view of logic, this term is neither less nor more complicated than many other terms stemming from the classical languages, it is understandable that a less familiar word may seem harder to accept and use.

There are some more Latin-based terms related to language norms and correctness, worthy to mention. For instance, there is/was the term *usus* ‘usage’, an unadapted Latin borrowing used in its original form, which was important in the theories of early 20th century Danish linguists Louis Hjelmslev and the above-mentioned O. Jespersen. Latvian authors have used its Latvianized equivalent *ūzuss* for some time (e.g. in the already noted I. Freimane’s book (1993) and occasionally still nowadays). However, *ūzuss* in Latvian (sounding very much like *ūzas*, an archaic word for ‘trousers’), in the aspect of euphony is an even less comfortable word than the tongue-twister-like *preskriptīvisms*. Obviously, no

wonder that nowadays in Latvian linguistic literature the word *lietojums* 'usage' highly surpasses *ūzuss* in frequency and popularity.

And, last but not least, the word **correctness** itself deserves to be noted, because in English it is a word of Latin origin. As OED informs, the English verb *to correct* (< Latin *corrġgere, correxġ, correctum*) was first attested in 1340, meaning "to amend, set right (an error)" (OED III 1989, 961). Later in the same century, in 1374 it was first used in a language-related context: "to correct a text, to proof-read". The adjective *correct* (< Latin *correctus*) appeared in 1676 (OED III 1989, 961), but the noun *correction* (< Anglo-French *correccioun* < Latin *correctio*) has been around already since 1340 (OED III 1989, 962).

Meanwhile, the Latvian words *pareizs* ('correct') and *pareizġba* ('correctness') are among those obscure borrowings that, no doubt, are perceived as native words by most speakers. The etymological dictionary by Konstantġns Karulis describes them as being derived from the phrase *pa reizeġ* 'at times', where *reize* 'time/turn [of doing something]' stems from German *Reise, reisen* 'travel; to travel' (Karulis 1992, 21). The Latin word *correctus*, though, has also given rise to some Latvian words – *korekts* (borrowed via German *korrekt*) meaning 'decent', and *korektors* (< German *der Korrektor*) – 'proof-reader'.

Certainly, if time and space would allow, one might expand on this topic even more. Latin roots are at the basis of such terms as **descriptivism** (the opposite that actually gave rise to the concept of prescriptivism in linguistic thought), **culture** (cf. the collocation 'language culture'), and also **language** and **linguistics**, for that matter. The Latin impact on modern languages is as immense as the tradition of correctness is in human history.

REFERENCES

- ¹ "152. *The Purist. / So smart you are, cleaning the language from foreign words. / Do tell me, my friend, what is the German for 'Pedant'?* (Translated by Dace Strelġvica-OšiŅa)

SOURCES

1. Augustinus Hipponensis. *De musica*, 2.1.1. Quoted in: J. N. Adams. *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, 44.
2. Dilāns, Gatis. Valodas standartizācġjas sekas. *Diena*, 4. oktobris, 2003.
3. Goethe, Johann Wolfgang. *Maximen und Reflexionen*. Stuttgart, Tġbingen : Cotta, 1833.
4. Goethe, Johann Wolfgang; Schiller, Friedrich. *Xenien*. Musen-almanach fġr das Jahr 1797.

5. Mitford, William. *An inquiry into the principles of harmony in language, and of the mechanism of verse, modern and antient*. London : T. Cadell & W. Davies, 1804.
6. Nathan Bailey's *Dictionary, English-German and German-English: Englisch-deutsches und Deutsch-englisches Wörterbuch*. Leipzig und Jena : F. Frommann, 1801.
7. Phillips, Edward. *The New World of Words*. London, 1706.
8. Quintilianus, Marcus Fabius. *Institutio Oratoria, Liber I: 4, 2*. Available: <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian/quintilian.institutio.shtml> [viewed 01.01.2002].
9. Seneca, Lucius Annaeus. *Epistula* 95.65. Quoted in: R. A. Kaster, 1997, 17.
10. Spengler, Oswald. *Untergang des Abendlandes. Erster Band*. Wien, Leipzig: Braumüller, 1918.

LITERATURE

1. Burke, Peter. *Langage de la pureté et pureté du langage. / Terrain*, Numéro 31 (septembre 1998), mis en ligne le 14 mai 2007. Available: [http://terrain.revues.org /document3142.html](http://terrain.revues.org/document3142.html) [viewed 10.04.2017].
2. Cameron, Deborah. *Verbal Hygiene*, London : Routledge, 1995.
3. Curzan, Anne. *Fixing English. Prescriptivism and Language History*, Cambridge University Press, 2014.
4. Freimane, Inta. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
5. Hill, Archibald. *Prescriptivism and Linguistics in Language Teaching. / College English*, Vol. 15, 1954.
6. Jespersen, Otto. *Essentials of English Grammar*, London: George Allen & Unwin, 1933.
7. Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca II*. Rīga : Avots, 1992.
8. Kaster, Robert A. *Guardians of Language: the Grammarian and Society in Late Antiquity*. University of California Press, 1997.
9. Landrø, Judith. *Purismus als Strategie europäischer Sprachpolitik*, Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2008.
10. Laua, Alise. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga : Zvaigzne, [1970] 1981.
11. Nadeau, Jean-Benoît; Barlow, Julie. *The Story of French*. St. Martin's Press, 2006.
12. *Oxford English Dictionary. Volume III*. Oxford : Clarendon Press, 1989.
13. *Oxford English Dictionary. Volume XII*. Oxford : Clarendon Press, 1989.
14. Pyles, Thomas. *Words and ways of American English*. Random House, 1952.
15. Seguin, Jean-Pierre. *La langue française aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Chaurend, J. (ed.), *Nouvelle histoire de la langue française*, Paris : Éditions du Seuil, 1999.
16. Strelēvica-Ošiņa, Dace. *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011.

PAREIZĪBAS VALODA: DAŽI LATIŅU IZCELSMES TERMINI

KOPSAVILKUMS

Rakstā aplūkota terminoloģija, kuru sociolingvistikā lieto, lai apzīmētu dažas ar valodas pareizību un tās uztveri saistītas parādības. Visdrīzāk, tā nav nejausība, ka galvenie šai kontekstā lietotie termini ir latīņu izcelsmes – ņemot vērā to, ka Senajā Romā valodas pareizības

jautājumiem tika piešķirta liela nozīme. (Interesanti, ka arī citās valodniecības nozarēs vairums starptautisko terminu, kas attiecas uz valodas struktūru un “kārtību”, ir latīņu izcelsmes – vārdšķiru nosaukumi *substantīvs, verbs* u. c., locījumu nosaukumi *nominatīvs, ģenitīvs* utt. Savukārt tie termini, kas apraksta valodas dažādību un radošo potenciālu, bieži ir grieķu izcelsmes – stilistisko līdzekļu nosaukumi *metafora, epitets* u. c., kā arī jēdziens *semantika* un tā atvasinājumi utt.)

Šai rakstā runa galvenokārt ir par terminiem *pūrisms* un *preskriptīvisms*, pieminot arī angļu valodas vārdu *correctness* (‘pareizība’) un vēl dažus terminus. Aplūkota arī šo vārdu vēsture, atskatoties uz laikmetiem un apstākļiem, kad jēdzieni *pūrists/pūrisms* un *preskriptīvs/preskriptīvists/preskriptīvisms* parādījās vai arī ieguva savu valodniecisko nozīmi. Skarta arī šo jēdzienu un terminu izpratne latviešu valodas vidē.

INGARS GUSĀNS

RTA Reģionālistikas zinātniskais institūts, Latvija

VĀRDFORMA *AVE BLACK METAL* MŪZIKAS TEKSTOS

Īss kopsavilkums

Vārdforma *ave* līdzās dažādām izpausmēm mākslas un kultūrvēstures formās ir sastopama arī metālmūzikas tekstos. Kā tekstu avots tiek izmantots elektroniskais resurss *Encyclopaedia Metallum*. Dziesmas, kas nosaukumā satur *ave* (*esi sveicināts/-a*), ir ļoti dažāda satura, ko pēc nosaukuma bieži vien nevar noteikt. Konkrētajā pētījumā tiek aplūkotas *black metal* dziesmas, kuru nosaukumā nav vārdformu *Satan/Lucifer*, meklējot atkāpes no tradicionālās šī mūzikas stila lirikas izpausmes – ļaunuma cildināšanas.

Atslēgvārdi: *ave*, metālmūzika, reliģija, nāve, ļaunums.

Vārdforma *ave* ir sastopama plašā mākslas un kultūrvēstures spektrā, piemēram, mākslas filmu nosaukumos *Ave Maria* (1953, 1999), Raiņa dzejoļu krājuma, kora un koncertzāles nosaukumā *Ave Sol* u. c. Konkrētā pētījumā objekts ir jau pieminētā vārdforma *ave*, tikai *black metal* stila mūzikā, pētījuma priekšmets – dziesmu teksti. Kādreiz varēja rasties šaubas par pieejamā materiāla daudzumu, bet mūsdienās, pateicoties informāciju tehnoloģijām, šī problēma ir gājusi mazumā, lai gan joprojām nav atrisināta, jo tagad apgūstamā materiāla izpēti apgrūtina pārāk daudzie resursi, kas prasa sava veida atlasīšanu. Ņemot vērā šo informācijas pārpilnību, tika izvēlēta biežāk apmeklētā un pasaulē par vienu no ietilpīgākajām uzskatāmā *Encyclopaedia Metallum*¹, kur ir iespēja aplūkot grupas gan pēc nosaukumiem, gan pēc valstīm, gan pēc metāla žanriem, gan pēc dziesmu nosaukumiem utt.

Pārskatot resursu, tika atrastas vairākas grupas ar vārdformu *ave* nosaukumā, piemēram, *Ave*, *Ave Fenix*, *Ave Maria*, *Ave Satanus*, *Ave Satanas* u. c. Ir daudz albumu nosaukumu, kuros ietilpst vārds *ave*, piemēram, *Ave Mors*, *Ave Satanas*, *Ave Imperator*, *Ave nocturna*, *Ave Maria* u. c. Tas tikai apliecina šīs vārdformas dzīvotspēju arī metālmūzikā.

Meklējot dziesmu tekstus, kā atslēgvārds tika izvēlēta forma *ave*. Ar šādu vārdu tika uzrādītas vairāk nekā 600 dziesmas, kuras lielākoties

pieder pie plaša laika spektra apmēram 30 gadu robežās un kuras izpildījušas dažādas grupas, kas spēlē, sākot ar instrumentālo metālu un beidzot ar vissmagākajiem metāla stiliem – *black metal* un *death metal*. Jāatzīmē vēl viena īpatnība, kas ir raksturīga šāda veida enciklopēdijām: 1) ne visām dziesmām ir pieejami teksti, jo tekstu iesniegšana lielākoties ir atkarīga no pašas grupas iniciatīvas, līdz ar to daudzi mākslinieki arī neiesniedz savu dziesmu liriku; 2) nav pieejama informācija par tik daudzām grupām kā minētajā *Encyclopaedia Metallum*, uz šo kategoriju attiecas šādas interneta vietnes: www.darklyrics.com, www.metallyrica.com, www.azlyrics.com u. c. Jautājums par metāla tekstu kvalitāti, popularitāti un izpēti ir sīkāk aplūkots pētījumā *Svētku koncepts smagajā metālmūzikā* (Gusāns 2016, 188–189).

Nevar noliegt, ka dziesmas teksta pētījumu var ietekmēt arī pati dziesma, tās melodija, struktūra un teksta izpildījuma maniere, ko analizē ar kognitīvās metodes palīdzību, bet šajā pētījumā tiek apskatīti tikai konkrēti dziesmu teksti angļu valodā, kuros ir sastopami arī latīņu valodas vārdi, ieskaitot jau pašu vārdformu *ave*. Tulkojot no latīņu valodas, *ave* nozīmē 'esi sveicināts!'. Šī forma savā tulkojumā nepieļauj īpašu interpretāciju, ja vien nav domāta vokatīva forma no *avus* (vectēvs) vai ablatīva locījums no *avis* (putns).

Tā kā atlase uzrādīja daudz dziesmu (vairāk nekā 600), tad, lai ierobežotu pētāmā materiāla apjomu, tika atlasīti teksti, kurus izpilda *black metal* grupas vai grupas, kas agrāk spēlējušas *black* metālu, kas ir viens no *heavy metal* apakšžanriem². *Black metal* stila mūzikai raksturīgs kliegzošs, griezīgs vokāls, ārkārtīgi ātrs temps, 'tremolo' rifi, 'griezīga' ģitāras skaņa un vienkārša producēšana (Kahn-Harris 2007, 4). Kopumā saistībā ar *black metal* apakšžanru tika uzrādītās 153 dziesmas un instrumentāli skaņdarbi, kuru nosaukumā ir *ave*. Pētot tālāk, tika konstatēts, ka 112 skaņdarbiem vārdi nav pieejami. 18 dziesmas ir citās svešvalodās (krievu, vācu utt.), 10 dziesmu teksti nosaukumā satur vārdu *Satan* vai *Lucifer*. Tā kā *blekmetāls* atrodas tematiskā opozīcijā kristietībai, vējšot savus skatienus nevis uz augšu, uz debesīm, bet uz pazemi (Weinstein 2000, 54), tad šajā pētījumā netiek skatītas dziesmas, kuru virsrakstos ir *Satan* vai *Lucifer*, jo to var uztvert, kā tipisku tematiku *black metal* mūzikai, piemēram,

*Hail satan, full of might,
Our allegiance is with thee.*

*Cursed are they, the god adorers,
And cursed are the worshippers of the nazarene.
Ave satanas, ave satanas.*

*Esi slavēts, sātan, visuvarēnais,
Mūsu uzticība pieder tev.
Nolādēti ir tie dieva pielūdžēji,
Un nolādēti ir nācarieša pielūdžēji.
Esi sveicināts, sātan, esi sveicināts, sātan. (Acheron 1992, 6)³*

Vai arī

*In domine dei nostri Satanas
Luciferi excelci [pareizi latīņu valodā ir excelsi – I. G.]
I have taken your name path myself
In nomine dei nostri Satanas
Luciferi excelci
Commanding forces of the darkness*

*Mūsu dieva Sātana vārdā
Cildenā Lucifera [vārdā – I. G.]
Es pats esmu izvēlējies tava vārda ceļu
Mūsu dieva Sātana vārdā
Cildenā Lucifera [vārdā – I. G.]
Kas komandē tumsas spēkus. (Cerberum 2006, 5)*

No minētajiem piemēriem var gūt apstiprinājumu pētnieku atziņām, ka *no lirikas viedokļa daudzas black metal grupas ir bijušas nepārprotami saistītas ar sātānismu* (Kahn-Harris 2007, 38). Daudzas *black metal* grupas nenozīmē visas, tāpēc šajā pētījumā tiek skatītas atlikušās 13 dziesmas, kur vārdforma *ave* nosaukumā ir sastopama viena pati vai arī ar citiem vārdiem (izņemot *Satan*, *Lucifer*), tādējādi atklājot pētījuma novitāti: 1) latviešu valodā tiks apkopotas pētnieku atziņas par mazpētīto metāl-mūzikas liriku; 2) tiks apskatīti teksti, kuru tematika varētu būt neraksturīga *black metal* stilam.

Pētījumā tiek izmantoti mūzikas pētnieku Roberta Volsera (*Robert Walser*) un Dīnas Vainstainas (*Deena Weinstein*) fundamentālie pētījumi par *heavy metal* vēsturi un kultūru, kuru pirmiespiedumi tapuši pagājušā gadsimta pēdējā desmitgadē, kā arī daži šī gadsimta pirmajās desmitgadēs tapuši darbi, kas jau konkrētāk veltīti ekstremālajai mūzikai,

kas tikai veidojās pagājušā gadsimta 80.–90. gados. Tādējādi ir iegūstama informācija gan par metālmūzikas izveidošanos, gan par konkrēta stila mūziku un liriku, atstājot vietu arī pētījuma autora atziņām. Tā kā tiek aplūkotas tikai 13 dziesmas, tad arī secinājumi nevar tikt attiecināti uz visu *black metal* mūzikas liriku, bet jebkurā gadījumā tieši atsevišķi teksti var atklāt marginālus gadījumus, rādot grupu vēlmi izcelties, atšķirties tik lielajā mūzikas laukā vai arī realizēt savus muzikāli literāros mērķus.

Tātad *ekstrēmais metāls* [t. sk. blekmetāls – I. G.] *var izraisīt negatīvu reakciju, jo tā lirika bieži ir mizantropiska, mizogēniska, varmācīga, antireliģiska vai neofašistiska* (Allett 2013, 167). Arī skatoties pēc zinātnieces Dīnas Vainstainas iedalījuma⁴, lielākā daļa *black metal* tekstu pieder pie haosa lirikas, ko var uztvert kā *metafizisku sacelšanās aktu pret pietāti un normālās sabiedrības banalitāti* (Weinstein 2000, 39).

Kā atbilstošas šiem raksturojumiem ir minamas šādas dziesmas: *Ave Obscuritas Incarna, Ave Mysteriis, Ave Mortii, Ave Mors*.

Piemēram, grupai *Mysteriis* ir dziesma *Ave Mysteriis* (iespējamais tulkojums – *Esi sveicināts mistērijās!*⁵), kurai ir divas daļas, kas ierakstītas katra savā albumā. Mistērijas asociējas ar slepeniem rituāliem Senajā Grieķijā, cerot uz citu ceļu pēc nāves (AkadTerm). Šajās dziesmās mistēriju galarezultāts ir diezgan skaidri noprotams. Pirmajā daļā tas ir ļaunuma kā glābēja sagaidīšana: *Waiting for the horned legions / To glorify his eminence. / Gaidot ragainus leģionus / Lai cildinātu viņa eminenci* (*Mysteriis* 1999, 1). Neskaitot vairāku citu šumeru un babiloniešu dievu (*Nergal, Nanna, Tiamat* u. c.) pieminēšanu, atsevišķās uzrunas formās tiek jaukta kristietība un sātanisms, un tā pati šumeru mitoloģija: *Supreme evil! Oh! Anu my Lord / Augstākais ļaunums! Ak! Anu, mans pavēlniek! Anu parasti tiek uztverts kā debesu dievs šumeru mitoloģijā. Konkrētajā dziesmā tam tiek piešķirta negatīva konotācija:*

*I pray, my lord of disease
Amen! Black God!
[...] Oh! Sacred Satan!
[...] My real God*

*Es lūdzoj, mans netikumu pavēlniek!
Āmen! Melnais Dievs!
[...] Ak, svētais Sātans!
[...] Mans patiesais Dievs! (*Mysteriis* 1999, 1)*

Tas viss rada eklektisma iespaidu, jo Dievs tiek piesaukts dažādos vārdos. Savukārt to var saistīt ar antīkajām himnām raksturīgo iezīmi – augstākā spēka uzmanības pievēršanai saukt to vairākos vārdos (Taho-Godi 1988, 12), lai tas neizvairītos no sadzirdēšanas un izteiktā lūguma. Tikai lūgums šajā dziesmā neizskan, bet liriskas Es⁶ svarīga varētu būt pati šī ļaunuma apzināšana, sajušana.

Dziesmas otrā daļa ir iznākusi pēc daudziem gadiem (2012), un tajā antikristietības atmosfēra ir jūtama, zaimojoši aprakstot tēlu pie krusta, risinoties rituālam, kas apliecina Ļaunuma sagaidīšanu un aicināšanu uz darbiem:

*The fire can be felt
The smoke drowns the concepts
Evil manifests itself in excellence
Rising from the limbus
For the mass of fools
Destroy everything
Now in pure sadism*

*Uguns ir jūtama
Dūmi noslīcina visas idejas
Ļaunums izrādās pārkūmā
Celdamies no šķīstītavas
Muļķu pūlim
Iznīcini tagad visu
Tīrā sadismā (Mysteriis 2012, 4)*

Uzskati, kas mudina cilvēkus dziedāt šādus vārdus, ir diezgan viegli izskaidrojami, viens no iemesliem – tā ir opozīcija kristietībai. Metāla pētnieks Kīts Kāns-Harris (Keith Kahn-Harris) uzskata, ka *Dažiem kristietība izraisa naidīgas jūtas, jo tā asociējas ar korupciju un liekulīgām baznīcām... Ekstrēmais metāls ir daļa no tā, ko Linna Šofīlda Klārka (Lynn Schofield Clark) sauc par "evanģēlisma tumšo pusi", kurā iemiesojas kristietības dziļākās bailes* (K. Kahn-Harris 2007, 40).

Dažu metāla tekstu izpratni sarežģī neskaidras vārdformas, piemēram, grupas *Dysangelium* dziesma *Ave Obscuritas Incarna*. Nosaukums ir grūti tulkojams, jo forma *Incarna* latīņu valodā, pat ja pastāv, ir pavēles forma, kas šajā gadījumā neder, jo vārdu savienojumā jau ir viena pavēles forma – *ave*. Tā kā *Incarna* ir novietots aiz lietvārda, tad tas varētu būt domāts kā īpašības vārds vai divdabis, kas ir nepareizi izveidots, vai

arī kāda arhaiska forma (jo diez vai okultisma un sātanisma piekritēji savā tekstā izmantos komiksu tēlu – garu *Inkarnu* (Incarna (cWOD))). Iespējams, ka tā ir pašu mūziķu atrasta vai veidota forma no *incarnāri – iemiesoties, tādējādi dziesmas nosaukumu varētu tulkot kā Esi sveicināta, iemiesojusies tumsa!*. Dziesmu teksta izpratni apgrūtina arī personu maiņas lirikā. Teksta autors sāk ar pirmo personu – lirikas Es pozicionē sevi kā radītāju: *I gave birth into the darkness of Null / Es radīju tukšuma tumsā*. Turpinājumā notiek klausītāja iesaiste: *Inside you dwell what you neglect since birth, a thought of absolute blasphemy / Tevī mīt tas, ko tu noliedz kopš dzimšanas, doma par absolūtu zaimošanu*. Pavēles formas liek vēl dzīvāk izjust aprakstīto atmosfēru:

*Walk among us into the unlight of His grace, as disciples of a reborn darkness.
Follow to where you've never gone before.
Follow to what you never thought before.*

*Pastaigājieties starp mums Viņa labvēlības gaismā kā atdzimušās tumsas sekotāji,
Sekojiet tur, kur nekad neesat bijuši,
Sekojiet tam, par ko nekad nebijāt domājuši. (Dysangelium 2014, 8)*

Tālāk notiek atgriešanās pie lirikas Es kā radītāja un izskan sveiciens savam produktam: *Ave Obscuritas Incarna, Illuminatio Mea – Esi sveicināta, iemiesojusies tumsa, mana gaisma!* Bet dziesma beidzas atkal ar pavēles formām sekotājiem: *praise the arrival of your lord and master, enlighten your spirit, darken your soul. / He comes from the inside. / Cildini sava kunga un pavēlnieka ierašanos, izgaismo savu garu, aptumšo savu dvēseli. / Viņš nāk no iekšienes*.

Attiecībā uz šāda veida tekstiem var arī piekrist pētnieku atziņai, ka blekmetāls bieži vien tiek uzverts kā zināms rituālais personīgās pārveidošanās vidutājs (Kahn-Harris 2007, 38).

Divu dziesmu nosaukumos parādās saistība ar nāvi. Arī šāda tematika ir saistāma ar blekmetālu. Piemēram, grupas *Sargatanas* dziesmā *Ave mors – esi sveicināta nāve* lirikas Es atkal ir vienskaitļa pirmajā personā – es esmu nāve. Un tā tiek raksturota kā varena:

*Kneel before me
By my name shall be proclaimed
And built powerful monuments
Of impious victories.*

*Krītiet ceļos manā priekšā,
Manā vārdā tiks sludināti
un celti vareni pieminekļi
Bezdievīgām uzvarām.* (Sargatanas 2001, 5)

Bet galvenais – kā postoša:

*I am destroyer, the apocalypses and my legacy is the Armageddon.
Es esmu iznīcinātāja, apokalipse, un mans mantojums ir Armagedons.*

Tātad haosa radītāja, ko aplicina arī pētniece D. Vainstaina: *kopš kārtība nozīmē attiecības starp lietām, nāve ir maksimālākais haoss* (Weinstein 2000, 42).

Grupas *Secrets She Kept* dziesmā *Ave mortii* nedaudz mulsina nosaukums, jo *mortii* ir saistāms ar nāvi (no latīņu vārda *mors, mortis*), bet konkrētā forma ir neskaidra. Par teksta saistību ar nāvi liecina arī tālākais trīsdaļīgais iedalījums ar angļu nosaukumiem: *III. To death, embraced – Līdz nāvei, apskauti, II. A bid farewell – Atvadas, I. Not worth living – Nav dzīvot vērts.*

Arī dziesmas teksts aplicina, ka dziesmas nosaukums ir domāts – *Esi sveicināta, nāve, turklāt sacerējumam ir apgriezta secība, ko aplicina ne tikai daļu nosaukumu numurējums, bet arī teksts, kas iesākas ar frāzi I have died today – Es nomiru šodien.* Savukārt otrā daļa tikai liecina par nāves tuvošanos: *I sit and fade away / Cold and alone / I fade away. / Es sēžu un izgaistu / Auksts un – vientuļš / Es izgaistu* (*Secrets She Kept* 2005, 6). Tikko aplūkotais teksts pat vairāk būtu raksturīgs *gothic* vai *doom* metālam, šāda stila grupas koncentrējās uz *mirstības un pagrimuma neizbēgamību* (Kahn-Harris 2007, 36). Savukārt dziesmas pirmajai daļai teksta nav, bet jau pats daļas nosaukums *Not worth living* (*Nav vērts dzīvot*) var vedināt uz domu arī par to, ka nāve ir neizbēgama. Tādējādi līdzās izteiktām sātanisma izpausmēm tekstos parādās arī bezcerība, nolemtība, kas atklājas arī pavisam isā grupas *Vesen* tekstā – *Ave Nihil – Esi sveicināts, Nekas! I expect the sun to die soon / Something's wrong / Is this the afterglow? / Es sagaidu, ka saule drīz mirs / Kaut kas nav kārtībā / Vai tā ir vakarblāzma?* (*Vesen* 2011, 11) Šajā gadījumā jautājums ir tas, kas vēl pieļauj kādu cerību.

Stereotipus par metālirikas vispārēju primitivismu lauž atsevišķas grupas. Te noteikti var minēt grupas *Sleeping Majesty* dziesmu *Ave Shemhazazel – Esi sveicināts, Shemhazazel!*¹⁷ Vārdu autors ir Mikael Hols (*Mikael Hall*), mūziķis–vēsturnieks, kas aizstāvējis disertāciju par seno

zviedru ticību dabas spēkiem un dēmoniēm (*Sleeping Majesty*). Savukārt savā albumā *Serpens Callidus – the bloodline of fallen angels* (Viltīgā čūska – kritušo eņģeļu ciltskoks) mūziķis izvērs informatīvu stāstījumu par kritušajiem eņģeļiem. Konkrētajā dziesmā tiek uzskaitītas vairāku eņģeļu funkcijas, piemēram:

Teach me Thy knowledge of clouds, Oh Ezeqeel
The signs of the earth from Araziel
The signs of the sun from Shamsiel
And the course of the moon from Sariel

Māci man Tavas zināšanas par mākoņiem, ak, Ezeqeel⁸
Zemes zīmes [nāk – I. G.] no Araziel
Saules zīmes no Shamsiel
Un mēness kurss no Sariel. (Sleeping Majesty 2006, 4)

Savukārt vārds *Shemhazazel* nav atrodams, iespējams, tā ir kādreiz hellēnisma literatūrā aizsākusies elitārisma izpaušme – izmantot kādu senu, mazpazīstamu, retu formu. No teksta ir tikai noprotamas šī eņģeļa funkcijas – *Teach me thy alchemies and spells, Ave Shemhazazel!* – *Māci man savas alkīmijas un burvestības, esi sveicināts, Shemhazazel!*

Līdzīga ir arī ar grupas *Dargonomet* dziesma *Ave Incanus!*. Ja pamatā ir latīņu valodas vārds *incanus*, tad precīzāk būtu *Ave, Incane! Esi sveicināts, sirmais!*. *Incanus* izpratne ir neskaidra. No teksta var secināt, ka tas ir varens, kosmisks spēka iemiesojums, iespējams, pat iznīcinošs, jo:

Who was above, he will be trampling
All heroes and the foes will be forgotten
I'm feeling alignment of planets
I'm calling up the names Ave Incanus!
Came down from distant stars!
I'm waiting for you thousands of years

Kurš bija augšā, tiks samīdīts,
Visi varoņi un ienaidnieki tiks aizmirsti.
Es nojaušu planētu parādi,
Es saucu vārdus Esi sveicināts, Sirmais!
Viņš nolaidās no tālajām zvaigznēm,
Es tevi gaidu gadu tūkstošus. (Dargonomet 2013, 7)

Tekstā parādās arī tāda uzruna kā *Athathoth*, par kuras nozīmi nav skaidrības, tāpēc teksta izpratne ir apgrūtināta. Tādējādi, līdzīgi kā hellēnisma literatūrā veidojas situācija, ka teksti ir tik sarežģīti, ka tos nevar saprast bez speciāliem paskaidrojumiem, vēl jāņem vērā fakts, ka vairākiem tekstu autoriem angļu valoda nav dzimtā valoda un līdz ar to rodas gan kļūdas, sacerot tekstus, gan neuzmanības neprecizitātes, ievietojot dziesmu liriku šajā enciklopēdijā.

Dažreiz kāda grupa, iespējams, apzināti rada maldinošas izjūtas ar dziesmas nosaukumu. Piemēram, klausītājs domā, ka grupas *Corpus Christi*⁹ dziesma ar nosaukumu *Ave Domini – Esi sveicināts, kungs!* varētu būt vērsta uz reliģiski pozitīvu gaisotni. Protams, ir jāpievērš uzmanība arī tam, ka vārdforma *Domini* nav gramatiski atbilstoša uzrunai [pareizi būtu *domine* – I. G.], bet tā nav pirmā reize, kad gramatikas jautājumi ir atstāti novārtā, jo galvenais bieži vien ir skanējums, sakralitātes radīšana, izmantojot latīņu valodu. Dziesmas sākums vēl ir cerību sniedzošs: *Forever his name is truth / Rising to the stars he prevails – Mūžīgi viņa vārds ir taisnība / Paceldamies līdz zvaigznēm, viņš dominē*. Bet turpinājumā teksts atbilst klasiskajiem *black metal* paraugiem:

Crushing their minds with fear

“His” honour is sin.

Satan lord take my soul!

Ave domini Satanas!

Satriekdams viņu prātus ar bailēm,

Viņa pagodinājums ir grēks.

Kungs, Sātan, ņem manu dvēseli!

Esi sveicināts, kungs, Sātan! (Corpus Christi 2000, 7)

Dziesmas beigās tiek izmantots viens no metālistu iecienītiem paņēmiem, ar kuru vai nu tiek pilnīgi noņemta no sevis atbildība par to, kas ir teikts, vai arī *haoss zaudē lielu daļu savas nopietnības, kad viņa tēli un retorika kļūst par spēles gadījumiem* (Weinstein 2000, 42). Tā arī aplūkojamās dziesmas beigās, neskatoties uz izteikumiem *I have given my soul to Satan lord – Es esmu atdevis manu dvēseli Sātanam*, lirikas Es paziņo: *I will suffer the pain for this is the game – es cietīšu sāpes, jo šī ir spēle*.

Grupās *Karne* dziesmas *Ave, patria, morituri te salutant (Esi sveicināta, dzimtene, nāvei nolemtie tevi sveicina)* nosaukums atsaucas uz izteikumu latīņu valodā *Ave, imperator, morituri te salutant*¹⁰, kas lielai daļai

sabiedrības ir zināms. Šis dzejojums sniedz informāciju par kareivjiem un to atgriešanos dzimtenē un ir piesātināts ar informāciju par saspringto situāciju:

*In a rain of stell and stars of terror [...]
 Dark waves cover the corpses of wretched [...]
 Faces still streaming with blood and terror [...]
 These fleshies which run, fly, fall for days and days...*

*Tērauda lietū un terora zvaigznēs [...]
 Tumsī viļņi pārklāj nelaimīgo liķus [...]
 Sejas joprojām mirkst asinīs un terorā [...]
 Šie ķermeņi, kas visu laiku skrien, lido, krīt... (Karne 2017, 6)*

Tas nesniedz nekādu konkrētu nojausmu par laiku, kad tas norisinās, jo tiek pieminēti gan *scraps of bark – kuģa metāllūžņi*, kas dodas bangojošā melnā jūrā, gan *din of hellish detonations? – ellīšķīgu sprādzienu troksnis*, gan *ballet of lights and tortures – gaismu balets un spīdzināšanas*, vairāk pat liekas, ka tā varētu būt nākotne, jo dziesma beidzas ar neskaidra *zaļa stikla* pieminēšanu un skumju atziņu:

*[...] green glass dresses the injuries of earth and bones
 Where hundred of souls wander on a desert shaped of impacts*

*[...] zaļš stikls pārsedz zemes un kaulu brūces,
 kur simtiem dvēseļu klejo seku veidotajā tuksnesī. (Karne 2017, 6)*

Tas tikai kārtējo reizi apliecina, ka *eskstrēmais metāls nepiedāvā nekādas cerības vai glābšanas iespējas* (Kahn-Harris 2007, 36). Taču vienmēr sastopami gadījumi, kad ir atkāpes no pierastā, tradicionālā, piemēram, grupas *Wisdom* dziesma *Ave Kadath – Esī sveicnāta, Kadata!* Tā ir apliecinājums, ka arī *H. P. Lavkrafta [...] stāsti daudziem uz ekstrēmās metāla skatuves ir nodrošinājuši iedvesmu* (Kahn-Harris 2007, 41). Kadata ir *noslēpumainā saulrieta pilsēta stāstā ‘Nezināmās Kadatas teiksmainie meklējumi’ [...], kuru bezcerīgi meklē un tā arī nenasniedz stāsta varonis Kārteris* (Simsone 2015, 83). Savukārt saistībā ar dziesmas tekstu var teikt, ka notiek atkāpe no *H. Lavkrafta stāsta*, jo lirikas *Es sevi pozicionē šādi*:

*I have found your kingdom
 I’ve fulfilled it all...*

Kadath!
Voices from beyond
Black door of stone
Gods upon me all
Speak my name aloud!

Es atradu tavu karalisti,
Es visu izpildīju...
Kadata!
Balsis aiz
Melnām akmens durvīm,
Visi dievi pār mani,
Sakiet manu vārdu skaļi!

Iespējams, ka lirikas *Es* ir šeit vārdā neminētais varonis Kārteris, kas pieprasa cieņu par grūtā mērķa sasniegšanu, tādējādi tiek piedāvāts slavenā darba interpretējums, kas var būt interesants H. Lavkrafta daiļrades piekritējiem.

No visām 13 dziesmām tikai vienai nosaukumu veido viens pats vārds *ave*. Tā ir grupa *Samael* ar dziesmu *Ave*, kur jau pats lirikas sākums pauž labu atziņu, ka *Past is the fuel we'll burn to go on – Paģātne ir degviela, ko mēs sadedzināsim, lai ietu tālāk*. Turpinājumā ir diezgan veiksmīgi izmantoti latīņu teicieni:

Ave! Gloria! With you all around the world.
Ave! Fortuna! The gold is calling for gold.

Esi sveicināta! Slava! Ar tevi visā pasaulē.
Esi sveicināta! Veiksme! Zelts sauc zeltu.

Tas varētu apliecināt, ka slava un veiksmē ir lietas, kuras, pēc teksta autora domām, ir nepieciešamas dzīvei un pēc kurām ir jātiecas. Ņemot vērā, ka šī grupa savos pirmsākumos spēlēja izteiktu *black metal*, bet laika gaitā mainīja savu stilu uz mazāk ekstrēmu, tad arī ir mainījušies teksti, kas šajā gadījumā vairāk pauž *heavy metal* mūzikai raksturīgu noskaņu ar dionīsiska teksta palīdzību¹¹ un aicina attīstīties un pašrealizēties:

Isn't more a bit less on a different scale
Add a step to the top and the top you've known
Will come the bottom of a brand new stair
Now marching on...

*Vai lielāks nekļūst mazāks citā mērogā?
Sper soli uz augšu, un tas, ko tu uzskatīji par vīrsotni,
Kļūs par pilnīgi jauno kāpņu sākumu,
Kas ved tālāk... (Samael 2007, 9)*

Savukārt nauda ir tikai līdzeklis mērķa sasniegšanai: *Money's magnet diamonds and platinum / Paving our roads and cementing the chinks – Naudas magnēts – dimanti un platīns / Sedz mūsu ceļus un cementē plaisas.* Šāda veida teksti un jau aplūkoti dziesmu teksti ir pretrunā ar socioloģes D. Vainstainas rakstīto, ka *daudzi fani un kritiķi piekristu, ka heavy metal mūzikā lirikas vārdi ir mazāk būtiski nekā to skanējums* (Wanstein 2000, 26). Tas, pēc autora domām, varētu būt atkarīgs no katras konkrētas grupas.

Uz kopējā fona ir atzīmējama grupas *Imperium Dekadenz* dziesma *Ave Danuvi!* – *Esi Sveicināta, Donava!*, kas izceļas ar poētisku noskaņu:

*Danubius rages through the land
Cutting the earth with its mighty hand
Digging mountains across the face of time
Revealing a land that is intertwined*

*Donava plosās cauri zemei
Griezdama zemi ar savu vareno roku
Uzrakdama kalnus cauri laika sejai
Atklādama zemi, kas ir sasaistīta (Imperium Dekadenz 2013, 4)*

Izrādās, ka dziesmas teksta autors ir veiksmīgi izmantojis cita dzejnieka – L. T. Pedžeta (*L. T. Padgett*¹²) – dzejoļa rindas, nomainot tikai vienu vārdu, *the river* aizvietojot ar *Danubius*, kas ir antīko laiku apzīmējums Donavai. Veiksmīgi ir izveidota vokatīva forma (*Danuvi!*), ko papildina vēl viena pareiza latīņu valodas frāze – *viam nobis monstras – tu rādi mums ceļu*. Kopumā ir uzsvērts straumes dabiskais spēks un upes sava veida galvenais uzdevums – nogādāšana līdz mērķim – šajā gadījumā tas varētu būt mājas:

*As I walk through vales and fields
Your silver stream leads my way*

*Kad es eju caur ielejām un laukiem
Tava sudraba straume rāda man ceļu (Imperium Dekadenz 2013, 4)*

Šāda veida teksti ļauj piekrist atziņai, ka *metāla tekstos nav nekā bezrūpīga* (Weinstein 2000, 35), tikai jāņem vērā, ka vienmēr ir atkāpes un bieži vien pat vairākas.

Aplūkojot *black metal* dziesmu tematiku, kuras savā nosaukumā satur vārdformu *ave*, bet neietver vārdus *Satan/Lucifer*, jāatzīst, ka tā ir diezgan plaša. Analizētās 13 dziesmas turpina tradicionālo ekstrēmā metāla tematiku, kas saistīta ar sātānismu un ļaunuma slavināšanu (*Ave Mysteriis*, *Ave Domini* u. c.), tāpat tiek apdzējota arī nāve (*Ave Mors*, *Ave Mortii*), kura ir gan neizbēgama, gan arī postoša. Sava vieta blekmetāla dziesmās ir arī H. Lavkrafta daiļrades radītai inspirācijai (*Ave Kadath*). Zināms elitārisms tiek atklāts dziesmās, kur tiek apdziedāti kritušie eņģeļi (*Ave Shemhazazel*) vai kosmiskie tēli/spēki (*Ave Incanus*). Tas izpaužas, uzskaitot nezināmus/mazpazīstamus tēlus vai arī izmantojot arhaiskas formas, kas bez paskaidrojumiem nav saprotamas, tomēr arī šie tēli nes posta un nolemības iezīmes.

Līdzās tradicionāliem tekstiem ir sastopami arī margināli gadījumi ar neitrālu vai pozitīvu konotāciju, piemēram, dziesma *Ave!*, kas aicina uz attīstību, vai darbs *Ave Danuwi!*, kas poētiski apdzied Donavu. Šādu tematiku var skaidrot ar to, ka pirmajā gadījumā grupa ir mainījusi stilu un atkāpusies no *black metal* spēlēšanas, savukārt otrajā gadījumā grupa izmanto dzejnieka tekstu, pielāgojot to savam muzikāli literārajam mērķim. Tādējādi atkāpes no tradicionālās *black metal* tematikas ir sastopamas, bet tās nav stipri izteiktas, tomēr tieši šādi gadījumi liecina par labu blekmetāla grupas *Wolves in the Throne Room* dalībnieka izteikumam: *Dziļas ciešanas blekmetālā ir saistītas ar to, ka mēs nevaram atgriezties mītiskajā, pastorālajā pasaulē, pēc kuras mēs alkstam dziļā zemapziņas līmenī.* (Scott 2013, 239)

ATSAUCES

- ¹ Encyclopaedia Metallum. Pieejams: www.metal-archives.com [skatīts 03.01.2016.]
- ² Jautājums par to, vai *black metal*, *death metal* u. c. ir žanri vai apakšžanri, ir sarežģīts un diskutabls. Piemēram, viens no nozīmīgākajiem *heavy metal* pētniekiem Roberts Volsers tos sauc par stiliem (Walser 1993, 14–15). Dīna Vainstaina raksta par apakšžanriem (Weinstein 2000, 52). Savukārt jaunākos pētījumos jau katrs no daudzajiem *heavy metal* stiliem tiek apzīmēts kā žanrs (Kahn-Harris 2007, 2–5). Un tas arī ir saprotams, jo kādreiz tās bija dažas grupas, kas spēlēja t. s. apakšžanros, bet mūsdienās principā katram šādam apakšžanram [stilam – I. G.] ir sava plaša auditorija un pastāvēšanas telpa, un mediju atbalsts, kas ļauj to uztvert kā atsevišķu žanru. Ja katru no daudzajiem mūzikas stiliem uztver kā žanru, tad veidojas ļoti liela žanru sazaršanās, bet, tā kā ne vienmēr

žanru robežas ir strikti novelkamas un mūsdienās ir izteikta žanru sajaukšanās, tad šajā pētījumā, piemēram, *black, death metal* stila mūzika tiks apzīmēta ar *apakšžanra* vai *stila* nosaukumu.

- ³ Iekavās grupas nosaukums, albuma izdošanas gads un dziesmas numurs.
- ⁴ Runājot par metāla liriku, socioloģijas profesore Dīna Vainstaina uzskata, ka metālmūzikas dziesmu tekstus var iedalīt divās daļās: dionīsiskā un haotiskā lirika. *Dionīsiskā pieredze cildina dzīves vitālos spēkus ar dažādu ekstāzes formu palīdzību. Šī lirika ietver nešķīsto trīsvienību – sekss, narkotikas un rokenrols. Savukārt haosa diskurss metālmūzikas lirikā izrāda interesi par nekārtību, konfliktu, opozīciju un pretrunām* (Weinstein 2000, 35).
- ⁵ Neskatoties uz to, ka nav prievārda *in*, dziesmas nosaukumu varētu tulkot – *Esi sveicināts mistērijās!*
- ⁶ Autors pētījumā jēdziena “liriskais es” vietā izmanto “lirikas es”, jo vārdam “lirisks” piemīt noteikta nozīmes konotācija, kas bieži ir grūti savienojama ar pilnīgi pretējām noskaņām, izjūtām, ko pauž un atklāj lirikas es metālmūzikas tekstos.
- ⁷ Šo vārdu pareizrakstību nav izdevies pārbaudīt latviski, tāpēc ir atstāts oriģinālteksta pieraksts.
- ⁸ Šo vārdu pareizrakstību nav izdevies pārbaudīt latviski, tāpēc ir atstāts oriģinālteksta pieraksts.
- ⁹ *Corpus Christii* – gramatiski pareizi vajadzētu būt *Christi*, taču, tā kā pasaulē jau ir vairākas grupas ar šādu nosaukumu, tad grupas dalībnieki pievienoja vēl vienu burtu – i –, lai tādējādi atšķirtos no līdzīga nosaukuma grupām.
- ¹⁰ Svetonius, Caius. Divus Claudius. *De vitis Caesarum*. 26. Pieejams: <http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.claudius.html> [skatīts 15.03.2016.]
- ¹¹ Skat. 4. atsauci.
- ¹² Par šo dzejnieku nav nekādas informācijas, bet internetā ir atrodami vairāki viņa dzejoļi.

AVOTI

1. Acheron. 1992. *Ave Satanas. Rites of the Black Mass*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Acheron/Rites_of_the_Black_Mass/575 [skatīts 12.01.2016.]
2. AkadTerm. Mistērijas. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm*. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=artefakts&lang=LV> [skatīts 12.02.2017.]
3. Cerberum. 2006. *Ave Satan. Spiritual Black Ritual*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Cerberum/Spiritual_Black_Ritual/152158 [skatīts 14.01.2016.]
4. Corpus Christii. 2000. *Ave Domini. Saeculum Domini*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Corpus_Christii/Saeculum_Domini/3131 [skatīts 16.01.2017.]
5. Dargonomel. 2013. *Ave Incanus. Varkulama*. Pieejams: <https://www.metal-archives.com/albums/Dargonomel/Varkulama/374435> [skatīts 15.01.2017.]
6. Dysangelium. 2014. *Ave Obscuritas Incarna. Thanatos Askēsis*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Dysangelium/Thanatos_Askēsis/466083 [skatīts 14.02.2017.]
7. *Encyclopaedia Metallum*. Pieejams: <http://www.metal-archives.com> [skatīts 10.01.2016.]
8. Imperium Dekadenz. 2013. *Ave Danuvi. Meadows of Nostalgia*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Imperium_Dekadenz/Meadows_of_Nostalgia/364383 [skatīts 15.01.2016.]
9. *Incarna (cWOD)*. Pieejams: [http://whitewolf.wikia.com/wiki/Incarna_\(cWOD\)](http://whitewolf.wikia.com/wiki/Incarna_(cWOD)) [skatīts 22.02.2017.]

10. Karne. 2017. Ave Patria, Morituri Te Salutant. *Symposium of Torments*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Karne/Symposium_of_Torments/646698 [skatīts 28.05.2017.]
11. Mysteriis. 1999. Ave Mysteriis. *About the Cristian Despair*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Mysteriis/About_the_Christian_Despair/5887 [skatīts 15.02.2017.]
12. Mysteriis. 2012. Ave Mysteriis II. *Hellsurrection*. Pieejams: <https://www.metal-archives.com/albums/Mysteriis/Hellsurrection/334264> [skatīts 15.02.2017.]
13. Samael. 2007. Ave. *Solar Soul*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Wisdom/Sacra_Privata/226371 [skatīts 15.02.2017.]
14. Sargatanas. 2001. Ave Mors. *Knights of the Southern Cross*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Sargatanas/Knights_of_the_Southern_Cross/423679 [skatīts 13.02.2017.]
15. Secrets She Kept. 2005. Ave Mortii: III. To Death, Embraced II. A Bid Farewell I. Not Worth Living. *Requiems to Midnight, Woe*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Secrets_She_Kept/Requiems_to_Midnight%2C_Woe/68125 [skatīts 29.01.2017.]
16. Sleeping Majesty. Pieejams: https://www.metal-archives.com/bands/Sleeping_Majesty/3540346690 [skatīts 11.01.2017.]
17. Sleeping Majesty. Ave Shemhazazel. *Serpens Callidus – The Bloodline of the Fallen Angels*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Sleeping_Majesty/Serpens_Callidus_-_The_Bloodline_of_the_Fallen_Angels/341507 [skatīts 11.01.2017.]
18. Vesen. 2011. Ave Nihil Part II. *Goat Carcass Rising*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Vesen/Goat_Carcass_Rising/308631 [skatīts 28.01.2017.]
19. Wisdom. 2009. Ave Kadath. *Sacra Privata*. Pieejams: https://www.metal-archives.com/albums/Wisdom/Sacra_Privata/226371 [skatīts 15.02.2017.]

LITERATŪRA

1. Allett, Nicola. The extreme metal 'connoisseur'. *Heavy metal: controversies and countercultures*. T. Hjelm, K. Kahn-Harris, M. LeVine (eds.). Sheffield, Bristol : Equinox, 2013, 166–181.
2. Gusāns, Ingars. Svētķu koncepts smagajā metālmūzikā. *Journal of Comparative Studies. Svētķu fenomenis kultūrā*. A. Stankeviča, I. Kačāne, O. Kovzele (eds.). Daugavpils : Saule, 2016, 186–204.
3. Kahn-Harris, Keith. *Extreme Metal*. Oxford, New York : Berg, 2007.
4. Scott, Nial. Heavy metal and the deafening threat of the apolitical. *Heavy metal: controversies and countercultures*. T. Hjelm, K. Kahn-Harris, M. LeVine (eds.). Sheffield, Bristol : Equinox, 2013, 228–243.
5. Simsons, Bārbala. *Monstri un metaforas: ieskats šausmu literatūras pasaulē*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2015.
6. Walser, Robert. *Running with the Devil*. Middletown : Wesleyan University Press, 1993.
7. Weinstein, Deena. *Heavy Metal: the music and its culture*. Da Capo Press, 2000.
8. Тахо-Годи. Аза. Античная гимнография: жанр и стиль. Античные гимны. Москва : МГУ, 1988, 5–56.

WORD FORM *AVE* IN THE TEXTS OF *BLACK METAL* MUSIC

SUMMARY

Word form *ave*, alongside different expressions in forms of art and cultural history, also occurs in metal music. The electronic resource *Encyclopaedia Metallum* is used as the text source. Songs containing *ave – hail, farewell* in the title are of a very different content, which cannot be determined based on the title. This research deals with 13 *black metal* songs, which titles do not contain the word form *Satan/Lucifer* in order to find digression from the most typical for this music style lyrical expression – glorification of evil. In the course of the analysis author has concluded that most of the songs confront with the society and its norms by poetizing Satanism and evil or dedicating songs to death, which is both inevitable and destructive. One of the inspiration sources are the works of H. Lovecraft. Some texts are kind of elitist (unclear, little-known word forms and content) or poetic, uncovering authors' attempts to outrun the traditional *black metal* subjects.

DZEJA

POETRY

I

TULKOJUMI TRANSLATIONS

SAPFO

Piedalīties krājumā ar saviem Sapfo atdzejojumiem, kuri šeit piedzīvo pirmpublicējumu, ir liels prieks un reizē atbildība. Lai gan Sapfo dzejas mantojums saglabājies nepilnīgi, no dažiem darbiem vien mazi fragmenti, pašiem populārākajiem dzejoļiem lielākajās valodās (angļu, vācu, krievu u. c.) ir diezgan daudz atdzejojumu variantu. Latviski Sapfo dzejas mantojumu atdzejojuši, piemēram, tādi autori kā A. Ģiezens, K. Straubergs R. Rudzītis, Ā. Feldhūns, atsevišķu dzejoļi arī A. Aizpuriete. Būtu vērtīgi apkopot visus Sapfo atdzejojumus latviski kopējā krājumā.

Man rokās gandrīz pirms simts gadiem K. Strauberga izdotā *Grieķu lirika* kuras priekšvārdā tolaik sacīts: *Izdot grieķu antoloģiju mūsu laikos, kad vēl nav pienācīgi nostiprinājusies tulkojumu tradīcija, ir bez šaubām grūts darbs, bet gaidīt uz nezināmo nākotni un sagaidāmo kultūru šajā ziņā arī nav iespējams.*¹

Klasiskās filoloģijas kopēju saime aizvien godā šo antīko tekstu tulkojumu kultūru, un katrs jauns latviskojums bagātina ar savu artavu kopējā mantojumā. Jūtos gandarīta, ka arī savu dzejas mīlestību un iedvesmu esmu varējusi audzēt, iepazīstot Sapfo rindas viņas dzimtajā grieķu mēlē, aioliskajā dialektā, un atdzejojot latviešu valodā.

Sengrieķu dzejniece Sapfo (6. gs. p. m. ē.) dzīvojusi Lesbas salā un ir slavēta ar savu lirisko, kvēliem dvēseles pārdzīvojumiem caurvīto dzeju, kas dziedāta liras pavadībā. Mītilēnē Sapfo vadījusi aristokrātisku meiteņu skolu, un viņas rindās rodam sievišķīgu, subjektīvu pasaules izjūtu. No viņas izmantotajiem dzejas pantmēriem plaši pazīstama ir t. s. Sapfo strofa. Latviešu dzejā Sapfo strofa ir viena no biežāk lietotajām antīkajām strofām, tā atrodama, piemēram, J. Alunāna, Raiņa, V. Eglīša, E. Stērstes u. c. autoru dzejas darbos.

¹ *Grieķu lirika*. Rīga: Izglītības ministrijas izd. A. Gulbja apgādā, 1922, 3.

Sapfo jau no Senās Romas laikiem gadsimtu gaitā iedvesmojusi citus dzejniekus (piem., Katullu) un vēlākos laikos, iespējams, īpaši dzejnieces, kuras tai veltījušas savas vārsmas, arī mūsu latviešu Aspazija.

Rosinošs ir Noras Kalnas dzejolis *Sapfo*, kas sākas ar vārdiem:

*Sieviete vilka aiz sevis jūru
Raibā dārdedzes dzijā.
Varbūt tā jūras griekiete
Sapfo bija?²*

Daiga Lapāne

31.³

*Tā man šķiet, ka līdzinās vairāk dieviem
Cilvēks tas, kurš iepretī sēž tev līdzās
Ļoti tuvu, klausoties tavu balsi
Milīgi saldo,*

5. *Dzirdot jaukos smieklus, bet manai sirdij,
Tiešām, krūtīs salēkties liek šis brīdis:
Kad vien īsu mirkli uz tevi raugos,
Aizžņaudzas balss man:*

10. *Mēle mutē izkalst un cauri miesai
Izskrien sīka kvēle zem pašas ādas,
Acis aizklāj migla un abās ausīs
Griezīgi zvana.*

15. *Līst man sviedri, augumu visu pārņem
Trīsas, kļūstu zaļāka es par zāli,
Un pat, liekas, tālu vairs nav no nāves
Man šajā brīdī.*

Visu pārceist tomēr var galu galā [...]

---

² *Zvaigzne*, Nr. 17, 1975, 7.

³ Dzejoļu numerācija pēc Sapfo dzejoļu izdevuma sengrieķu valodā – *Greek Lyric. Sappho and Alcaeus*. Edited and translated by David A. Campbell. Harvard University Press, reprinted with corrections 1990.

2.
*Šurpu nāc no Krētas uz savu templi
 Svēto, kur tev ābeles košā birzī
 Kuplo ziedos, altāri kūp tev smaržās
 Vīraka dūmos,*
5. *Ūdens spirts zem ābeļu zariem urgo
 Tērcē, rožu dzinumi visam dārzam
 Gādā ēnu, virmojot sīkām lapām,
 Pārņem mūs snauda.*
10. *Nora zirgu ganībās koši segta
 Agriem ziediem, pāršalko vējš ar maigi
 Medainu dvesmu. [..]*
15. *Tad nu kroni [..] Kipriete, galvā liekot,
 Dāsni zelta kilikos lej mums dzīrēm
 Saldū vīnu, nektārā jauktu, visiem
 Pricīgu prātu.*
- Visiem draugiem, taviem un maniem
 [..]*
5.
*Kipriete un Nereīdas lai atļauj
 Manam brālim atpakaļ sveikam pārnākt,
 Un lai viss, ko sirdī tik karsti vēlas,
 Piepildās viņam,*
5. *Lai no senām likstām reiz tiek viņš vaļā,
 Saviem draugiem priecāties liek par sevi
 [..] naidniekiem, mums lai nenāk
 [..] ļaunums nekāds vairs.*
10. *Māsai lai viņš gribētu radīt lielu
 [..] godu, un smagās rūpes
 [..] atņem, kas spieda senāk.
 [..]*

17.
*Lūdzu, lai tu parādies jaukā sapnī,
Pati Hēra varenā, manā priekšā,
Kā reiz tevi piesauca Atreīdi,
Valdnieka dēli.*
5. *Daudzus lielus paveicot varoņdarbus,
Nāca cauri Īlijai, pāri Pontam,
Taču viņiem grūtības radās ceļā
Tālāk vēl doties.*
10. *Vispirms tevi pielūdza, vēlāk Zevu,
Un pie mīļā Tiones dēla vērsās:
Tagad lūgta, arīdzan mani klausī
Laipna kā senāk.
[..]*
94.
*Vēlos nomirt patiesi:
Gauži raudot, atstāja mani*
5. *Viņa un sacīja šādi:
Cik gan ļoti ciešam mēs,
Sapfo, eju projām pret savu gribu.*
10. *Tad es viņai atteicu šādi:
Paliec sveika un mani
Atceries, labi zini, kā lolojām tevi:*
10. *Vai tad ne? Atsaukšu prātā,
Lai atminies [..]
[..] skaisti mums ritēja dienas,*
15. *Jo it bieži ar rožu un vijolišu
Vainagiem viji kolonmas, greznoji mani!
Rotas daudzas*
15. *Viji pie manis un liki
Ap manu kaklu maigo,
No pļavu puķēm [..]*

- Mirrēm
Smaržīgām [..]
20. *Ieziedi ādu, un, ķēnišķi*
- Mīkstā, pūkainā
Paklājā gūlusies,
Atklāji savas sirdsdomas,
- Un nebij neviena
25. *Svētā altāra,
Kur mēs nedotos kopā,*
- Nedz arī svētās birzs. [..]
dejas [..] meldijas [..]
- 44.
- No Kipras
Ieradās vēstnesis [..]
Ziņnesis ātrs no Īdas. [..]
Tās visas no Āzijas [..] mūžīgā slava:
5. *Hektors ar biedriem no svētajām Tēbām,
No [..] Plākšijas atveda spulgaci jauko
Andromahi kuģī pār sāļo
Pontu: zeltainas sprogas un daudzas
Purpura lentes, greznas rotas un tērpi,
10. *udraba un ziloņkaula kausi bez skaita.
Tā viņš teica: ātri uzslējās mīļlais tēvs,
Visā pilsētā plašajā valodas klīda līdz savējiem.
Tūdaļ no Īlijas dēli mūļu vilktus, ātrus
Ratus atveda, sakāpa tajos viss sieviešu**
15. *Pulks un [..] meitenes kopā,
Tikai Priama meitas atsevišķi.
Zīrgus vīri iejūdza ratos
[..] jaunekļi lieli [..]
[..] kučieri [..]*
20. [..]
[..] dieviem līdzīgie
Šķīsts viss [..]
Dodas [..] uz Īliju
Un aula skanīgā dziesma kopā ar kitaru,

25. *Žvadzekļu šķindas un jaunavu
Dziedātā svētā dziesma, kas ēterā aizskan
Kā dievišķā Ēho
Visos ceļos
Vīna kausi, pialas [..]*
30. *Mirres un kasijas, vīraka smarža – viss kopā,
Vecākas sievietes gavilē,
Visi vīri ar skaļiem prieka saucieniem
Paiānu dzied, kas labo liras spēlmani slavē,
Un himnu par dieviem līdzīgajiem Hektoru un Andromahi.*

PINDARS

Sengrieķu un visas antīkās dzejas slavenība Pindars (518./522. ?–438. g. p. m. ē.) dzimis netālu no Tēbām – Kinoskefalās, senā aristokrātu ģimenē. Dzejas mākslu Pindars apgūst Atēnās – tolaik strauji uzplaukstošajā visas Grieķijas kultūras centrā. 5. gs. p. m. ē. septiņdesmitajos gados Pindars – jau slavens dzejnieks – tiek uzaicināts uz Sicīliju, lai dzejtekstos iemūžinātu Sirakūzu valdnieka Hierona uzvaras Olimpijas un pītiskajās sacensībās, Pindars dzejo arī citiem valdniekiem – Akragantas Tēronam, Kirēnes Arkesilajam, viņu radniekiem un slavenāko dzimtu atvasēm. Pēc atgriešanās no Sicīlijas (475. g.) Pindara panākumi turpina kuplot: gandrīz puse viņa dzejiskā mantojuma attiecas tieši uz šo periodu (līdz 460. g.), kad slavināti tiek dažādu Grieķijas pilsētu atlēti, visciešākā sadarbība bijusi ar Aiginas dižciltīgajiem.

Ar Pindara dzīvi saistītas arī leģendas, kuru eksistēšana pati par sevi vērtējama kā zīmīga, jo leģendas lielākoties saistās tieši ar unikālu personību likteņiem. Piemēram, pat dievi atzinuši Pindara talantu, jo mežu dievs Pāns redzēts pastaigā dziedam Pindara sacerētu paiānu (koru lirikas žanrs, sākotnēji saistīts ar izpirkšanas/pateicības ziedojuma rituāliem). Un vēl: Maķedonijas Aleksandrs, iebrūkot Tēbās (335. g.), licis saudzēt un nenodedzināt Pindara dzimtās mājas, kur arī ilgu laiku bijusi Tēbu vecajo padomes sapulču vieta.

Pindara dzejas stils tiek raksturots kā sarežģīts un pompozs, īpatni piesātināts (daudz arhaiskajai grieķu dzejas valodai raksturīgo salikteņu, no kuriem daudzi Pindara darināti jaunvārdi). Zīmīgi, ka citi antīkās senatnes slaveni dzejnieki uzskata, ka Pindaru vispār neiespējami atdarināt: tā Horācijs vienu no savām odām (IV, 2) sāk ar domu, ka tas, kurš sacenšos ar Pindaru, pielīdzināms Daidalam ar viņa bēdīgi slaveno lidojumu, un Pindars savukārt dzejas izteiksmē brāžas kā strauja, lietus ūdeņu barota kalnu upe.

Tomēr vēlākos laikos klasicisma dzejnieki nereti izvēlējušies rakstīt Pindara manierē, iegājies pat jēdziens *pindariser* – pindarizēt jeb pindarot. Oriģināla sarežģīto pantmēru tulkotāji tradicionāli necenšas atveidot, lai formas dēļ nenodarītu pāri Pindara jau tā smalki sablīvētās domas skaidrībai.

No Aleksandrijas filologiem zināmajām 17 Pindara dzejas “grāmatām” (kopām) līdz mūsdienām vislabāk saglabājušās tieši epinīkiju (gr. ἔπι + νίκη – ‘sakarā ar uzvaru, uzvarai par godu’) grāmatas – četras, kopskaitā 45 pilni epinīkiji, kurās uzvaras dzejoļi grupēti pēc populārāko Visgrieķijas sacīkšu vietām: olimpiskie (uzvaras Olimpijā par godu Zevam), pītiskie (uzvaras Delfos – Apollona orākula – Pītijas atrašanās vietā), Nemejas jeb nemejiskie (uzvaras Nemejā, Peloponēsas pussalas ziemeļdaļā, par godu Zevam), Istmas jeb istmiskie epinīkiji (sacensības pie Korintas jūras šauruma par godu Poseidonam).

Pindars mūsdienās tikpat grūti lasāms kā senatnē. Tomēr ir vērts pievērst uzmanību viņa domai, kur tā vairāk par sacīkšu uzvarētāju vai agona (sacensību gara) cildināšanu atgādina un uzsver labā un ļaunā, drosmīgā un neizlēmīgā, krietnā un neģelīgā mūžīgo agonu cilvēkos. Pindaru tulkot ir bauda, meklējot latviešu valodā adekvātus vārdus un veidojot nebijušus salikteņus, tādējādi faktiski arī pindarojot.

Te lasāmie 3 epinīkiju tulkojumi ir pirmpublicēti Leona Brieža veidotajā sērijkrājumā *Kentaurs XXI* (Pindara epinīkiji Ilzes Rūmnieces atdzejojumā: *Kentaurs XXI*, Nr. 43, 2007, 24.–27. lpp.).

Ilze Rūmniece

VIII nemejiskais epinīkijs

*(Deinijam Megasa dēlam, Aiginas pilsonim,
par uzvaru skriešanas sacīkstēs;
ap 459. gadu pirms mūsu ēras)*

*Spēcīgā Plauksme, Afrodītes kārotākās
saldmes vēstnese,*

*pār jaunekļu maigajiem plakstiem nolaidusies,
vienu tu saudzīgās likteņa rokās pacel,
citu – citādās.*

*Vismīlāk ir katrā darbā un īstajā laikā
spēt labākos Erotus pakļaut.*

5.

*Tādus kā sargi, kas Zeva un Aiginas
gultu reiz apvija*

*Kiprietes balvām: abu dēls, Oionas valdnieks,
pieauga krietnākais spēkā un domās. Daudzreiz*

- jo daudzi to vēlējās skatīt;
labākie apkārtnes varoņu pulki bez saukšanas
10. labuprāt gatavi paklausīt viņam,
gan klintaino Atēnu kareivji,
gan Pelopa pēcteči Spartā.
Pie Aiaka svētajiem
ceļiem es pieplokū lūdžējs par pilsētu dārgo,
par pilsoņiem šiem te un nesu
15. līdiešu rotu, skaņumā krāšņu –
Nemejas divkāršas uzvaras zīmi
par skrējieni Deīnijam dēlam un Megasam tēvam.
Jo nezūdošākā cilvēku laime –
ar dievu kopīgi dēstītā.
- Tā reiz dievs atvēlēja Kiniram
bagātību jūrkrasta Kiprā.
Te nu apstājos vieglajā gājumā, pirms sakāmā ievilkdams elpu.
20. Jo daudz kas par daudz ko jau teikts, jaunu sakāmo
atrast un izvērtēti nodot
ir riskanti allaž. Tas gards kumoss skauģiem,
bet viņi arvien krietnājiem uzklūp un neaizskar sliktos.
Nenovīdība notiesāja arī Telamona dēlu,
pret zobenu triecot.
Nudien, spēcīgos sirdī, bet vājākos runās sūrā sacīkste
25. pamet aizmirstībā: lielākā balva tiek
melībai tukšai.
Līdzīgi Odiseju izvilka danaju slepāis balsojums,
kamēr Aiants, zelta ieročus neguvis, skatīja nāvi.
Bet cik gan atšķirīgi bija abējo cirtieni
karstajos ķermeņos
30. cīņā ar vīrkāvi
šķēpu – gan par kritušo Ahilleju,
gan citu grūtību postītās
dienās. Arī senlaikos bijusi naidīgā mēlnesība,
likvārdu līdzgaitniece,
viltus paudēja, ļaundarbu kašķis;
tā izcilo nospiež,
bet tukšajam uzslēj čauganu slavu.
- Lai nekad man nav iedaba tāda,
ak, Zevtēv, bet dzīvē
36. vienkāršiem ceļiem lai eju, mirstot lai slavu

- sliktu es nemetu bērniem. Zeltu ievēlas
vieni, citi grib plašus
laukus, bet es – savu augumu uzticēt zemei pēc nāves
cilvēkiem tikams, jo slavējis krietno un pēlumu sējis
pār ļaunuma darbiem.
40. Tikums sakuplo dzinumiem zaļiem
kā koks
gudros un taisnīgos vīros, tiekdamiem miklajā aitērā
augšup. Visādi vērtīgi draudzīgi laudis;
visovairāk jau grūtībās, darbos,
tomēr arīdzan tikamos brīžos tos kārojas redzēt.
45. Ak, Megas, nav manos spēkos no jauna vest dvēseli tavu
uz zemes: veltām cerībām iznākums tukšs.
Tomēr varu uzsliet tavai Hariadu dzimtai skaistu
mūsisko pieminekli par godu dīviem slaveniem
skrējieniem. Priecīgs nosūtu
slavas pantus, kas veikuma vērti, jo cilvēks dziesmās
atslābst no sacīkšu spriedzes;
50. Šī uzslavas himna, nudian,
pastāvēja jau agrāk, pirms Adrastam
dzima ar Kadmiešiem naidis.

XI olimpiskais epinīkijs

*Agesidamam, Epizefira Lokru pilsonim
par uzvaru jauniešu dūru cīņās
476. g. p. m. ē.*

- Reizēm ļaudīm visovairāk noder
vēji, reizēm – debesu ūdeņi,
mākoņu lietainā cilts;
5. Bet kas grūtībās nopelnus kalis, tam medusbalsīgas dziesmas,
iesākums turpmākai slavai,
uzaust par ticamu liecību tikumam dižam.
Olimpijas uzvarētājiem gods šāds piederas,
no skaudības brīvs. Mana valoda
mīļprāt to kopj,
10. tomēr cilvēks uzdzied atziņām gudrām
no dieva.

- Tad nu zini, Agesidam,
Arhestrata dēls, ka par dūrciņas uzvaru
skandināšu pār zelta olīvas vainagu
salddziesmas rotu,
15. cildinot dzimtu no Zefira Lokriem.
Te lai dziedam mēs kopīgi, Mūzas,
17. jo nāksim – to apliecinu jums –
pie ļaudīm, kas nevairās
viesu, kas raduši labam un skaistam,
spici tie gudrībā, spici tie šķēpos.
Un iedzimtjie dotumi paliek
kā rēcošā lauvā, tā rudaajā lapsā.

XI nemejiskais epinīkijs

Aristagoram, Arkesilaja dēlam, Tenedas pilsonim par ievēlēšanu pritana amatā

446. g. p. m. ē.

- Rejas meita Hestija, tu, kas atbalsti pritanijas,
Hēras un augstā Zeva māsa, kas tronī tam blakus,
labi un vēlīgi savā mītnē sveic Aristagoru,
mirdzošam scepterim klātu ved viņa biedrus,
5. kas godā, taisnīgā, tevi un Tenedu sargā,
teic viņi tevi, pirmā no dievēm, dāsni ziedokļus slakot
un apliekot taukiem. Lira tiem grand un dziesma.
Zeva viestura taisnīgums vienmēr šeit uzturēts
dzīrēs; lai tad tiek Aristagoram divpadsmit mēnešus
10. pavadīt godam un mierīgu sirdi.
Te pieminu arī Arkesilaju, tēvu, kurš svētlaimīgs bijis,
izteiksmīgs ķermeņa būvē, ar līdzdzimtu drosmi;
tomēr – kas laimību bauda, ir pirmšķirīgs skatā,
atlētu sacīkstēs izcēlies, parādot spēku,
15. lai neaizmirst – mirstīgs viņš miesā
un visu beigās klās zeme.

Krietrās ļaužu runās viņš pelnījis uzslavas,
pelnījis rotāties, iedziedāts medaini skanošās dziesmās.
Bet Aristagoru un viņa labslavas dzimtu

20. *novada sacīkstēs vainagoja sešpadsmit spožas
uzvaras varenā pankratijā un cīņā.
Tomēr vecāku cerības neizlēmīgās atvasi atturēja
spēkus Pitonas sacīkstē izmēģināt un Olimpijā.
Es gan zvēru pie savas slavas: ja nonāktu viņš*
25. *Kastalijā vai Krona skaistmežu novadā,
atgrieztos mājup, starp sāncensiem izcīnījis
krāšņākās svinības Hērakla noliktos
piecgades svētkos, apvijot galvu
ar purpura zariem. Bet vienu no veiksmēm atgrūž*
30. *mirstīgo iedomas tukšsprātes, citu atkal
aiz rokas atpakaļ pavēlk bailulīgs gars, spējas noniecinājis
tāds izkrīt no vēlīgās izdošanās.*
- Viegli ir saskatīt līdzību senajā Peisandra
dzimtā no Spartas, kurš no Amiklām kopā ar Orestu*
35. *ieradās, vadīdams varkulto aiolu pulkus;
vai Melanipa dzimtā no mātes puses, pie Ismenas
ūdeņiem saradotā. Senais tikums
pārmaiņus vīru paaudzēm atvēlē spēku.
Tā melnie arumi ražu vienumēr nenes,*
40. *koki nevēlas gadalaikā jebkurā
vienlīdz bagāti uzziēdēt smaržīgos ziedos,
vien pārmaiņus. Līdzīgs liktenis vada cilvēku
dzimtu. Zevs ļaudīm neatvēr iespēju robežas skaidri.
Mēs toties lepnīgās iedomās iebrienam,*
45. *lielu veikumu plānos. Tomēr neprātīga cerība sasaista
locekļus, noplūk paredzējuma viļņi.
Guvumu kārē jāpatur mērenība,
jo visasāk alkstam nerasniedzamā alkās.*

TEOKRITS

Kad LU klasiskās filoloģijas maģistrantūras studiju laikā iepazinos ar vairāku Aleksandrijas laika autoru sacerējumiem, tieši Teokrita (3. gs. p. m. ē.) poētiskā valoda viņa idillēs, lietotie salīdzinājumi, bagātīgi izmantotā augu, dzīvnieku valsts leksika, kas heksametros radītajām rindām piešķir sulīgu krāsainību un liek pat izjust smaržu asociācijas, mani īpaši aizrāva. No mācību procesā tulkotas idilles sagatavot parindeni un latviskot arhaiskajā pantmērā sākumā bija gan izaicinājums, gan sniedza lielu gandarījumu.

Teokrita *Hīls* (XIII idille) manā atdzejojumā lasāms *Klasiskās filoloģijas gadugrāmatā "iTaka"* (2001, 135.–139. lpp.). Savukārt idilli *Kiklops*, kur Galatejā iemīlējis Kiklops Polifēms attēlots komiskā un reizē līdzjūtību raisošā ainā, esmu pabeigusi atdzejot vēlāk. Tā pirmo reizi publicēta piejūras pilsētu literārajā izdevumā *Vārds* (2014, Nr. 1, 31.–33. lpp.).

Kompozicionāli, tāpat kā *Hīlā*, arī šīs idilles sākumā Teokrits uzrunā ārstu Nikiju, bet centrā ir Kiklopa dziedātā dziesma – pirmās personas formā paustās varoņa jūtas, mīlas mokas, kas reizē sniedz ieskatu gana ikdienas vidē un saimniecībā, sekojot bukoliskajai tradīcijai.

Daiga Lapāne

XI idille

KIKLOPS

*Nav vēl nekādu pret mīlas mokām šai pasaulē radītu zāļu,
Nikij, – ne smēre var līdzēt, ne pulveris īpaši dzerams,
vienīgi Mūzas: tās viegls un patīkams glābiņš šai kaitei
cilvēkiem būtu, bet mirstīgiem iegūt sev tādu nav viegli.*

5. *Noprotu, tu jau kā ārsts to vislabāk gan varētu zināt,
būdamš vēl mīlulis īpaši liels visām deviņām Mūzām.
Līdzekli tādu pret sāpošu sirdi sev atrada Kiklops,
Polifēms vecais, mums zināmais, iemīlot Galateju,
tikko kā dīga vīrs lūpām un deniņiem pūkas tam pirmās.*

10. *Ne jau ar āboliem pauda viņš jūtas, ne rozēm vai sprogām,
bet gan ar neprātu īstu un aizmirsa visu sev apkārt.
Bieži vien aitas no zaļajām ganībām pārnāca pašas
mājup uz aploku, kamēr, par Galateju viņš dziedot,
nīka pie jūras uz zālaina krasta tur vienmēr kopš agriem*
15. *rītausmas stariem ar negantu rētu sev pakrūtē dziļi,
varenās Kīprīdas bulta tam aknās bij sāpīgi triekta.
Zāles visbeidzot viņš atrada – uzkāpis augstajā klintī,
dziesmu par mīloto toreiz viņš jūrmalā iesāka šādu:
“Galatej baltā, ak, kāpēc tu atraidi mīlošu sirdi?*
20. *Baltāka esi par biežpiena sieru un maigumā jēru
pārspēj; tu liksma kā telīte, spoža kā vīnoga zaļa;
vienīgi, saldajā sapnī kad grimstu, tu apciemo mani,
sāpnis kad projām ir jaukais, tu arīdzan aizej no manis.
Kāpēc gan vaires tu, bēgot kā aita no pelēkā vilka?*
25. *Mīļa man kļuvi tu, meitēn, kad pirmoreiz redzēju tevi,
kopā ar māmuļu manu tu gribēji hiacintziedus
pakalnēs lasīt, un es vēl jums pavadot rādīju ceļu.
Nevaru rimties vēl tagad, kopš redzēju tevi es toreiz,
valdīt pār jūtām nav spēka, bet tev par to nerūp, pie Zeval!*
30. *Zinu es, meitenīt jaukā, kāpēc tu man nedodies rokās,
tādēļ, ka spuraina uzacs uz pieres man viena un gara,
taisni pār aci līdz ausīm tā nejauki pinkaina stiepijas,
arīdzan acs man ir viena un deguns tāds plakans pie lūpām.
Tomēr ar izskatu tādu es noganu tūkstoti aitu,*
35. *izslaucis govīs, es dzeru vislabāko, treknāko pienu,
netrūkst man siera ne vasarā siltā, ne rudenī vēlā,
arī pat beidzoties ziemai, man labumiem pildīti grozi.
Sīringu protu es spēlēt par kiklopiem citiem vislabāk,
dziedot par tevi, mans saldumiņ, arī par sevi, par ilgām*
40. *savām līdz pusnaktij vēlai. Vienpadsmit briedēnus kopju,
visus priekš tevis – ar apkaklēm gaišām, un lācēnus četrus.
Tu tikai atnāc pie manis, tad varēsi dabūt sev visu,
lai gan tu radusi šūpoties zilajos viņņos pie krasta,
nakts tev vēl tīkamāk aizritēs, ielienot Kiklopa alā:*
45. *aug man te laurkoki zaļi un cipreses slaidumā tiecas,
tumšzaļas efejas vijas un vīnogas ienākas saldas,
spirdzinošs ūdens te vienmēr, jo mežiem bagātā Etna
lejup no baltajiem sniegiem man dievišķu dzērienu sūta.
Kurš gan tā vietā sev smeltu dzert viņņus no sālītās jūras?*
50. *Nebaidies, ieraugot mani tik spalvainu varbūt pārlieku!
Ozola malka man vienmēr, un nenodziest uguns zem pelniem:*

- arī vēl tu mani dedzini, sniedzu tev dvēseli savu
pretī un vienīgo aci, jo labāka man nekā nav vairs!
Kādēļ, ak, neesmu piedzimis līdzīgs es zivij, ar žaunām,
55. varētu ienirt tad dzelmē pie tevis un noskūpstīt rokas,
ja tu man nedotu muti, es atnestu liliju ziedus
baltos un sarkanās magones, lapiņām lielām un maigām.
Taču tās vienas plaukst vasarā, savukārt otras zied ziemā,
tāpēc es reizē nekad tev tās nespētu saplūkt un atnest.
60. Esmu tā nolēmis, meitenīt, – mācišos ūdenī ienirt,
ja reiz te svešinieks ierastos, piestādams dobajā kuģī,
gribu es uzzināt, kādēļ jums dzelme ir labākās mājas.
Kaut tu reiz, Galatej, iznāktu laukā un aizmirstu visu –
atgriezties jūrā un rūpes, – nu gluži kā pats es, te sēžot,
65. ganītu lopus ar mani un mācītos izslaukt vēl pienu,
sasietu garšīgu sieru, raudzējot smaržīgām zālēm.
Māte pret mani ir netaisna, vienīgi viņai es pārmetu:
nav tā ne reizes par mani tev bildusi miļākus vārdus,
arī kad augu dien rēgojos viņai es kalsnāks un vārgāks.
70. Briesmīgi dulla man galva un smeldzīgas sāpes lauž kājas, –
teikšu tā savai mātei, lai ciešanās justu man līdzī.
Kiklop, ai, Kiklop, nu kāpēc tu atkal pa mākoņiem lido?
Drīzāk tu nāktu pie prāta, ja atjēdzies nopītu grozu,
saplūktu lapas un zāli, ko pabarot sīklopus savus.
75. Neskrien pēc bēgošas kazas, ja slaucama gaida tev līdzās.
Nav jau šī vienīgā – Galateja, dabūšu labāku citu.
daudzas vēl jaukākas meitenes sola man dāvināt nakti,
kopīgās rotaļās smiedamās visas, kad atsaucos viņām.
Redzams, cik ļoti es gaidīts un mīlēts šai pasaulē esmu.“
80. Noganīt Erotu izdevās Kikloпам labāk ar dziesmu,
Nebija jātērē zelts vairs par slavenām aizjūras zālēm.

II

JAUNRADE
ORIGINAL POETRY

HEKSAMETRS MŪSDIENU LATVIEŠU DZEJĀ

Heksametrš – cēlākais un dižākais no dzejas pantmēriem; Eiropas literatūras fundamentu – Homēra *Īliadas* un *Odisejas* – ietvars; pantmērs, kurā savus episkos sacerējumus klāstījuši gan Rodas Apollonijs, gan Vergilijs; forma, kas sākotnēji nav bijusi pa spēkam Ovidijam, tomēr vēlāk piekāpusies viņa *Metamorfozēs*. Dižs pantmērs, kas pieprasa dižu domu.

Un tomēr šeit esmu ar savu pseidoepisko poēmu *Kauja ar odu*, kas, lai arī var labākajā gadījumā tikt uzskatīta par vārgu antīko dzejnieku darbu parodiju, tomēr ir darbs, kas visai veiksmīgi nomaskējies un iefiltrējies gaužām brīvā latviešu literatūras nišā. Kad pirmo reizi pavisam nejausi mēģināju kaut ko radīt heksametrā, mani pārsteidza, cik tas viegli padodas, cik raiti sešpēdu daktila vārsnās izkārtojas domas un cik labi tās skan deklamējot. Tāpēc nevaru līdz galam piekrist Pēterim Ķiķaukam, kurš, recenzējot Kārļa Strauberga *Grieķu liriku*, raksta, ka latviešu valodā heksametrš izklausās pēc ratu kratīšanās pa sasalušiem gruvešiem¹. Viss tomēr ir relatīvs – atkarīgs no perspektīvas un konteksta. Visticamāk, tieši heksametrš ir tas, kas šai poēmai piešķir traģikomisko raksturu. Dižena un sena forma savienojumā ar kaut ko galēji triviālu un komisku – kombinācija, kas man izrādījās diezgan veiksmīga un noderīga.

Poēmas vārsnās veidoju sešās vienādās daktila pēdās, par paraugu ņemot Augusta Ģiezena *Īliadas* un *Odisejas* atdzejojumu. Ja kāda leksēma nepavisam nederēja pantmērā vai tai bija vairāk par trīs zilbēm, necentos pārlikt uzsvaru uz leksēmas vidu vai citām pantmēra korekcijām, kas sabremzētu poēmas ritmu, bet vienkārši piemeklēju citu leksēmu

¹ KRITIKA un BIBLIOGRĀFIJA. P. Ķiķaukas recenzija par K. Strauberga "Grieķu lirika". *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 12, 1923, 1451.

vai pārkārtoju vārsmu struktūru, jo latviešu valoda ir pietiekami bagāta, lai formu nevajadzētu ziedot saturam. Kad rakstīju šo poēmu, biju jau tīri veikli iemācījies rakstīt heksametrā bez īpašas skaitīšanas, tāpēc poēmas melnraksts radās teju pilnīgā apziņas plūsmā pēc pavisam reālas nakts, kad līdz rītausmai cīnījos ar istabā ielidojušu odu. Par laimi, poēma izdevās ārkārtīgi viegli un dažādi interpretējama, tāpēc *odā* katrs var viegli saskatīt sev aktuālo ligu. Kas zina – varbūt arī man tas nebija vien ods, kas reiz neļāva gulēt naktī, bet gan kaut kas stipri abstraktāks.

Jāpiemin, ka šis nav poēmas pirmpublicējums, proti, *Kauja ar odu* pirmo reizi savu dienasgaismu ieraudzīja fragmentāri *Latvijas Avīzes* iknedēļas pielikumā *Kultūrzīmes* 2017. gada decembrī un pilnā apjomā – laikraksta mājaslapā *la.lv*. Kopš tā laika poēmu esmu vien minimāli pieslīpējis, tāpēc no sākotnējā varianta tā būtiski neatšķiras.

Rolands Virks

Kauja ar odu
Poēma heksametrā

*Aļaujiet, dievi, man dziedāt par nakti, kad drausmīgā cīņā
Kāvos ar naidnieku spēcīgu, zaudējot asiņu litrus.
Ahillejs – hellēņu dižākais varonis vienīgais spētu
Saprast to šausmīgo divkauju, jāveic kas naktī man bija.
Līdzīgā cīņā ar Hektoru stājās tas Īlijas zemē;
Viegli kaut nebija – galēja cienīgo trojiešu vīru;
Asinīm notriektu vilka pa zemi, kad rītausma cēlās;
Gādāja uzvaru hellēņu vīriem pār trojiešu dzimtu.
Līdzīgs es Pēleja dēlam, tur šaubu vairs nebūs nevienam,
Dzirdēs kas veikumu manu, ko klāstīšu sešpēdu vārsnās.*

*Sākās viss pusnaktī tumšā, kad gaismu es slāpējis spuldzē,
Gurušo galvu uz spilvena liku un grasījos iekrist
Svētīgā daudzsapņu miegā, kas vajadzīgs dzejnieka prātam.
Pirmajā nomidzī jutu – kāds bizīna ausij tik tuvu;
Domāju – prāts mani māna, jo iztēle branga man galvā.
Sekunde pagāja, varbūt pat divas, kad uzbruka pēkšņi
Naidnieks, kas viltīgi slēpies bij, gaidīdams piemiegam mani.*

Trieca tas kaitētu dunci man kaklā ar drausmīgu spēku;
 Ņēmās tad asinis sūknēt no galvas sev vēderā iekšā.
 Uztrūcies belzu ar dūri pa vietu, kas skādēta bija,
 Sasitu pazodi savu, bet naidnieks tak izspruka sveikā.
 Slēdzu es gaismu un pagrābu papīru žūksni kā bomi.
 Cirtu pa labi un kreisi kā Ahillejs zobenu savu.
 Kļiedzu: «Tu, riebīgais nelieti, neslēpies, glēvuli, kaktos!
 Posies nu tuvciņai baisai un gatavo pēdējos vārdus!»
 Nelīda ārā tak barbars no slēptuves savas tik drošās;
 Acis vai izsprāga boloties, kur tad šis radis sev mīgu.
 Beidzot es izkalu viltību prātā, kā ļaundari nāvēt:
 Nolēmu aptumšot spuldzi un izlikties guļam jo cieši,
 Sagaidīt brīdi, kad nelietis lavīsies klātu un sasist,
 Beigtu tad ātri ar rungu un uzvaru kārtīgu svīnēt.
 Gaidīju tumsā es modri un ausījos sīkšanu uztvert;
 Pēkšņi, tas nezvērs man stilbā ar īlenu dūra, jo pratis
 Lavīties klātu bez skaņas bij – viltīgs kā lapsa tas sātans!
 Triecu ar bomi pa kāju, ka sarkanums tur vēl ir šodien;
 Slēdzu es gaismu un niknumā vīstīju drosmīgās dūres;
 Saucu pēc Atēnas: «Palīgā dodies, tak redzi, ka esmu
 Iekritis nelieša viltību tiklā, kas godīgas nešķiet!
 Darbā man rītu ir jābūt un projekti jāiesniedz gudri,
 Jāraksta tāmes un vēstules – cienīgs man postenis piešķirts.
 Kā tad lai izguļos spirdzīgā miegā, ja kauja ir jāveic,
 Naktī, kas svētīgam mieram ir domāta ne jau tak karam.»
 Laikam jau Atēna dzirdēja mani un izvēla velnu
 Ārā no mīgas, jo redzēju – sēž tas uz sienas kā ķipsis.
 Lavījos klātu tad klusu un devu ar bomi tam galvā;
 Uzvaru svīnēju drošu, jo noteikti nāvēts bij naidnieks;
 Aizdedzu smēķi un piesēdu krēslā, lai atvilktu elpu,
 Prātoju – Homērs ja klātu nu būtu, tas radītu epu,
 Dižumā savā kas pārspētu, veltīto Īlijas karam.
 Minūte pagāja svētītā mierā, bet derdzīgais naidnieks,
 Kāpis no Aīda valstības ārā bij veikli un bruka
 Virsū ar šķēpu tik garo, ko lūkoja iegrūst man ausī.
 Vairījos dūrienam veikli un kūleni apmetu gudru,
 Metos tam klātu no muguras, grābu aiz skausta ar sparū;
 Saspiedu dūrē es viņu, līdz tumsa tam aizklāja acis.
 Atvēru plaukstu es lēni un redzēju līķi tur guļam;
 Sviedu tā ķermeni beigto tad podā un skalaju aši
 Projām pie ēnām, kur vieta tam snuķotam briesmonim īstā.
 Beidzot, tak, beidzot es varēju laisties it mierpilnā miegā;

Nezvērs vairs nemocīs mani, jo glabāts tas kapenēs stiprās.
Taisījos aizmigt es ātri, jo noguris kaujā tak biju.
Nezinu, noziedzies biju pret dieviem vai kur bij tā vaina,
Bizināt sāka gar ausi man atkal tas nešķīstais sātans.
Nelecu kājās, bet rūpīgi izprātot centos es veidu,
Valā kā tieku no nelaiemes postīgās, mieru kas nedod.
Domāju – uguni pielikšu istabai, postā lai aiziet
Kaujaslauks kopā ar daudzkāju briesmekli, nāvēt ko grūti.
Kamēr es prātoju viltības stratēģa cienīgā veidā,
Trieca tas cirvi man muguras vidū, kur nespēju aizsniegt.
Pielecu sēdus un brēkdams es tvēru pēc garkāta birstes,
Zvetēju muguru cietušo savu un saļimu gultā.
Smeldza man maliņas visas un niezēja mugura ļoti.
Noguris līdzīgā cīņā es biju, bet klausieties tālāk:

Redzēju, naidnieks bij netālu nosēdies, piekūsis ļoti;
Vēderu resnu, kas pildīts ar asinīm manām, tas elsa;
Spārni tam atteicās strādāt, jo smagāks par bluķi tas bija.
Nāvei bij nolemts mans naidnieks, jo pārēdies asinis taču.
Pēdējo reizi es triecu ar plaukstu un pašķīda sulas;
Teicu: «Lūk, alkatīgs biji, tak zināju sākumā pašā,
Nāvēt tā spēšu es tevi, kaut muļķojos aplinku ceļiem;
Nestāties cilvēkam diženam pretī tev muļķīgais knisli,
Satriecu tevi kā satrieca Ahillejs Hektoru pišķos.»
Liku es gurušo galvu uz spilvena pildītā dūnām,
Aizmigu cieši, kaut spole jau debesīs tinās it pilna.

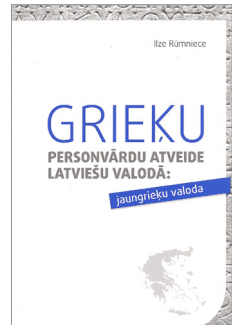
ANNALES

I

SCRIPTA MANENT
RECENZIJAS
REVIEWS

ARIADNES PAVEDIENS

Rūmniece, Ilze. *Grieķu personvārdu atveide latviešu valodā: jaungrieķu valoda. Ieteikumi.*
Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015. 55 lpp.

Jaunam mēnesim iesākoties, grieķi viens otram novēl *καλό μήνα* jeb labu (visu) mēnesi. Savukārt, iznākot jaunai grāmatai, tai tiek vēlēts *καλό ταξίδι* jeb laimīgs ceļavējš/ceļš. Kad 2016. gada sākumā (precīzāk, 4. februārī) Eiropas Savienības mājā Aspazijas bulvārī tika atvērta un līdz ar to dzīves ceļu labirintā palaista profesores Ilzes Rūmnieces grieķu personvārdu atveides ieteikumu grāmatiņa, jutos ļoti īpaši. Gaisā virmoja sirsnība, pateicība un gandarījums. Tas nu bija noticis! Krājumiņu recenzēja izcilais un nu jau legendārais valodnieks un personvārdu pētnieks Ojārs Bušs (profesoram mūžīgā piemiņa!), savukārt man bija tas gods un atbildība ieteikumus rediģēt.

Citvalodu personvārdu atveide latviešu valodā ir piņķerīga un arvien arī ļoti jūtīgs jautājums (tas skar ierakstus pasēs un pat cilvēktiesības), jo jau kopš Endzelīna laikiem pamatojamies tieši uz oriģinālvalodas izrunu (fonētiskais princips), vienlaikus paredzot arī tradīcijas

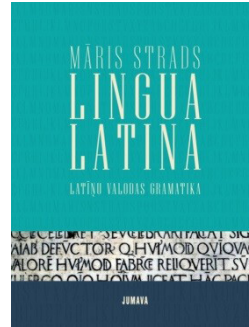
nozīmi un kompromisa (precedenta princips) gadījumus, turklāt jāņem vērā arī mūsu specifiskās nominatīva galotnes. Līdz ar to valodas praksē ir daudz svārstību un var rasties juceklis, kļūdas un daudzi paralēli, ne vienmēr par pareiziem atzīstami varianti. Tieši tāpēc ceļā uz vienotu pieeju, atveidi (vismaz pagaidām) ir nepieciešams normēt, to nosaka un regulē arī, piemēram, Valsts valodas likums un Ministru kabineta noteikumi Nr. 114. Īpaši izstrādātie dažādu valodu atsevišķi noteikumi/ieteikumi/normas/norādījumi un rekomendācijas ir kā tādi Ariadnes pavedieni sarežģītajā valodas labirintā, norādot uz pareizo ceļu un iespējamiem risinājumiem/šķetinājumiem. Tie ir būtisks darba instruments un atbalsts, sastopoties ar attiecīgās valodas reālajām, kas jāatveido pareizā latviešu valodā. Tāpēc jo sevišķs prieks un lepnums (tā teikt, mēs sen jau bijām to pelnījuši) par šādu pavedienu jaungrieķu un latviešu valodas sasaistē. Eleganti noformētajā un kompaktajā brošūrīnā¹ ir ietverti ne tikai galvenie jaungrieķu personvārdu atveides principi, tie iespējami sasaistīti arī ar sengrieķu vārdu atveides tradīciju, tādējādi skaidrojot vairāku atveides variantu rašanos vienā un tajā pašā kultūrtelpā. Vairākās tabulās ietverti gan vārdu transkripcijas paraugu priekšlikumi, gan populārākie grieķu vīriešu un sievietes personvārdi, gan izplatītākie uzvārdi, kā arī piedāvāts ieskats mūsdienu grieķu ievērojamāko politisko, sabiedrisko un kultūras darbinieku personvārdu uzskaitījumā.

Ir ārkārtīgi grūti būt pirmajam, kā arī vienā, pārskatāmā un kompakta materiālā pirmo reizi pēc iespējas nesamudžināti apkopot un piedāvāt pašu pamatu, kuru visi gaida (vēlāk, uzklusot ieteikumus un vērojumus, vienmēr var paplašināt, pilnveidot, papildināt, novērst, ieviest u. tml. *stilumverterot un corrigendumot*), bet šis milzīgais darbs ir paveikts. Kauliņi ir mesti, kamolītis ir izritināts. *Καλό ταξίδι* vēlot,

Iveta Skrastiņa

¹ Pieejama arī elektroniski: https://www.personvarduatveide.lv/uploads/sources/42/pdf/grieķu_ipasvardu_atveide_latviesu_valoda_jaungrieķu_valoda.pdf [skatīts 01.11.2018.]

LATĪŅU VALODAS GRAMATIKA

Strads, Māris. *Lingua Latina. Latīņu valodas gramatika*. Rīga : Jumava, 2014. 384 lpp.

Latīņu valodai ir nepārvērtējama nozīme Eiropas kultūrvēsturē un arī dažādu zinātņu jomu attīstībā. Vairāk nekā divus tūkstošus gadu tā bijusi Rietumu civilizētās pasaules valoda, un tās gadsimtiem nestās vērtības nozīmīgi ietekmējušas arī latviskās identitātes veidošanos. Tālab jo būtiski, ka beidzot pēc ilgāka laika (vairāk nekā 75 gadus pēc iepriekšējās latīņu valodas gramatikas latviešu valodā (Zutis, K. *Latīņu gramatika*. I, II. Rīga, 1937–1938)) dienasgaismu ieraudzījis jauns, tieši latviešu valodas runātājam paredzēts nozīmīgs avots latīņu valodas izzināšanai un apguvei.

Grāmatas autors ir Māris Strads, ilggadējs Latvijas Universitātes latīņu valodas docētājs. Savu mīlestību uz latīņu valodu un pārliecību par tās vērtību viņš iemiesojis šai gramatikā, kur jaušama ilgajos pasniedzēja gados uzkrātā pieredze un daudzās jo daudzās latīņu valodas mācību stundās pārbaudītā metodika.

Tradicionālai gramatikai raksturīgā strukturējumā valodas materiāls izkārtots trīs daļās, sākot ar fonētikas daļu, kur pēc autora ieceres dziļākai vārdu un formu izpratnei aplūkoti arī daži latīņu valodas vēsturiskās fonētikas jautājumi (5.–22. lpp.). Tad seko plašs latīņu valodas morfoloģijas izklāsts, secīgi sniedzot pārskatu par visām 10 vārdšķirām (lietvārdiem, īpašības vārdiem, vietniekvārdiem, skaitļa vārdiem, darbības vārdiem, apstākļa vārdiem, prievārdiem, partikulām, izsaukmes vārdiem un saikļiem) un atsevišķu būtiskāko informāciju uzskatāmībai iekļaujot arī īpašās tabulās (187.–193. lpp.). Un, lai gan atsevišķi sintakses jautājumi jau iekļauti morfoloģijas daļā (kā pats autors norāda, *dažos*

gadījumos, lai neatrautu formu no tās lietojuma (3. lpp.)), pēc tās seko secīgs būtiskāko sintakses tēmu, proti, locījumu mācības, kā arī vienkārša un salikta teikuma sintakses aplūkojums (194.–352. lpp.). Gramatikas izklāsts sadalīts īsos paragrāfos, atsevišķi nošķirot katru jaunu valodas faktu.

Visai plašs materiāls iekļauts arī grāmatas pielikuma daļā, kur sniegta pamatinformācija gan par romiešu kalendāru, svaru un mēru sistēmu, naudas vienībām, gan romiešu vārdiem un biežāk sastopamiem latīņu valodas saīsinājumiem, gan par latīņu dzejas uzbūvi un būtiskākajiem tropiem un figūrām (353.–379. lpp.).

Gramatikas priekšvārdā autors īsi iezīmē grāmatas struktūru un saturu, kā arī iecerēto grāmatas mērķauditoriju – *dažāda vecuma intere-sentiem*. Šāds adresāta pieteikums, no vienas puses, varētu šķist pārlietu nekonkrēts, no otras puses, iespējams, atbilstīgs. Tas raksturo šīs latīņu valodas gramatikas plašo un vispārīgo mērķi un materiāla izklāstu.

Valodas fakti lielākoties sniegti koncentrēti vienkāršā valodā. Tos uztvert palīdz detalizētas paradigmas, pārskatāmas tabulas, vārdu saraksti, daudzi un skaidri piemēri ar atbilstīgu tulkojumu latviešu valodā. Satura rādītājs ļauj visumā labi orientēties pamattēmās un atrast noskaidrojamo jautājumu, kaut dažkārt tas būtu vēlams detalizētāks (piem., pārāk vispārīga ir norāde *Deklinācijas*, sal. ar detalizētām skaņu izmaiņu norādēm).

Tādējādi gramatika patiešām pieejama un lietojama plašam latīņu valodas interesentu (arī dažādu jomu un dažāda sagatavotības līmeņa) lokam ar jau vismaz minimālām šīs valodas zināšanām. Pilnīgi patstāvīgai valodas apguvei tā gan diez vai derētu. Arī pats autors priekšvārdā iesaka *pirms studiju uzsākšanas konsultēties ar latīņu valodas speciālistiem* (3. lpp.).

Ietvertais materiāls vietām tomēr palicis pārlietu konspektīvs, un sniegtās ziņas nepilnīgas. Ievadā 1 lpp. apjomā lasāms īss vispārīgs pārskats (drīzāk gan ieskats) par latīņu valodas attīstību – atsevišķi pamatfakti kā īsa valodas *vizītkarte*. Plašam interesentu lokam noteikti būtu noderīga izvērstāka iepazīstināšana ar vismaz būtiskākajiem latīņu valodas vēsturiskās attīstības momentiem un nozīmīgākajām pārmaiņām daudzo gadsimtu gaitā. Turklāt, ņemot vērā latīņu valodas nepārtraukto attīstību un dažādos periodos arī atšķirīgās iezīmes, grāmatas adresāta skaidrībai svarīgi būtu norādīt, ka gramatikā aplūkota tieši klasiskā perioda valoda. Autors vietām gramatikā min klasisko periodu/laikmetu (4., 7., 8. u. c. lpp.), taču neiezīmē skaidri tā hronoloģiskās robežas.

Šai gramatikā neatrast arī informāciju par specifiskām latīņu valodas iezīmēm un īpatnībām (sal., piem., ar sākumā minēto K. Zuša

gramatiku). Kaut atsevišķi jautājumi aplūkoti visai detalizēti (piem., fonētiskās sistēmas izmaiņas 13.–22. lpp.), lielākoties sniegta primāri svarīgā un vispārlietojamā informācija par latīņu valodas faktiem, bet grāmata neatspoguļo visā pilnībā latīņu valodas gramatiskās sistēmas daudzveidīgās nianšes. Ja varētu uzskatīt, ka, orientējoties uz plašu lasītāju loku, specifisku iezīmju ietvērums nav šīs gramatikas mērķis, tad tomēr vietām atsevišķi jautājumi aplūkoti visai konspektīvi un nepilnīgi (piem., nav norādes par skaitļa vārda *tres* locīšanu (77. lpp.), nepilnīgi par saliekteņu veidošanu u. c.).

Arī materiāla nošķīrums atsevišķos paragrāfos ne vienmēr atbilstojojas. Informācijas sašķēlums dažkārt ir pārāk smalks, apgrūtinot materiāla uztveri (skat., piem., par vārda akcentu 17.–27. §), bet citviet materiāla apjoms atsevišķos paragrāfos nav līdzsvarots (sal., piem., 84. un 86. §). Autors latīņu valodas faktus izklāsta viegli uztveramā valodā, taču dažkārt vēlams būtu konsekventāks terminoloģijas lietojums. Pamatā izvēloties lingvistisko terminoloģiju latviešu valodā (*lietvārds*, *īpašības vārds*) un konsekventi to lietojot, šis princips vairs nav ievērots daļā par darbības vārdu, kur dominē *verbs*, *prēzents*, *infinitīvs* u. tml.

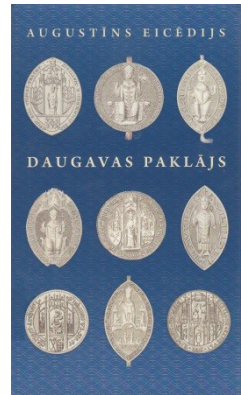
Diemžēl vietām vērojamas arī neprecizitātes, piemēram, neprecīzi formulējumi (*burtu k pamazām izstūma burts c* (5. lpp.), *biežāk sastopamie romiešu vārdu sāisinājumi* (ne romiešu vārdu, bet latīņu valodas – 379. lpp.), par grieķu vārdu locīšanu (49. lpp.), *pārejošu/nepārejošu verbu definējumā* (83. lpp.), *.. personu vietniekvārdus .. nelieto. Tie jau ir iekļauti personu galotnēs ..* (91. lpp.)) vai neveiksmīgi izteikumi (*dīvskaņi vienmēr skaitās gari* (8. lpp.), *nozīmi nesošs* (11. lpp.), *var būt dubletes* (48. lpp.), *no kā iziet vērtējums* (226. lpp.), *ja blakus sagādās* (227. lpp.)) u. c.

Gramatikā nav atrodamas norādes par autora izmantotiem avotiem, šo gramatiku sastādot, – ne teorētiska rakstura (tostarp, piem., jau pieminēto K. Zuša gramatiku), ne antīko autoru tekstiem, no kuriem gūti dažādie piemēri (sevišķi sintakses daļā). Avotu norāde nenoliedzami labāk ļautu izprast minētās valodas parādības un gūt priekšstatu par dažādu autoru valodas lietojumu.

Neskatoties uz nepilnībām, jāatzīst tomēr, ka ietvertais gramatikas materiāls ir plašs. Gramatika domāta klasiskās latīņu valodas pamatu pamatīgai apguvei un šādā ziņā noteikti ir noderīga. Turklāt tā pieejama plašam interesentu lokam.

Gita Bērziņa

DAUGAVAS PAKLĀJĀ IESKATOTIES

Eicēdijs, Augustīns. *Daugavas paklājs = Aulaeum Danaidum ab Augustino Eucaedio*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 167 lpp.

Pagājuši četri gadi, kopš klajā nācis Augustīna Eicēdija grāmatas *Aulaeum Danaidum, continens seriem ac successiones archiepiscoporum Rigen-sium in Livonia* (Vitebergae, 1564) bilingvālais izdevums – 1794. gada iespieduma reprints un tā latviskojums¹. Jaunizdevums, kas sagatavots Brigitas Cīrules vadībā (viņa uzrakstījusi ievadu un līdz ar Diānu Fogeli un Ilzi Vanagu izstrādājusi latviskos parindeņus; savukārt atdzejojuši Roberts Šestaks un Diāna Fogle, izdevumu papildina Ilzes Rūmnieces pēcvārds). Grāmatā sniegts pilnīgs dzejas teksta atveidojums un ne mazāk nozīmīgais Eicēdija prozas ievads, arī titullapa.

Publikācija ir Latvijas Universitātes jaunlaiku klasisko filologu – studentu un mācībspēku – kopdarbs. Latviskās kultūrvēstures un literārās domas diskursā tā ievada otro vilni Eicēdija mantojuma aktualizācijā; pirmais attiecināms uz Arnolda Spekkes (1887–1972) un Roberta Malvesa (1905–1982) 20. gadsimta 20.–30. gadu publikācijām par *Daugavas paklāja* saikni ar t. s. Raunas epigrammām² un dažus gadus pēc *Aulaeum Danaidum* uzrakstīto, rokrakstā palikušo Eicēdija poēmu

¹ Eicēdijs, A. *Daugavas paklājs = Aulaeum Danaidum ab Augustino Eucaedio*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 167.

² Malvess, R. Raunas epigrammas. *Tautas vēsturei. Veltījums profesoram Arvedam Švābem*. 25.V.1888–25.V.1938. Rīga, 1938, 145–156.

Danubium – slavinājumu, kas bija veltīts Hābsburgu dinastijas Svētās Romas impērijas imperatoram Maksimiliānam II (1527–1564)³. Jau kopš 18. gadsimta beigām un arī vēlākajos gados līdz mūsdienām Eicēdija personība un veikums saistījies arī vācbaltiešu, vācu un igauņu vēsturniekus un literatūrzinātniekus.

Niecīgais, bet teksta analīzei būtiskais Eicēdija biogrāfijas datu kopums, kuru savākuši vācbaltiešu vēsturnieki Leonīds Arbusovs sen. (*Arbusow, sen.*, 1848–1912) un abi Būholci (*Buchholtz, August*, 1803–1875; *Buchholtz, Anton*, 1848–1901), ir atkārtots arī minētajā Spekkes publikācijā. Dzejnieka īstais vārds ir Augustīns Unferferts (*Augustinus Unverfehrt*), 1563. gada aprīlī viņš imatrikulēts Rostokas Universitātē kā *Augustinus Imperterritus Rigensis*, pēc tam nonācis Vitenbergā (secināts no *Aulaeum Dunaidum* izdošanas ziņām): 20. gs. 2. pusē elektroniskajās datubāzēs un bibliotēku katalogos, kā arī vairākos pētījumos, atšķirīgi lasot 6. burtu [garais *£*, ne *f*], dažkārt kā dzejnieka īstais uzvārds tiek minēts arī *Unversehrt*. Kā liecina tekstā ietvertie notikumi un grāmatas izdošanas gads, *Daugavas paklājs* varētu būt uzrakstīts ap 1563.–1564. gadu.

Par *Aulaeum Dunaidum* žanru precīzu piezīmējumu pēcvārdā sniegusi I. Rūmniece, kas poēmu vērtējusi kā *slavinājuma dzejas paraugu*⁴. Šāda veida sacerējumu “aizkadrā” vairāk vai mazāk izgaismota, bet viegli samanāma ir autoru motivācija daiļdarbu radīšanai. Zināmā mērā tā ir atslēga, kas paver iespējas tālākai teksta interpretācijai.

Līdzīgi kā savu enkomiju Rīgas pilsētai Bazīlijs Plīnijs (*Plinius*; ap 1540–1605) radīja, lai iegūtu pilsētas rātskungu finansiālu atbalstu studijām, vai Kristiāns Bornmans (*Bornmann*, 1639–1714), 17. gadsimtā apdzejodams Jelgavu un pilsētas un hercogistes varenajiem sniegdams “mazu pakalpojumu”, savi apsvērumi bija arī Eicēdijam. Lai tos izprastu, ir jāiedziļinās teksta rašanās vēsturiskajā kontekstā, kas saistāms ar Livonijas sabrukumu, kad kopā ar citiem tajā ietilpušajiem valdījumiem savu pastāvēšanu faktiski bija beigusi arī Eicēdija “paklājā” iemūžinātā Rīgas arhibīskapija: *Jāvēsta nu ir par valsti, ko grūduši zudības postā / Debesu dievi, kad kritusi augstākā vara* (31.–32. r.)⁵ Rīgas arhibīskapijas vēstures niansēta pārzināšana, atsaukšanās uz nesen, 1563. gada februārī, mirušo

³ Spekke, A. Livonijas dzejnieka-humanista Eicēdija poema “Danubius”. *Latvijas Universitātes Raksti*, Nr. 12, 1925, 3–56.

⁴ Rūmniece, I. *Pēcvārds*. Eicēdijs, A. *Daugavas paklājs* = *Aulaeum Danaidum ab Augustino Eucaedio*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 166.

⁵ Te un turpmāk dzejas tekstam citātos norādīti tulkojuma rindu numuri.

pēdējo Rīgas arhibīskapu Vilhelmu⁶ liecina, ka Eicēdijam darba rakstīšanas laikā bijusi sava, ar šo laiku un notikumiem saistīta pagātne. Nelielā grāmatiņa ar vēršanos pie Meklenburgas hercoga četru gadu vecumu nesasnējušās atvases – prinča Sigismunda Augusta (*Sigismund August von Mecklenburg*, 1560–1600) – ir uzlūkojama arī kā apstiprinājums dažkārt izteiktajai vēsturnieku atziņai, ka pastāvēšanas beigu posmā arhibīskapijas varas turētāji lolojuši cerības uz iespējamo Meklenburgas grāfistes atbalstu valsts saglabāšanā. Arhibīskapijas valdniekus ar Meklenburgas hercogiem vēstures gaitā ir vienojušas arī radniecības saites. Jau minētais Sigismunds Augusts bija pēdējā Rīgas arhibīskapa Brandenburgas Ansbahas Vilhelma (*Wilhelm von Brandenburg-Ansbach*, 1498–1563) koadjutora Meklenburgas Kristofa (*Christoph zu Mecklenburg*, 1537–1592) brāļa dēls. Tāpēc Eicēdija vēršanās pie Meklenburgas atvasītes nebija nejauša: *Kurš gan neatzītu, ka pats visoarenais visaugstais Dievs ir atsūtījis tevi uz šo provinci, lai valsti tādu, kādu to iekārtojuši tavi senči, tagad, pašos grūtākajos laikos, dievišķu un laicīgu lietu laupītāja moska plosītu, nomocītu, jau gandrīz iznīcinātu un sagrautu, tu izglābtu un atbrīvotu no kaunpilniem slaktiņiem un zaudējumiem*⁷.

Literāras prasmes humānisma (un vēlāk arī baroka) laikmeta literātiem varēja līdzēt, lai pavērtos Eiropas lielo un mazo valdnieku galmu durvis, kur tos gaidīja viņiem piemērotas nodarbes un iztikšana. Eicēdija grāmatas apslēptos adresātus un labvēļus starp Meklenburgas galma personām vedina meklēt apstākļus, ka viņa veltījumu “lēnprātīgākais kungs un valdnieks” tolaik vēl nespēja ne izlasīt, ne novērtēt.

Ir vēl kāda lieta, ko diezgan grūti būtu izskaidrot ar katoliskās zemītes dzejnieka un topošā arhibīskapa izglītotāja reliģisko uzskatu relativismu, bet tā kļūst izprotama, apzinoties stāvokli, kādā atradās vairums 16.–17. gadsimta literātu, kas bija atkarīgi no mecenātisma un bija spiesti rēķināties ar savu lasītāju gaidām. Poēmā ir vērojama katoļu teoloģijai neraksturīga iecietība pret reformāciju. Eicēdijam acimredzami nebija sveša Meklenburgas hercoga visnotaļ atbalstošā attieksme pret protestantismu (piezīmējams, ka dzīves laikā tam piesliesies arī Sigismunds Augusts). Nosodīdams svētbilžu grautiņus Rīgā, Eicēdijs atzinīgi vērtē Mārtaņa Lutera (*Luther*, 1483–1546) mācību, saskatot tajā reliģijas atjaunotni: *[..] tolaik, kad Lutera / Mācību svēto pie sākumiem atpakaļ veda un*

⁶ Eicēdijs, A. *Daugavas paklājs = Aulaeum Danaidum ab Augustino Eucaedio*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 38.

⁷ *Ibid.*, 34, 37.

Dievs kad / Piestāja livoņu krastos ar patieso kristības vārdu, / Pilsoņi, mežoņu neprātā ieročus tvēruši rokās, / Iebruka baznīcās iekšā un, svētbildes apdraudot visas, / Karus bez žēluma veda ar cilti, kas izsenis mēma (933.–938. r.).

Daugavas paklājā ir samērā spilgti izteiktas humānisma beigu posmam raksturīgās manierisma iezīmes, kas samanāmas gan acīmredzamajos pārspilējumos, vēršoties pie sava darba “varoņa”, gan pretenzijās uz episkumu, kuras autors centies pastiprināt, veidojot sava sacerējuma dzejas daļai “mitoloģisku” ietvaru. Jaunizdevumā publicētajā B. Cīrules ievadapcerē *Augustīns Eicēdijs – humānists un dzejnieks* mitoloģiskie pavedieni, kas apvij *Daugavas paklāju*, ir teicami izpētīti un analizēti. Mazāk akcentēta ir Eicēdijam piemītošā, uz renesanses laikmeta vērtībām balstītā izpratne par valsti, kas šajā sacerējumā ir ļoti būtiska. Atainojot Rīgas arhibīskapijas vēsturisko pieredzi un tās valdnieku (arhibīskapu) lomu konkrētās vēsturiskās situācijās, Eicēdijs atklājas kā bezaizspriedumaina personība, kuras veidošanos ietekmējuši Makiavelli un tam tuvu politisko domātāju uzskati: *Ja valdnieks nebūs pareizi un teicami izpratis valsts pārvaldīšanas principu, ja nebūs no augsti mācītu vīru rakstiem daudz laba sniedzis sabiedrības pārvaldei, ja pats nebūs daudz lasījis, dzirdējis, iepazinis, tad daudzas lietas izdarīs nepārdomāti un aplami, daudzas – nežēlīgi.*⁸ Kaut arī arhibīskapijai bija savas, no pakļautības reliģiskajai virsvarai izrietošas pārmantošanas īpatnības, tās augstāko amatpersonu raksturojumam Eicēdijs piemērojis sekulārā pasaulē veidojušos kritēriju skalu. Grāmatā uzzināms, ka pāvesta ieceltie arhibīskapi ir bijuši gan izcili izglītotas personības, gan labi seno līgumu pārzinātāji, gan veiksmīgi diplomāti, tāpat arī necilāki vīri (*Nākamais Hennings rāmajos gados bez slavas un klusi / Aizvada mūžu (737.–738. r.).*

Celibātam pakļautie arhibīskapi nevarēja amatā atstāt savus bioloģiskos mantiniekus, un valdnieka nomaiņas gadījumos tos iecēla Romas pāvests. Pāvesta lēmumu ietekmēja dažādi apsvērumi, t. sk. gan paša vēlmes, gan ķildas un intrigas, kas norisinājās ordenī un Rīgas arhidiecēzes Livonijas reģiona un Prūsijas bīskapijās, jo baznīcas lietās šīs struktūras bija pakļautas Rīgas arhibīskapam, tāpat bija jārod kompromiss arī ar Rīgas pilsētu, jo īpaši laikā pēc reformācijas. Arhibīskapu izcelsme bija dažāda – kā no vietējiem, tā no ārvalstīm nākuši. Tomēr neviens no viņiem netika amatam nosaukts piedzimstot vai agrā bērnībā. Apzinoties, ka visi avoti šo rindu autorei nav ne zināmi, ne

⁸ Eicēdijs, A. *Daugavas paklājs = Aulaeum Danaidum ab Augustino Eucaedio*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 25.

pieejami, nākas atturēties no kategoriskiem apgalvojumiem, taču šķiet, ka Sigismunda Augusta nominēšana, arhibīskapijai izjūkot, drīzāk būs bijis kāds simbolisks žests ne *likteņa lēmums*.

Daugavas paklājā atainotā nākotnes vīzija par arhibīskapijas nākamo valdnieku, kas savus pienākumus sākotnēji nodod reģenta pārziņā (*vēl zēns viņš, / Vaigus tam pūkas vien segušas pirmās. Stāv līdzās tas tēvam* (1182–1183)), raksturo Eicēdiju kā arhibīskapa Vilhelma valsts sekularizēšanā ievirzīto centienu atbalstītāju. *Markgrāfa personā Livonijas zemes kungu attiecībās pirmo reizi ienāca tik augsta ranga Rietumeiropas aristokrātijas pārstāvis ar raksturīgām pasaulīgām, uz savas dinastijas labklājību orientētām interesēm. Turklāt viņam bija tuvas radnieciskas saites ar citām reģiona varām (Polijas karali, Prūsijas hercogu un Dānijas karali). [..] Markgrāfs tiecās izveidot Livoniju par savu laicīgu valsti, par arhibīskapu Vilhelmu savā monogrāfijā Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā rakstījusi vēsturniece Eva Eihmane⁹. Tomēr arī šajā gadījumā ziņu trūkums liedz izteikt kategoriskus apgalvojumus par to, cik pamatota ir tieši šāda *Daugavas paklājā* ieaustā nākotnes konstrukcija un cik lielā mērā tā ir tikai iespējamam atbalsta sniedzējam uzburts dzejnieka iztēles auglis.*

Labskanīgais un ar patiku lasāmais tulkojums šodienas lasītāju nevar nemudināt parakties kādu gadsimtu dziļāk savas zemes kultūrslānī un precizēt savas zināšanas par to. Apskata nobeigumā dažas kritiskas piebildes. Būtiskākā no tām saistās ar toponīma Līvzeme lietojumu tulkojumā. Vietām latviskojumā šis termins atrodams tur, kur oriģinālā vispār nav vietas nosaukuma (piem., atdzejojuma 33., 44., 744. rindā), citur arī Livonijas vietā (skat., piem., 379., 681., 756., 1238. rindu).

Šī vietvārda lietojums būtu izsverams sasaistē ar vēsturnieku pieņemto vispārējo praksi hroniku tulkojumos un komentāros. *Indriķa hronikas* komentāros Ē. Mugurēvičs (1931–2018) to skaidrojis šādi: *Ar Līvzemi (Latīņu Livonia, vācu Livland) 12./13. gs. mijā apzīmēja lībiešu apdzīvoto Daugavas lejteces novadu. Krustnešu darbībai vērstoties plašumā, nosaukumu Livonija [ne Līvzeme!] pakāpeniski attiecināja uz iekarotāju varā nonākušajām Gaujas lībiešu, latgaļu, kuršu, zemgaļu un sēļu zemēm. 13.–14. gs. šinī teritorijā bija izveidojusies feodālu valstiņu savienība, kurā ietilpa Livonijas ordeņvalsts, Rīgas virsbīskapija [vēstures literatūrā nosaukumam tiek lietota arī latinizēta forma arhibīskapija], Kurzemes, Tērbatas un Sāmsalas-Lēnemā*

⁹ Eihmane, E. *Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 115–116.

bīskapija.¹⁰ Droši vien kādas nejaušības rezultātā 350. rindā *praesul* tulkots kā *bīskaps*, kaut arī tekstā nepārprotami domāts *pāvests*. To pašu var teikt par komentāriem, kuru vispār nav Eicēdija grāmatas prozas ievadam, un aplamību 262. komentāra norādē, ka Brandenburgas Vilhelms bijis pēdējais Rīgas arhibīskaps *pirms reformācijas*. Publikācijai par labu būtu bijis arī latīniskā teksta atveidojums jaunlaiku grafētikā ar numurētām teksta rindām, kas ieinteresētam lasītājam ieskatu oriģinālā darītu krietni vieglāku.

Būtiskākais atzinums par grāmatu tomēr ir tas, ka ar *Daugavas paklāja* sagatavošanu un publicēšanu izdevuma veidotāji padarījuši vajadzīgu un vērtīgu darbu, kas rada vēlēšanos sagaidīt nākamo. Tādi darbi izkopj arī darītājus.

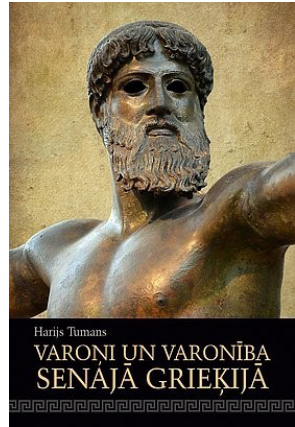
Ināra Klekere

---

¹⁰ *Indriķa hronika*. Rīga : Zinātne, 1993, 333.

VAROŅI, TOMĒR ARVIEN MODĒ

Tumans, Harijs. *Varoņi un varonība Senajā Grieķijā*.
Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 896 lpp.

Šķiet, tas bija pavisam nesen – varbūt vakar vai aizvakar (2004. gada martā!), kad Vēstures un filozofijas fakultātes profesors Harijs Tumans kopā ar klasiķu docētājiem un studentiem Smiļģa Teātra muzejā devās Vinnija Pūka un viņa draugu *ekspotīcijā* uz Ziemeļpolu, iejūtoties literārā varoņa Kristofera Robina lomā.¹ (Šo lasot, droši vien, sirsnīgu atmiņu vienoti, pasmaida tie, kas toreiz izrādē bija kopā! Jā! *Insidiis est vita plena!*) Pēc aptuveni desmit pamatīga darba gadiem iznākusi profesora apjomīgā (896 lpp.) monogrāfija par Senās Grieķijas vēsturi un kultūru varoņu un varonības aspektā. Klasīķu grāmatplauktā tai, protams, goda vieta. Grāmatas atvēršana notika 2015. gada 5. martā; un 2016. gadā pētījums nominēts grāmatu mākslas konkursam *Zelta ābele 2015* (mācību grāmatu kategorijā). 2018. gadā to vairs nebija iespējams atrast grāmatnīcās, lai arī (*NB!*) grāmata izdota divos metienos. Tātad, lai gan pats autors sev raksturīgajā ironijā norāda, *ka grāmata domāta visiem, kas spēj lasīt ne tikai ziņas un izklaides informāciju, bet arī grāmatas,*

¹ Plašāk par izrādi skat. Bullis, A. *Expotitio ad Polum Septentrionalem. Antiquitas Viva 2*. Rīga : Zinātne, 2005. Vinnijs Pūks par varonību: *Ja Ļoti Mazs Dzīvnieciņš dreb iekšķīgi, tā ir liela varonība no viņa puses.*

Latvijas lasītāji vēlas izglītoties, darbu lasa, novērtē un iedvesmojas. Senā Grieķija (un varoņi?) arvien ir modē.

Raksturojot Sofokla daiļradi, Harijs Tumans norāda (472. lpp.), ka liela mākslinieka cienīgs solis ir uzdrošināties radīt un nodot redzējumu jau zināmās lietās ar saviem papildinājumiem, pavēstot ko jaunu un būtisku. Šo tēzi var attiecināt arī uz profesora pētījumu, jo tā nav tikai mācību grāmata, bet vēl nebijušā skatījumā aplūkots visaptverošs pētījums (izvērstas atsaucēs, plaša izmantotā literatūra – 935 darbi, apkopojot dažādu, arī pretrunīgu, viedokļu autorus), kurā vēsture analizēta, cenšoties nevis tikai uzskaitīt atsevišķus faktus, bet pietuvojoties Senās Grieķijas iedzīvotāju uzskatiem, domāšanai un motivācijai. Pētījuma galvenā tēma – varonības ideāls un varoņa harisma ideja, tās evolūcija no Homēra poēmām līdz pat Aleksandram Lielajam un viņa mantiņkiem. Saskaņā ar autora teikto, Senās Grieķijas kultūras izveidē, tās radošā impulsa pamatā visbūtiskākās ir tieši izcilu cilvēku spējas un griba. Kultūras uzplaukums jeb t. s. grieķu brīnums balstīts uz spēcīgu indivīdu ambīcijām un slaveno agonālo garu. Līdz ar to, *kad kultūra mirst, tad iet bojā arī tās ideāls, tas vairs nesaista un neiedvesmo cilvēkus ..*, jo tieši *ideāls ir katras kultūras iekšējais dzinējs un mugurkauls* (787. lpp.).

Apkopojot tekstā analizētās galvenās varoni raksturojošās īpašības, jāmin īpašā dievu svētība jeb harisma, spēks, spilgtas dotības, cēlums, pašapziņa, vīrišķība, drosme, spoži panākumi, dedzība, mērķtiecība, krietnums, gods, tālredzība, gudrība, pārkums, tieksme pēc slavas, pēc absolūtā, visaugstākā, pārcilvēciskā, tieksme pēc skaistā, gatavība mirt, kalpošana un uzticība ideālam, spēja izturēt pārbaudījumus, bezbailība, atbildība, atturība, savaldība, vājuma pārvarēšana, gribas stingrība, laba audzināšana, cieņa, kauns, taisnīgums, spēja upurēties, neuzpērkamība, devīgums un dāsnums, iekšējā brīvība un dižciltība. Turklāt Homēra eposā galvenokārt akcentēta izredzētība un fiziskais "lauviskums" jeb spēks un enerģija (Agamemnona, Ahilleja, Odiseja, Hektora piemēri), bet līdz ar arhaikas laiku un vēl jo vairāk klasiskajā laikmetā varonības ideja iekšēji transformējas, pakāpeniski pārliekot akcentu no ārējiem panākumiem uz garīgo spēku, intelektuālo drosmi un ētiskās izvēles varonību (Antigones, Sokrāta piemērs). Hellēnisma laikmetā varonības ideāls piedzīvo renesansi jeb otro jaunību (Aleksandra Lielā spožais fenomens), balstoties uz leģendārajiem episkajiem paraugiem, bet tā izskaņā varonības impulss kļūst par papildu stiprinājumu agrīno kristiešu ticības stājai.

Ar (pār)bagātīgu piemēru klāstu pētījumu caurvij un vieno galvenā doma, ka Grieķijas kultūras specifiskā attīstība notikusi, balstoties uz divām vērtību sistēmām – aristokrātisko un mietpilsonisko, līdz ar to divu ideoloģiju konfrontāciju, kur varoņu kultūra pārstāvēja esamības modalitāti (svarīgāks ir *būt*, ceļš, nevis mērķis), bet “ierindas” iedzīvotāji – iegūšanas modalitāti (svarīgāks ir *gūt*, nauda, bauda un labklājība). Līdz ar to varonības laikmeta noriets skaidrojams ar to, ka varoņi allaž ir sava ceļa gājēji un nav ieliekami sistēmu rāmjos. Sistēma iznīcina harismu, kolektīvs indivīdu un tirgonis varoni. Ja harisma kā dievu dāvana tiek izsvītota un reliģija ir izmesta no valsts formulas (Kleistēna reformas), politiskā telpa ir sekularizēta (*νόμος versus θεσμός*) un vertikālā vara tiek nomainīta uz horizontālo (Akropole *versus* agora), tad notiek neizbēgama pāreja no personiskā un īpašās izredzētības uz kolektīvo un masām, pūlim paredzēto, no universālā un simboliskā uz konkrēto, reālistisko un savtīgo, utilitāro.

Pētījuma valoda ir dzīva un sprēgājoša gan intonācijas (izsaukmes vārdi, jautājuma un izsaukuma zīmes), gan dažādo valodas stilu sajaukuma dēļ (zinātniskais stils mijas ar sarunvalodu un vietām pat žargonu). Pamatojoties uz izpratni, ka *vēsture ir arī literatūra*, tas lasāms viegli, sevišķi Aleksandra zvaigznes apakšnodaļa, kurā autors apņemas (601. lpp., 21. atsauce) uzrakstīt atsevišķu, zinātniski pamatotu grāmatu latviešu valodā par Aleksandra Lielā dzīvi un darbiem (*Sic fiat!*). Šis nav kārtējais referāts vai “pasūtījuma” pētījums, bet autora pašā “bērns”, kurš runā pirmajā personā, savdabīgās teikumu konstrukcijās un izmantojot oriģinālu leksiku un izteicienus, ko neviens korektors nedrīkst atļauties izredīgēt pat tad, ja tie nav likti pēdīnās, tas strīdas, argumentē un vietām arī piecērt kāju (skat., piemēram, argumentāciju valodas pūristiem par *runa iet* lietošanu, kas *metaforiski bagātina valodu* (17. lpp., 32. atsauce)). Labākai pārskatāmībai un orientācijai tekstā kopumā varbūt gan varētu vēlēties majuskulīgākus burtus un izceltākus, sīkāk strukturētus apakšvirsrakstus, kas būtu papildu ieguvums vakarā pagurušākiem lasītājiem un tiem, kas grāmatu šķirsta vēl un vēlreiz no jauna.

Klasiskā filologa acij jo īpaši tīkama ir autora iedziļināšanās oriģināltekstos, piemēros piedāvājot gan tulkojumu precizējumus, gan savus tulkojumus, piemēram, Sēsioram, Solonam, Hērakleitam, Tirtajam, Alkajam, Ksenofontam, Plūtarham un Teokrītam. Smagsvaru noteikti piešķir arī konsekventi (ar dažiem izņēmumiem) lietotie termini un

atslēgvārdi oriģinālvalodā, turklāt lietojot sengrieķu un paralēli skaidrojošās latinizētās formas. Klasiskā filologa pienākums gan tomēr ir minēt tādu piemēru, kur latinizētā izruna īsti neatbilst tradicionālajai izrunai. Un, proti, *εὖ ζῆν* / *eu dzēn*, *ζῆν καλός* / *dzēn kalos* (316. lpp.) *zēn* vietā, kā arī gadījušās dvesmas zīmju un akcenta kļūdas piemērā *ὄπλιται* un *ὄπλα* attiecīgi *ὄπλιται* un *ὄπλα* vietā (184. lpp., 153. atsauce) un *ἡγεμών* attiecīgi *ἡγεμών* vietā (223. lpp.), kas visdrīzāk ir redakcionālas kļūdas.

Grāmatas atvēršanā tās redaktors Aivars Kļaviņš norādīja, ka pētījumu kārtīgi izlasījis un izpētījis trīs ar pusi reizes, tomēr korektūrai garām paslīdējušas vismaz trīs gramatiskās kļūdas, piemēram, vārds *polis* (πόλις) .. *rāda radniecību ar baltu valodām – ar leišu pilis un latvieši pils* (302. lpp.) un .. *civilāziju [pārstāv] cilvēki, kuriem ir priekšstats par taisnīgumu un likumi* (317. lpp.), kā arī *Viss, kas notika Senajā Grieķijā, visās tās dzīves jomās tā vai citādi bija saistīts ar varonības ideālu – vai nu saskaņā ar to, vai pretrunā tai* (787. lpp.). Ņemot vērā pētījuma apjomu, tās ir tikai dažas atsevišķas “blusas, kas palikušas neizķertas”.

Negribētos ietilpt *piekasīgā pūrista* kategorijā, tomēr uzkrītošs ir arī daudzo dubultlīdzskaņu *kk*, *pp* un *ss* lietojums, kas tomēr nav īsti attaisnojams tādos piemēros kā *Perdikks*, *Ksantipps* un *Ksantippe*, *Melanipps*, *Kappadokija* un *Kassandrija*.

Noslēgumā jāmin arī allaž diskutablais jautājums par dažu īpašvārdu atveidi. Piemēram, vai *Odiseja* dēls ir *Telemaks* (35., 46., 49., 54., 81., 120., 275. lpp.) vai *Tēlemahs* (Τηλέμαχος)? *Ahilleja* māte un *Pēleja* sieva ir *Tētīda* (piem., 53., 93., 105. lpp.) vai *Tetīda* (Θέτις)? *Tēsejs* (Θησεύς) (22. lpp.) vai *Tēzejs* (piem., 702. lpp., 243. atsauce)? *Saules dievs Hēlijs* vietām saukts par *Hēliju* (piem., 464. lpp., 499. atsauce), tomēr lietots arī *Hēlios* (piem., 753. lpp., 362. atsauce). Turklāt *personvārdu* rādītājā atsevišķi ievietotas abas formas (šķirkli *Hēlios* ievietots gan *Saules dieva* (*Hēlios*), gan *salas* (*Hēlios*) piemērs). Tāpat jāmin arī vērojums, ka *divskaņu eu* un *ei* lietojums joprojām ir svārstīgs, proti, ar *eu* atveidotas *eumenīdas*, *eunomija*, *Euristejs*, *Eurilohs* un tomēr *Eiripīds*, *Eirimahs*/*Eurimahs*. Par *divskaņu dažādo atveidi* kopumā autors gan ir domājis, tekstā vienu otram blakus piedāvājot paralēlformas tādos piemēros kā *Krēzs jeb Kroiss* un *Ēzops* (pareizāk būtu – *Aisops*) (192. lpp.). Jāpiemin arī *salu nosaukumu* atveide, proti, autors konsekventi izmantojis visam vārdam (nevis tikai tā saknei) pievienotās sieviešu dzimtes galotnes. Piemēram, *Lesbosa* (153. lpp.), *Samosa* un attiecīgi *samosieši* (210., 250. lpp.), *Naksosa* (253. lpp.) un *naksosieši* (251. lpp.), *Parosa* (312. lpp.), *Tāsosa* (377. lpp.),

Lemnosa (341. lpp.), Rodosa (753. lpp., 362. atsauce). Šis salas nosaukums un daudzi citi vietvārdi (piem., pilsētu nosaukumi) ievietoti personvārdu rādītājā, savukārt daži personvārdi no plašā rādītāja pazuduši. Esam pieraduši arī pie vīriešu dzimtes jūras šaurumu apzīmēšanai (autoram Hellespontas un Bosforas jūras šaurums 626. lpp.), savukārt Egejas jūra lietojama sieviešu dzimtē (autoram Egeja jūra vīriešu dzimtē, piem., 44., 251. un 372. lpp.).

Post scriptum vēl tikai jāpiebilst, ka autors iespējamus iebildumus jau lieliski atspēkojis noslēguma frāzē *Feci quod potui, faciant meliora potentes*. Darbs ir paveikts ar vistīrāko sirdsapziņu, godprātību un uzcītību, lai tie citi, ja jau var, izdara labāk! (Bet to citu nav!) Tā tiešām ir varonība (ne velti profesora vārds ir *Χάρις/Charis*, un tas cieši saistīts ar vienu no pētījuma atslēgvārdiem *harisma* – ‘svētība’, ‘īpaša žēlastība’), ka, par spīti dažādiem bremsējošiem, nelabvēlīgiem faktoriem (darba slodze, krīzes laiks), grāmata ir tapusi, izdota un tautās palaista.

Domājot par to, – ja ikvienas kultūras ideāls ir *degošas sirdis*, intelektuālais mazākums un nepragmatiska motivācija, kas tiecas pēc skaistā, lai piešķirtu dzīvei jēgu, vai tas vēlreiz neaplicina, ka arī klasiskā filoloģija (programma, studenti, docētāji) ir viens no kultūrprocesu virzītājspēkiem un tātad arī varonības stūrakmeņiem?

Iveta Skrastiņa

Atsauksme par Ilonas Gorņevas promocijas darbu
EPIDEIKTISKIE TEKSTI MENANDRA "RĒTORIKĀ"
(fragmenti)

2015. gada 31. martā ILONA GORŅEVA aizstāvēja promocijas darbu *Epideiktiskie teksti Menandra "Rētorikā"* un viņai tika piešķirts filoloģijas doktora (*Dr. philol.*) zinātniskais grāds literatūrzinātnes nozarē, cittautu literatūras vēstures (antikās literatūras) apakšnozarē.

Manā (tāpat kā droši vien vairuma filologu) izpratnē Menandrs Rētors ir viens no pirmajiem zinātniekiem, kurš izvirza jautājumu par žanra problemātiku un mitoloģijas lomu literatūrā, esmu informēta par to, kā viņa mantojumu traktējuši Bizantijas kultūras speciālisti. Ilonas Gorņevas promocijas darbs šīs tradicionālās uztveres kontekstā tiešām ir svaigs pētnieciskais pavērsiens. Zinātniskā grāda pretendentes veiktie secinājumi dod iespēju paplašināt priekšstatus par vēlinā hellēnisma pasaules ainu un vērtību sistēmu.

Pievēršoties darba saturiskajām kvalitātēm, vēlētos uzsvērt daudzus un plašos kontekstus, kuru klātbūtne pētījumu padara aktuālu dažādās humanitāro zinātņu jomās, piemēram, filoloģiski filozofiskajā. Menandra epideiktisko tekstu izpēti ievada rētorikas attīstības galveno tendenču detalizēts aplūkojums, sākot ar Protagoru un Anaksimenu. Pamatīgi iztīrāti Aristoteļa rētorikas postulāti, romiešu anonīmo autoru, Cicerona, Kvintiliāna u. c. atziņas. Promocijas darba autore atklāj, kā pakāpeniski klasiskās antikās filoloģijas un estētikas ietvaros veidojas

epideiktiskās rētorikas struktūra. Uzreiz jāpiebilst, ka tikpat veiksmīgi analizēta Menandra ietekme uz vēlāko teorētisko tekstu autoriem (Pseidodionīsiju, Nikolaju Sofistu u. c.).

Nozīmīga loma tiek atvēlēta vēsturiskajam kontekstam. Ilona Gorņeva diezgan daudz raksta par atšķirībām pasaules uztverē klasiskajā un vēlīnā hellēnisma posmā. Perikla laikā aktuāla bija politiskā rētorika kā polisas apziņas izpausme, bet hellēnisma periodā priekšplānā tiek izvirzīts individuāls cilvēks, savukārt politiskā rētorika apsīkst. Var minēt kaut vai Lukiāna *Mušas slavinājumu*, kas tapis mūsu ēras 2. gadsimtā kā politiskā panegirika parodija. Promocijas darba autore pārliecinoši pierāda, ka Menandra epideitika zināmā mērā pārņem politiskās komunikācijas funkcijas. Kultūrvēsturiskās transformācijas determinē izmaiņas rētorikas tekstu modalitātē.

Būtiski, ka pētniece ir pamanījusi Menandra epideiktisko tekstu savpato daudzslāņainību: pirmais līmenis satura ziņā pragmatisks: teksts top svinībām vai bērēm, taču šajā mākslinieciskajā telpā tiek veidota visdažādāko dzīves procesu modeļa līdzība. Starp citu, te vērojami vēlākās viduslaiku alegoriskās rētorikas iedīgļi.

Ilona Gorņeva pārliecinoši pierāda, ka Menandra epideiktiskie teksti top *antīkās pasaules kontekstā, piedāvājot jaunus teorētiskus redzējumus, kas likumsakarīgi saistāmi ar attiecīgās kultūrtelpas kopējiem literārajiem procesiem* (5. lpp.).

Pamatīgi izstrādāta ir arī pētījuma daļa, kurā tiek skatīta Menandra radošās darbības recepcija, sākot ar viņa laikabiedriem līdz mūsdienām. Autore atsaucas uz lielu skaitu dažādu laikmetu zinātnieku, tā uzskatāmi parādot, ka ikkatra nākamā paudze Menandrā atklāja kaut ko tādu, ko nebija ievērojuši iepriekšējās paudzes pārstāvji.

Patī saistošākā promocijas darba daļa ir Menandra himnu un runu aplūkojums. Tās tiek analizētas dziļi un pamatīgi. Tiek sniegta to klasiifikācija, raksturoti funkcionālie komponenti. Ilonas Gorņevas pētnieces apziņu es traktētu kā matemātisku. Viņa veiksmīgi strukturē, veido shēmas, telpas modeļus.

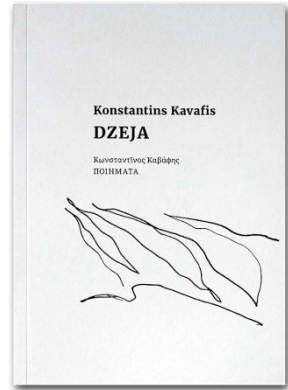
Promocijas darba autorei ir izdevies Menandra diskrētajos sacerējumos izkristalizēt savdabīgu žanriski tekstuālo struktūras matricu. Šī algoritma būtiskākie komponenti visos žanros: galvenā emocija, svarīgāko leksēmu komplekss, pārliecinoši piemēri (bieži no mitoloģijas), – vispārinājumi, kas mudina klausītājus aizdomāties ne tikai par norisi, sasaistē ar kuru uzrakstīta himna vai runa, bet arī par pasaules kārtību kopumā.

Atzinīgi vērtējama arī to epideiktisko tekstu analīze, kas veltīti cilvēka dzīves nozīmīgākajiem posmiem. Tas ir brīnišķīgs materiāls kultūrvēsturiskajām studijām, tostarp pētot mitoloģisko paradigmu vispār. To plaši var izmantot universitātes praksē.

Uzskatu, ka Ilonai Gorņevai jāpaplašina Menandra tulkojumu klāsts un, papildinot tos ar komentāriem, šie teksti jāpublicē.

Anna Stankeviča

KOMPROMISS STARP SKAISTUMU UN
PRECIZITĀTI¹ – KAVAFIS LATVISKI

Konstantinos Kavafis. *Dzeja*. Κωνσταντίνος Καβάφης. ΠΟΙΗΜΑΤΑ.
D. Dimiņš (sast., atdz.). Rīga : Neputns, 2018. 336 lpp.

Skaisti, vērtīgi un pelnīti, ka pasaulē pazītais un mīlētais grieķu dzejnieks Kavafis savas 155. dzimšanas dienas gadā ierauga sevi latviski un dodas pie latviešu lasītāja.

Kad šoruden svaigi publicēto latvisko Kavafi aizvedu uz jaunāko ar grieķu valodu saistīto grāmatu izstādi Eiropas Jaungrieķu studiju biedrības konferencē (Lundas Universitātē, Zviedrijā), reakcija bija divēja: kad īpaši ar lepnumu norādīju uz mūsu Kavafi, uzrunātie kolēģi pievērsās un priecājās, bet citādi – daudzo grāmatu klāstā latviskais Kavafis tika uztverts kā laba, bet pašsaprotama lieta, tā teikt, vēl vienā valodā iztulkots īpašais, lielais grieķis.

Kavafis daudzējādā ziņā neparasts. Es no daudzējādības izceltu šādu aspektu: ja kāds būtu gatavs Grieķijas un grieķu vēsturi (šī vārda plašākajā nozīmē) izlasīt dzejas ietvarā, tad Kavafja teksti ir īstie. Tos varētu grupēt pa laikmetiem, kurus tver dzejnieks, pa senajiem autoriem, kuru tekstu fragmenti viņam devuši iedvesmu vai pat konkrētus citātus, pa reģioniem, vietām, kur kas notiek, kāds dzīvo vai nīkuļo, domā un atminas, apcer skaisto, deg vai izplēnē kaislē.

¹ Dimiņš, D. ... *ar nemirstības liksmi acīs*, 30.

Pirmais latviskais Kavafis parādās tradicionālā variantā: publicēšanai izvēlēts tā saucamais kanons – *Kavafja dzejas pamatkopa*, 154 dzejoļi.²

Grāmatai piemīt daudzas drošas vērtības.

Vispirms – noformējums, pirmais, ko lasītājs ierauga, interesēdamies, kāds tad ir tas latviskais Kavafis. Gribētos teikt, ka tā ir *Neputna* baltā grāmata, skatā skaidra un atturīga, kā pienāktos domām un tekstiem, kuri sen izturējuši laika un vērtībspiederības pārbaudi. Tekstiem pa priekšu iet Intas Celmiņas zīmējumi 22 lappusēs bez numerācijas – tas ir izdevies ievadījuma risinājums, ļaujot trīsošajās (te tievākās, te trek-nākās, bet arvien it kā nemierīgās, satrauktās) mākslas darbu līnijās skatīt hellēniskus tēlus, kādu reiz konkrētu ainu, norišu fragmentus. Īsteni kavafiski, līdzīgi – tikai valodā, domā – tas atklājas lielākoties viņa dzejoļos.

Paldies tulkotājam un *Neputnam* par māksliniecei piedāvāto iespē-ju pabeigt pirms gadu desmitiem aizsākto darbu pie Kavafja tekstu “ieskicēšanas”.

Sakārtojums. Pirms skatīt dzeju, lasāmi divi ievadi: Ojāra Lāma *Konstantīns Kavafis. Dzīve un darbi* (15.–24. lpp.) un paša tulkotāja Dena Dimiņa ... *ar nemirstības līksmi acīs* (25.–31. lpp.). Noteikti noderīgi nezi-nātājam, interesanti zinātājam. Diez vai mūslaikos būs daudzi dzejnieki, par kuriem ir vērts uzzināt dzīves gājuma galvenos faktus, lai spētu tvert viņu dzeju. Kavafja lasītājam der gan uzzināt. Šai ziņā O. Lāma ievads palīdzīgs, papildvērtība tajā ir vēl ievadteksta autora izvēle, kādus faktus un savu redzējumu pieminēt, ko ne. Lasītājam aizvien ir iespēja meklēt Kavafi dažādās valodās un publicējumos, rodot citus akcentus attiecīgos ievadrakstos vai komentāros.

Dena Dimiņa ievads ir gan informācija par Kavafi latviski līdz šim un šī tulkojumdarba sadarbību un ietekmju fonu, gan atsevišķi skaidrojumi par Kavafja tulkošanas potenciālajiem “grūtumiem” un konkrētām izvēlēm, kādas tās redz pats tulkotājs. Par π un $\omicron$ lietojumu latviešu tekstā gan lasāms visai aizplīvurots pamatojums, vai tos varētu uzskatīt par grieķu politonikas atblāzmas zīmēm (kā uzsver tulkotājs) vai arī tas tikai manierīgums – tas katra lasītāja uztveres ziņā. Kā Kavafja dzejas formas iezīmi D. Dimiņš piemin *lauztās rindas (pusrindas)* (30. lpp.), iespē-jams, vēl nozīmīgāka Kavafja dzejas (patiesībā – domas) “zīmējumā” ir noteiktas atstarpes starp rindu grupām (kas kā tādas visos tulkojumos un arī šajā, protams, ievērotas grafiskajā atainojumā).

² Lāms, O. *Konstantīns Kavafis. Dzīve un darbi*, 22.

Dzejoļu tapšanas hronoloģiskais rādītājs (325.–328. lpp.) Kavafja tekstu komplektējumā dažādos publicējumos tiek bieži izmantots un ne velti – ir iespēja skatīt dzejoļu (arī skaita ziņā), tēmu parādīšanos vai atkārtēšanos noteiktos gados. Kopskatot Kavafja dzeju, tādi fakti ir papildvērtība; dzejnieka dzīves laikā nav tikuši publicēti jēlcādi krājumi vai mērķtiecīgi veidotas dzejoļu kopas.

Personvārdu, vietvārdu un reāliju rādītājs (277.–323. lpp.) vērtējams kā lasītājam neapšaubāmi noderīga komentējumu sadaļa. Tās komplektējums kopumā gan raisa jautājumu par iedomāto mērķauditoriju: jebkurš lasītājs / jau “iesvētītais”? Jādomā, ka plaši pazīstamu grieķu dievu vārdu vai dažu reāliju iekļaušana sarakstā (piem., Poseidons, Ahillejs, Dēmetra, erīnijas, Apollons, Hermejs, Homērs, Itaka, jams, polisa, orākuls) šais laikos, kad (ja nu tiešām vajag) tīmekļa informācija iegūstama teju nekavējoties, ir jau lieka.

Vērojami ar atsevišķi Kavafja dzejai svarīgu personvārdu iztrūkumi: tā Platonu atrodam, bet Plūtārha nav. Plūtārhs ne tikai minēts Kavafja dzejā, bet ir arī daudzu viņa dzejoļu iedvesma (ar konkrētām tekstvietām).

Bibliogrāfija (333.–334. lpp.) izrādās neviennozīmīgi konsekventa savā komplektējumā, līdzās vairākām nopietnām publikācijām arī konkrētu Kavafja pētnieku otršķirīgi darbi, pievienoti arī referāti konferencēs. Ja domāts tikai grāmatas veidotāju izmantotais materiāls, tad – bez iebildumiem.

Izcils Kavafja dzejoļu lasītājam un dziļāk izprast gribētājam ir grāmatas nobeigums (gredzena kompozīcijas princips – sākumā un galā zīmējumi) – Kavafja dzejas ģeogrāfija zīmētās kartēs, kuras atveras (buriski, no salocīta veidola), atrādot Grieķijas, hellēnisma laika un Romas svarīgākās un Kavafja pieminētās vietas un pilsētas.

Par valodu un vārdiem tulkojumā.

Kavafis vairāk nekā jebkurš cits grieķis ir nianšu dzejnieks. To var vērot dažos lielajos angļu vai vācu tulkojumos, kur redzams (salīdzinot ar oriģinālu), ka daudzviet dzejnieka veidotajām dzejas ceļa grumbām pārbrūkts pāri. Tādēļ var saprast un atbalstīt Dena Dimiņa pieminēto “kopromisu”, kura ietvarā viņam izdevies latviski izveidot labu (ja es iedomātos paša dzejnieka potenciālo vērtējumu) Kavafi.

Ir lasāmi skaisti un derīgi latviskie atradumi, kā, piemēram kafēnijs (*το καφενείο*), nevis kafejnīca (kas nevajadzīgi mūsdienīgotu un eiropeizētu kavafisko vidi). Kas zina, vai šis vārds nevarētu būt no tiem, kas, nejauši ieraudzīti, ar laiku plašāk iedzīvojas valodā.

Tai pašā laikā nav droši, ka izvēlētais vārds *puisis* (véος) Kavafja kontekstgadījumos tomēr nezaudē *jauneklim* (īpaši “vēstures” dzejoļos, bet arī citos). Šai ziņā var pieminēt virsrakstu dzejolim *Jauns vārda mākslas meistars – 24. dzīves gadā* (grieķu: *Ενας νέος, της τέχνης του λόγου...*) – oriģinālā burtiski: kāds jauneklis, jauns cilvēks, (viņš arī) vārda mākslas meistars. Kavafim šī nenoteiktība (kāds, kaut ko, kaut kā) tomēr visai svarīga izteiksmes un noskaņojuma iezīme.

Vietumis redzams, ka kāda būtiska oriģināla nianse izslīd. Dzejoli *Ostas pilsētā* (113. lpp.): *Dažas stundas pirms nāves / viņš čukstēja “dzimtene” un “vecāki krietni gados”*. Oriģinālā burtiski: *viņš kaut ko čukstēja par “māju”, par “ļoti veciem vecākiem”*; dzejoļa atmosfēras kopainā šis kaut ko spēlē būtisku lomu, arī vārds *māja* (οικία) tajā iederīgāks nekā latviski patētiskāk skanošais *dzimtene*.

Citviet izskatās, ka tulkojums izteicis vairāk (un nevietā), nekā lasāms oriģinālā. Rinda dzejolī *Ejam, Lakedaimoniešu valdniek!* (252. lpp): *Viss pārējais, kā liktenis dos, ir zvaigznēs ierakstīts*. Tekstvieta visai svarīga, jo Kavafis te precīzi izmanto Plūtarha tekstu (no Agida un Klemoena dzīves apraksta), kurā nav vārda *liktens* (grieķiem *μοίρα*, kā *liktens* tulcots dzejolī *Ahilleja zirgi*), bet ir vārds *dievība* (δαίμων). Par ierakstīšanu zvaigznēs oriģinālā nav teikts, tur tikai *kā dievība dos*.

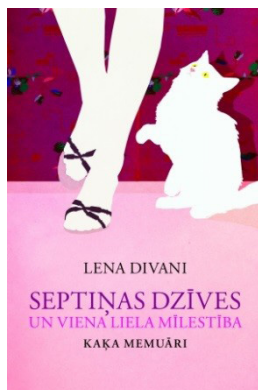
Dzejolī *Marta īdas* teksts *dvēsele mana* (pasvītrojums mans – I. R.) izceļ konkrētu dvēseles piederību (oriģinālā piederības nav, tikai uzruna *ak, dvēsele*), kas visnotaļ izmaina kavafisko konkrētas vēsturiskās situācijas vispārinājumu. Savukārt dzejoļa beigās norādāmais vietniekvārds *tas* *Senāts* (ας περιμένει ακόμη / κ' η Σύγκλητος *avtī*) intonatīvi ļoti svarīgs (ko nerodam tulkojumā).

Zīmīgi un labi, ka grāmatā ieskicētas turpinājuma iespējas Kavafja latviskojumiem – dzejnieka paša noraidītie un “apslēptie” dzejoli, kas šodienas lasītājam un vērtētājam ir ne mazāk interesanti kā pamatkopā iekļautie, gaida kādu tulkotāju. Klasiskie filologi LU taču joprojām apgūst arī jaungrieķu valodu un mūslaiku grieķu literatūras būtiskākās lappuses.

Antiquitas viva – Kavafja dzejas saturs un pasaules interese par to ir brīnišķīgs apliecinājums šiem vārdiem.

Ilze Rūmmiece

NESPRIED PAR VĪRU PĒC CEPURES JEB LENAS
DIVANI KAĶA MEMUĀRI

Divani, Lena. *Septiņas dzīves un viena liela mīlestība*.
Rīga : Zvaigzne ABC, 2016. 176 lpp.

1955. gadā dzimušās grieķu rakstnieces, profesores un publicistes Lenas Divani romāns *Septiņas dzīves un viena liela mīlestība* (2016) ir visai īpašs notikums to banālo literāro darbu vidū, kuros stāsts tiek vēstīts no kāda personificēta dzīvnieka perspektīvas. Gudri, filozofējoši un savu saimnieku līdz sirds dziļumiem mīloši dzīvnieki, kas padarīti par romānu un stāstu protagonistiem, taču ir kā gaisa pūšļi, kas palīdz grāmatnīcām vēl nenogrīmt bankrotā un iznīcības dzelmē. Tiesa, par spīti tam, ka arī Lenas Divani grāmatas galvenais varonis ir harismātisks un ar cilvēciskām īpašībām apveltīts kaķis, tomēr šis darbs joprojām paliek īpašs. Lūk, kādēļ.

Zināms, ka mūsdienu grieķu autoru daiļliteratūras tulkojumi latviešu valodā ir sastopami gaužām reti, tāpēc katrs teksta gabals, kas no grieķu valodas tiek pārnesti latviešu mēlē, vienmēr ir gribēts un gaidīts ar vislielāko nepacietību. Īpaši tad, ja tu esi studējis klasisko filoloģiju un tevī ieperinājies neārstējamais bibliofilijas vīruss. Turklāt, ja tev vēl gadījies kādu brīdi pamācīties jaungrieķu valodu pie grieķu valodas speciālistes, šā paša romāna tulkotājas Ivetas Skrastiņas, kas atmiņā palikusi kā ļoti pozitīvs un inteliģents cilvēks, tad nav attaisnojuma, kāpēc mājas

grāmatplauktā blakus, piemēram, Nika Kazantzaka romānam *Kristus pēdējais kārdinājums* (2016), Konstantina Kavafja dzejas izlasei *Dzeja* (2018) un pat šaubīgi tulkotajam Apostola Doksiada romānam *Tēvocis Petross un Goldbaha hipotēze* (2007) joprojām nestāv un pat nav lasīts neviens no I. Skrastiņas tulkotajiem darbiem, proti, Andreas Staikos *Kulinārās kaislības* (2006) un Lenas Divani *Septiņas dzīves un viena liela mīlestība*. Tomēr man, lūk, tieši tā arī gadījās, jo vismaz Lenas Divani “kaķu grāmatu” es izlasīju tikai 2018. gadā.

Kāpēc tā? Lūk, tāpēc, ka es par grāmatām bieži vien spriežu pēc vāka, un šai grāmatai vāks, piedodiet, nepavisam nav īpašs un satura kopējam tonim atbilstošs. Tieši tāpēc es grāmatu kautrējos pirkt veikalā. Negribēju, lai padomā, ka es lasu nez kādus mīlas romānus par kaķiem. Jokojos, protams, bet akadēmisku izglītību ieguvušam cilvēkam šeit gan tas nepieklātos. Nepirku vienkārši tāpēc... nu, tāpēc, ka... goda vārds, nepatika grāmatas vizuālais noformējums. Nepirku pat tad, kad uzzināju, ka šo grāmatu I. Skrastiņai ieteikuši tulkot tieši Grieķijas vēstniecības pārstāvji, kas tak jau pazīst drēbi. Nepirku tāpat – vāks nepatika. Es bieži spriežu par grāmatām pēc vākiem un nemaz nekautrējos to atzīt, tāpēc rozā grāmata ar balta kaķa un sievietes kāju aprisēm mani, kā saka, neuzrunāja. Taču tagad, kad grāmata izlasīta, saprotu, ka grāmatplauktā tai noteikti ir jābūt.

Nu gan pie lietas. Grāmatas galvenais varonis un liriskais Es ir Zaks Cukurs – sniegbalts kaķis, kurš, atrodoties savā septītajā dzīvē (grieķiem kaķi ir *apdalīti* ar dzīvībām; tās tiem ir septiņas nevis kā mums – deviņas), cenšas pieradināt savu izvēlēto cilvēku – Jaunkundzi – un kļūt par vienu no viņas grāmatas varoņiem. Uzreiz rodas pamatīgas aizdomas, ka Divani par romāna prototipiem izmantojusi gan savu kaķi, gan sevi un, sirdsapziņas mocīta, piebāzusi kaķa galvu ar visādām dīvainībām, spārnotiem teicieniem latīņu valodā, izsaucieniem angļu, franču un spāņu valodā, visai prātīgām domām un asprātīgiem jokiem. Kāpēc sirdsapziņas mocīta? Jo romānā ir redzams, ka autore iespējamais kaķis bija ļoti pacietīgs, bet pati Divani – šaušalīgi nejauka. Man arī ir kaķis, kuru neviens par nedarbiem reizēm izkult ar čību vai sarullētu avīzi, tomēr iespundēt to istabā vai neļaut tam kāpt gultā man šķiet nevajadzīga ciet-sirdība. Vispār ar kaķiem man ir bijis daudz darīšanu, tomēr tik gudri, kā aprakstīts grāmatā, tie nav pat septītajā dzīves posmā, kaut gan tie pavisam noteikti ir gudrāki un cienpilnāki par suņiem.

Tieši tāpēc es pieņemu, ka grāmata nemaz nav par kaķi, bet gan par cilvēkiem, dzīvi un to mieru, veselīgo augstprātību un gudrību, ko kaķi simbolizē. Pats Zaks Cukurs jau arī ir gatavais cilvēks. Savā iepriekšējā dzīves posmā viņš pat ir dzīvojis pa bibliotēku, kur izlasījis neskaitāmas grāmatas un tagad var bārstīt atsauces uz Bukovska, Selindžera, Bodlēra, Koena, antīko grieķu autoru un daudzu citu, vien lasījušiem cilvēkiem zināmu autoru darbiem. Vien klasiskajās zintīs iesvaidīts cilvēks pratīs Cukura iemīļotajā izsauzienā *pie okeāna garneles!* pamanīt asprātīgu saikni ar antīkajā literatūrā bieži sastopamo *pie Zeval!* Vien Bībeli lasījis cilvēks bez atsauces atpazīs Kalna sprediķi izteikto *Laimīgi lēnprātīgie, jo viņi mantos zemi.*

Un, lūk, šīs grāmatas pievienotā vērtība – atsauces. Proti, grāmatas beigās katrs lasītājs var rast atbildes uz sev nesaprotamajām tekstvietām romānā un, aizvēris grāmatu, var justies apmierināts ar sevi, jo tā diena ir laba, kad izdodas uzzināt kaut ko jaunu. Paldies Lenai Divani, Ivetai Skraštiņai un, protams, Cukuram, kurš šoreiz ir skolotājs. Patiešām vieds skolotājs, tiesa, nevis banāli un salkani vieds kā, piemēram, basketbolists Badijs, bet vieds kā Sokrata, Bukovska un Ahilleja apvienojums, tiesa, pamazināmajā pakāpē, jo tik gudrs kā Sokrats nav neviens. Bet arī to lasītāju, kas saprastu Sokratu, nav nemaz tik daudz. Tieši tāpēc Cukurs, kā saka, ir pielāgojies vienkāršajam lasītājam un pavisam vienkāršā valodā māca tam sarežģīto. Sākot ar to, kā cilvēkam būtu jāmainās, jo tas ir padarījis savu dzīvi nedzīvojamu. Cilvēki cits citam rok bedri, dara pāri, apmelojot cits citu. Cilvēks ir kļuvis aizdomīgs un baidās apskaut citu, ka tik tam neiekož rokā (56. lpp.), un beidzot ar to, ka kaķi un citi cilvēki ir jāmīl, kā nākas, citādāk var iznākt kā pašam Cukuram – laimīgākā dzīves nedēļa bija arī viņa pēdējā.

Pirms lasītājs man pārmet par šī grāmatas apskata neakadēmisko un brīvo toni, man jāteic, ka katrs viedoklis un tā izpausme ir atkarīga no darba, kas tiek apskatīts. Par spīti tam, ka Lena Divani ir akademiķe, darbojas Atēnu Universitātē un ir daudzu nopietnu publikāciju autore, tomēr šis romāns ir viegls un asprātīgs. Un radīt darbu, kas reizē ir viegli lasāms un uztverams, bet nav sēnalu literatūra, ir viena no vērtīgākajām rakstnieka prasēm. Tieši tāpēc, ja kāds man palūgtu ieteikt kādu viegli lasāmu, bet pietiekami vērtīgu grāmatu, es bez nekādiem sirdsapziņas pārmetumiem ieteiktu tieši Zaka Cukura memuārus.

Rolands Virks

II VARIA

COLLOQUIA BALTICA (2013–2018)

Saglabātība, izziņa, jaunas zināšanas – tie bija mērķa jēdzieni, kuru vārdā 1999. gadā Lundas Universitātes (Zviedrija) un Greifswaldes Universitātes (Vācija) klasisko filologu aizsāktā zinātniskā sadarbība tika pārveidota par zinātniskās sadarbības tīklu *Colloquium Balticum*, no 2001. gada piesaistot arī klasiskās pasaules pētniekus no Latvijas Universitātes, Tartu Universitātes un Viļņas Universitātes.

Klasiskās filoloģijas tradīcija un pētniecības virzieni projekta dalīb-universitātēs bija rosinājums pētniecības lauku paplašināt, ar *antīkās pasaules pētījumiem* apzīmējot ne vien sengrieķu un romiešu kultūrtelpas dažādu jomu izziņu, bet arī antīkā kultūrmantojuma recepciju un ietekmi postantīkajā pasaulē un jaunlaikos, īpaši norises Baltijas jūras zemju kultūrtelpā. Tādējādi zinātniskās sadarbības tīkla darbības mērķis ir uzturēt forumu, kurā tiek uzklauti, apspriesti un publiskoti Baltijas jūras reģiona valstu universitāšu klasisko filologu un citu ar klasiskās senatnes tēmām strādājošo zinātnieku pētījumi.

Pirmā un galvenā izpētes joma un vienojošais pamats ir pētījumi klasiskajā filoloģijā. Gadsimtiem ilgā klasiskās filoloģijas zinātniskās domas tradīcija ir nodrošinājusi antīkās pasaules kultūras pamatjautājumu dziļu izziņāšanu. Mūsdienā klasiskā filologa pienesums var būt skatījums no savdabīga skatu punkta, diskusija ar esošajiem zinātniskajiem priekšstatiem un sava redzējuma piedāvājums vai pievēršanās mazpētītiem jautājumiem – īpaši vēlinās antīkās pasaules un postklasiskā laika literatūrai un valodām, literatūrteorētiskajai un lingvistiskajai domai.

Otra pētniecības joma ir antīkā kultūrmantojuma recepcija un funkcionēšana jaunlaiku kultūrtelpā. Šis ir īpaši interesants aspekts. Atšķirībā no “tradicionāliem” klasiskās filoloģijas jautājumiem, kas svarīgi un interesanti jebkuram klasiskajam filologam neatkarīgi no viņa izvēlētās konkrētās pētniecības darba jomas, neziņa vai nepilnīgas zināšanas par antīkās kultūras recepciju pat ģeogrāfiski tuvās kaimiņvalstīs

ir liela. Atšķirīga ir antīkā kultūrietekme, tās dažādie veidi un lokālreceptija, un atšķirīgs ir tās apzināšanas un izpētes līmenis. Lokālprocesu izgaismojumā vērtīgs ir tādu pētnieku pienesums, kuru pamatspecializācija nav klasiskā filoloģija. Šajā ziņā sadarbības tīkla izglītojošā funkcija ir īpaši svarīga.

Baltijas jūras reģiona universitāšu sadarbības forma ir zinātniskas konferences, kas tiek organizētas secīgi visās zinātniskās sadarbības tīkla universitātēs. Konferenču tradicionāli nemainīgais nosaukums ir *Colloquium Balticum* (*Baltijas kolokvijs*). Šīs konferences nav bijušas iecerētas un arī nav starptautiski zinātniski pasākumi, kuros vienas zinātņu nozares vai pie radniecīgas pētniecības tēmas strādājoši zinātnieki apmainās ar savu pētījumu rezultātā gūtajām atziņām un secinājumiem. *Colloquium Balticum* ir diskusiju telpa, kurā gaidīti ir gan universitāšu mācībspēki, gan doktoranti un studenti – kā referenti, kā diskusiju dalībnieki un kā klausītāji.

Laikposmā no 2013. gada līdz 2016. gadam notikušas četras *Colloquium Balticum* zinātniskās konferences:

- 2013. gadā Marburgā (*Colloquium Balticum Marburgense XII*),
- 2014. gadā Rīgā (*Colloquium Balticum Rigense XIII*),
- 2015. gadā Tartu (*Colloquium Balticum Tartuense XIV*),
- 2016. gadā Viļņā (*Colloquium Balticum Vilnense XV*).

2018. gada konference (*Colloquium Balticum Lundense XVI*) notika Lundas Universitātē.

Sadarbības tīkla konferenču vispārīgā tēma ir antīkā pasaule, tās receptija un transformācija, bet konkrētās konferences virstēma ir liecība dažādo universitāšu zinātnisko pētījumu savietojamībai, antīkās pasaules pētījumu virzienu stabilitātei un antīkā kultūrmantojuma pārmantojamības aspektu nozīmīgumam dažādās ģeogrāfiskās vidēs. Tematiski vienotu konferenču tradīcija aizsākās ar 2014. gada Rīgas kolokviiju, kura virstēma bija *Rīgas humānisti un antīkais mantojums: teksti un konteksti*. 2015. gadā Tartu Universitātes klasiskie filologi savā kolokvijā *Tilti uz avotiem (Pontes ad fontes)* aicināja pievērsties antīkās pasaules izziņas metodoloģiskajiem problēmjaudājumiem – antīko tekstu apzināšanai, interpretācijai, tulkošanai, komentēšanai, kā arī izmantošanai mācību procesā. 2016. gadā Viļņas kolokvijs *Kā vilku piemin...* (*Lupus in fabula*) rosināja pievērsties dzīvnieku tēliem un tēlojumam dažādās antīkās pasaules kultūrjomās un to ietekmēm mūsdienu telpā. 2018. gada Lundas kolokvija virstēma bija *De risu (Par smieklīgo)*, t. i., komisma aspekti antīkajā kultūrtelpā un to receptija.

Katrs kolokvijs ir nozīmīgs un vērtīgs, un tas gan sniedz jaunas zināšanas, gan paplašina un stiprina esošās. Skatoties no Latvijas perspektīvas, īpaši jāizceļ 2014. gadā Rīgā notikušais kolokvijs *Rīgas humānisti un antikais mantojums: teksti un konteksti*.

2014. gadā Rīga bija Eiropas kultūras galvaspilsēta. Domājot par Rīgas vietu Eiropas kultūrapritē antīkā kultūrmantojuma recepcijas aspektā, Rīgas kolokvija tēma tika pakārtota Eiropas vēsturiskajā kultūridentitātē nozīmīgajam humānisma laika intelektuālā devuma izgaismojumam. Latvijas antīkās pasaules pētnieku uzdevums bija parādīt un aktualizēt vēl joprojām nepilnīgi apzināto un maz pētīto Rīgas humānistu devumu. Atbilstoši *Colloquium Balticum* darbības pamatprincipam Rīgas humānistu kultūrvēsturiskais mantojums tika skatīts kā Baltijas jūras reģiona zemju kultūru saskares un mijiedarbes daļa un ideju pārneses telpa Eiropas intelektuālo un estētisko strāvojumu kontekstos. Latvijas antīkās pasaules pētnieku ziņojumus papildināja un bagātināja zinātniskās sadarbības projekta dalībvalstu atziņas par humānisma laika norisēm citās kultūrvidēs. Ieguvēji no kolokvija bija visi – gan referenti, gan plašā klausītāju kopa, kuras kopskaits pārsniedza simts cilvēkus. Neapšaubāmi trīs dienu ilgā konference bija pienesums, kas radīja plašāku un dziļāku izpratni par Rīgas kultūrvēsturi un Rīgu kā nozīmīgu vietu Eiropas ideju aprītē, īpaši humānisma aspektā. Konferences nozīmīgāko pētījumu izlase apkopota un 2015. gadā izdota humanitāro zinātņu žurnāla *Letonica* 30. numurā.

2017. gadā *Colloquium Balticum* sadarbības tīkla nozīmīgākais notikums bija kolektīvā monogrāfija *The Classical Tradition in the Baltic Region. Perceptions and Adaptations of Greece and Rome*, kuru Marburgas Universitātes profesora Gregora Fogta-Špiras (*Gregor Vogt-Spira*) un Lundas Universitātes profesora Ārnes Jensonā (*Arne Jönsson*) sastādījumā un zinātniskajā redakcijā izdeva apgāds *Georg Olms Verlag Hildesheim*, kas bāzējas Cīrihē un Ņujorkā. Monogrāfija publicēta zinātnisko darbu sērijā *Spudasmata* kā 171. sējums. Izdevuma tematiskais loks ir novitāte pasaules mērogā, jo antīkās pasaules kultūrietekme Baltijas jūras zemēs līdz šim kompleksi nav pētīta. Monogrāfijā iekļauti Gītas Bērziņas, Ievas Kalniņas, Ojāra Lāma, Vitas Paparinskas un Ilzes Rūmnieces raksti.

Viļņas Universitātē publicēšanai sagatavots un 2018. gadā zinātnisko rakstu sērijā *Literatūra. Antikos literatūra ir jos recepcijai Baltijos regione* tika izdots zinātnisko rakstu krājums *Lupus in fabulis*, kurā iekļautie raksti mutvārdu ziņojumu formā tika aprobēti 2016. gada Viļņas kolokvijā.

Colloquium Balticum XIII Rigense. Kolokvija dalībnieki Rīgā, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā

Drīz būs pagājuši 20 gadi kopš *Colloquium Balticum* sadarbības tīkla izveides. Paldies profesoram Jerkeram Blumkvistam (*Jerker Blomqvist*) no Lundas Universitātes un profesoram Gregoram Fogtam-Špiram par iniciatīvu un aktīvu darbību tīkla izveidē! Projekts ir izrādījies veiksmīgs. Izkristalizējies optimālais pētījumu modelis – sabalansēta antīkā kultūrmantojuma un tā recepcijas Baltijas jūras reģiona zemēs izpēte. Kopš pašiem aizsākumiem projektā līdzdarbojas klasiskās filoloģes Gita Bērziņa, Vita Paparinska, Ilze Rūmniece un baltu filologi Ieva Kalniņa un Ojārs Lāms.

Tempora mutantur, nos et mutamus in illis (laiki mainās, un arī mēs maināmies tiem līdz) – šī heksametra vārsmā humānisma laikā latīņu valodā Vācijā un Anglijā sarakstītajos un izdotajos tekstos atkārtojas vairākkārt. Tomēr paliek arī nezūdošās un nemainīgās vērtības, visupirms antīkās pasaules kultūrmantojums un tā nezūdošais valdzinājums. Antīkā kultūrmantojuma saglabāšana ir darbs, nepārtraukts, ilglaicīgs, izziņas piepūli prasošs un jaunatklājumu prieku sološs. Zinātniskās sadarbības tīkls *Colloquium Balticum* ir pienesums antīkās pasaules kultūrsasniegumu iedzīvināšanai mūsdienās.

Vita Paparinska

VALDA LEINIEKA GRĀMATU DĀVINĀJUMS LATVIJAS UNIVERSITĀTES AKADĒMISKAJAI BIBLIOTĒKAI

2017. gada 9. jūnijā Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā notika klasisko valodu speciālista un pedagoga, profesora *Ph. D.* Valda Leinieka (ASV) personiskās bibliotēkas svinīgā nodošana LU Akadēmiskajai bibliotēkai.

Ar uzrunām klātesošos sveica LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore *Dr. h. c. philol.* Venta Kocere un LU Humanitāro zinātņu fakultātes dekāne profesore *Dr. philol.* Ilze Rūmniece. Valda Leinieka brālis – politologs *Ph. D.* Juris Lejnieks, kurš bija ieradies no Kanādas, komentēja prezentāciju *Valda Leinieka dzīve fotogrāfijās*. Bez LU Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļas mācībspēkiem un studentiem un citiem interesentiem pasākumā piedalījās arī Latvijā dzīvojošie V. Leinieka tuvinieki.

Profesore Ilze Rūmniece sacīja: *Mūsu mazajā Latvijā nav pārāk daudz cilvēku, kuri izvēlējušies klasisko filoloģiju. Bet ir cilvēki, kuri ir patiesi uzticīgi tai. Arī Valdis Leinieks izvēlējās specialitāti no sirds un ar domu, ka tas dzīvē ir svarīgi. Klasiskie filologi savā dzīvē ir laimīgi, jo šajā izstādē izliktās V. Leinieka dāvinātās grāmatas jau pēc tematikas rāda mūsu eiropeiskās kultūrvides aizsākumus Senajā Grieķijā un Senajā Romā gan valodā, gan kultūrā. Visas šīs lietas mēs vēl joprojām jūtam sev klātesošas, jo tas ir laiks, kura vērtība nekad nemazināsies un nezdīs atšķirībā no citiem laikiem vēsturē, kuru aktualitāte atnāk un aiziet, bet interese nav tik visaptveroša un mūžīga kā par klasisko senatni. Tādēļ arī grāmatu dāvinājums ir bezgala vērtīgs. Klasiskajā filoloģijā Latvijā, karam sākoties, bija daudz labu speciālistu un bija arī potenciāls jaunajai paaudzei studēt to Latvijas Universitātē. Laiks un situācija mainījās, daudzi devās bēgļu gaitās, taču ir aizkustinoši un svarīgi, ka latvieši arī svešatnē turpināja šo jomu kopt un par to interesēties. Valdis Leinieks ir izcils zinātnieks un pētnieks. Par to liecina viņa paša grāmatas un publikācijas. Pēc daudziem gadu desmitiem situācija ir mainījusies un Latvijas Universitātē ir iespējams studēt klasisko filoloģiju. Arī trimdas tautiešu krājumi tagad atgriežas Latvijā. Paldies par brīnišķīgo dāvinājumu!*

Valdis Leinieks dzimis Liepājā 1932. gada 15. aprīlī mežziņa Arvīda Anša (1906–1994) un Valijas Leontīnes (1905–1979) Lejnieku ģimenē. Drīz vien ģimene pārcēlās uz Carnikavu, kur tēvs strādāja par mežziņi. Valdim spilgtā atmiņā palikusi sēņošana, meža zemeņu garša un Carnikavas zvejnieku lomi. Taču no dzīvesvietas līdz skolai nokļūt bija sarežģīti, tādēļ Valdis mācību laikā dzīvoja mātes māsas Elzas un viņas vīra – ķirurga un tolaik Dzelzceļa slimnīcas direktora – Jāņa Viežes (1909–2009) ģimenē Pārdaugavā. Valdis atceras Vieži kā spēcīgu un spilgtu personību. Valda Leinieka ģimene 1944. gadā devās bēgļu gaitās uz Vāciju. Insulas bēgļu nometne atradās Alpu kalnos (Bavārijā), kur septiņas lielas ēkas bija kalpojušas kā Hitlera gaisa spēku virsvadības kazarmas. Ēkas bija pamatīgi celtas, ar apsildīšanu un silto ūdeni. Par bēgļiem rūpējās Apvienoto Nāciju Organizācijas Palīdzības un rehabilitācijas administrācija (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, UNRRA) un Pasaules Luterāņu federācija, kuras uzdevumā bēgļus apgādāja Dr. Hovards Hongs (*Howard Hong*).

Lai gan valdija nabadzība un neziņa par turpmāko, nometnes iemītnieki centās uzturēt možu garu. Dzīve nometnē ritēja kā latviešu ciemā. Tur nodibināja kori, teātra grupu, tautas deju kopu, kā arī skautu un gaidu vienības. Darbojās pamatskola un vidusskola. Valda un Jura tēvs iestudēja skolēniem ludziņas. Valdis darbojās skautu vienībā, spēlēja basketbolu, ziemā daudz slēpoja. Insula kļuva ne vien par pārvietojamo personu mītni uz vairākiem gadiem, bet arī par latviešu izglītības un kultūras centru.

Valdis Leinieks ar vecākiem 1933. gadā

Valdis Leinieks ar vecākiem un brāli Juri 1940. gadā

Valdis Leinieks – skautu vienības biedrs Insulā 1948. gadā

Valdis Leinieks, Jānis un Ventis Plūmes pēc skautu zvēresta ceremonijas 1948. gadā

Valdis Leinieks pēc Rūdolfa Blaumaņa lugas *Pamāte* iestudējuma 1948. gadā

Par Insulas bēgļu nometni ir izdota grāmata *Insula: Displaced Persons Assembly Center* (2004), kuru sastādītāji Ventis un Jānis Plūmes arī bēgļu gaitas pavadījuši Vācijas nometnē Insulā, bet tagad dzīvo ASV. Atmiņu un vēstures liecību apkopojums grāmatā bija viņu darbs vairāku gadu garumā. Daudzās fotogrāfijās ir redzams arī Valdis Leinieks, viņa tēvs un māte. Tajā publicēts arī Dr. Jāņa Viežes atmiņu stāstījums.

Pēc pārceļšanās uz ASV V. Leinieks papildināja angļu valodas zināšanas, pašmācības ceļā apguva tubas spēli, Ņujorkā pabeidza vidusskolu un sāka studēt ķīmiju.

Laikrakstā *Laiks* 1951. gadā bija lasāms: *Stipendija pagarināta par izcilām sekmēm Valdim Leiniekam, kas ar 1950. gada rudenī uzsāka ķīmijas studijas Kornela Universitātē Itakā (Ņujorkas pavalstī). Sekmīgu studiju dēļ viņam pagarināts arī termiņš iesaukšanai karadienestā* (1951). Taču ķīmijas nozare nebija tā, kurai V. Leinieks gribēja veltīt savu dzīvi, tādēļ 1955. gadā viņš ieguva bakalaura grādu, bet 1956. gadā maģistra grādu filoloģijā.

1956. gadā V. Leinieks turpināja studijas Prinstonas Universitātē. Laikraksts *Laiks* 1956. gadā informēja, ka V. Leinieks turpinās studijas doktora grāda iegūšanai un viņam piešķirta stipendija 1,300 USD gadā (1956). Savukārt 1963. gadā rakstā *Kad beidzas etniskā pastāvēšana* (1963) teikts: *Valdis Leinieks Prinstonas Universitātē ieguvis doktora grādu, kopš 1960. gada viņš ir klasisko valodu departamenta vadītājs Kornela koledžā Aijovā un pēc doktora grāda iegūšanas apstiprināts par kārtējo profesoru, brālis Juris pēc bakalaura grāda iegūšanas starptautiskajās zinātnēs un ķīniešu valodā turpināja studijas grādam Sietlas Universitātē, Vašingtonas pavalstī. Brāļi Lejnieki ir bijušā Carnikavas iecirkņa mežziņa Arvīda Lejnieka dēli. Arvīds Lejnieks šobrīd ir Ņujorkas valsts nodokļu departamenta revidents.*

Valdis Leinieks – Martina van Burena vidusskolas absolvents (Ņujorka, 1950)

Valdis Leinieks ar brāli Juri 1963. gadā

V. Leinieks pirmajā darba gadā Kornela koledžā (1959)

Sākot ar 1964. gadu, V. Leinieks ir mācībspēks Ohaio Universitātē (līdz 1966. gadam), pēc tam Nebraskas Universitātē, kur bija profesors un Klasisko valodu fakultātes vadītājs. Viņa specializētās jomas: Homērs, grieķu traģēdija, strukturālā lingvistika. Lekciju kursus viņš lasīja klasiskajā mitoloģijā, klasiskajā drāmā un grieķu kompozīcijā.

V. Leinieks bija zinošs un principiāls pasniedzējs. Kādā Nebraskas Universitātes izdevumā *Daily Nebraskan* (1981) viņš raksta: *Man ļoti žēl, ka viens no mana latīņu valodas kursa 101 studenta ir neapmierināts ar kursa saturu. Diemžēl, es neko šeit nevaru mainīt. Aizpildot kursa vērtējumu, gandrīz vienmēr, ir studenti, kuri novērtē to kā sliktāko, ko viņi jebkad ir apguvuši. Tādēļ, vienmēr ir jāņem vērā kursa kopējais vērtējums. Šajā konkrētajā gadījumā, mani kā pasniedzēju, 50% novērtēja, kā "vienu no labākajiem", 16,7%, kā "ļoti labu", 16,7% kā "labu", 8,3% kā "apmierinošu" un 8,3% atzīmēja kā "sliktu".*

Mācību kursa materiāls katrā lekcijā tiek pasniegts skaidri un nepārprotami. Praksē studentu zināšanas tiek balstītas uz viņu spēju atbildēt uz jautājumiem, kurus viņi ir dzirdējuši, iespējams, jau simts reizes. Piemēram, kāds locījums? Akuzatīvs. Kura forma? Lietvārds. Kā jūs tulkotu to angļu valodā? Lietvārds pēc darbības vārda.

Studentu vērtējums ir tikai viens no elementiem, kuru katru gadu izmanto, lai izvērtētu pasniedzēju darbu. Vērtēšanas mehānismi, kurus mēs, nepieciešamības gadījumā, izmantojam, nav jēgpilni. Tie neizvērtē to, cik labi students ir apguvis mācību priekšmetu, jo tas ir vienīgais, kam galu galā, ir nozīme. Piemērotus instrumentus, lai veiktu šādus vērtējumus ir ļoti grūti atrast un bieži neiespējami šo informāciju apkopot.

Iepriekš minēto iemeslu dēļ, es, kā fakultātes dekāns, nepievēršu tiem lielu nozīmi un praksē tiem ir maz labuma. Tādēļ, ka katrs pasniedzējs kādreiz saņems ļoti negatīvu vērtējumu. Tas ir veids, kā tikt vaļā no nepopulāra jauna pasniedzēja, it kā parādot to, ka viņš nepietiekami labi pasniedz konkrēto priekšmetu. Rezultātā, studentu novērtējumi jāņem vērā ļoti piesardzīgi, ja vispār tas ir jādara, vērtējot pasniedzēju. Es ceru ka citu fakultāšu dekāni ņems vērā studentu vērtējumus tik pat reāli un konstruktīvi.

V. Leinieks bija daudzu profesionālo apvienību biedrs un vairāk nekā 50 publikāciju autors zinātniskajos izdevumos *Linguistics*, *The Classical World*, *The American Journal of Philology* u. c.

2003. gadā Insulā tika noorganizēta bijušo bēgļu nometnes iemītnieku tikšanās. Arī Valdis Leinieks stāstīja par sevi: *Mana ierašanās ASV bija neaizmirstams notikums manā dzīvē. Es vēlos izstāstīt savu stāstu ikvienam, kurš ir gatavs to uzklaustīt: tas bija 1949. gada 11. februāris. Auksta un lietaina diena Bostonā. Es izkāpu no laivas vienās biksēs ar trim dolāriem kabatā. Kopš*

tā brīža dzīve sastāvēja galvenokārt no mācībām un darba. Vai tas bija tā vērts. Noteikti, jā. Es nevaru iedomāties, ka darītu kaut ko savādāk. Es strādāju uz pusslodzi un esmu aizņemtais nekā jebkad agrāk. Es pilnībā došos pensijā 2005. gadā. Tad es būšu nostrādājis četrdesmit sešus gadus klasiskajā filoloģijā, lielāko daļu laika vadot fakultāti. Administratīvais darbs diemžēl piebremzēja manu pētniecisko darbību, bet tā bija lieta, no kuras nevarēju izvairīties. Šobrīd es strādāju pie vērienīga projekta ar nosaukumu: "Atmiņas un diskursa veidošana", kas pēta visu par formu, kādā semantiskās zināšanas saglabājas mūsu smadzenēs, un to, kā tās pārtop mutvārdos. Tādējādi esmu visu laiku aizņemts. Starp citu, es sāku rakstīt "Leinieks" pēc tam, kad veicu pētījumu par šo uzvārdu. Izrādījās, ka tas nav saistīts ar "leju", kā Milēnbahs domāja. "Leinieks" nāk no Kurzemes un Zemgales, bet "Leimanis" no Vidzemes un Latgales. (2004, 129)

V. Leinieka interešu loks ir plašs. Viņu interesē ne tikai literatūrzinātne un valodniecība, bet arī vēsture. Viņam ir laba humora izjūta. Žēl, ka slimības dēļ viņš nevarēja pabeigt vēl divas grāmatas.

Diemžēl vienīgais izdevums Latvijā, kurā rakstīts par Valdi Leinieku, ir Andreja Bankava un Ilgas Jansones sastādītā grāmata *Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas* (2010, 178).

Valdis Leinieks ar brāli Juri un viņa dzīvesbiedri Donnu 2016. gadā

Valdim Leiniekam ļoti patika Mikipele. Diezgan liela disonanse ar viņa nopietno akadēmisko karjeru, bet arī tas kaut ko stāsta par personību. Viņam bija daudz šādu suvenīru, lielākoties saņēmis tos kā dāvanas

Latviešu filozofs Māris Vecvagars (1953–2016) savā darbā *Kādreiz Helladā...* par Valdi Leinieku raksta: *Otrs cilvēks, kas Latvijā, ja nemaldos, vispār nav identificēts, ir Valdis Leinieks, dzimis Liepājā, 1932. g. 15. IV. Ar viņa darbiem sastapos pilnīgi nejauši, pārcilājot grāmatu kravats plauktos, kādā no pētniecības centriem Atēnu akadēmijā. Pavoīdēja no formas viedokļa pazīstams vārds un uzvārds uz reprezentablā apgādā izdotas grāmatas vāka – Valdis Leinieks, “The City of Dionysos: A Study of Euripides’ Bakchai”. Viņa spalvai pieder vēl dažas grāmatas: “The Plays of Sophocles”, “Morphosyntax of the Homeric Greek Verb” u. c., kā arī virkne rakstu. Viņš ir strādājis Nebraskas Universitātē (es lietoju pagātnes formu, jo neesmu pārliecināts par to, vai Leinieka kungs šajā mācību iestādē darbojas vēl joprojām gadu skaita dēļ). Atpazīstamība pasaulē un pazīstamība Latvijā ne vienmēr iet roku rokā, arī izteiksmes valodai ir liela nozīme.* (2004, 14)

Valda Leinieka personīgās bibliotēkas dāvinājums – 994 eksemplāri (736 nosaukumi) klasiskajā filoloģijā, sengrieķu un romiešu literatūrā, vēsturē, mitoloģijā, filozofijā u. c. – tagad glabājas LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkā. Atšifrējot dāvinājuma statistiku: grāmatas izdotas 20 valstīs, vairums ASV (290 nosaukumi / 378 eksemplāri), Apvienotajā Karalistē (231/304), Vācijā (146/225). Mazāk no Francijas, Nīderlandes un Itālijas (attiecīgi 15/25, 14/17, 11/12); seko Grieķija un Kanāda (abām 5/5); pa 3 nosaukumiem no Austrijas un Zviedrijas, pa 2 no Beļģijas, Indijas, Latvijas, bet Austrālija, Dānija, Īrija, Japāna,

Valda Leinika brālis Juris, māsiņa Gunta Lejniece un LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore Venta Kocere V. Leinika personiskās bibliotēkas svinīgajā nodošanā LU Akadēmiskajai bibliotēkai 2017. gada 9. jūnijā. Foto: Roberts Svižņeņcs

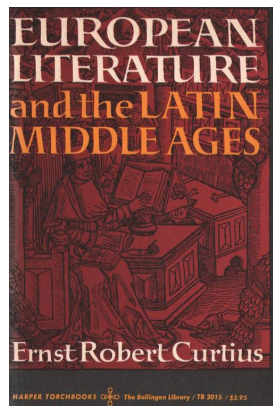
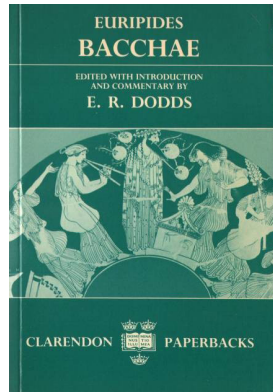
Krievija, Šveice un Venecuēla pārstāvēta ar 1 nosaukumu. Uzskaitītās grāmatas ir 10 dažādās valodās: lielākā daļa ir angļu (431/544), grieķu (118/197) un latīņu (113/153) valodā, pārējās franču, itāļu, jaungrieķu, latviešu, lietuviešu un pat sanskritā.

Vairums izdevumu līdz šim nav bijuši pieejami Latvijas bibliotēkās, daļa no tiem joprojām nav redzama kaimiņvalstu bibliotēku katalogos, tāpēc dāvinājums ir sevišķi nozīmīgs. Jaunieguvums paver iespēju pētniekiem un interesentiem piekļūt iepriekš grūti pieejamiem materiāliem. Dāvinājumā iekļauto informācijas resursu tematiskais aptvērums ir ļoti daudzpusīgs, tomēr lielāko daļu veido darbi klasiskajā filoloģijā. Tādēļ dāvinājums ir īpaši noderīgs klasiskajiem filologiem un Latvijas Universitātes klasiskās filoloģijas studentiem, jo tajā atrodami materiāli gandrīz visos studiju programmā iekļautos priekšmetos.

Analizējot dāvinājuma saturu, konstatējams, ka lielāko dāvinājuma daļu veido **literatūra**, kas pārsvarā sacerēta no 8. gs. p. m. ē. līdz 4. gs. m. ē. gan oriģinālvalodā, gan tulkojumos (vairumam no tiem pieejami komentāri). Tajā ietilpst:

- 1) antīkās episkās dzejas darbi – sengrieķu dzejnieka Homēra (*Ὅμηρος*, ap 8. gs. p. m. ē.) eposi *Īliada* un *Odiseja*, Hēsioda (*Ἡσίοδος*,

- ap 8.–7. gs. p. m. ē.) *Teogonija* un *Darbi un dienas*, Senās Romas Augusta laikmeta dzejnieka Vergilija (*Publius Vergilius Maro*, 70.–19. g. p. m. ē.) darbi *Eneīda* un *Georgikas* un Statija (*Publius Papinius Statius*, ap 45.–96. g. m. ē.) episkā poēma *Tebaida*;
- 2) antīkās lirikas darbi – sākot ar sengrieķu dzejnieka Arhiloha (*Αρχίλοχος*, ap 680.–645. g. p. m. ē.) dzeju līdz pat romiešu dzejnieka Ovidija (*Publius Ovidius Naso*, 43. g. p. m. ē. – 17. vai 18. g. m. ē.) darbiem;
- 3) antīkās drāmas darbi – sengrieķu dramaturgu Aishila (*Αισχύλος*, 525.–456. g. p. m. ē.), Sofokla (*Σοφοκλής*, 497. vai 496.–406. g. p. m. ē.), Eiripīda (*Εὐριπίδης*, 480.–406. g. p. m. ē.) traģēdijas, Aristofana (*Αριστοφάνης*, ap 448. vai 446. – ap 386. g. p. m. ē.), romiešu dramaturgu Plauta (*Titus Maccius Plautus*, ap 254.–184. g. p. m. ē.) un Terencija (*Publius Terentius Afer*, 195. vai 185.–159. g. p. m. ē.) komēdijas;
- 4) antīkās satīras darbi prozā un dzejā – romiešu dzejnieku Horācija (*Quintus Horatius Flaccus*, 65.–8. g. p. m. ē.), Juvenāla (*Decimus Iunius Iuvenalis*, ap 1. – ap 2. gs. m. ē.), Persija (*Aulus Persius Flaccus*, 34.–62. g. m. ē.) satīras;
- 5) antīkās prozas darbi – Romas impērijas laika autora Petronija Arbitra (*Gaius Petronius Arbiter*, ap 27.–66. g. m. ē.) antīkais romāns *Satirikons*, Apulēja (*Lucius Apuleius Madaurensis*, ap 124. – ap 170. g. m. ē.) romāns *Metamorfozes* jeb *Zelta ēzelis*, sengrieķu rakstnieka Longa (*Λόγγος*) bukoliskais romāns *Dafnīds un Hloja*, romiešu dzejnieka un filozofa Lukrēcija Kāra (*Titus Lucretius Carus*, ap 99.–55. g. p. m. ē.), vēsturnieka Svetonija (*Gaius Suetonius Tranquillus*, ap 69. – ap 122. g.) biogrāfiskā proza, Romas rētora un satīriķa Lukiāna (*Λουκιανὸς Σαμοσατεύς*, ap 120.–180. g.) dialogiskā proza, arī retoriskā proza – tādi klasiskās grieķu oratorprozas darbi kā Dēmostena (*Δημοσθένης*, 384.–322. g. p. m. ē.) un Līsija (*Λυσίας* ap 445. – ap 380. g. p. m. ē.) runas un izcilā Romas oratora Cicerona (*Marcus Tullius*

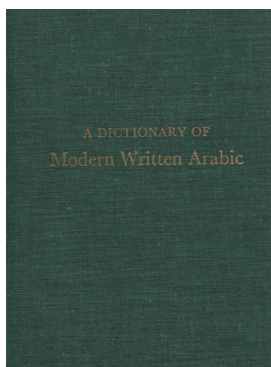
Cicero, 106.–43. g. p. m. ē.) runas piecos sējumos, kā arī daudzas citas mazāk zināmu sengrieķu rētoru runas.

Neizpaliek arī oratormākslas teorētiskie avoti, piemēram, sengrieķu filozofa Aristoteļa (*Ἀριστοτέλης*, 384.–322. g. p. m. ē.) un romiešu rētora Kvintiliāna (*Marcus Fabius Quintilianus*, ap 35. – ap 100. g. m. ē.) darbi.

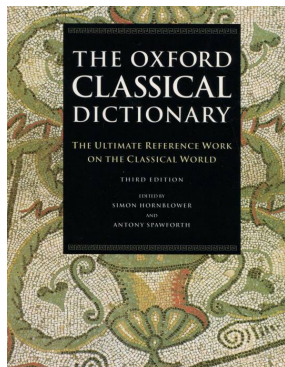
Dāvinājumā ietilpst arī atsevišķi viduslaiku literatūrai veltīti darbi, piemēram, vācu filologa Ernsta Roberta Kurtija (*Ernst Robert Curtius*, 1886–1956) grāmata *European literature and the Latin middle ages* (New York; Evanston : Harper & Row, 1963), darbi par literatūras recepciju, piemēram, filozofijas doktores Luīses Vinges (*Louise Vinge*, 1931) (Zviedrija) monogrāfija *The Narcissus theme in Western European literature up to the early 19th century* (Lund : Gleerups, 1967), kā arī grāmatas, kurās apkopota latīņu literatūras vēsture, piemēram, itāļu klasiskā filologa Džana Biadžio Kontes (*Gian Biagio Conte*, 1941) apjomīgais (827 lpp.) darbs *Latin literature : a history* (Baltimore; London : Johns Hopkins University Press, 1999).

Līdzās literatūras darbiem dāvinājumā atrodami materiāli vairākās **valodniecības apakšnozarēs** – morfoloģijā un sintaksē (gramatikā), etimoloģijā un citās. Blakus vispārīgiem materiāliem sastopami specifiski zinātniski darbi: amerikāņu klasiskā filologa Gaja L. Kūpera (*Guy L. Cooper*, 1930) *Attic Greek prose syntax* (Ann Arbor : University of Michigan Press, 1998–2002) četros sējumos (kopā 3500 lpp.) par atiskās grieķu prozas sintaksi, britu klasiskā filologa Džona D. Denistona (*John Dewar Denniston*, 1887–1949) grāmata par grieķu partikulām *The Greek particles* (Oxford : Clarendon Press, 1959), kurā 660 lappusēs ārkārtīgi smalki atspoguļota partikulu nozīme un to lietojuma nianšes, sniegti bagātīgi tekstu piemēri. Grāmatas beigās ievietots partikulu un to dažādo iespējamo savienojumu rādītājs, kas īpaši noder sarežģītajā tulkošanas procesā.

Īpaši vērtīgi informācijas resursi ir grāmatas par vēlīno un viduslaiku latīņu valodu, kas bibliotēkās atrodamas ļoti reti. Piemēram, austrāliešu teologa Aleksandra Soutera (*Alexander Souter*, 1873–1949) vēlīnās latīņu valodas glosārijs *A glossary of later Latin to 600 A.D.* (Oxford : Clarendon Press, 1996) un grāmata *Revised medieval Latin word-list from British and Irish sources*

(London : Oxford University Press, 1973), ko sagatavojusi Britu Akadēmija britu klasiskā filologa Ronaldā E. Lathamā (*Ronald Edward Latham, 1907–1992*) vadībā un kas ir papildinājums 1934. gadā izdotajai *The original Medieval Latin Word-List from British and Irish Sources*. Tajā iekļauts britu un īru viduslaiku latīņu valodas vārdu (kas nav atrodamā klasiskajā latīņu valodā) saraksts, katram vārdam dots īss skaidrojums. Labs palīgs studentiem un pētniekiem, jo viduslaiku un neolatiņu vārdnīcas latviešu valodā joprojām nav. Aplūkojot dāvinājumā ietvertās vārdnīcas, glosārijus, mācību grāmatas, redzams, ka V. Leinieka sakrātajā bibliotēkā atrodami darbi, kas noderīgi ne tikai klasiskajiem filologiem, bet arī Āzijas studiju speciālistiem – krājumā ir vārdnīcas un grāmatas par sanskritu, arābu un senindiešu valodu.

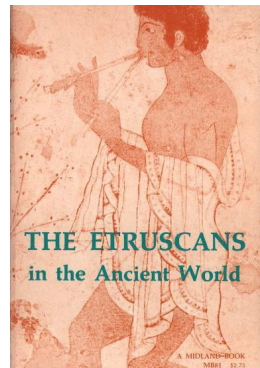
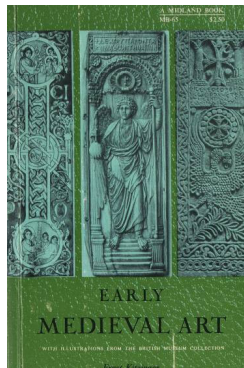
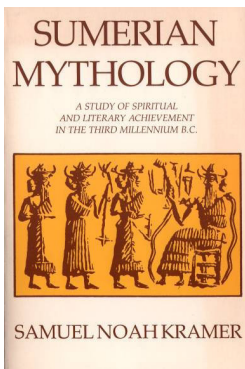

Arī **vēstures** grāmatu papildinājums galvenokārt aptver antīkās pasaules periodu, sniedzot sistemātisku pārskatu par Senās Grieķijas un Senās Romas vēsturi (3. g. t. p. m. ē. – m. ē. 1. g. t. vidus). Krājumā atrodami gan sengrieķu – Hērodota (*Ἡρόδοτος*, ap 484.–425. g. p. m. ē.), Tūkīdīda (*Θουκυδίδης*, ap 460. – ap 400. g. p. m. ē.), Ksenofonta (*Ξενοφῶν*, ap 430.–354. g. p. m. ē.), gan romiešu – Jūlija Cēzara (*Gaius Julius Caesar*, 100.–44. g. p. m. ē.), Sallustija (*Gaius Sallustius Crispus*, 86. – ap 35. g. p. m. ē.), Tita Līvija (*Titus Livius Patavinus*, 64. vai 59. g. p. m. ē. – 12. vai 17. g. m. ē.), Tacīta (*Publius Cornelius Tacitus*, ap 56. – ap 120. g. m. ē.) vēsturiskās prozas teksti un to fragmenti. Dāvinājumā ietilpst arī grieķu vēsturnieka Sicīlijas Diodora (*Διόδωρος Σικελιώτης / Diodoros Sikeliotes*, ap 1. gs. p. m. ē.) *Diodori Bibliotheca historica* sešos sējumos. Darbs sākotnēji sastāvējis no 40 grāmatām, kas tematiski sadalāmas trīs daļās: 1) pirmās sešas ģeogrāfiskā skatījumā – tajās aprakstīta Ēģiptes, Mezopotāmijas, Indijas, Skitijas, Arābijas, Ziemeļāfrikas, Grieķijas un Eiropas vēsture un kultūra; 2) nākamajās (VII–XVII) aplūkoti pasaules vēstures notikumi, sākot ar Trojas karu līdz pat Aleksandra Lielā (*Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας*, 356.–323. g. p. m. ē) nāvei; 3) pārējās (XVIII–XL) aprakstīti notikumi no Aleksandra Lielā sekotājiem līdz vai nu 60. g. p. m. ē., vai arī līdz Cēzara Gallu karu sākumam 59. g. p. m. ē. (darba beigās ir zudušas, tāpēc nav zināms, vai Diodors

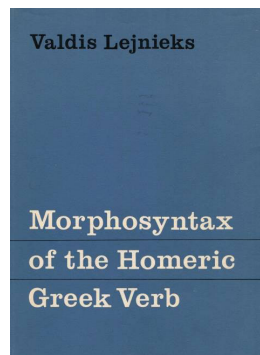
savu darbu ir pabeidzis atbilstoši savai iecerei). Izdevuma sestajā sējumā iekļauti Diodora darba fragmenti.

Līdz ar antīkajiem avotiem krājumā iekļautas atsevišķas grāmatas par antīko vēsturi, kā arī grāmatu sērijas. *Methuen's history of the Greek and Roman world* sērijā aprakstīta Grieķijas vēsture no 479.–146. g. p. m. ē. un Romas vēsture no 753. g. p. m. ē. – 138. g. m. ē., savukārt sērijas turpinājumā *Methuen's history of medieval and modern Europe* aplūkota Eiropas vēsture no 1378. līdz 1939. gadam. Krājumā ietverta arī grāmata par mūsdienu Grieķijas vēsturi – Šefildas Universitātes grieķu valodas profesora Edvarda S. Forstera (*Edward Seymour Forster*, 1879–1950) darbs *A short history of modern Greece, 1821–1956* (New York : Frederick A. Praeger, 1958).

Valda Leinieka personīgo bibliotēku papildina atsevišķi darbi arheoloģijā, ģeogrāfijā, sengrieķu mitoloģijā, reliģijā, antīkajā filozofijā, sociālajās zinātnēs, mākslā.

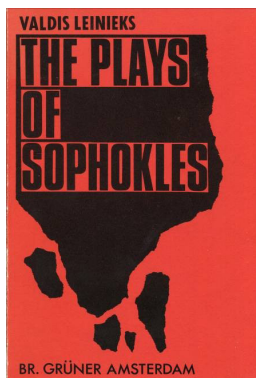

Dāvinājumā iekļautas arī piecas paša **V. Leinieka monogrāfijas**: 1964. gadā iespiestā *Morphosyntax of the Homeric Greek verb* (The Hague : Mouton & Co, 1964); 1975. gadā sarakstītā latīņu valodas gramatika *The structure of Latin : an introductory text based on Cæsar and Cicero* (New York : MSS Educational Publishing Company, 1975); gadu vēlāk izdotais rādītājs *Index Nepotianus* (Lincoln : The University of Nebraska, 1976), kur, balstoties uz redaktora Ērika Otto Vinsteta (*Eric Otto Winstedt*, 1880–1955) 1904. gadā izdoto romiešu vēsturnieka un

biogrāfa Kornēlija Nepota (*Cornelius Nepos*, ap 100. – ap 25. g. p. m. ē.) darbu izlasi, alfabētiskā secībā izkārtoti Kornēlija Nepota darbos ietvertie vārdi un to lietojuma biežums; 1982. gadā izdotā grāmata *The plays of Sophokles* (Amsterdam : B. R. Grüner, 1982), kurā analizētas un interpretētas sengrieķu dramaturga Sofokla traģēdijas, un 1996. gadā izdotā grāmata *The city of Dionysos : a study of Euripides' Bakchai* (Stuttgart; Leipzig : Teubner, 1996) – pētījums par Eiripida traģēdiju *Bakhantes*. Par šī ieguvuma nozīmīgumu liecina biežās atsauces uz V. Leinieka darbiem dažādos zinātniskos izdevumos.

Aplūkojot informāciju lielākajā bibliotēku tīklā *WorldCat*, redzams, ka šīs grāmatas pieejamas gan Ziemeļamerikā (ASV, Kanādā), gan Eiropā (Apvienotajā Karalistē, Vācijā, Dānijā, Zviedrijā, Šveicē un citur), bet tikai tagad kļuvušas pieejamas arī Latvijā, LU Akadēmiskajā bibliotēkā.

LITERATŪRA

1. Bankavs, Andrejs, Jansone, Ilga. *Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010.
2. *Daily Nebraskan*, 1981, Dec 3.
3. *Insula: displaced persons assembly center. A Latvian memoir*. Mineapolis, Minnesota, 2004.
4. *Laiks*, Nr. 199, 1951, 15. dec.
5. *Laiks*, Nr. 71, 1956, 5. sept.
6. *Laiks*, Nr. 31, 1963, 17. apr.
7. Vecvagars, Māris. *Kādreiz Helladā... : Nekurliekami raksti*. Rīga : FSI, 2004.

NO SAŅEMTĀ DĀVINĀJUMA PIEMINĒTIE IZDEVUMI UN IZDEVUMU SĒRIJAS

1. Conte, Gian Biagio. *Latin literature : a history*. Revised by Don Fowler and Glenn W. Most. Baltimore; London : Johns Hopkins University Press, 1999.
2. Cooper, Guy L. *Attic Greek prose syntax*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1998–2002.
3. Curtius, Ernst Robert. *European literature and the Latin middle ages*. New York; Evanston : Harper & Row, 1963.
4. Denniston, John Dewar. *The Greek particles*. 2nd edition. Oxford : Clarendon Press, 1959.
5. Diodorus, Siculus. *Diodori Bibliotheca historica*. Ed. stereotypa ed. 3ae, 1888–1906. Stutgardiae : in aedibus B. G. Teubneri, 1964–1970.
6. Forster, Edward S. *A short history of modern Greece, 1821–1956*. 3rd edition, revised and enlarged by Douglas Dakin. New York : Frederick A. Praeger, 1958.

7. Leinieks, Valdis. *Index Nepotianus*. Lincoln : The University of Nebraska, ©1976.
8. Leinieks, Valdis. *The city of Dionysos : a study of Euripides' Bakchai*. Stuttgart; Leipzig : Teubner, 1996.
9. Leinieks, Valdis. *The plays of Sophokles*. Amsterdam : B. R. Grüner, 1982.
10. Leinieks, Valdis. *The structure of Latin : an introductory text based on Cæsar and Cicero*. New York : MSS Educational Publishing Company, 1975.
11. *Revised medieval Latin word-list from British and Irish sources*. Prepared by R. E. Latham. London : Oxford University Press, 1973.
12. Souter, Alexander. *A glossary of later Latin to 600 A.D.* Oxford : Clarendon Press, 1996.
13. Vingé, Louise. *The Narcissus theme in Western European literature up to the early 19th century*. Lund : Gleerups, 1967.

SĒRIJA METHUEN'S HISTORY
OF THE GREEK AND ROMAN WORLD

1. Cary, Max. *A history of the Greek world from 323 to 146 B.C.* Methuen & Co, 1959.
2. Laistner, Max Ludwig Wolfram. *A history of the Greek world from 479 to 323 B.C.* 3rd edition. London : Methuen & Co, 1957.
3. Marsh, Frank Burr. *A history of the Roman world from 146 to 30 B.C.* London : Methuen & Co, 1957.
4. Parker, Henry Michael Denne. *A history of the Roman world from A.D. 138 to 33.* 2e éd. London : Methuen & Co, 1958.
5. Salmon, Edward Togo. *A history of the Roman world from 30 B.C. to A.D. 138.* London : Methuen & Co, 1959.
6. Scullard, Howard Hayes. *A history of the Roman world from 753 to 146 B.C.* 2nd revised edition. London : Methuen & Co, 1951.

SĒRIJA METHUEN'S HISTORY
OF MEDIEVAL AND MODERN EUROPE

1. Brooke, Zachary Nugent. *A history of Europe from 911 to 1198.* Methuen & Co ; New York : Barnes & Noble, 1960.
2. Deanesly, Margaret. *A history of early medieval Europe from 476 to 911.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1960.
3. Grant, Arthur James. *A history of Europe from 1494 to 1610.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1961.
4. Marriott, John Arthur Ransome. *A history of Europe from 1815 to 1939.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1960.
5. Previté-Orton, Charles William. *A history of Europe from 1198 to 1378.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1960.
6. Reddaway, William Fiddian. *A history of Europe from 1610 to 1715.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1959.
7. Reddaway, William Fiddian. *A history of Europe from 1715 to 1814.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1961.
8. Waugh, William Templeton. *A history of Europe from 1378 to 1494.* London : Methuen & Co; New York : Barnes & Noble, 1962.

Venta Kocere, Anna Strode

FESTIVAL EUROPÉEN LATIN GREC
LATVIJAS KLASISKIE FILOLOGI SKANDĒ ANTĪKOS
TEKSTUS VISPASAULES LASĪJUMOS

μοι ἔννεπε, μοῦσα
(Hom. Od. I,1)

Teksts dzīvo tikmēr, kamēr to lasa, izbauda un novērtē. Antīko tekstu lasīšana ir sevišķi svētsvinīgs mirklis, tas prasa ne vien zināmu gatavību, bet arī drosmi sākt un ļauties, būt gatavam arī apjukt un, iespējams, pat mazliet samaldīties, izjust katarsi, mītiski transformēties, pāraugt pašam sevi un izbaudīt klasisko valodu smalkās vibrācijas. Antīko tekstu iepazīšana ir pieskaršanās pārļaičīgajam – kādam klasiskajās valodās ietērtam kodam, kas paliekoši iespiešies mūsu apziņā pat tad, ja kādu iemeslu dēļ izliekamies to nemanām. Eiropas latīņu un grieķu valodas festivāls (*Festival Européen Latin Grec*), ko 2005. gadā dibināja Elizabete Antebi (*Elizabéth Antébi*), par savu misiju uzskata antīkās kultūras izziņas un humanitāro zinātņu jomas popularizēšanu un kopšanu, kas nav iespējama bez klasisko valodu un tajās radīto tekstu klātbūtnes. Festivāla rīkotāju komanda šobrīd pulcē klasisko studiju jomas pasniedzējus un antīkās kultūras entuziastus. Festivāla laikā noritošās aktivitātes to saturiskā piepildījuma un arī izpildījuma ziņā ir ārkārtīgi plašas, tās vērstas uz antīko un laikmetīgo kultūras reāliju sasaisti. Tiek skartas tādas jomas kā arheoloģija, kino, populārā kultūra, literatūra, mode, mūzika, sports, teātris, gastronomija u. c. Grūti pat atrast jomu, kuras attīstībā nebūtu saskatāma kāda tieša vai netieša antīkās kultūras ietekme. Lai gan festivāla mītnes pilsēta ir Liona (Francija), tā aktivitātes jau sen šķērsojušas pilsētas un valsts robežas, pat Eiropas robežas, lai gan tās piesaka pats festivāla nosaukums. Aktivitātes, kas jo sevišķi piesaistījušas pasaules uzmanību, ir antīko tekstu lasījumi, kas norit attiecīgā gada marta izskaņā: vienā laikā, vienā stundā dažādās pasaules vietās ļaudis vienojas kāda Eiropas pirmteksta lasījumā gan oriģinālvalodā, gan tulkojumos. Sirreāla un tajā pašā laikā bezgala vienojoša sajūta, aptverot, cik dažādās mēlēs izskan antīkie teksti, cik dažādiem tulkotājiem, cik

dažādām kultūrām bijis svarīgi antīkos tekstus pārceļt savā mēlē, likt tiem dzīvot un skanēt tik dažādos nacionālos strāvojumos. 2017. gada 24. martā noritēja Homēra *Odisejas* vispasaules lasījumi. Vairāk nekā 5000 cilvēku 4 kontinentos Homēra eposa vārsmas skandēja gandrīz 50 valodās, prieks, ka tostarp arī Augusta Ģiezena tulkojumā latviešu valodā. Latviju lasījumos pārstāvēja LU HZF Klasiskās filoloģijas katedras mācībspēki un studenti (LU Humanitāro zinātņu fakultātes dekāne prof. Ilze Rūmniece, doc. Gita Bērziņa, doc. Ilona Gorņeva, doktorante Anna Strode, klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra studiju programmas studenti Liene Melkerte, Katrīna Narbutē, Evija Bērziņa, Vents Zvaigzne, Laine Lāce, Jana Grīnberga, Kārlis Logins un Irīna Rudenko), kas Homēra *Odisejas* vārsmas skandēja sengrieķu un latviešu valodā. Īpašs pagodinājums, ka Latvijas Universitātes klasisko filologu lasījumā piedalījās arī Grieķijas Republikas vēstnieks Latvijā Aleksandrs Rallis (*Alexandros Rallis*), kurš eposa vārsmas lasīja jaungrieķu valodā.

Homēra lasījumi. No kreisās: Ilona Gorņeva, Vents Zvaigzne, Liene Mekerte, Laine Lāce, Jana Grīnberga, Katrīna Narbutē, Irīna Rudenko, Evija Bērziņa, Anna Strode, Ilze Rūmniece, Gita Bērziņa, Aleksandrs Rallis, Efstatija Dimonta, Kārlis Logins

Homēra lasījumi. Dzeju skandē Aleksandrs Rallis

Homēra lasījumi. Ilona Gorņeva un Ilze Rūmniece

Homēra lasījumi. Homēra tekstu izdevumi

Savukārt 2018. gada marta izskaņā festivāla ietvaros pasaulei pāriskanēja romiešu dzejnieka Ovidija poēmas *Metamorfozes* vārsmas: vēriens un pārstāvēto valodu skaits ne mazāk iespaidīgs kā Homēra *Odisejas* lasījumos. Latvijā, izvēloties paša Ovidija vārsnās rodamo vadmotīvu *omnia mutantur, nihil interit* (Ov. Met. XV, 165), Ovidija poēmas fragmenti izskanēja gan oriģinālvalodā, gan arī latviešu valodā Augusta Ģiezena, Rolanda Virka un Ilonas Gorņevas atdzejojumā. Ovidija lasījumos piedalījās LU HZF Klasiskās filoloģijas katedras mācībspēki un studenti (LU Humanitāro zinātņu fakultātes dekāne prof. Ilze Rūmniece, doc. Brigita Cīrule, doc. Ilona Gorņeva, doktorante Anna Strode, klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra studiju programmas studenti Evija Bērziņa, Katrīna Narbute, Irīna Rudenko, Rolands Virks, Aiga Felzenberga, Anete Līva Vasermane, Laura Reine, Ārands Ruģēns, Roberts Šestaks, Vents Zvaigzne). Ļaujoties izaicinājumam apgūt romiešu dzejas versifikācijas iezīmes, lasījumiem ar Ovidija vārsmu skandējumu latīņu valodā pievienojās arī Rīgas Klasiskās ģimnāzijas 10. un 11. klases audzēkņi (Anastasija Novikova, Milana Solomatina un Marks Stacevičs).

Ovidija lasījumi. Ovidija *Metamorfožu* fragmenta dziedājums. No kreisās: Brigita Cīrule, Laura Reine, Laura Orlovska, Evija Bērziņa, Ilze Rūmniece, Anna Strode, Vents Zvaigzne, Irīna Rudenko, Anete Līva Vasermane, Ārands Ruģēns, Katrīna Narbute, Aiga Felzenberga

Ovidija lasījumi. Savu atdzejojumu lasa Rolands Virks

Ovidija lasījumi. Latīņu valodā dzeju skandē Rīgas Klasiskās ģimnāzijas audzēkņi Marks Stacevičs un Anastasija Novikova

Ovidija lasījumi. Klausoties dzejas vārsnās

Eiropas latīņu un grieķu valodas festivāla rīkotāji ar antīko tekstu skandēšanas starpniecību rosina meklēt jaunas tekstu prezentēšanas formas, īstenot jaunus sadarbības projektus un tīklojumus, rīkot konferences un kolokvijus par antīkās kultūras izziņai aktuālām tēmām, padarīt dinamiskāku un atvērtāku muzeju vidi u. tml. Taču ne mazāk būtiska ir neformālā interese, ko veicina izrunāts, izdziedāts, vizuāli izspēlēts teksts. Šāds teksts dzīvo vairs ne tikai rakstītā formā, tas, it kā pieskaņojoties cilvēka pulsam, iespiežas atmiņā un emocionāli sasaistās ar runātāju un klausītāju, liekot radīt, domāt, vērtēt, salīdzināt un just, proti, liekot darīt visu to, uz ko cilvēku mudina humanitārās zinātnes.

Iļona Gorņeva

NO TRIOLETĀM LĪDZ ANTĪKAJAI STROFAI

*Kad tulkota proza vai pētītas antīkās strofas, kā cits portāls
pēkšņi paveras baroka laika pils durvis un var ļauties trioletu dejai.¹*
(Daiga Lapāne)

2017. gada 7. decembrī Latvijas Universitātes (LU) Humanitāro zinātņu fakultātes (HZF) bibliotēkas telpās norisinājās apgāda *Jumava* pērn izdotā trioletu krājuma *Ir robeža starp mums tik smalka* atklāšanas svētki.

Pulcējoties dzejniekiem un dzejas interesentiem, klasiskajiem filologiem un antīkās pasaules cienītājiem, tika aktualizēta trioletas un antīkās strofas nozīme mūsdienu dzejas pasaulē. Klasiskās filoloģijas katedras docente Ilona Gorņeva teica pasākuma ievadvārdus, un dzejniece Daiga Lapāne klātesošos ievadīja trioletas kā dzejas formas vēsturē, jo īpaši latviešu literatūras kontekstā, minot arī dzejnieku Kārli Krūzu (1884–1960), kurš savulaik pievērsies tieši trioletu rakstīšanai. Pasākuma apmeklētājiem bija arī unikāla iespēja apskatīt un pašķirstīt vecākus izdevumus ar latviešu dzejnieku trioletām.

Pēc pasākuma organizētāju ievadvārdiem un iepazīšanās ar iepriekšējo paaudžu dzejnieku pienesumu trioletu stingrās formas iedzīvināšanā latviešu literatūras telpā vārds tika dots krājuma *Ir robeža starp mums tik smalka* autoriem. Krājuma autoru kolektīvu pārstāvēja trīs dzejnieki no sešiem: Daiga Lapāne, Silvija Ludzeniece un Harijs Krūze. Pastāstījuši par savu saikni ar dzeju un krājumu *Ir robeža starp mums tik smalka*, katrs izvēlējās deklamēt vēl npublicētas trioletas, atklājot dzejoļu saturisko un skanējuma dažādību un katra autora individualitāti, lai gan trioletas forma visiem ir kopīga.

Pasākuma otrajā daļā klausītājus ar savu dzeju iepazīstināja divi LU HZF Klasiskās filoloģijas programmas studenti – bakalaure Lonija Kazlauska un maģistrants Rolands Virks. Turpinot ceļojumu klasisko formu dzejas pasaulē, Lonija un Rolands piedāvāja klātesošajiem atgriezties pie antīkā kultūrmantojuma poētiskajiem pirmsākumiem, proti, pie antīkās strofas.

Jaunie dzejnieki demonstrēja uzticību ne vien klasiskajam pantmēram, bet arī antīkajai tematikai, prasmīgi iepinot savās vārsnās gan

¹ *Ir robeža starp mums tik smalka*. Rīga : Jumava, 2017, 22.

heksametra lielmeistara Homēra vārdu, gan arī pieminot dažādas dievības – Atēnu, Hermeju, Hēliju, Erotu – un arī sengrieķu mītu varoņus – Ahilleju, Hektoru, Paridu.

Lonijas Kazlauskas pirmasijums pārsteidza ar savdabīgu antīkās pasaules elementu un jaunības, dzīvības, tai pašā laikā eksistenciālisma skarta cilvēka pārdomu savienojumu. Lasījums iesākās ar vārsēm, kas Homēra poētikai līdzīgā veidā vēsta par vienkāršo cilvēku, proti, rindas izskan kā veltījums tiem, kas epos palikuši otrajā plānā, šajā gadījumā *ierindas kareivim*. Pēc tam tematiskā līnija, turpinoties heksametra vārsēs (nereti papildinātās ar atskaņām rindu beigās), tuvinājās, šķiet, personīgākām pārdomām, kur visspēcīgāk bija jaušama autores balss. Sākoties ar rindu *Dziedi man dzejniece dieve par ceļu uz Aīdu baismo*, tas ir ceļojums dzīves un nāves fenomenā, kas piesātināts ar antīkās mitoloģijas atsaucēm (parādās tādi motīvi atbilstīgi tēli kā Harons, Stiksa, moiras, Lahese), bet reizē pauž mūsdienu cilvēka pārdzīvojumus, kura noslēgumā liriskā varone izbauda, kā tiek *Iepūsta dzīvība atpakaļ siltajā pasaules čaulā, / Atgriezta vainīgās dvēseles gaisma tās miesā un kaulā*. Lonijas Kazlauskas dzeja ir nopietna, kā viņa pati minēja – depresīva, tāpēc savu lasījumu autore noslēdza ar gleznainu pasaules ainu, kur *Silti kā sārtas uz ietves dusošas rudenī lapas / Sarmainam pilienam cauri nu izlaužas Hēlija elpas*.

Pēc Lonijas Kazlauskas melanholiskās, uz nopietnām pārdomām rosinošās dzejas Rolands Virks nolasīja divas asprātīgas heksametrā sacerētās poēmas, likdams visiem klātesošajiem no sirds smieties, un vismaz diviem cilvēkiem – šo rindu autorēm – līdz asarām. Viena no tām, *Poēma par Bakalaura darbu*, kas savulaik jau tika publicēta 2016. gadā interneta žurnālā *Satori* līdzās četrām citām jaunā dzejnieka poēmām², vēsta par studenta nedienām un atklāj, ka bakalaura darba (kas, tuvojoties nodošanas datumam, izaudzis *lielāks par Kiklopu drausmo*) uzrakstīšana ir pielīdzināma Hērakla divpadsmit varoņdarbiem, un ironiski didaktiskā manierē parāda pēdējā brīdī uzsāktā darba procesu un tā sekas. Savukārt otrā poēma – *Kauja ar odu*, kas 2017. gada decembra beigās tika publicēta *Latvijas Avīzē*³, kurai Rolands bija sniedzis arī interviju, vēsta par grūto nakts kauju ar viltīgo insektu. Poēmas varonis, līdzīgi Ahillejam, drosmīgi cīnoties, *zaudējot asiņu litrus*, kā jau tas kārtīgam episkajam varonim pieklājas, izaicina savu pretinieku, dāsni izmantojot

² Pieejams: <http://www.satori.lv/article/poemas-heksametra-un-distiha> [skatīts 01.11.2018.]

³ Pieejams: <http://www.la.lv/rolands-virks-aristokrats-heksametra/> [skatīts 01.11.2018.]

dažādas epitetiem bagātās uzrunas, un beigās tomēr gūst uzvaru pār *daudzkāju naidnieku* (kas turklāt bija atkārtoti *kāpis no Aīda valstības ārā*), satriecis viņu, kā *satrieca Ahillejs Hektoru pīšļos*. Uz šīs jautrās nots bija noslēgusies dzejas lasījumu oficiālā daļa.

Pasākums apvienoja ne tikai zināmus un atzītus dzejniekus, bet arī jaunus un talantīgus autorus, kas īpaši lika domāt par klasisko dzejas formu un tās vēl joprojām aktuālo vietu literatūrā un cilvēka domāšanā. Trioletas un heksametra forma nebūt neierobežo dzejnieku, drīzāk izceļ Mūzu dāvāto iedvesmu, un bija tīkami vērot, kā katrs autors savā jaunradē apietas ar šiem elementiem.

Dzejnieki. No kreisās: Rolands Virks, Silvija Ludženiece, Daiga Lapāne, Harijs Krūze, Lonija Kazlauska

Poētiskais ceļojums no viduslaiku Francijas (kur bija radusies as-
toņrinde) līdz Senajai Grieķijai bija noslēdzies ar tradicionālo simposiju
klasiskās noskaņās, savukārt šī teksta autore savu apceri vēlētos noslēgt
ar šādām rindām:

*Arī tu, dārgais lasītāj, neraudi, ja neesi sacerējis epu, jo ceļš uz Parnasu
nemaz nav viegls.*⁴

Irīna Rudenko, Katrīna Narbutė

⁴ *Μην κλαις, αναγνώστη μου, αν και δεν έπλασες ένα έπος, γαρ ad Parnassum ο δρόμος
διόλου εύκολος. (Ανδρέας Σημηδούλης. Γιαμουλέος και Τούπος)*

CONGRESSUS SODALIIUM CLASSICORUM
ANNO MMXVIII

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes klasisko filologu – docētāju un studentu – saimei 2018. gada ritējums gluži kā visiem Latvijas ļaudīm bijis sevišķi piesātināts. Bez šaubām, tas lielā mērā saistīts ar mūsu Valstij tik zīmīgo simtgades svētku sagaidīšanu un aizvadīšanu, vienlaikus visās zinātņu jomās izvērtējot paveikto un vēl tikai veicamos darbus. Pētījumi un aktualitātes klasiskās filoloģijas jomā nav izņēmums. 2018. gads klasiskās filoloģijas kopējiem vainagojās ar divām starptautiskām konferencēm, kas pulcēja pasaules līmeņa zinātniekus un pētniekus, arī tulkotājus, antīkās kultūras pazinējus un aizrautīgus tās nesējus mūsdienu kultūrvidē. Tos, kas klasisko valodu, tekstu un antīkās kultūras studijām veltījuši visu sava profesionālā mūža gājumu, un tos, kas, iespējams, ir vēl tikai izzīņas procesa sākuma posmos.

LU 76. konferencē klasiskie filologi, pārstāvot LU HZF Klasiskās filoloģijas katedru, Hellēnistikas centru un Latīniskā kultūrmantojuma centru, piedalījās ar divu dienu (20. februārī un 8. martā) zinātniskajiem lasījumiem, kas noritēja LU HZF prioritārās tēmas *LETONIKA, DIASPORA UN STARPKULTŪRU KOMUNIKĀCIJA* ietvaros. 20. februārī notikušī konferences starpdisciplinārā sekcija *Antīkais kultūrmantojums un mūsdienu Eiropa: ἐλευθερίας φῶς λαμπρὸν ἰδεῖν* (skatīt *brīvības spožo gaismu; Aesch. Lib. 808–809*) aicināja ielūkoties Latvijas dimensijā, to saistot ar antīkā kultūrmantojuma klātbūtnes un izzīņas procesiem. Šajā sekcijā tika diskutēts par Livonijas laika tekstu pētniecības iespējām, to saturisko un poētisko valenci antīkās kultūras recepcijas gaismā (Brigita Cīrule un Ilona Gorņeva *Antīkā teorētiskā doma un Livonijas enkomiji: recepcijas aspekti*, Anna Strode *Mīta recepcija Livonijas laika okazionālajā dzejā*); sevišķi iezīmīgi izvērtās tulkotā teksta aktualizēšanas un izvērtējuma jautājumi (Roberts Šestaks *Lūkas evaņģēlija oriģinālteksta un tā latgaliskā tulkojuma sastatījums: semantiskās prioritātes*, Vents Zvaigzne *Homēra "Odisejas" pirmie latviešu izdevumi*, Eduards Skvireckis *Sapfo recepcija Latvijā: tulkojumi, ietekmes un perspektīvas*), kas tieši vai pastarpināti saistāmi arī ar ievērojamām Latvijas personībām – ļaudīm, kas iedvesmojās no antīkās kultūras, tiem, kas veltīja savu mūžu tās izzīnai un kopšanai savā valstī (Vita Pāparinska *Senā Grieķija un Latvija: Aspazijas redzējums*, Mārīte Saviča

Profesora E. Felsberga mantojums atmiņas institūcijās). Latvijas Universitātes Bibliotēkas direktores Mārītes Savičas ziņojums radīja veiksmīgu sasauci ar kādu citu antīkās pasaules kultūras cienītājiem aktuālu notikumu Latvijā, proti, 2018. gada 13. aprīlī mākslas muzejā RĪGAS BIRŽA (Doma laukumā 6, Vecrīgā) tika atklāta jauna pastāvīgā ekspozīcija *Antīkās mākslas kabinets*.¹ Sekcijas izskaņā, paturot prātā arī atmiņas institūcijas rodamo antīkās pasaules mantojumu, mākslinieciskā gaisotne virmoja īpašā pacēlumā, turklāt uzskatāmi atklājot tieši latīņu un sengrieķu valodā paustā vārda saturisko un estētisko varējumu: starptautiski zināmā Latvijas dizainere Anna Fanigina stāstīja par savu ceļu pie klasiskajām valodām un zīmola VERBA antīkās kultūras iedvesmotajām kolekcijām (*VERBA – antīkās kultūras iedvesmots mūsdienu Latvijas dizains*).

Otrajā konferences dienā tās dalībnieku domas pievērsās hellēņu dimensijas plašumiem. Sengrieķu traģēdiogrāfa Aishila pieteikto brīvības gaismu papildināja ievērojamā grieķu rakstnieka, Nobela prēmijas kandidāta Nika Kazandzaka (*Νίκος Καζαντζάκης*) vārdi *Δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβούμαι τίποτα, είμαι λέφτερος* (*Neko neceru, nekā nebaidos, esmu brīvs*). N. Kazandzaka vārdu piesaukšana nebūt nebija nejauša: 2017. gads visā pasaulē ritēja šī grieķu dižgara zīmē, pieminot faktu, ka nu jau pagājuši 60 gadi kopš rakstnieka nāves – 60 gadi pēc Kazandzaka.² Akadēmiskās kopā būšanas īpašo noskaņu stiprināja arī tas, ka šo LU 76. konferences sēdi ar savu klātbūtni pagodināja un diskutējās aktīvi iesaistījās Grieķijas Republikas vēstnieks Latvijā Aleksandrs Rallis. Cilvēciskais un dievišķais, cerība, virzība uz brīvību dažādos līmeņos un izpausmēs, liktenīgais un pārpasaulīgais – šis plašais, izpētei tik būtiskais un vilinošais, kā arī vienlaikus bezgala emocionālais tematiskais loks cauri laikmetu griežiem atklāja hellēņu dimensijas dažādās šķautnes (Irīna Rudenko *Cerība un liktenis sengrieķu sakāmvārdos Suda leksikonā*; Katrīna Narbutē un Ilze Rūmniece *Kustības brīvības izteiksme Alkaja un Sapfo valodā*; Līva Rotkale *Kas ir Aristoteļa dievs?*; Olimpija Tahopulu (*Olympia Tachopoulou*) (Kipra) *Prasība pēc brīvības*:

¹ Skat., piemēram, *Mākslas muzejs RĪGAS BIRŽA atklāj jaunu pastāvīgo ekspozīciju – Antīkās mākslas kabinetu*. Pieejams: <http://www.lnmm.lv/lv/mmr/b/medijiem/jaunumi/1686-makslas-muzejs-rigas-birza-atklaj-jaunu-pastavigo-ekspoziciju-antikas-makslas-kabinetu> [skatīts 24.11.2018.]

Konferences norises laikā Antīkās mākslas kabinets vēl bija sagatavošanas procesā.

² Skat., piemēram, *International Conference “Kazantzakis 60 years after” in the Center for Hellenic Studies* (Peking University). Pieejams: <https://www.mfa.gr/china/en/the-embassy/news/international-conference-kazantzakis-60-years-after-in-the-center-for-hellenic-studies-pekings-university.html> [skatīts 24.11.2018.]

mīts, primitīvisms un kultūridentitāte grieķu sirreālismā). Būtiska sekcijas darba daļa tika veltīta literatūras tulkošanas un izdošanas jautājumiem, jo sevišķi domājot par tulkojumu izstrādi Baltijas valstu valodās, kā arī tam nepieciešamā finansējuma piesaisti (Kārīna Reina (*Kaarina Rein*) (Igaunija) *Kazandzaka tulkojumi igauņu valodā*; Elžbieta Banīte (*Elžbieta Banyte*) (Lietuva) *Niks Kazandzakis, arvien. Tulkojumi no netulkotajiem grieķu tekstiem*), bet dienas izskaņā hellēņu dimensija, it kā noslēdzot kādu vien sev zināmu simbolisku ciklu, saplūda ar Latvijas dimensiju, aktualizējot mūsu literatūrā un teātra dzīvē vērojamās grieķu kultūrzīmes (Valda Čakare *Platona teksta audiovizuālā manifestācija "Dzīru" skatuves versijā Jaunajā Rīgas teātrī*; Mārtiņš Laizāns *Viņi. Latvijā XXI gadsimtā*).

Otrs iezīmīgais 2018. gada zinātniskais notikums klasisko filologu dzīvē tapis sadarbībā ar lingvistikas un klasiskās filoloģijas speciālistiem no Leipcigas Universitātes (Vācija), piesaistot arī partnerus no Tartu Universitātes (Igaunija) un Viļņas Universitātes (Lietuva). Proti, no 12. līdz 14. aprīlim Latvijas Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu pētījumu centrā (Kalpaka bulv. 4, Rīgā) noritējusi pasaules mēroga zinātniska konference *Sengrieķu valodas korpusa un tās lietojuma izpēte no arhaiskā līdz koinē periodam (A corpus and usage-based approach to Ancient Greek: from the Archaic period until the Koiné)*,³ kurā piedalījās sengrieķu valodas mācībspēki un tekstu pētnieki no 16 valstu universitātēm (tostarp šobrīd izcilākie grieķu valodas vēstures speciālisti no Gentes, Leipcigas, Hārvardas, Boloņas, Oslo, Kembridžas, Ņelnes, Helsinkiem, Atēnām, Cīrihes). Konferences atklāšanu ar savu klātbūtni pagodināja Baltijas–Vācijas Augstskolu biroja vadītāja Ieva Pranka, LU prorektore humanitāro un izglītības zinātņu jomā profesore Ina Druvieta, kā arī – nemainīgi un uzticīgi – Grieķijas Republikas vēstnieks Latvijā Aleksandrs Rallis. Konferencē grieķu, proti, Eiropā senākās rakstiski fiksētās, valodas speciālisti pievērsās tam, kā 21. gadsimtā ir mainījušās seno tekstu un valodu pētniecības iespējas, kādus secinājumus ļauj izteikt un kādas hipotēzes izvirzīt digitalizētais grieķu valodas korpuss (tostarp, piem., Kalifornijas Universitātes uzturētais Grieķu valodas tēzaurus (*Thesaurus Linguae Graecae*)), turklāt ne mazāk būtisks ir tas, ko grieķu valodas korpūsā rodāmā informācija sniedz reāla valodas

³ Konferenci finansiāli atbalstījis LU akadēmiskās attīstības projekts *Starptautiska zinātniska konference "Sengrieķu valodas korpusa un tās lietojuma izpēte no arhaiskā līdz koinē periodam"* (Nr. AAP2018/57) un Baltijas–Vācijas Augstskolu birojs (*Baltisch-Deutsches Hochschulkontor*). Tāpat klasisko filologu vārdā izsakām dziļu pateicību Latvijas Universitātes Bibliotēkas direktorei Mārietei Savičai par lielo atbalstu visos konferences īstenošanas procesos.

lietojuma analītiskajiem pētījumiem. Leipcigas Universitātes pētnieks un projekta idejas autors Ilja Seržants konferences laikā, sniedzot interviju *Neatkarīgajai Rīta Avīzei*, sacījis: *Konference ir veltīta korpusiem, t. i., speciāli sagatavotiem, elektroniskiem tekstu krājumiem. Agrāk cilvēki seno tekstu pētniecībā vairāk darbojās ar intuīciju. Nebija citu iespēju. Nebija digitalizētu korpusu, kur meklēt ko vairāk. Protams, dažreiz šīs intuīcijas bija pareizas. Jo intuīcija balstās pieredzē. Tas nozīmē, ka cilvēki lasīja ļoti daudz tekstu. Problēma tā, ka no zinātnes viedokļa nav īsti pareizi izmantot galvenokārt savu intuīciju. Jo tam, kas tiek zinātniski apgalvots, tomēr jābūt pārbaudāmam. Katram citam, kurš iesaistās, jābūt iespējai pārbaudīt – vai tiešām tas tā ir.⁴ Varētu bezgala plaši runāt par konferences dalībniekiem, viņu zinātniskajiem sasniegumiem un ziņojumu, diskusiju aktualitāti, taču īpaši pieminamas būtu divas personības – Džefrijs Horokss (*Geoffrey Horrocks*) no Kembridžas un Hosē Luiss Garsija Ramons (*José Luis García Ramón*) no Hārvardas. Tā, piemēram, I. Seržanta vārdi no nule minētās intervijas: [...] profesors Džefrijs Horokss no Kembridžas. Tagad viņš jau pensijā, bet ir viens no pazīstamākajiem pētniekiem. Agrāk klasiskie filologi uzskatīja, ka klasiskie ceturtā vai piektā gadsimta pirms mūsu ēras teksti ir ideāls, bet tā grieķu valoda, kas nāk vēlāk – trešajā gadsimtā, hellēnisma vai pat Romas periodā – tā vairs nav glīta valoda, jo daudzas senās formas ir zaudētas. Tāpēc tā nav izpētes vērtā. Modernā grieķu valoda jau ir pilnīgi kaut kas cits nekā sengrieķu valoda. Tagad šī attieksme ir mainījusies. Džefrijs Horokss ir viens no tiem pētniekiem, kas pievērsa ļoti lielu uzmanību valodas maiņai un valodas vēlākajiem periodiem un izpētīja jaunās valodas parādības gan sintaksē, gan morfoloģijā, gan arī frazeoloģijā, kā nebija klasiskajā valodā. Ideja, ka klasiskā valoda bija vislabākā, nāk no viduslaikiem vai vēl agrāka laika. Faktiski, sākot no Aleksandra Lielā laikiem, grieķi sarunājās vienā valodā, bet rakstnieki rakstīja pilnīgi citā valodas formā, kura bija orientēta uz klasisko periodu. Turklāt sengrieķu valodai, protams, bija arī daudz dialektu. Vēlāk, Aleksandra laikos, sāka veidoties kopīgā valoda. Bet arī tā uzreiz sāka atkal šķelties jaunos dialektos, jo Aleksandra impērija bija ļoti liela un viscaur sazināties vienā valodā nebija iespējams. Par to konferencē vēstīja Hosē Luiss Garsija Ramons no Hārvardas. Viņš mēģināja fiksēt, kur ir dialektismi, kur ir kopvalodas fakti. Pētot tas viss ir jāņem vērā. Un tas ir grūti, jo valodas slāņu ir ļoti daudz. Tas raksturīgs valodai ar vismaz četrus gadu tūkstošu senu vēsturi. Otrās tādas Eiropā nav. Bet korpusa izpētes metodes ļauj*

⁴ Avotiņš, Viktors. No mūsdienu tekstiem paliekoši ir 30 procenti. Intervija ar LU HZF dekāni profesori Ilzi Rūmnieci un Leipcigas Universitātes pētnieku Ilju Seržantu. *Natkarīgā Rīta Avīze*. Pieejams: <https://nra.lv/kultura/243355-kultura-no-musdienu-tekstiem-paliekosi-ir-30-procenti.htm> [skatīts 24.11.2018.]

visu šo dažādību aptvert.⁵ Otrās tādas Eiropā nav... Pie šīs atziņas tīkami kavējas prāts, pārcilājot atmiņā klasisko filologu, sociolingvistu, dialektologu, stilometristu u. c. speciālistu paustās atziņas.

Konferences *Sengrieķu valodas korpusa un tās lietojuma izpēte no arhaiskā līdz koinē periodam* izskaņā pēc padarītā darba. No kreisās: Brigita Cīrule, Ilze Rūmniece, Gita Bērziņa, Darja Rafijenko-Seržante, Ilona Gorņeva, Ilja Seržants

Tā aizritējis 2018. gadam atvēlētais laiks. Un pa vidu tā piesātinātajam, kā dzeņa vēderam raibajam gājumam – zinātniski akadēmiskās gaisotnes caurvītos kopā nākšanas svētkos – radās un rodas to atziņu kopums, kas liek atskārst atkal un atkal: klasisko valodu, antikās kultūras, tās recepcijas studijas, protams, palīdz izvērtēt Eiropas kultūras saknes, protams, tās reljefi izzīmē Eiropas kultūras attīstību, bet tajā pašā laikā, iespējams, vairāk par visu tās palīdz uztaustīt un līdz kaula dziļumam aptvert sevis meklējumu ceļu, nacionālo strāvojumu saknes, savas kultūras arhetipus, savas valodas likumsakarības un vietu Eiropas valodu saimē. Un vai ir kas vērtīgāks par to?

Ilona Gorņeva, Ilze Rūmniece

⁵ Avotiņš, Viktors. No mūsdienu tekstiem paliekoši ir 30 procenti. Intervija ar LU HZF dekāni profesori Ilzi Rūmnieci un Leipciņas Universitātes pētnieku Ilju Seržantu. *Natkarīgā Rīta Avīze*. Pieejams: <https://nra.lv/kultura/243355-kultura-no-musdienu-tekstiem-paliekosi-ir-30-procenti.htm> [skatīts 24.11.2018.]

LUDUS ACADEMICUS
NO PŪKA LĪDZ PŪKAM

2016. gada 7. aprīli p̄r Rīgas ēkām gausi slidēja smagnēji mākoņi. Laiku pa laikam norasināja kāda lietus pile, bet caurmērā šķīta, ka mākoņi it kā valdās, kaut ko gaida, lai pievakarē, kad pacietības mērs pilns, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes palodzes sāktu draudīgi ribēt un dārdēt, kad pret tām uzstājīgi sitas nule brīvībā tikušās lietus lāses. Un labāku brīdi, lai lītu, jāatzīst, tās nevarēja sagaidīt. Tieši šajā mirklī, mazliet uztraucoties, prātā pārcilājot un izgaršojot latīņu valodā mācītās rindas, LU HZF klasiskās filoloģijas docētāju un studentu teātra trupa *LUDUS ACADEMICUS* saviem skatītājiem korī skandēja vārdus: *PLUEBAT ET PLUEBAT ET PLUEBAT. PER DIES ET DIES ET DIES...* Arī Alana Aleksandra Milna (*Alan Alexander Milne*) Simtjūdžu mežā nežēlīgi un bez mitas lija. Un tas nozīmēja tikai vienu: klasiskie filologi atkal ļāvušies kādam latīniskā Vinnija Pūka (*Winnie Ille Pu*) iestudējumam, šoreiz epizodei, kurā nabaga Sivēntiņš (Laura Rakste) no visām pusēm bija ūdens ieskauts (*PORCELLUS AB OMNI PARTE AQUIS CIRCUMDATUS*). Ungāru izcelsmes Aleksandra Lenarda (*Lénárd Sándor*, latīņu val. *Alexander Lenardus*) Vinnija Pūka grāmatas tulkojums nebeidz iedvesmot un priecēt, tāpēc tikai likum-sakarīgs *LUDUS ACADEMICUS* teātra trupas režisores un scenāriju autores Ilzes Rūmnieces (šajā izrādē arī titullomas – Vinnija Pūka – atveidotājas) rosinājums atgriezties pie Pūka.¹ Domājams, pašam Pūkam nemaz nebūtu saprotama doma par to, ka no viņa (gluži tāpat kā no medus) varētu aiziet, un, jāsaka, klasiskie filologi nemaz negrasās viņam iebilst. Bez šaubu ēnas Pūkam bija jābūt klāt arī 5. *Antiquitas Viva* bienāles konferences saviesīgajā vakarā. Un viņš bija. Ar medu, Kristoferu Robinu (Toms Herings) – vai otrādā secībā, kas gan varētu būt arī apšaubāms, – un pārējiem Simtjūdžu meža todien izmirkušajiem iemītniekiem: allaž melanholiski noskaņoto Ēzelīti (Irina Rudenko), sprigano Trusi (Liene Melkerte), par mazo Rū gādājošo Kangu (Ieva Fībiga) un bezgala svarīgo Pūci (Ilona Gorņeva). Izrāde, kā tas raksturīgs *LUDUS ACADEMICUS* rokrakstam, apvienoja sevī klasiskās valodas (latīņu)

¹ Par iepriekšējām teātra trupas *LUDUS ACADEMICUS* Vinnija Pūka izrādēm skat. Andra Buļļa rakstu *Antiquitas Viva* 2. laidienā (2005).

ietērpu, mūsdienīgus elementus un arī kora partijas – šoreiz par kori, izmantojot antīkā teātra masku darinājumus, pārtapa visi galvenie lomu atveidotāji, iedzīvinot stāstītāju, līdzpārdzīvotāju tēlus, kā arī izpildot dziesmotās partijas. Izrādes saturs, kā to noteikti atceramies no tik bieži pārlasītajiem un sirsnīgajiem tekstiem, risinās un šķetinās ap Sivēntiņu un lietu, proti, lietavu laikā mazais Sivēntiņš izrādās visnevarīgākais no visiem meža iemītniekiem, kas, protams, sagaidāms, un nespēj glābties no lielajiem plūdiem, un tieši Pūks izrāda vislielāko atjautību, par kuģi izmantojot lietussargu un glābjot savu bezpalīdzīgo draugu, par ko saņem Pūces, bezgala svarīgās un, kā viņai liekas, arī gaužām izglītotās, uzslavu:

Pu, non es ursus parvi cerebri! Es Porcelli salvator et navium differentium et novarum inventor!

Drošībā nonākušais Sivēntiņš laimīgs, Pūkam prieks, un *Gaudeamus igitur* melodijas pavadībā skan izrādes pēdējā dziesma. Lietus rimstas gan Simtjūdžu mežā, gan aiz loga.

Pēc izrādes. Pirmajā rindā no kreisās: Toms Herings un Ilze Rūmniece. Otrajā rindā no kreisās: Irīna Rudenko, Liene Melkerte, Laura Rakste, Ilona Gorņeva, Ieva Fibiga un Gita Bērziņa

Tiesa, Sivēntiņš par savu veiksmīgo glābšanos priecājās neilgu laiku, jo atkal bija jādodas briesmās. Tajā pašā mēnesī (jau 24. aprīlī) izrāde bija skatāma vēlreiz, šoreiz gan LU HZF Visvalža dienas koncertā. Prieks, ka šo izrādi, uz kuru tika sagatavots arī īpašs latīņu-latviešu valodas glosārijs, noskatījās un atzinīgi novērtēja arī Ziemeļvalstu ģimnāzijas audzēkņi.

2016. gada 24. aprīļa izrāde LU HZF zālē. No kreisās: Ilona Gorņeva, Ilze Rūmniece, Laura Rakste, Ieva Fibiga, Liene Melkerte un Irīna Rudenko

Bet, sākoties jaunajam studiju gadam, kad siltās pavasara lietavas nomainījuši rudens lieti, teātra trupā atkal sākusies rosība. Šoreiz nolemts skatītājiem priekšā celt kādu citu izrādi ar jau – nebūs melots – visnotaļ bagātīgu vēsturi. Runa ir par Aristofana komēdiju *Putni*.² Un tā 2016. gada 30. septembrī Eiropas Zinātnieku nakts ietvaros vēlā vakara stundā *Putni* salido Raiņa bulvārī 19, Zinātnes kafejnīcā, kas saplūst skatītāju pilna – *Putnu* vērotājiem pat pietrūkst sēdvietu, bet tas nekas, viņi iekārtojas rindās starp krēsliem, gar sienām un neliekas traucēti,

² Izrādes lidojumu vēsture izvērsti lasāma *Antiquitas Viva* 4. laidienā (Laizāns, Mārtiņš. *VOLATUS ACADEMICUS – AVES VILNENSES. Antiquitas Viva 4: studia classica*, 2014, 154–157).

klausoties sengrieķu mēlē skanošos Aristofana tekstus (skatītājiem tika rādīti arī subtitri latviešu valodā) un, iespējams, kādam manīgākajam skatītājam tiekot arī pie īpaša kāruma – putnu piena, jo izrādē kā allaž ir ar interaktīviem elementiem.

Bez teātra trupas *LUDUS ACADEMICUS* performances neizpalika arī 2018. gada 28. septembra Eiropas Zinātnieku nakts pasākumi. LU HZF zinātnes stacijā bija skatāma zinātāju vidē nu jau stāstiem un leģendām apvītā izrādē *Vinijs Pūks meklē Ziemeļpolu* jeb *Expotitio ad Polum Septentrionalem* (*Ekspotīcija³ uz Ziemeļpolu*). Lācītis Pūks (Vents Zvaigzne) ar Kristoferu Robinu (Harijs Tumans), Sivēntiņu (Gita Bērziņa), Kangu (Aiga Felzenberga) un mazulīti Rū (Ilze Rūmniece), Ēzelīti (Irīna Rudenko), Pūci (Ilona Gorņeva), Trusi (Mārtiņš Laizāns) un Trusīša radiem un draugiem (Maira Dandzberga, Evija Bērziņa, Lonija Kazlauska, Anete Līva Vasermane, Laura Reine, Iluta Upelniece), kas, sekojot antīkās drāmas tradīcijām, pildīja kora lomus (un tādēļ klasiķu interpretētā iestudējumā tik būtiska kora vadītājas (Katrīna Narbutē) klātbūtne), protams, veiksmīgi arī Ziemeļpolu atrada. Kāds tas bija – tāds, kāds Vinnijam Pūkam izrādījās pa prātam esam (un laikam tieši te arī meklējama lēnprātīgā lāča lielā dzīves gudrība un šarms). Ko atrada klasiķi? Laikam jau arī katrs kaut ko savu, kaut ko tieši sev pa prātam... Lai gan, domājams, lielais kopsaucējs teatrālajām gaitām ir un paliek ekspedīcija jeb ceļojums. Ceļojums caur mēģinājumiem, caur lielākām un mazākām teatrālām everģēlībām, caur tērpu darināšanas aizkulisēm un sava stila meklējumiem, patiesiem smiekliem, tikpat patiesu uztraukumu pirms izrādes un gandarījumu pēc tās. Bet pati labākā ceļojuma daļa ir iespēja ar to dalīties – dalīties ar saviem uzticamajiem un arī jaunajiem skatītājiem, kam Vinnija Pūka ekspedīcija latīņu valodā bija pirmatklājums.

P. S. 2018. gada 30. septembra vakarā lija. Lietus lāses pārmijus ar lielāku un mazāku spēku paukšķēja pa palodzēm. Lietus rasiņāja arī pār Zinātnieku nakts dalībniekiem LU Humanitāro zinātņu fakultātes pagalmā. Taču, ja jautāsiet, kādi laikapstākļi bija Simtjūdžu mežā un Ziemeļpola atrašanās vietā, Ēzelīša vārdi visu darīs skaidru: *Utique non pluvit!*

³ Skat. Bullis, Andris. *Expotitio ad Polum Septentrionalem*. *Antiquitas Viva 2: studia classica*, 2005, 291.

Pēc izrādes *Vinnijs Pūks meklē Ziemeļpolu*. No kreisās puses nostājušies: Harijs Tumans, Irīna Rudenko, Gīta Bērziņa, Laura Reine, Katrīna Narbutē, Anete Līva Vasermane, Lonija Kazlauska, Aiga Felzenberga, Mārtiņš Laizāns. Priekšpusē no kreisās: Ilona Gorņeva, Maira Dandzberga, Vents Zvaigzne un Ilze Rūmniece

Ilona Gorņeva

ABSOLVENTI

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMĀS
(2013–2018)

*ALUMNI IN CLASSICAL PHILOLOGY STUDY
PROGRAMMES AT THE UNIVERSITY OF LATVIA
2013–2018*

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2013

1. Ieva Ābola

Skaistuma koncepts Cicerona traktātā *De oratore*
Concept of Beauty in Cicero's Treatise *De oratore*

2. Aleksandra Belovzorova

Cilvēks Tita Lukrēcija Kāra poēmā *Par lietu dabu*
Human in Titus Lucretius Carus' Poem *De rerum natura*

3. Madara Brice

Atriebības motīvs Eiripīda traģēdijās
Vengeance in Euripides' Tragedies

4. Eva Folkmane

Sievietes tēla sistēmiskā koncepcija Homēra tekstos: vizuālais aspekts
The Systemic Concept of the Image of a Woman in the Texts by
Homer: the Visual Aspect

5. Efesa Forsta

Cīņa Homēra *Īliadā*
Combat in Homer's *Iliad*

6. Alīna Karina

Salīdzinājumi Cicerona runās
Comparisons in Cicero's Speeches

7. Sigita Loča

Tanata leksiski semantiskais raksturojums sengrieķu traģēdijās
Thanat's Lexico-Semantic Description in Ancient Greek Tragedies

8. **Artis Oltre**
Salīdzinājumu loma Platona dialogā *Protagoras*
Role of Comparison in Plato's Dialogue *Protagor*
9. **Patrīcija Patmalniece**
Personifikācija Ovidija krājumā *Skumjās elēģijas*
Personification in Ovid's *Tristia*
10. **Līga Ratniece**
Episkā stila elementi Ovidija poēmā *Metamorfozes*
Elements of Epic Style in Ovid's *Metamorphoses*
11. **Anna Strode**
Krāsu funkcionalitāte Ovidija poēmā *Metamorfozes*
Functions of Colours in Ovid's Poem *Metamorphoses*
12. **Krista Veidemane**
Kosmogonija Hēsioda *Teogonijā* un Bībeles Vecajā Derībā
The Cosmogony in the *Theogony* of Hesiod and in the Old Testament of the Bible
13. **Signe Voičikova**
Dicendi leksika Homēra eposā *Īliada*
Dicendi Lexis in Homer's Epic *Iliad*

Maģistri / Masters of Arts, 2013

1. **Juliana Bogomolova**
Stihiju poētika Horācija odās
Poetics of the Forces of Nature in Horace's Odes
2. **Kristina Jemeljanova**
Euphrosyne sengrieķu dzīru kontekstā
Euphrosyne in the Context of Ancient Greek Banquet
3. **Evija Sadovska**
Sieviete hellēnisma laika tekstos
Woman in the Hellenic Texts
4. **Sergejs Šestovskihs**
Senekas biogrāfijas agrīnajā itāļu renesansē
The Early Renaissance Biographies of L. A. Seneca

5. Sandra Zaviļeiska*Paideia* grieķu romānā*Paideia* in a Greek Novel**Bakalauri / Bachelors of Arts, 2014****1. Saiva Čākure**Laiktelpa Ovidija *Vēstulēs no Ponta*Chronotopos in Ovid's *Epistulae ex Ponto***2. Vivita Daņiļeviča**Trimdas leksika Ovidija poēmā *Skumjās elēģijas*The Vocabulary of Exile in Ovid's *Tristia***3. Ilze Kokina**

Bērni un vecāki sengrieķu traģēdijās: Agamemnona dzimta

Children and Parents in Ancient Greek Tragedies: the Family of Agamemnon

4. Kristīne Kriņģele

Didaktiskās iezīmes Teognīda elēģiju valodā

Didactic Features in the Language of Theognis' Elegies

5. Renāte Novohotjko*Furor* Senekas traģēdijā*Furor* in Senecan Tragedy**6. Lūcija Roziņa**Gnomes Homēra *Odisejā*Gnome in Homer's *Odyssey***7. Laura Tuktēna**Fantāzijas elementi Lūkiāna *Patiesajos stāstos*Fantasy Elements in Lucian's *True Stories***8. Elžbeta Valeine**

Vērtības grieķu arhaiskajā elēģijā

Values in Greek Archaic Elegy

9. Lauris Veips

Materiālo vērtību apzīmējumi Teognīda elēģijās

Vocabulary of Material Values in Theognidean Elegies

Maģistri / Masters of Arts, 2014

1. Gatis Ezerkalns

Dievības un dēmoni antīkajā varoņeposā
Deities and Daemons in the Ancient Heroic Epic

2. Valērija Frolovičeva

Izsmiekls romiešu satīrā (Juvenāls)
Laughter in Roman Verse Satire (Juvenal)

3. Madara Krakope

“Viltus” leksiski semantiskais lauks Aristofana un Plauta komēdijās
The Lexico-Semantic Field of ‘Guile’ in Comedies of Aristophanes and Plautus

4. Mārtiņš Laizāns

Sengrieķu filosofisko tekstu latviskošanas nostādnes: Platona *Kratila* tulkojums
Principles of Translating Philosophical Texts into Latvian: a Translation of Plato’s *Cratylus*

5. Santa Stopiņa

Metafora romiešu mīlas elēģijā
Metaphor in Roman Love Elegy

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2015

1. Dolorese Aldersone

Eidos un *idea* Platona vēlinajos dialogos
Eidos and *Idea* in Plato’s Late Works

2. Līva Bērziņa

Pugnandi leksika Ovidija darbā *Metamorfozes*
Pugnandi Lexis in Ovid’s *Metamorphoses*

3. Inguss Brikmanis

Sentiendi leksika Ovidija poēmā *Ars amatoria*
Sentiendi Lexis in the Poem *Ars amatoria* by Ovid

4. Madara Heidemane

Amor leksiski semantiskais lauks: Horācija un Katulla tekstu salīdzinoša analīze
The Lexico-Semantic Field ‘amor’: the Comparative Analysis of the Works of Horace and Catullus

5. Alise Ikauniece

Kynismos Lūkiāna satīriskajos dialogos
Kynismos in Lucian's Satirical Dialogues

6. Krista Krumina

Naturālisma iezīmes Ovidija darbā *Metamorfozes*
 Features of Naturalism in Ovid's *Metamorphoses*

7. Elizabete Ladeiko

Cilvēka anatomiju apzīmējošā leksika Homēra eposā *Īliada*
 Human Anatomy Related Lexis in Homer's *Iliad*

8. Aija Lukošjus

Homēra un A. Bariko *Homērs. Īliada* : vēstītājs un vēstījums
 Homer's and A. Barico's *Homer. Iliad* : Narrator and Narration

9. Līga Ratniece

Episkā stila elementi Ovidija poēmā *Metamorfozes*
 Elements of Epic Style in Ovid's *Metamorphoses*

10. Gita Skrodere

Izsaukmes vārdi grieķu drāmā – nozīme, loma, latviskojums
 Interjections in Greek Drama – Meaning, Role, Translation

11. Ance Svārups

Komēdijas žanra tradīcija Teokrita idillēs
 Comedy Genre Tradition of Theocritus Idyll

Maģistri / Masters of Arts, 2015

1. Madara Brice

Drāmas žanra elementi Lūkiāna dialogiskajos tekstos
 Elements of Drama in Lucian's Dialogical Texts

2. Anna Strode

17. gs. latīņu okazonālā dzeja Rīgā: zinātnisko pētījumu tekstos
 17th Century Latin Occasional Poetry in Riga: Scientific Research Texts

3. Krista Veidemane

Cildenā kategorija Svetonija vēsturiskajās biogrāfijās *De vita Caesarum*
 The Category of the Sublime in Historical Biographies *De vita Caesarum* by Suetonius

---

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2016**1. Kristīne Bobrova**

Etioloģiskais mīts Rodas Apollonija poēmā *Argonautika*: nozīme poēmas poētikā

Aetiological Myth in Apollonius Rhodius' Poem *Argonautica*: Significance in the Poem's Poetics

2. Maruta Gasaite

Persefones mīts literārajos avotos: simboliskais aspekts

Myth of Persephone in Literary Sources and its Symbolic Aspect

3. Viktorija Gibovska

Atziņas un to formulējums Plūtarha tekstos (*Paralēlie dzīves apraksti*)
Thought Constructs and their Formulation in Plutarch's Texts (*Vitae parallelae*)

4. Jana Grīnberga

Slavinājuma konstruējums Plīnija Jaunākā darbā *Panegyricus ad Traianum*

Construction of Praise in *Panegyricus ad Traianum* by Pliny the Younger

5. Artis Kuģis

Ekspresīvā leksika Cicerona *Runās pret Katilīnu*

Expressive Lexics in Cicero's *Speeches against Catiline*

6. Gunta Lapē

Pārspilējuma leksiskais un sintaktiskais realizējums Plauta komēdijās

Lexical and Syntactic Use of Hyperbole in Plautine Comedy

7. Artjoms Lopateckis

Gaismas leksika Homēra eposā *Īliada*

Vocabulary of Light in Homer's Poem *Iliad*

8. Zane Skrauča

Sapņi un sapņošana Homēra eposos: funkcionālais aspekts

Dreams and Dreaming in Homer's Poems: Functional Aspect

9. Eduards Skvireckis

Skaidrības un neskaidrības dialektika Platona dialogos

Dialectics of Clarity and Obscurity in Plato's Dialogues

10. Laura Vārna

Nāve Vergilija *Eneīdā*

Death in Vergil's *Aeneid*

11. Jeļena Vinogrādova

Kustīgums un statiskums Ovidija *Metamorfozēs*
Motion and Static States in Ovid's *Metamorphoses*

12. Rolands Virks

Liriskais varonis Ovidija elēģijās: no ironizējošā līdz skumjajam
mīlniekam

Lyrical Hero in Ovid's Elegies: from Ironic to Tristful Lover

Maģistri / Masters of Arts, 2016

1. Saiva Čākure

Rētorikas *topoi* Juvenāla satīrās
Rhetorical *Topoi* in Juvenal's Satires

2. Vivita Daņiļeviča

Dabas tēlojuma filozofiskā funkcionalitāte Lukrēcija poēmā *Par lietu dabu*

Philosophical Functionality of Nature in Depictions in Lucretius'
Poem *De rerum natura*

3. Ilze Kokina

Simpozija tradīcijas parodija Petronija *Satirikonā*
Parody of Symposium Tradition in Petronius' *Satyricon*

4. Līva Rotkale

Aristoteļa *Izteicēji*: tulkojums latviešu valodā un valodnieciski
filozofisks komentārs

Aristotle's *Categories*: Translation into Latvian with a Philological and
Philosophical Commentary

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2017

1. Alīna Burlakova

Cilvēciskās kaislības romiešu mīlas elēģijā: Ovidijs un Propertijs
Human Passions in Roman Love Elegy: Ovid and Propertius

2. Laima Grankina

Militārās jomas reālijas apzīmējošā leksika Homēra poēmā *Īliada*
Vocabulary of Military Realia in Homer's *Iliad*

3. Ieva Elizabete Iljušenko

Tikuma un laimes saistība Platona sokrātiskajos dialogos
Happiness and Virtue in Plato's Socratic Dialogues

4. Liene Melkerte

Epideiktiskā rētorika romiešu biogrāfiskās prozas tekstā: Svetonija
Divpadsmit valdnieku dzīves

Epideictic Rhetoric in Roman Biography: Suetonius *The Twelve Caesars*

5. Irina Rudenko

Sengrieķu traģēdijas tekstu citējumi *Sudas* leksikonā: Aishils

Citation of Ancient Greek Tragedy Texts in the Suda Lexicon:
Aeschylus

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2018

1. Evija Bērziņa

Negatīvās nokrāsas leksika Plauta komēdiju valodā
Negative Lexis in Plautus' Comedies

2. Aiga Felzenberga

Runas Tacita vēsturiskajā biogrāfijā *Agricola* (rētoriskā analīze)
Speeches in Tacitus' Historical Biography *Agricola* (rhetorical
analysis)

3. Lonija Kazlauska

Locus amoenus Ovidija *Metamorfozēs*

Locus amoenus in Ovid's *Metamorphoses*

4. Laine Lāce

Laika apzīmējumi Homēra *Odisejas* valodā

Time Expressions in the Language of Homer's *Odyssey*

5. Sanita Matule

Savējā un svešā aspekts Ovidija *Skumjajās elēģijās*

The Aspects of Self and Other in Ovid's *Tristia*

6. Katrīna Narbutė

Kustības verbi: Alkaja un Sapfo tekstu salīdzinoša analīze

Verbs of Motion: a Comparative Analysis of Alcaeus' and Sappho's
Texts

7. Māra Maija Vēbere

Taisnīgums Platona dialogā *Valsts*
Justice in Plato's *Republic*

Maģistri / Masters of Arts, 2018

1. Patricija Baljana

Klasiskās kultūras tēli kā alūzija uz homoseksualitāti modernajā literatūrā
Figures of Classical Culture as an Allusion to Homosexuality in Modern Literature

2. Kristīne Bobrova

Ecphrasis Romiešu okazionālajā dzejā
Ecphrasis in Roman Occasional Poetry

3. Viktorija Ģibovska

Autora subjektivitāte valstsvīru dzīves aprakstos (Plūtarha, Svetonija tekstu valodas salīdzinoša analīze)
Author Subjectivity in the Descriptions of Politicians' Lives
(comparative linguistic analysis of texts by Plutarch and Svetonius)

4. Jana Grīnberga

Htoniskā pasaule Lūkiāna tekstos: žanru iezīmes mīta funkcionalitātes aspektā
The Chthonic World in Lucian's Texts: Characteristics of Genres in the Aspect of Myth Functionality

5. Jeļena Vinogrādova

Homēra episkais stils Rodas Apollonija *Argonautikā*
Homer's Epic Style in Apollonius' of Rhodes *Argonautica*

6. Rolands Virks

Žanru poētika Ovidija *Metamorfozēs*
The Poetics of Genres in Ovid's *Metamorphoses*

AUTORI

- Berga Renāte** – *Mg. philol., Mg. art.*, klasiskā filoloģe, bibliogrāfe, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Speciālo krājumu departamentā strādā ar Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājumu, specializējas seniespiedumu bibliografēšanas jomā.
- Bērziņa Gīta** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas asociētā profesore un pētniece, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas vadītāja.
- Budaragina Olga** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, asociētā profesore klasiskajā filoloģijā Sanktpēterburgas Universitātē (Krievija), pētniecības centra *Bibliotheca classica Petropolitana* direktore.
- Cīrule Brigita** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas pētniece un docente, Latīniskā kultūrmantojuma centra vadītāja.
- Fībiga Ieva** – *Mg. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes valodniecības nozares doktorante, Rīgas Stradiņa universitātes lektore.
- Gorņeva Ilona** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas pētniece un docente.
- Gusāns Ingars** – *Dr. philol.*, RTA Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošais pētnieks.
- Hansons Arturs** – *Mg. theol.*, grāmatu redaktors, biedrība *Ad fontes*.
- Jermolajeva Jeļena** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, asociētā profesore klasiskajā filoloģijā Sanktpēterburgas Universitātē (Krievija), pētniece Helsinku Kolēģijā augstākā līmeņa studijām (Somija, 2017).
- Klekere Ināra** – *Dr. philol.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra vadošā pētniece.
- Kocere Venta** – *Dr. h. c. philol.*, Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas direktore.
- Lapāne Daiga** – *Mg. philol.*, filoloģe, dzejniece, atdzejojāja no sengrieķu, grieķu valodas un tulkotāja no lietuviešu valodas.

- Narbutē Katrīna** – *Bc. philol.*, klasiskā filoloģe, LU Klasiskās filoloģijas maģistra studiju programmas studente.
- Paparinska Vita** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas profesore.
- Reina Kārīna** – *Dr. phil.*, klasiskā filoloģe, pētniece Tartu Universitātes bibliotēkas Pētniecības centrā.
- Rotkale Līva** – *Dr. phil.*, filozofe, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļas pētniece, Vēstures un filozofijas fakultātes docente.
- Rudenko Irīna** – *Bc. philol.*, klasiskā filoloģe, LU Klasiskās filoloģijas maģistra studiju programmas studente.
- Rūmniece Ilze** – *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes dekāne, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļas profesore, Hellēnistikas centra vadītāja.
- Skrastiņa Iveta** – *Mg. philol., Mg. sc. soc.*, klasiskā filoloģe, tulkotāja, diplomāte.
- Stankeviča Anna** – *Dr. philol.*, filoloģe, Daugavpils Universitātes profesore.
- Stīkāne Vija** – *Dr. hist.*, vēsturniece, viduslaiku un agro jauno laiku pētniece, Turaidas muzejrezervāta direktores vietniece zinātniskajā darbā.
- Strelēvica-Ošiņa Dace** – *M. Phil. (Cantab.), Dr. philol.*, sociolingviste, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta pētniece.
- Strode Anna** – *Mg. philol.*, klasiskā filoloģe, Latvijas Universitātes literatūrzinātnes nozares doktorante, Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas galvenā bibliotekāre, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes zinātniskā asistente.
- Tumans Harijs** – *Dr. hist.*, vēsturnieks, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors.
- Virks Rolands** – *Mg. philol.*, klasiskais filologs, dzejnieks.

CONTRIBUTORS

Berga Renāte – *Mg. philol., Mg. art.*, classical philologist, bibliographer, works with the collection of Rare Books and Manuscripts at the Special Collections Department of the National Library of Latvia, specializing in the cataloguing of the early prints.

Bērziņa Gita – *Dr. philol.*, classical philologist, professor and researcher at the Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities, University of Latvia. Head of the Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities, University of Latvia.

Budaragiņa Olga – *Dr. philol.*, classical philologist, associate professor in Classics at the St. Petersburg University (Russia), director of the Bibliotheca classica Petropolitana.

Cīrule Brigita – *Dr. philol.*, classical philologist, assistant professor and researcher at the Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities, University of Latvia. Head of the Latin Culture Heritage Centre.

Ermolaeva Elena – *Dr. philol.*, classical philologist, associate professor in Classics at the St. Petersburg University (Russia), researcher at Helsinki Collegium for Advanced Studies, University of Helsinki (Finland, 2017).

Fībiga Ieva – *Mg. philol.*, classical philologist, doctoral student in linguistics at the University of Latvia, lecturer at Rīga Stradiņš University.

Gorņeva Ilona – *Dr. philol.*, classical philologist, assistant professor and researcher at the Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities, University of Latvia.

Gusāns Ingars – *Dr. philol.*, leading researcher at the Research Institute for Regional Studies of RTA.

Hansons Arturs – *Mg. theol.*, book editor, NGO “Ad fontes”.

Klekere Ināra – *Dr. philol.*, leading researcher at the Lettonica and Baltic Centre of the National Library.

Kocere Venta – *Dr. h. c. philol.*, director of the Academic Library of the University of Latvia.

- Lapāne Daiga** – *Mg. philol.*, philologist, poet, translator from ancient Greek, modern Greek and Lithuanian.
- Narbutė Katrīna** – *Bc. philol.*, classical philologist, Classical Philology Master's programme student, University of Latvia.
- Paparinska Vita** – *Dr. philol.*, classical philologist, professor at the Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities, University of Latvia.
- Rein Kaarina** – *Dr. phil.*, classical philologist, researcher at the Research Centre of the University of Tartu Library.
- Rotkale Līva** – *Dr. phil.*, philosopher, researcher at the Department of Classical Philology and Anthropology Studies of the Faculty of Humanities, University of Latvia and assistant professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.
- Rudenko Irīna** – *Bc. philol.*, classical philologist, Classical Philology Master's programme student, University of Latvia.
- Rūmniece Ilze** – *Dr. philol.*, classical philologist, dean of the Faculty of Humanities, University of Latvia, professor at the Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities, University of Latvia. Head of the Centre for Hellenic Studies, University of Latvia.
- Skrastiņa Iveta** – *Mg. philol.*, *Mg. sc. soc.*, classical philologist, translator, diplomat.
- Stankeviča Anna** – *Dr. philol.*, philologist, professor at Daugavpils University, Latvia.
- Stikāne Vija** – *Dr. hist.*, historian, medieval and early modern period researcher, deputy director of scientific work at Turaida Museum Reserve.
- Strelēvica-Ošiņa Dace** – *M.Phil. (Cantab.)*, *Dr. philol.*, sociolinguist, researcher at the Latvian Language Institute, University of Latvia.
- Strode Anna** – *Mg. philol.*, classical philologist, doctoral student in literary studies at the University of Latvia, chief librarian of the Academic Library of the University of Latvia, scientific assistant at the Faculty of Humanities, University of Latvia
- Tumans Harijs** – *Dr. hist.*, historian, professor at the Department of History and Archaeology of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.
- Virks Rolands** – *Mg. philol.*, classical philologist, poet.

ANTIQUITAS VIVA V
STUDIA CLASSICA

Editors *Ilona Gorņeva, Ilze Rūmniece*

The University of Latvia Press
Rīga 2019
In Latvian and English

ANTIQUITAS VIVA V
STUDIA CLASSICA

Sast. *Ilona Gorņeva, Ilze Rūmniece, 2019*

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
apgads@lu.lv

αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν, οἳ μέγ' ἄριστοι

[..]

ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

(Homēra *Īliada*, VI, 208–211)

Piektais *Antiquitas Viva* krājums atgādina un apliecina, ka antīkā senatne dzīvo. Tās zīmes ir šeit un tagad – vārdos, tekstos, tēlos un pētījumos – atliek vien ieraudzīt. Tā liek piesaukt saknes, lepoties ar mūsu akadēmiskajiem tēviem, kas, zinot klasiskās vērtības, veidoja gan mūsu valstisko apziņu, gan pirmo Universitāti.